

ResearchBib Impact Factor: 10.57 / 2024
SJIF-2023: 3.825, 2024: 5.333

TECHNICAL SCIENCE **RESEARCH** IN UZBEKISTAN

Research Science and
Innovation House

OUR INDEXING

ADVANCED SCIENCE INDEX

ISSN: 2992-9148 <http://universalpublishings.com>

ResearchBib Impact Factor: 10.57/ 2024
SJIF-2023: 3.825, 2024: 5.333

TECHNICAL SCIENCE
RESEARCH
IN UZBEKISTAN

Research Science and
Innovation House

VOLUME 3 **ISSUE 12**

DECEMBER 31, 2025

editor@universalpublishings.com

<http://universalpublishings.com>

«TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN» ilmiy-uslubiy
jurnali: 31.12.2025-yil.

Ushbu to'plamda «TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN» ilmiy-uslubiy jurnali 2025-yil 3-soni 12-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga DOI unikal raqami biriktirilib, **Directory of Research Journals Indexing, Researchbib, Index Copernicus, Zenodo, Open Aire, Google Scholar** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan jurnallar ro'yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman tan olinadi.

Asos: O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Jurnal materiallaridan professor-o'qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o'qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Jurnal materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma'lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

Research Science and
Innovation House

“RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE” MCHJ

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir, Eshkarayev Sadridin Choriyevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot va tabiiy fanlar kafedrası mudiri, kimyo fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Mas’ul kotib: Boboyorov Sardor Uchqun o‘g‘li Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali magistranti

Nashrga tayyorlovchi: Eshqorayev Samariddin Sadridin o‘g‘li Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti magistranti

TAHRIR KENGASHI A’ZOLARI

Bosh muharrir, Eshkarayev Sadridin Choriyevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot va tabiiy fanlar kafedrası mudiri, kimyo fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Roumyana Pancheva, Janubiy Kaliforniya universiteti

Texnika fanlari muharriri, Eshqarayev Ulug‘bek Choriyevich – Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası dotsenti, texnika fanlari nomzodi, Denov, O‘zbekiston.

Falsafiy fan muharriri Floris Rulofsen, Amsterdam universiteti

Texnika fanlari muharriri Babamuratov Bekzod Ergashevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Tibbiyot fakulteti dekani , texnika fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Maribel Romero, Konstanz universiteti

Kimyo fanlari muharriri Mirabbos Xo‘jamberdiyev Ikromovich – Berlin Technische Universität dotsenti, kimyo fanlari doktori, Berlin, Germaniya

Filologiya fanlari muharriri Yael Sharvit, Kaliforniya universiteti, Los-Anjeles

Kimyo fanlari muharriri, Eshqurbonov Furqat Bozorovich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, kimyo fanlari doktori, professor Termiz, O‘zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Benjamin Spector, National de la Recherche Scientifique markazi

Iqtisod fanlari muharriri, Otamurodov Shavkat Tillayevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti prorektori, iqtisod fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Yasutada Sudo, London Universitet kolleji

Ijtimoiy va gumanitar fanlar muharriri, Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich – Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti, ijtimoiy va gumanitar fanlar doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Zoltan Gendler Szabo, Yel universiteti

Tibbiyot fanlari muharriri Otamurodov Furqat Abdukarimovich, Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali direktori, tibbiyot fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston

Falsafa va tilshunoslik muharriri Aleksis Uellvud, Janubiy Kaliforniya universiteti

Biologiya fanlari muharriri Nurova Zamira Annakulovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali., biologiya fanlari doktori, dots., Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Turabayeva Zarina Kenjabekovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, tibbiyot falsafa fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Faslafa fanlari muharriri Eryigitova Lobar Qodirovna Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Jurayeva Ramziya Abdurahimovna Qo‘qon davlat pedagogika instituti. Qo‘qon, O‘zbekiston filologiya fanlari fanlari doktori (PhD), katta o‘qituvchi.

Fizika-matematika-fanlari muharriri Bobamuratov Ulug‘bek Erkinovich Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti, falsafa fanlari doktori, fizika-matematika-fanlari, Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Axmedov Kamoliddin Xakimovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali 1-son davolash fakulteti dekani, tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tibbiyot fanlari muharriri Vohidov Alisher Shavkatovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali Umumiy xirurgiya, bolalar xirurgiyasi va bolalar urologiyasi kafedrası mudiri Tibbiyot fanlari doktori, professor

Gumanitar fanlar muharriri Rahmonov Abduqahhor Abdusattorovich Ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar va yoshlar bilan ishlash bo‘yicha direktor o‘rinbosari, falsafa fanlari doktori (PhD)

Texnika fanlari muharriri Hasan Soyibnazarovich Beknazarov Toshkent kimyo-texnologiya ilmiy-tadqiqot instituti yetakchi ilmiy xodimi, texnika fanlari doktori, professor.

Texnika fanlari muharriri Hamroqul. A.Ravshanov Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti Milliy tadqiqot universiteti Irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti direktorining ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha o‘rinbosari, texnika fanlari doktori.

**TIJORAT BANKLARIDA ICHKI AUDIT TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISH VA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI
TA'MINLASH MEXANIZMLARI**

Sayfullayeva Farzona Nasriddin qizi

Bank ishi va audit yo'nalishi talabasi

sayfullayevafarzona4@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada tijorat banklarida ichki audit tizimining zamonaviy sharoitlarda tutgan o'rnini, uning moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdagi institutsional va funksional ahamiyati kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida ichki audit tizimi bank risklarini boshqarish, moliyaviy intizomni mustahkamlash va aktivlar sifati ustidan nazoratni kuchaytiruvchi muhim mexanizm sifatida baholanadi. Maqolada xalqaro audit standartlari va O'zbekiston bank amaliyotidagi ichki audit mexanizmlari o'rtasidagi uyg'unlik masalalari tanqidiy yondashuv asosida o'rganilgan. Tadqiqot natijalari ichki audit tizimini takomillashtirish banklarning likvidligi, kapital yetarliligi va operatsion barqarorligiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatishini ilmiy asoslaydi. Shuningdek, maqolada moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda ichki auditning strategik boshqaruv bilan uzviy aloqasi ochib beriladi.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, ichki audit, moliyaviy barqarorlik, bank risklari, nazorat tizimi, kapital yetarliligi.

Abstract

This article provides a comprehensive analysis of the role of the internal audit system in commercial banks in modern conditions, its institutional and functional significance in ensuring financial stability. Within the framework of the study, the internal audit system is assessed as an important mechanism for managing bank risks, strengthening financial discipline and increasing control over the quality of assets. The article studies the issues of compatibility between international audit standards and internal audit mechanisms in Uzbek banking practice based on a critical approach. The results of the study scientifically substantiate that improving the internal audit system has a direct positive impact on the liquidity, capital adequacy and operational stability of banks. The article also reveals the inextricable link between internal audit and strategic management in ensuring financial stability.

Keywords: commercial banks, internal audit, financial stability, bank risks, control system, capital adequacy.

KIRISH QISMI

So‘nggi yillarda bank tizimida kuzatilayotgan murakkabliklar, global moliyaviy bozorlar tebranishi va risklarning ko‘payishi tijorat banklarida samarali boshqaruv va ishonchli nazorat tizimlarini shakllantirish masalasini dolzarb muammolar qatoriga olib chiqdi. Bank faoliyatining barqarorligi nafaqat uning daromadlilik bilan, balki moliyaviy xatarlarni o‘z vaqtida aniqlash va ularning oldini olish qobiliyati bilan belgilanmoqda. Shu nuqtai nazardan, ichki audit bank boshqaruvining ajralmas bo‘g‘ini sifatida namoyon bo‘lmoqda.

An‘anaviy yondashuvlarda ichki audit moliyaviy hujjatlarni tekshirish va aniqlangan kamchiliklarni qayd etish bilan cheklanib kelgan. Biroq zamonaviy bank amaliyotida ichki auditning vazifalari tobora kengayib, u strategik risklarni boshqarish, ichki nazorat muhitini baholash va moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashga xizmat qiluvchi tizim sifatida e‘tirof etilmoqda. Xususan, kredit risklari, likvidlik risklari va operatsion xatarlarning kuchayishi ichki audit funksiyasini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda.

O‘zbekiston bank tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida ham xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashuv, shaffoflikni oshirish va nazorat mexanizmlarini kuchaytirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Ushbu jarayonda ichki audit tizimini takomillashtirish tijorat banklarining uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta‘minlashning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Xalqaro ilmiy adabiyotlarda ichki audit bank faoliyatining barqarorligini ta‘minlovchi asosiy institutsional mexanizmlardan biri sifatida talqin qilinadi. IIA (Institute of Internal Auditors) konsepsiyalarida ichki audit risklarni boshqarish, ichki nazorat va korporativ boshqaruv jarayonlarini takomillashtirishga xizmat qiluvchi mustaqil va obyektiv faoliyat sifatida e‘tirof etiladi. Basel III kelishuvlarida esa bank kapitalining yetarliligi va likvidlik barqarorligini ta‘minlashda ichki nazorat va audit tizimining roli alohida urg‘u bilan qayd etilgan.

Mahalliy olimlar tadqiqotlarida ham ichki audit bank faoliyatida moliyaviy intizomni mustahkamlovchi omil sifatida o‘rganilgan. Jumladan, Karimov, Turotova va boshqa mualliflar banklarda ichki audit tizimining zaifligi moliyaviy nosog‘lomlik va aktivlar sifatining pasayishiga olib kelishini ta‘kidlaydi. Shu bilan birga, amaldagi tadqiqotlarning aksariyatida ichki audit va moliyaviy barqarorlik o‘rtasidagi bevosita sabab-oqibat munosabatlari yetarlicha tizimli tahlil qilinmagan. Ushbu maqola mazkur ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishni maqsad qilgan.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologiyasi tizimli va institutsional yondashuvlarga asoslanadi. Ichki audit tizimi bankning moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi integrallashgan mexanizm sifatida qaraladi. Tadqiqot davomida tahlil, sintez, taqqoslash va iqtisodiy-mantiqiy modellashtirish usullaridan foydalanildi. Shuningdek, O'zbekiston tijorat banklari faoliyati haqidagi ochiq moliyaviy hisobotlar asosida amaliy tahlil olib borildi.

Ichki audit samaradorligini baholashda quyidagi mezonlar qo'llanildi: audit mustaqilligi, riskga yo'naltirilgan rejalashtirish, aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish mexanizmlari va boshqaruv qarorlarida audit xulosalarining inobatga olinishi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ichki audit tizimi rivojlangan tijorat banklarida moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari sezilarli darajada yuqori bo'ladi. Xususan, audit faoliyati risklarga yo'naltirilgan banklarda kredit portfelining sifati yaxshilangan va problemali kreditlar ulushi kamaygan. Ichki audit xulosalari asosida qabul qilingan boshqaruv qarorlari bank aktivlari va kapitali barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Ichki auditning moliyaviy barqarorlikka ta'siri (tahliliy jadval)

Ko'rsatkich	Audit tizimi kuchsiz banklar	Audit tizimi rivojlangan banklar
Problemali kreditlar ulushi	Yuqori	Past
Likvidlik koeffitsienti	Beqaror	Barqaror
Kapital yetarliligi	Minimal darajada	Yuqori
Risklarni aniqlash tezligi	Sust	Tezkor

Kengaytirilgan empirik va mantiqiy tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, ichki audit tizimi institutsional jihatdan mustahkamlangan tijorat banklarida moliyaviy barqarorlik faqat makroiqtisodiy omillarga bog'liq bo'lib qolmay, balki bank ichki boshqaruv mexanizmlarining sifatiga bevosita taalluqlidir. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, audit faoliyatining riskga yo'naltirilgan model asosida tashkil etilishi kredit portfeli sifati va kapital yetarliligi ko'rsatkichlarining barqarorlashuviga olib keladi. Ayniqsa, ichki audit tomonidan aniqlangan tizimli kamchiliklarning o'z vaqtida bartaraf etilishi banklarning operatsion barqarorligini oshirgan.

Natijalarning chuqur tahlili ichki audit samaradorligi va moliyaviy ko'rsatkichlar o'rtasida funksional bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Audit

rejalashtirishida risk ustuvorligining belgilanishi natijasida nazorat resurslaridan samarali foydalanish ta'minlangan va ikkilamchi tekshiruvlar ulushi kamaygan. Bu holat bank boshqaruv qarorlarining aniqligi va tezkorligini oshirishga xizmat qilgan. Shuningdek, audit xulosalarining kuzatuv kengashi darajasida muhokama qilinishi bank strategiyasining ehtiyotkorlik tamoyillariga moslashishini kuchaytirgan.

Aniqlanishicha, ichki audit tizimi rivojlangan banklarda likvidlik inqiroziga nisbatan sezgirlik darajasi pastroq bo'lib, stress-test natijalari bunday banklarning moliyaviy zarbalarga nisbatan nisbatan bardoshli ekanini ko'rsatgan. Bu esa ichki auditning faqat retrospektiv nazorat emas, balki oldini oluvchi moliyaviy xavfsizlik mexanizmi sifatida faoliyat yuritishini tasdiqlaydi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, ichki audit faqat nazorat funksiyasini bajaruvchi bo'linma emas, balki bankning moliyaviy barqarorligini shakllantiruvchi strategik vositadir. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, ichki audit mustaqilligi yetarli darajada ta'minlanmagan banklarda audit xulosalarining amaliy qiymati pasayadi va risklarni boshqarish samarasi sustlashadi. Aksincha, audit xizmati bank kuzatuv kengashi bilan bevosita aloqada bo'lgan hollarda moliyaviy intizom sezilarli darajada mustahkamlanadi.

Olingan kengaytirilgan natijalar muhokamasi shuni ko'rsatadiki, ichki audit tizimini takomillashtirish bank moliyaviy barqarorligining mustaqil omili sifatida qaralishi mumkin. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, audit faoliyatining formal xarakterga ega bo'lishi moliyaviy intizomni mustahkamlash o'rniga, nazoratning nomigagina amalga oshishiga olib keladi. Aksincha, risklarni oldindan aniqlash va baholashga qaratilgan audit modeli bank ichki muhitini barqarorlashtiruvchi muhim boshqaruv vositasiga aylanadi.

Muhokamada alohida ta'kidlangan jihatlardan biri — ichki audit va strategik boshqaruv o'rtasidagi o'zaro integratsiyadir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, audit xulosalari bank rivojlanish strategiyasi va kredit siyosatini shakllantirishda bevosita hisobga olingan hollarda moliyaviy barqarorlik yanada mustahkamlanadi. Bu esa ichki auditni ijrochi funksiyadan strategik tahliliy institut darajasiga ko'tarishni talab etadi.

Bundan tashqari, muhokama jarayonida ichki audit xodimlarining kasbiy tayyorgarligi va vakolatlari masalasi markaziy o'rin egalladi. Xalqaro standartlarga mos tayyorlangan auditorlar faoliyat yuritgan banklarda nazorat chuqurligi va aniqlik darajasi yuqori bo'lgani qayd etildi. Shu bilan birga, raqamli bank xizmatlari kengayib borayotgan sharoitda audit texnologiyalarini modernizatsiya qilish zarurligi muhokama jarayonida muhim ilmiy xulosa sifatida ilgari surildi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida ichki audit tizimini takomillashtirish moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. Ichki audit bank risklarini erta aniqlash, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish va strategik qarorlar qabul qilishda muhim axborot manbai vazifasini bajaradi. Shu bois, ichki auditni xalqaro standartlar asosida rivojlantirish va uning mustaqilligini kuchaytirish O'zbekiston bank tizimi barqarorligini ta'minlashning muhim yo'nalishi sifatida qaralishi lozim.

Kengaytirilgan ilmiy tahlil asosida xulosa qilish mumkinki, tijorat banklarida ichki audit tizimini takomillashtirish moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda yordamchi omil emas, balki bank boshqaruvining tayanch institutsional elementidir. Ichki audit bank risklarini erta aniqlash, moliyaviy resurslardan oqilona foydalanishni nazorat qilish va strategik qarorlarni puxta asoslash imkonini beradi. Shu jihatdan, ichki audit bank moliyaviy xavfsizligining asosiy kafolatlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Ichki audit tizimini xalqaro standartlarga mos ravishda takomillashtirish bank faoliyatida shaffoflikni oshiradi, investorlar va omonatchilar ishonchini mustahkamlaydi hamda bank tizimining umumiy barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Aynan shu jihatlar ichki auditni bank ichki jarayonlarining nazorat organi sifatida emas, balki moliyaviy barqarorlikni ta'minlovchi strategik mexanizm sifatida qayta talqin qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

Yakunda aytish mumkinki, O'zbekiston bank tizimida ichki audit tizimini izchil, bosqichma-bosqich va ilmiy asoslangan tarzda rivojlantirish moliyaviy barqarorlikni uzoq muddatli istiqbolda ta'minlashning eng muhim yo'llaridan biridir. Ushbu jarayonni normativ-huquqiy, institutsional va metodik jihatdan qo'llab-quvvatlash bank sektorining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A Global Regulatory Framework for Banks. – Basel, 2018. – 112 p.
2. The Institute of Internal Auditors. International Professional Practices Framework. – Florida, 2020. – 245 p.
3. Каримов А.Б. Тижорат банкларида ички аудит тизими. – Тошкент: Молия, 2019. – 218 б.
4. Тўропова Н.Х. Банк молиявий барқарорлигини таъминлаш механизмлари. – Тошкент: Фан, 2020. – 204 б.
5. Халқаро молиявий ҳисобот стандартлари. IFRS to'plami. – London: IFRS Foundation, 2021. – 560 p.

AYOLLAR KIYIMLARINI ZAMONAVIY METODLARDA MODELLASHTIRISH

Berdiyeva Laylo Anvar qizi

Termiz davlat pedagogika instituti, texnologik ta'lim yo'nalishi talabasi

berdiyevalaylo452@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada ayollar kiyimlarini zamonaviy metodlarda modellashtirish jarayoni dizayn, texnologiya va ishlab chiqarish nuqtai nazaridan kompleks tarzda tadqiq etiladi. Zamonaviy kiyim modellashtirish jarayoni nafaqat estetik talablarni, balki ergonomik, funksional va ekologik mezonlarni ham hisobga olishni taqozo etishi ilmiy jihatdan asoslanadi. Tadqiqotda ayollar kiyimlarini loyihalashda raqamli texnologiyalar, kompyuter yordamida dizayn (CAD), 3D-modellashtirish va konstruktiv-texnologik yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Adabiyotlar tahlili orqali an'anaviy konstruksiyalash usullari bilan zamonaviy modellashtirish metodlari taqqoslanib, ularning ustun va cheklangan jihatlari aniqlanadi. Metodologik qismda ayollar kiyimini modellashtirishning bosqichma-bosqich texnologiyasi yoritilib, zamonaviy metodlarning amaliy samaradorligi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari zamonaviy modellashtirish usullari ayollar kiyimlarining moslashuvchanligi, qulayligi va estetik sifatini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ayollar kiyimi, modellashtirish, moda dizayni, CAD tizimlari, 3D-modellashtirish, konstruksiya, zamonaviy texnologiyalar.

Abstract

This article comprehensively studies the process of modeling women's clothing using modern methods from the perspective of design, technology and production. It is scientifically proven that the process of modern clothing modeling requires taking into account not only aesthetic requirements, but also ergonomic, functional and environmental criteria. The study analyzes the importance of digital technologies, computer-aided design (CAD), 3D modeling and constructive-technological approaches in the design of women's clothing. Through an analysis of the literature, modern modeling methods are compared with traditional design methods, and their advantages and limitations are identified. The methodological part highlights the step-by-step technology of modeling women's clothing and justifies the practical effectiveness of modern methods. The results of the study show that modern modeling methods significantly increase the flexibility, comfort and aesthetic quality of women's clothing.

Keywords: women's clothing, modeling, fashion design, CAD systems, 3D modeling, construction, modern technologies.

KIRISH QISMI

Yengil sanoat va moda industriyasining tezkor rivojlanishi ayollar kiyimlarini loyihalash va modellashtirish jarayonlariga mutlaqo yangi talablarni yuzaga keltirmoqda. Zamonaviy iste'molchi kiyimdan nafaqat tashqi ko'rinishdagi estetik jozibadorlikni, balki qulaylik, ergonomik moslik, funktsionallik hamda individual uslubni ham kutmoqda. Shu sababli ayollar kiyimlarini modellashtirish jarayoni an'anaviy andozalarga asoslangan yondashuvdan chiqib, yuqori texnologiyalar va innovatsion metodlar bilan boyitilmoqda.

An'anaviy modellashtirish usullarida kiyim shaklini yaratish asosan qo'lda bajariladigan konstruksiyalash va andozalash jarayonlariga tayangan. Biroq bunday yondashuv ishlab chiqarish tezligi, aniqlik va moslashuvchanlik jihatidan zamonaviy talablarni to'liq qondira olmaydi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar asosida amalga oshirilayotgan modellashtirish metodlari ayollar kiyimini loyihalash jarayonini tubdan o'zgartirib, inson omiliga bog'liq xatolarni kamaytirish va dizayn sifatini oshirish imkonini bermoqda.

Mazkur maqolada ayollar kiyimlarini zamonaviy metodlarda modellashtirish masalasi dizayn va texnologiya integratsiyasi doirasida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — zamonaviy modellashtirish metodlarining nazariy va amaliy afzalliklarini tahlil qilish hamda ularning ayollar kiyimi sifatiga ko'rsatadigan ta'sirini ilmiy asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Moda va kiyim dizayni sohasidagi ilmiy adabiyotlarda modellashtirish jarayoni kiyim yaratishning asosiy va hal qiluvchi bosqichi sifatida e'tirof etiladi. Yevropa va Osiyo tadqiqotchilarining ishlarida ayollar kiyimini modellashtirishda ergonomika va antropometrik ko'rsatkichlarni chuqur hisobga olish zarurligi ta'kidlanadi. J. Aldrich va H. Armstrong tadqiqotlarida konstruksiya va modellashtirishning an'anaviy usullari batafsil yoritilgan bo'lsa, zamonaviy adabiyotlarda 3D-moda dizayni va virtual prototiplash masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Mahalliy ilmiy manbalarda ham ayollar kiyimlarini modellashtirishga oid izlanishlar mavjud bo'lib, ular asosan milliy kiyim shakllarini zamonaviy dizayn bilan uyg'unlashtirish masalalariga qaratilgan. Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, zamonaviy raqamli modellashtirish metodlarining texnologik va iqtisodiy samaradorligi tizimli tarzda yoritilmagan. Ushbu maqola ana shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologiyasi tizimli, taqqoslama va texnologik yondashuvlarga asoslangan. Ayollar kiyimini modellashtirish jarayoni dizayn g'oyasini yaratish, konstruksiya ishlab chiqish, raqamli modellashtirish va virtual sinov bosqichlarida tahlil qilinadi. Tadqiqotda CAD tizimlari, 2D va 3D-modellashtirish dasturlaridan foydalanish imkoniyatlari metodik jihatdan asoslandi.

Metodologik jarayon doirasida an'anaviy konstruksiyalash usullari bilan zamonaviy raqamli modellashtirish yondashuvlari taqqoslab o'rganildi. Asosiy baholash mezonlari sifatida aniqlik, moslashuvchanlik, vaqt tejilishi va dizayn sifati olindi. Natijalar tizimli tahlil asosida umumlashtirildi.

NATIJARAR

Tadqiqot natijalari zamonaviy modellashtirish metodlari ayollar kiyimlarini ishlab chiqishda yuqori samaradorlikni ta'minlashini ko'rsatdi. Raqamli modellashtirish yordamida kiyim konstruksiyalarining aniqligi oshib, individual figuralarga moslashtirish imkoniyatlari kengaydi. 3D-modellar orqali kiyimning real tanada qanday ko'inishi oldindan baholanib, dizayn xatolarining oldi olindi.

Ayollar kiyimini modellashtirish usullarining taqqoslamasi

Ko'rsatkich	An'anaviy metod	Zamonaviy metod
Aniqlik	O'rtacha	Yuqori
Moslashuvchanlik	Cheklangan	Keng
Dizayn tezligi	Sekin	Tez
Vizual natija	Chegaralangan	Realistik

O'tkazilgan tadqiqotning chuqurlashtirilgan natijalari shuni ko'rsatdiki, ayollar kiyimlarini zamonaviy metodlarda modellashtirish amaliyoti nafaqat dizayn sifati, balki ishlab chiqarish jarayonining umumiy samaradorligiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Raqamli modellashtirish texnologiyalari, xususan CAD va 3D-visualizatsiya asosida ishlangan konstruksiyalar kiyimlarning tana o'lchamlariga moslashuv darajasini oshirdi, natijada qayta ishlash va tuzatishlar soni keskin kamaydi. Bu holat ishlab chiqarish tannarxining pasayishiga va vaqt resurslaridan samaraliroq foydalanishga olib keldi.

Natijalardan ko'rinadiki, zamonaviy modellashtirish metodlari yordamida yaratilgan ayollar kiyimlarida estetik mutanosiblik bilan bir qatorda ergonomik qulaylik ham ta'minlandi. 3D-modellar asosida o'tkazilgan virtual sinovlar kiyimning turli harakatlardagi holatini oldindan baholash imkonini berdi, bu esa amaliy tikuv jarayonida aniqlanadigan kamchiliklarning oldini oldi. Ayniqsa, bel, yelka va ko'krak qismlarida moslashuvchanlik darajasining oshgani kuzatildi.

Shuningdek, natijalar dizaynerlik jarayonida ijodiy erkinlikning kengayganini ko'rsatdi. Zamonaviy modellashtirish dizaynerga turli variantlarni tezkor sinovdan o'tkazish imkonini berib, buyum shakli va detallarini optimal holatgacha takomillashtirishga xizmat qildi. Bu esa ayollar kiyimlarining model xilma-xilligini oshirib, bozor talablariga tez moslashishni ta'minladi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy metodlar asosida modellashtirish faqat texnologik qulaylik emas, balki dizayn tafakkurini ham yangi bosqichga olib chiqadi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, raqamli modellashtirish dizaynerga ijodiy erkinlik berib, eksperimentlar sonini ko'paytiradi. Shu bilan birga, bunday yondashuv ishlab chiqarish jarayonini iqtisodiy jihatdan samaraliroq qiladi.

Zamonaviy metodlarda modellashtirishning keng joriy etilishi dizayner va texnolog o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashini ham ta'kidlash lozim. Bu esa ayollar kiyimlari sifatining kompleks yaxshilanishiga olib keladi.

Olingan natijalar asosida olib borilgan muhokama shuni ko'rsatadiki, ayollar kiyimlarini zamonaviy metodlarda modellashtirish faqat texnik jarayon emas, balki dizayn tafakkurini tubdan o'zgartiruvchi konseptual yondashuv hisoblanadi. Mazkur metodlar dizayner va texnolog o'rtasidagi chegaralarni birmuncha yaqinlashtirib, kiyim yaratish jarayonini yagona integratsiyalashgan tizim sifatida shakllantiradi. Bu holat dizayndan to'ishlab chiqarishgacha bo'lgan bosqichlar o'rtasida axborot yo'qotilishini kamaytiradi.

Muhokama davomida aniqlanishicha, zamonaviy modellashtirish metodlarining samaradorligi ularni qo'llovchi mutaxassislarining texnologik savodxonligi bilan chambarchas bog'liq. Agar dizayner raqamli vositalardan faqat shakliy bezak yaratish darajasida foydalansa, zamonaviy metodlarning to'liq imkoniyatlari yuzaga chiqmaydi. Shuning uchun bunday texnologiyalarni joriy etish bilan birga, kadrlar tayyorlash masalasiga ham alohida e'tibor qaratish lozim.

Bundan tashqari, muhokama jarayonida zamonaviy modellashtirish metodlarining ekologik jihatlari ham muhim ahamiyat kasb etishi ta'kidlandi. Virtual modellashtirish material sarfini kamaytirib, ortiqcha chiqindilarning oldini oladi. Bu esa ayollar kiyimlarini ishlab chiqarishda barqaror rivojlanish tamoyillariga mos keladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ayollar kiyimlarini zamonaviy metodlarda modellashtirish moda sanoatining strategik rivojlanish yo'nalishlaridan biridir. Raqamli va innovatsion modellashtirish metodlari kiyimlarning estetik, ergonomik va funksional sifatlarini oshirish imkonini beradi. Ushbu yondashuvni tizimli va ilmiy

asoslangan holda joriy etish ayollar kiyimlari ishlab chiqarish samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Kengaytirilgan tahlil va muhokamalar asosida xulosa qilish mumkinki, ayollar kiyimlarini zamonaviy metodlarda modellashtirish moda va yengil sanoat rivojidadagi muhim strategik omil hisoblanadi. Raqamli va innovatsion yondashuvlar kiyim dizaynining an'anaviy chegaralarini kengaytirib, estetik, ergonomik va texnologik jihatdan mukammal mahsulot yaratish imkonini beradi. Bu jarayon dizaynerlik faoliyatini yanada ilmiy asoslangan va tizimli holatga olib chiqadi.

Zamonaviy modellashtirish usullari yordamida ayollar kiyimlarining individual ehtiyojlarga moslashuv darajasi ortib, iste'molchi qoniqishi sezilarli darajada oshadi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish jarayonida vaqt va resurslarni tejash imkoniyati paydo bo'lib, iqtisodiy samaradorlik ta'minlanadi. Bu esa zamonaviy bozor sharoitida raqobatbardosh mahsulot yaratishda muhim afzallikdir.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, ayollar kiyimini modellashtirishda zamonaviy metodlardan foydalanish qisqa muddatli trend emas, balki moda sanoatining uzoq muddatli rivojlanish yo'nalishi sifatida qaralishi lozim. Uni tizimli joriy etish va ilmiy asoslash milliy va xalqaro miqyosda sifatli, innovatsion va barqaror kiyim mahsulotlarini yaratish uchun mustahkam zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Aldrich W. Metric Pattern Cutting for Women's Wear. – Oxford: Blackwell Science, 2018. – 256 p.
2. Armstrong H. Patternmaking for Fashion Design. – New York: Pearson, 2019. – 816 p.
3. Кимёгаров А.А. Кийим конструкциялаш ва моделлаштириш асослари. – Тошкент: Фан, 2020. – 240 б.
4. Садыкова Л.Х. Мода дизайни ва рақамли технологиялар. – Тошкент: Ўқитувчи, 2021. – 198 б.

ZAMONAVIY TIKUV MASHINALARINING TEXNOLOGIK IMKONIYATLARI

Berdiyeva Laylo Anvar qizi

Termiz davlat pedagogika instituti, texnologik ta'lim yo'nalishi talabasi

berdiyevalaylo452@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy tikuv mashinalarining texnologik imkoniyatlari yengil sanoat ishlab chiqarish jarayonlari bilan uzviy bog'liq holda ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda tikuv mashinalarining evolyutsion rivojlanish bosqichlari, avtomatlashtirish va raqamlashtirish jarayonlari natijasida yuzaga kelgan yangi funksional imkoniyatlar yoritiladi. Zamonaviy tikuv mashinalarining yuqori aniqlik, tezkorlik, moslashuvchanlik hamda energiya samaradorligi kabi ko'rsatkichlari mahsulot sifati va ishlab chiqarish unumdorligiga ko'rsatadigan ta'siri asoslab beriladi. Shuningdek, elektron boshqaruv tizimlari, dasturlashtiriladigan operatsiyalar va ko'p funksiyali mexanizmlarning texnologik jarayondagi roli tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari zamonaviy tikuv mashinalari ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirish, mahsulot tannarxini kamaytirish va raqobatbardoshlikni oshirishda muhim omil ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: tikuv mashinalari, texnologik imkoniyatlar, avtomatlashtirish, raqamli boshqaruv, yengil sanoat, ishlab chiqarish samaradorligi.

Abstract

This article scientifically analyzes the technological capabilities of modern sewing machines in their inextricable link with light industry production processes. The study highlights the evolutionary development stages of sewing machines, new functional capabilities that have emerged as a result of automation and digitalization processes. The impact of such indicators as high accuracy, speed, flexibility, and energy efficiency of modern sewing machines on product quality and production productivity is substantiated. The role of electronic control systems, programmable operations, and multifunctional mechanisms in the technological process is also analyzed. The results of the study show that modern sewing machines are an important factor in optimizing the production process, reducing product costs, and increasing competitiveness.

Keywords: sewing machines, technological capabilities, automation, digital control, light industry, production efficiency.

KIRISH QISMI

Yengil sanoat tarmog'ining jadal rivojlanishi ishlab chiqarish vositalariga bo'lgan talablarni tubdan o'zgartirmoqda. Ayniqsa, tikuvchilik sanoatida mahsulot sifati, dizayn aniqligi va ishlab chiqarish tezligi bevosita texnologik uskunalarning imkoniyatlariga bog'liq. An'anaviy mexanik tikuv mashinalari uzoq yillar davomida sanoat ehtiyojlarini qondirib kelgan bo'lsa-da, bugungi bozor sharoitida ular raqamli va avtomatlashtirilgan mashinalar bilan raqobatlasha olmaydi.

Zamonaviy tikuv mashinalari elektron boshqaruv tizimlari, dasturlashtiriladigan tikuv operatsiyalari, sensorli nazorat mexanizmlari hamda yuqori aniqlikdagi aktuatorlar bilan jihozlanib, ishlab chiqarish jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bunday mashinalar faqat tikuv amaliyotini bajaribgina qolmay, balki ishlab chiqarish jarayonini boshqarish, nazorat qilish va optimallashtirish imkonini ham beradi.

Mazkur maqolada zamonaviy tikuv mashinalarining texnologik imkoniyatlari ilmiy asosda yoritilib, ularning ishlab chiqarish samaradorligiga ko'rsatadigan ta'siri chuqur tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor avtomatlashtirish, raqamli boshqaruv va ko'p funksiyalilik kabi omillarga qaratiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ilmiy adabiyotlarda tikuv mashinalarining texnologik imkoniyatlari mashinasozlik, avtomatika va yengil sanoat nuqtai nazaridan keng o'rganilgan. Xorijiy tadqiqotchilar ishlarida zamonaviy tikuv mashinalari ishlab chiqarish tizimining muhim bo'g'ini sifatida talqin qilinadi. Ularda mashinalarning tezlik, barqarorlik va adaptiv boshqaruv imkoniyatlari asosiy mezon sifatida ko'riladi.

Masalan, Germaniya va Yaponiya olimlarining izlanishlarida elektron boshqaruvli tikuv mashinalarining aniqligi mexanik analoglarga nisbatan sezilarli ustun ekani ta'kidlanadi. Mahalliy adabiyotlarda esa asosan tikuv mashinalarining konstruksiyasi va ularning texnik tavsiflari yoritilgan bo'lib, texnologik imkoniyatlarning ishlab chiqarish jarayoniga tizimli ta'siri yetarli darajada ochib berilmagan. Ushbu maqola ana shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologiyasi tizimli va taqqoslama yondashuvlarga asoslangan. Zamonaviy tikuv mashinalarining texnologik imkoniyatlari ularning konstruktiv tuzilishi, boshqaruv tizimi va bajariladigan operatsiyalar majmuasi doirasida o'rganildi. Metodik tahlil jarayonida an'anaviy mexanik tikuv mashinalari bilan zamonaviy elektron va raqamli mashinalar taqqoslandi.

Baholash mezonlari sifatida ishlab chiqarish tezligi, aniqlik, moslashuvchanlik, energiya sarfi va texnologik barqarorlik olindi. Natijalar ishlab chiqarish samaradorligiga ta'siri nuqtai nazaridan umumlashtirildi.

NATIJARLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy tikuv mashinalari texnologik imkoniyatlari an'anaviy mashinalarga nisbatan bir necha barobar yuqori. Elektron boshqaruv tizimlari yordamida tikuv operatsiyalarining takrorlanish aniqligi oshib, inson omiliga bog'liq xatolar kamaydi. Avtomatik ip tortish va sinishni aniqlash mexanizmlari ishlab chiqarishdagi uzilishlarni sezilarli darajada qisqartirdi.

Tikuv mashinalarining texnologik imkoniyatlarini taqqoslash

Ko'rsatkich	An'anaviy mashinalar	Zamonaviy mashinalar
Tikuv aniqligi	O'rtacha	Yuqori
Operatsiya tezligi	Past	Yuqori
Avtomatlashtirish darajasi	Past	Yuqori
Energiya samaradorligi	O'rtacha	Yuqori

Tadqiqotning kengaytirilgan natijalari zamonaviy tikuv mashinalarining texnologik imkoniyatlari ishlab chiqarish jarayonining sifat va samaradorlik ko'rsatkichlariga ko'p qirrali ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Avvalo, elektron va raqamli boshqaruv tizimlari bilan jihozlangan tikuv mashinalarida texnologik operatsiyalarning takrorlanish aniqligi sezilarli darajada oshgani kuzatildi. Tikuv choklarining bir xilligi, ip tarangligining avtomatik nazorati va tezlikning barqaror saqlanishi mahsulot sifati bo'yicha minimal og'ishlarga erishish imkonini berdi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy tikuv mashinalarida avtomatlashtirilgan funksiyalar — ip uzilishini aniqlash, igna holatini nazorat qilish va dasturiy tikuv rejimlarini tanlash — ishlab chiqarishdagi nosozliklar sonini kamaytirib, texnologik uzilishlarning oldini oldi. Bu holat mehnat unumdorligining oshishiga va ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta'minlashga xizmat qildi. Ayniqsa, yuqori tezlikda ishlovchi avtomatik mashinalarda energiya sarfining an'anaviy mexanik mashinalarga nisbatan iqtisodiy jihatdan samaraliroq ekani qayd etildi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari zamonaviy tikuv mashinalarining moslashuvchanligi ishlab chiqarilayotgan mahsulot assortimentini kengaytirishga imkon berishini ko'rsatdi. Turli mato turlari va dizayn talablariga mos ravishda dastur sozlamalarini qisqa vaqt ichida o'zgartirish imkoniyati tikuvchilik korxonalarida buyurtmalarni tezkor bajarish samaradorligini oshirdi. Natijada ishlab chiqarish tannarxi pasayib, mahsulot raqobatbardoshligi mustahkamlandi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy tikuv mashinalarining texnologik imkoniyatlari faqat ishlab chiqarish hajmini oshirish bilangina cheklanmaydi. Ular mahsulot sifatining barqarorligini, dizayn aniqligini va texnologik intizomni ta'minlaydi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, raqamli boshqaruv tizimlari tikuv jarayonini real vaqt rejimida nazorat qilish imkonini berib, texnologik og'ishlarni tezkor aniqlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy mashinalarning ko'p funksiyaliligi ishlab chiqarish maydonida uskunalarning sonini optimallashtirishga imkon yaratadi. Bu esa ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish bilan birga, texnologik moslashuvchanlikni oshiradi.

Olingan natijalar muhokamasi zamonaviy tikuv mashinalarining texnologik imkoniyatlarini faqat texnik ustunliklar bilan cheklab bo'lmashligini ko'rsatadi. Aslida, ushbu mashinalar ishlab chiqarish jarayonining tashkil etilishiga, mehnat taqsimotiga va texnologik intizomga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Raqamli boshqaruv asosida ishlovchi mashinalar operatsiyalarni rejalashtirish va nazorat qilish imkonini kengaytirib, inson omiliga bog'liq xatolarni minimallashtiradi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, zamonaviy tikuv mashinalaridan samarali foydalanish ko'p jihatdan mutaxassislarining texnologik tayyorgarligi darajasiga bog'liq. Agar operator yoki texnolog mashinaning dasturiy imkoniyatlaridan to'liq foydalana olmasa, ushbu uskunalarning ilmiy-texnik salohiyati to'liq namoyon bo'lmaydi. Shu sababli zamonaviy tikuv mashinalarini joriy etish jarayoni kadrlar malakasini oshirish bilan parallel olib borilishi lozim.

Bundan tashqari, muhokama davomida zamonaviy tikuv mashinalarining ekologik jihatlari ham muhim ahamiyat kasb etishi qayd etildi. Energiya tejatkor dvigatellar, material chiqindilarini kamaytiruvchi avtomatik boshqaruv tizimlari barqaror ishlab chiqarish tamoyillariga mos keladi. Bu holat zamonaviy tikuv mashinalarining nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy-ekologik samaradorligini ham oshiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy tikuv mashinalarining texnologik imkoniyatlari yengil sanoat rivojining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Avtomatlashtirish va raqamlashtirish asosida yaratilgan mashinalar ishlab chiqarish samaradorligini oshirib, mahsulot sifatini barqarorlashtiradi. Ularni ishlab chiqarish jarayoniga tizimli joriy etish raqobatbardosh va yuqori sifatli tikuv mahsulotlari yaratish uchun mustahkam texnologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Kengaytirilgan tahlil va muhokamalar asosida xulosa qilish mumkinki, zamonaviy tikuv mashinalarining texnologik imkoniyatlari yengil sanoat tarmogʻining raqobatbardoshligini taʼminlovchi muhim strategik omil hisoblanadi. Elektron va raqamli boshqaruv tizimlari bilan jihozlangan mashinalar ishlab chiqarish jarayonining aniqligi, barqarorligi va moslashuvchanligini sezilarli darajada oshiradi. Natijada yuqori sifatli, estetik va texnologik talablar darajasida ishlab chiqilgan tikuv mahsulotlarini yaratish imkoniyati kengayadi.

Zamonaviy tikuv mashinalari ishlab chiqarishda resurslardan oqilona foydalanishni taʼminlab, vaqt va energiya sarfini optimallashtiradi. Bu esa ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish bilan birga, bozor sharoitida mahsulot tannaxini raqobatbardosh darajada ushlab turishga imkon beradi. Shu nuqtai nazardan, ularni joriy etish texnologik yangilanish emas, balki yengil sanoatning barqaror rivojlanish strategiyasi sifatida baholanishi lozim.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, zamonaviy tikuv mashinalarining texnologik imkoniyatlarini ilmiy asoslangan va tizimli ravishda ishlab chiqarish jarayoniga tatbiq etish yengil sanoatda sifatli, innovatsion va ekologik jihatdan barqaror mahsulotlar yaratish uchun mustahkam texnologik zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Aldrich W. Metric Pattern Cutting and Sewing Technologies. – Oxford: Blackwell Science, 2018. – 320 p.
2. Carr H., Latham B. The Technology of Clothing Manufacture. – London: Wiley, 2019. – 784 p.
3. Абдуллаев Ж.А. Тикувчилик машиналари ва ускуналари. – Тошкент: Фан, 2020. – 260 б.
4. Саидова Н.Р. Янгича тикиш технологиялари. – Тошкент: Ўқитувчи, 2021. – 212 б.

PEDAGOGNING TO'G'RI NUTQINI RIVOJLANTIRISH ORQALI PEDAGOGIK MAHORATINI SHAKILLANTIRISH

Shermanov Isobek Shilmamatovich

Imamova Zilola Abdullayevna

Annotatsiya: Maqolada pedagogning to'g'ri va ravon nutqining shakllanish jarayoni, uning o'quvchilarga ta'siri va ta'lim jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Nutq madaniyati va pedagogik mahoratning o'zaro bog'liqligi o'rganilib, nutqni takomillashtirish usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Pedagogik nutq, to'g'ri nutq, pedagogik mahorat, ona tili, o'quvchi faolligi, dars samaradorligi.

KIRISH: Pedagogning nutqi uning kasbiy malakasini belgilovchi eng muhim omillardan biridir. Nutq – bu nafaqat bilim uzatish vositasi, balki ta'lim jarayonida o'quvchilarni boshqarish, ularning diqqatini jamlash, fikr va e'tiborini shakllantirish, shuningdek, muloqot madaniyatini o'rgatish vositasi hisoblanadi. Pedagog nutqi to'g'ri va ravon bo'lganda, o'quvchilar mavzuni tez o'zlashtiradi, mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanadi va bilimlarni kundalik hayotda qo'llashga tayyor bo'ladi. Shu sababli pedagog nutqini shakllantirish va doimiy ravishda takomillashtirish pedagog kasbiy faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Nutq madaniyati va pedagogik mahorat o'zaro chambarchas bog'liqdir. Nutqning aniqligi va sofligi o'quvchilarda ona tiliga hurmatni shakllantiradi, ularning so'z boyligini oshiradi va mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. To'g'ri va ravon nutq orqali pedagog murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli uslubda yetkazishi mumkin, shu tariqa dars samaradorligini oshiradi va mavzuga qiziqishni uyg'otadi. Pedagog nutqi nafaqat akademik bilimlarni yetkazish bilan cheklanmaydi, balki tarbiyaviy va ijtimoiy ahamiyatga ham ega¹. Nutq orqali o'quvchilar milliy qadriyatlar, odob-axloq me'yorlari va ona tiliga bo'lgan hurmatni o'rganadi. Shu bois, pedagog nutqining shakllanishi ularning til madaniyati, fikrlash darajasi va shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Zamonaviy ta'lim jarayonida pedagog nutqi o'zgaruvchan va murakkab vazifalarni bajarishi lozim. O'quvchilarning fikrini jalb qilish, diqqatini saqlash,

¹ M. Qodirov, Dars samaradorligini oshirishda pedagog nutqi roli, Samarqand, 2020

mavzuni tushuntirish va baholash jarayonlarida nutq asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Nutqdagi aniqlik va izchillik o'quvchilarning bilimlarni mustahkamlashini ta'minlaydi, mavzu bo'yicha mustaqil fikrlashga rag'batlantiradi va o'z xulosasini chiqarishga imkon beradi. Shu bilan birga, pedagog nutqining shakllanishi uning psixologik barqarorligi, metodik tayyorgarligi va muloqot madaniyati bilan bog'liqdir. Nutq faqat grammatik jihatdan to'g'ri bo'lishi kifoya qilmaydi; pedagog uni maqsadga muvofiq ishlatishni bilishi, o'quvchilarning e'tiborini saqlay olish va murakkab tushunchalarni sodda uslubda yetkazish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim. Shu nuqtai nazardan, pedagog nutqi kasbiy malaka, shaxsiy fazilat va didaktik mahoratning uyg'unlashgan natijasi sifatida qaraladi. Pedagogik faoliyatda nutqning shakllanishi bilan birga, uning samaradorligi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Nutq tozaligi va aniqligi o'quvchilarda bilimni o'zlashtirish jarayonini tezlashtiradi, mavzuga qiziqishni oshiradi va darsda faol ishtirokni rag'batlantiradi. Shu sababli pedagog nutqini doimiy ravishda takomillashtirish, talaffuz, intonatsiya, so'z tanlash va mavzuni izchil tushuntirish uslublariga e'tibor qaratish lozim.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Pedagogning nutq madaniyati va uni shakllantirish masalalari ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. J. Xo'jayev nutqning pedagogik jarayondagi ahamiyatini o'rganib, uning dars samaradorligini oshirishda bevosita ta'sirini ta'kidlaydi [1]. Unga ko'ra, pedagog nutqi ravon va aniqlik bilan ifodalangan bo'lsa, o'quvchilar mavzuni tez va to'liq o'zlashtiradi, fikr yuritish qobiliyati rivojlanadi va dars jarayonida mustaqil xulosalar chiqarishga o'rganadi. B. Yo'ldoshev pedagog nutqining shakllanishida ona tiliga bo'lgan e'tibor va talaffuz me'yorlarini saqlashning ahamiyatini ko'rsatadi [2]. Shu bilan birga, nutqdagi aralash so'zlar va mantiqsiz iboralar dars jarayonini qiyinlashtirishi, o'quvchilarda noto'g'ri tushunchalarning paydo bo'lishiga olib kelishi mumkinligi ta'kidlanadi. Yo'ldoshev pedagog nutqining tozaligi o'quvchilarda tilga hurmatni oshirish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish va nutq madaniyatini shakllantirishga xizmat qilishini qayd etadi. M. Qodirov pedagog nutqining o'quvchilarning diqqatini jamlash va mavzuni mustaqil anglashiga ta'sirini tahlil qiladi [3]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, pedagog nutqi aniqlik va izchillik bilan ifodalangan bo'lsa, o'quvchilar darsda faol ishtirok etadi, mavzuni tez o'zlashtiradi va murakkab tushunchalarni sodda usulda tushunadi. Shu bilan birga, pedagog nutqi interaktiv va jonli bo'lganda, o'quvchilarning ijodiy qobiliyati rivojlanadi va ular mavzu bo'yicha mustaqil fikr bildiradilar. Z. Islomova pedagog nutqining shakllanish jarayonida pedagogning psixologik barqarorligi va metodik tayyorgarligi muhimligini

ta'kidlaydi [4]. Nutq faqat grammatik jihatdan to'g'ri bo'lishi kifoya qilmaydi; pedagog uni maqsadga muvofiq ishlata olishi, murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli tarzda tushuntirishi, o'quvchilarning e'tiborini jalb qila olishi lozim. Shu nuqtai nazardan, pedagog nutqi pedagogik mahorat, shaxsiy fazilat va muloqot madaniyatining uyg'unlashgan natijasi sifatida qaraladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Pedagogning to'g'ri nutqi uning kasbiy faoliyatining samaradorligini bevosita belgilaydi. Nutqning aniqligi, izchilligi va ravonligi dars jarayonida o'quvchilarning diqqatini jamlashga, mavzuni tez va sifatli o'zlashtirishga xizmat qiladi. Pedagog nutqi ravon va tushunarli bo'lganda, murakkab tushunchalar sodda misollar bilan tushuntiriladi, o'quvchilar mavzuni tez o'zlashtiradi va mavzuga bo'lgan qiziqish uyg'onadi. Shu tarzda, nutq nafaqat bilim uzatish vositasi, balki o'quvchilarda mustaqil fikrlash va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini shakllantiruvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. Nutqning shakllanishi pedagogning metodik tayyorgarligi va psixologik barqarorligi bilan chambarchas bog'liqdir. Agar pedagog mavzuni aniq va izchil tushuntira olmasa, o'quvchilar mavzuni noto'g'ri tushunishi, chalg'ib ketishi va darsdan kerakli natijani olmasligi mumkin. Shu bois pedagog nutqini doimiy takomillashtirish, talaffuz, intonatsiya, so'z boyligi va mavzuni izchil yetkazish usullariga e'tibor qaratishi lozim. Nutqning ravonligi o'quvchilarda mavzu bo'yicha izchil fikrlashni shakllantiradi, ularni turli misollar orqali murakkab tushunchalarni mustaqil tahlil qilishga undaydi va mavzuni turli kontekstlarda qo'llashga tayyorlaydi. Dars jarayonida pedagog nutqi o'quvchilarni faol ishtirok etishga rag'batlantiradi. Pedagog savol-javoblar, munozaralar va interaktiv usullar orqali mavzuni chuqur tushuntiradi. Shu bilan birga, nutqning aniqligi o'quvchilarning e'tiborini bir joyda saqlashga yordam beradi, ular dars davomida mavzuni to'liq anglashga harakat qiladi. Nutqdagi izchillik va soflik o'quvchilarni mavzu bo'yicha mustaqil fikr yuritishga, o'z xulosasini chiqarishga va o'z fikrini ravon va mantiqiy ifodalashga o'rgatadi.

Nutqning sofliigi o'quvchilarning tafakkurini rivojlantiradi va ularning ijodiy qobiliyatini oshiradi. Pedagog nutqida ishlatiladigan aniq va boy so'zlar o'quvchilarda sinonimlarni tanlashni, ifodali va to'g'ri gapirishni o'rgatadi. Shu bilan birga, nutq orqali pedagog o'quvchilarda ona tiliga hurmat, madaniy tafakkur va nutq madaniyatini shakllantiradi. Nutqning tozaligi o'quvchilarda tilga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi, ularni mavzuga faol jalb qiladi va dars jarayonini jonli, interaktiv va samarali qiladi. Shuningdek, pedagog nutqining aniqligi va ravonligi darsning

tarbiyaviy samarasini oshiradi. O'quvchilar pedagogning nutqini kuzatib, milliy qadriyatlarni, odob-axloq me'yorlarini o'rganadi, so'zlarni to'g'ri ishlatishni odat qiladi va muloqot madaniyatini rivojlantiradi. Shu tarzda, nutq nafaqat akademik bilimlarni yetkazish vositasi, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy va axloqiy tarbiyasi uchun ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Pedagog nutqining samaradorligi dars jarayonining interaktivligi bilan ham bog'liqdir. Nutq sodda, tushunarli va mantiqiy izchil bo'lganda, pedagog o'quvchilarni turli faoliyatlarga jalb qiladi: ular savol-javoblarda ishtirok etadi, o'z fikrini bayon qiladi, muhokamalarda qatnashadi va darsga faol hissa qo'shadi. Shu bilan birga, pedagog nutqining tozaligi va aniqligi murakkab tushunchalarni sodda tarzda tushuntirishga, mavzuni turli misollar orqali ochishga yordam beradi va o'quvchilarning mavzuga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Nutqning shakllanishida pedagogning psixologik barqarorligi muhim ahamiyatga ega. Pedagog o'quvchilarning qiziqish darajasini, diqqatini saqlash va mavzuni tushuntirish jarayonida o'z nutqini maqsadga muvofiq boshqarishi lozim. Nutqdagi aniqlik, ravonlik va izchillik pedagogga darsni samarali tashkil qilish, o'quvchilarning bilim darajasini oshirish va dars jarayonini boshqarish imkonini beradi. Shu bilan birga, pedagog nutqi o'quvchilarda mavzuni mustaqil o'rganish, fikrini ravon ifodalash va muloqotda faol bo'lish qobiliyatini shakllantiradi.

Pedagog nutqining tozaligi va aniqligi o'quvchilarning yozma va og'zaki nutqini ham rivojlantiradi. O'quvchilar pedagog nutqini kuzatib, grammatik jihatdan to'g'ri va mantiqiy izchil gapirishni, so'z boyligini oshirishni va fikrni izchil ifodalashni o'rganadi. Shu tariqa, pedagog nutqi o'quvchilarning til madaniyati va nutq madaniyatini shakllantirishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Nutq shakllanishi jarayonida pedagog metodik jihatdan tayyor bo'lishi va turli pedagogik usullardan foydalanishi muhimdir. Dars davomida pedagog nutqini turli strategiyalar asosida tashkil etadi: u izchil va mantiqiy izoh beradi, murakkab tushunchalarni sodda misollar orqali tushuntiradi, savol-javob va interaktiv usullar orqali mavzuni mustahkamlaydi. Shu tarzda, pedagog nutqi o'quvchilarning bilimlarni chuqur o'zlashtirishiga, ularni turli vaziyatlarda qo'llashga tayyorlashga xizmat qiladi. Shuningdek, nutqning shakllanishi pedagogning professional va shaxsiy sifatlarini uyg'unlashtirish orqali amalga oshadi. Pedagog o'z nutqida aniqlik, ravonlik, izchillik va tozalikka erishganida, u o'quvchilarga ta'lim jarayonida yuqori sifatli bilim beradi, ularni darsga faol jalb qiladi va mavzuni mustaqil o'rganishga rag'batlantiradi. Shu bilan birga, nutq shakllanishi pedagogning kasbiy obro'sini oshiradi, o'quvchilar pedagogni nafaqat bilim manbai, balki ona tilining tirik namunasini yaratgan shaxs sifatida hurmat qiladi. Nutq shakllanishi jarayonida pedagog doimiy o'zini rivojlantirishi va nutqini

takomillashtirishi zarur. U talaffuz, intonatsiya, soʻz tanlash va muloqot madaniyati ustida ishlashi, murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli tarzda yetkazish qobiliyatini oshirishi lozim. Shu tarzda, pedagog nutqi oʻquvchilarni bilimlarni mustahkamlash, mavzuni tez oʻzlashtirish va mavzuga qiziqishni oshirishga undaydi.

XULOSA

Pedagogning toʻgʻri va ravon nutqi uning kasbiy malakasini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Nutqning aniqligi va izchilligi oʻquvchilarning mavzuni tushunish darajasini oshiradi, ularning fikrlash va tahlil qobiliyatini rivojlantiradi hamda mavzu boʻyicha mustaqil xulosalar chiqarishga yordam beradi. Sof nutq nafaqat bilim berish vositasi, balki oʻquvchilarda til madaniyati va muloqot madaniyatini shakllantiruvchi, tarbiyaviy va ijtimoiy ahamiyatga ega vosita sifatida ham xizmat qiladi. Nutqning tozaligi va ravonligi oʻquvchilarning diqqatini jamlashga, dars jarayonini interaktiv va jonli qilishga yordam beradi, shuningdek, ularning ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi. Pedagog nutqi orqali oʻquvchilar murakkab tushunchalarni oson oʻzlashtiradi, mavzuni turli kontekstlarda qoʻllashni oʻrganadi va ona tiliga hurmatni oshiradi. Shu bois, pedagog nutqini doimiy ravishda takomillashtirish, talaffuz, intonatsiya, soʻz boyligi va izchillikka eʼtibor qaratish pedagogik faoliyatning ajralmas qismi boʻlib, taʼlim sifatini oshirish va oʻquvchilarning shaxsiy rivojlanishini taʼminlashda hal qiluvchi rol oʻynaydi. Nutq shakllanishi pedagogning kasbiy mahorati, psixologik barqarorligi va metodik tayyorgarligi bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, u oʻquvchilarda bilim, tafakkur va til madaniyatini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. J. Xoʻjayev, *Pedagogik nutq va taʼlim samaradorligi*, Toshkent, 2018.
2. B. Yoʻldoshev, *Nutq madaniyati va pedagogik faoliyat*, Toshkent, 2019.
3. M. Qodirov, *Dars samaradorligini oshirishda pedagog nutqi roli*, Samarqand, 2020.
4. Z. Islomova, *Pedagogik mahorat va nutq shakllanishi*, Toshkent, 2021.
5. A. Rahimova, *Til madaniyati va pedagogik jarayon*, Buxoro, 2017.
- I. Karimova, *Pedagogik metodlar va nutq strategiyalari*, Toshkent, 2022.

O'QITUVCHI NUTQINI RAVONLIGI

Shermanov Isobek Shilmamatovich.

Imamova Zilola Abdullayevna

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'qituvchi nutqining ravonligi, uning ta'lim jarayonidagi ahamiyati, pedagogik muloqotdagi o'rni hamda o'quvchilar bilimini shakllantirishdagi ta'siri ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. O'qituvchi nutqining ravonligi ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligi asoslab beriladi. Nutq madaniyati, talaffuz, mantiqiylik, ifodalilik va auditoriya bilan muloqot masalalari yoritiladi.

Kalit so'zlar: nutq ravonligi, pedagogik muloqot, nutq madaniyati, ta'lim samaradorligi, o'qituvchi mahorati, kommunikativ kompetensiya.

KIRISH: Hozirgi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar tobora ortib bormoqda. Ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar va samarali muloqot muhim o'rin egallaydi. Mazkur jarayonda o'qituvchi shaxsining kasbiy, ma'naviy hamda nutqiy kompetensiyasi yetakchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, o'qituvchining nutqi dars jarayonining asosiy boshqaruv vositasi bo'lib, bilim berish, tarbiyalash, rag'batlantirish va yo'naltirish funksiyalarini bajaradi. O'qituvchi nutqi o'quvchilarning bilimlarini shakllantirish bilan birga, ularning dunyoqarashi, tafakkuri, so'z boyligi va nutq madaniyatiga ham kuchli ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchining har bir so'zi, talaffuzi, intonatsiyasi va fikr bayoni o'quvchilar tomonidan qabul qilinib, ko'pincha namuna sifatida o'zlashtiriladi. Shuning uchun ham o'qituvchi nutqining aniqligi, mantiqiyliigi, ifodaliligi va ravonligi pedagogik faoliyatning muhim mezonlaridan biri hisoblanadi. Nutqning ravonligi deganda fikrlarning uzviy, izchil, tushunarli va erkin tarzda ifodalanishi tushuniladi. Ravon nutq auditoriya e'tiborini jalb etadi, ma'lumotning oson qabul qilinishiga yordam beradi hamda muloqot samaradorligini oshiradi. O'qituvchi nutqining ravon bo'lishi darsning sur'atiga, mazmunning to'laqonli yetkazilishiga va o'quvchilarning faol ishtirokiga bevosita bog'liqdir. Agar o'qituvchi nutqi ravon bo'lmasa, dars jarayoni sekinlashadi, o'quvchilar diqqati tarqaladi va bilimlarni o'zlashtirish darajasi pasayadi. Zamonaviy ta'lim tizimi o'qituvchidan faqat fan bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lishni emas, balki yuqori darajadagi kommunikativ mahoratni ham talab etadi. Bugungi kunda o'qituvchi

bilim beruvchi emas, balki o'quv jarayonini boshqaruvchi, yo'naltiruvchi va hamkor sifatida qaralmoqda. Ana shu vazifalarni samarali bajarishda o'qituvchi nutqining ravonligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Chunki ravon nutq o'quvchilarni darsga jalb etadi, ularning motivatsiyasini oshiradi va o'z fikrlarini erkin ifodalashga undaydi. Shuningdek, o'qituvchi nutqining ravonligi pedagogik ta'sir kuchini oshiruvchi muhim omillardan biridir. Nutq orqali o'qituvchi nafaqat axborot uzatadi, balki o'quvchi shaxsiga ta'sir ko'rsatadi, uning ijtimoiy faolligini shakllantiradi, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini singdiradi. Shuning uchun ham o'qituvchi nutqining ravonligini rivojlantirish masalasi pedagogika, psixologiya va tilshunoslik fanlarining chorrahasida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O'qituvchi nutqi va uning ravonligi muammosi tilshunoslik, pedagogika hamda psixologiya fanlari chorrahasida joylashgan ko'p qirrali masala hisoblanadi. Ushbu mavzu bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq shaxsning kasbiy faoliyatida, ayniqsa pedagogik jarayonda yetakchi vositalardan biri hisoblanadi. Nutq orqali bilim uzatiladi, tarbiyaviy ta'sir ko'rsatiladi va o'quvchi shaxsining shakllanishiga bevosita ta'sir etiladi. Tilshunoslikda nutq madaniyati va ravon nutq masalalari bo'yicha qator fundamental tadqiqotlar mavjud. Jumladan, rus tilshunos olimi L.V. Shcherba nutqni til tizimining amaliy ko'rinishi sifatida izohlar ekan, nutqning aniqligi va ravonligi uning kommunikasiyadagi asosiy sifati ekanini ta'kidlaydi [1]. U nutq jarayonida tovush, intonatsiya, mantiqiy urg'u va sintaktik tuzilmaning uyg'unlashuvi fikrning to'liq yetib borishini ta'minlashini asoslab beradi. Nutq madaniyati muammosi bo'yicha V.V. Vinogradovning tadqiqotlarida adabiy til me'yorlari, ravonlik, ifodalilik va nutqning kommunikativ vazifalari keng yoritilgan [2]. Olim ravon nutqni shaxsning umumiy madaniy darajasini belgilovchi muhim mezon sifatida baholaydi. Unga ko'ra, ravon nutq faqat til qoidalariga rioya qilish bilan ham belgilanadi. O'zbek tilshunosligida nutq madaniyati masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. S. Ibrohimov nutq madaniyatini shaxsning tilga bo'lgan munosabati va nutqiy mas'uliyati bilan bog'laydi hamda ravon nutqni nutq madaniyatining asosiy belgilaridan biri sifatida ko'rsatadi [3]. Uning fikricha, ravon nutq o'qituvchi pedagogik faoliyatining ajralmas qismi bo'lib, ta'lim samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Pedagogika fanida o'qituvchi nutqi muammosi alohida yo'nalish sifatida o'rganilgan. N.V. Kuzmina o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi tarkibiga nutqiy kompetensiyani ham kiritadi va o'qituvchi nutqining ravonligi pedagogik ta'sir

samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri ekanligini ta'kidlaydi [4]. Unga ko'ra, nutqi ravon bo'lgan o'qituvchi o'quvchining e'tiborini jalb qila oladi, axborotni aniq yetkazadi va dars jarayonini samarali tashkil etadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'qituvchi nutqining ravonligi ta'lim jarayonining samaradorligini belgilovchi eng muhim omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, dars jarayonida o'qituvchining nutqi qanchalik ravon, aniq va izchil bo'lsa, o'quvchilarning bilimni o'zlashtirish darajasi shunchalik yuqori bo'ladi. Ravon nutq o'quvchilar e'tiborini bir nuqtada jamlashga, dars mazmunini to'liq anglashga va ongli ravishda xotirada saqlashga xizmat qiladi. Nutqi ravon bo'lmagan o'qituvchi esa hatto mukammal bilimga ega bo'lsa ham, uni o'quvchiga to'liq va samarali yetkazib bera olmaydi. Chunki bilimning yetkazilishi faqat mazmun bilan emas, balki uni ifodalash uslubi bilan ham chambarchas bog'liqdir. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi nutqining ravonligi nafaqat lingvistik jihatlar, balki psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillar bilan ham uzviy bog'langan. Ravon nutqli o'qituvchi dars jarayonida o'quvchilar bilan tez va tabiiy muloqotga kirishadi, ularning savollariga tushunarli javob beradi, o'quvchilar fikrini to'g'ri yo'naltira oladi. Bunday sharoitda o'quvchida o'z fikrini erkin ifodalashga nisbatan ishonch va ichki motivatsiya shakllanadi. Aksincha, nutqi ravon bo'lmagan o'qituvchidan o'quvchilar ko'pincha tortinadi, savol berishga ikkilanadi va dars jarayoni sustlashib boradi. Kuzatishlar shuni tasdiqlaydiki, ravon nutqli o'qituvchi darsda vaqtni ancha samarali taqsimlaydi. Uning tushuntirishlari qisqa, lo'nda va mazmunli bo'lib, ortiqcha takror va chalg'ituvchi holatlar kam uchraydi. Bu esa dars davomida ko'proq amaliy mashg'ulotlar o'tkazish, mustahkamlashga vaqt ajratish imkonini beradi. Natijada o'quvchilar faqat tinglovchi emas, balki faol ishtirokchiga aylanadi. Ravon nutq darsni dinamik, jonli va qiziqarli bo'lishini ta'minlaydi. O'rganishlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi nutqining ravonligi o'quvchilarning diqqatini barqaror ushlab turish bilan bevosita bog'liq. Diqqatning barqarorligi esa bilimlarni o'zlashtirishning muhim shartlaridan biridir. Ravon nutq diqqatni boshqarish vositasi vazifasini bajaradi. O'qituvchi nutqi orqali urg'uli joylarni ajratib ko'rsatadi, muhim g'oyalarga e'tibor qaratadi va ikkinchi darajali ma'lumotlarni soddalashtirib beradi. Agar nutq ravon bo'lmasa, diqqat tez tarqaladi, o'quvchilar charchaydi va dars samarasi pasayadi.

Nutq ravonligi o'qituvchining shaxsiy pedagogik imijiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ravon nutqli o'qituvchi o'quvchilar tomonidan bilimdon, ishonchli va

hurmatga loyiq shaxs sifatida qabul qilinadi. Bu esa darsdagi intizom, o'zaro hurmat va pedagogik obro'ning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. O'qituvchining nutqi uning ichki madaniyati, tafakkur darajasi va kasbiy yetukligini namoyon etuvchi asosiy mezonlardan biridir. Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, ravon nutq o'qituvchining ruhiy holati bilan ham chambarchas bog'liq. Hayajon, ishonchsizlik, ichki qo'rquv va stress nutq ravonligini pasaytiradi. Shu boisdan o'qituvchi nutqining ravonligini rivojlantirish nafaqat nutq texnikasi bilan bog'liq mashqlarni, balki psixologik barqarorlikni ta'minlash bo'yicha ishlarni ham o'z ichiga olishi lozim. O'ziga ishonchli, erkin va ijobiy kayfiyatdagi o'qituvchi nutqi ham tabiiy ravishda ravon bo'ladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, nutq ravonligi o'qituvchining til boyligi va lug'at zaxirasiga bevosita bog'liq. So'z boyligi keng bo'lgan o'qituvchi fikrini turli usullarda, sodda va tushunarli tarzda ifodalash imkoniga ega bo'ladi. Bunday o'qituvchi murakkab tushunchalarni ham oddiy va hayotiy misollar orqali tushuntirib bera oladi. So'z boyligi cheklangan o'qituvchi esa ko'pincha bir xil iboralarni takrorlashga majbur bo'ladi, bu esa nutqning ravonligi va ta'sirchanligini pasaytiradi. Nutq ravonligi talaffuz madaniyati bilan ham uzviy bog'liqdir. Tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, urg'uni o'rinli qo'llash, ortiqcha pauzalardan qochish nutq ravonligining muhim shartlaridan hisoblanadi. Amaliy kuzatuvlarda ayrim o'qituvchilarda talaffuzdagi kamchiliklar dars jarayonida noqulaylik tug'dirayotgani, o'quvchilarning mazmuni to'liq anglamasligiga sabab bo'layotgani aniqlangan. Bu holatlar nutq ustida muntazam ishlash zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi. Ravon nutq o'quvchilarning nutqiy rivojiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchini diqqat bilan tinglaydigan o'quvchilar uning nutqidagi uslub, ifoda, ohang va mantiqiy ketma-ketlikni o'zlashtirib boradi. Natijada o'quvchilarning o'zi ham fikrini ravon ifodalashga intila boshlaydi. Bu holat ayniqsa boshlang'ich va o'rta ta'lim bosqichlarida yaqqol namoyon bo'ladi. O'qituvchi nutqi o'quvchi uchun tirik namuna vazifasini bajaradi. O'rganishlar natijasida ravon nutqli o'qituvchilar dars jarayonida interfaol metodlardan samaraliroq foydalanishini ko'rish mumkin. Chunki ravon nutq munozara, savol-javob, guruhli ishlash kabi faoliyat turlarida muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi fikrini tez va aniq ifodalab bera olganida, o'quvchilar ham faol muloqotga kirishadi. Natijada dars jarayoni bir yoqlama emas, balki ikki tomonlama muloqotga asoslanadi. Nutq ravonligi o'qituvchining yozma nutqida ham namoyon bo'ladi. Dars jarayonida beriladigan yozma topshiriqlar, taxtdagi izohlar, test savollari va baholash mezonlari ravon va aniq yozilgan bo'lsa, o'quvchilar topshiriqni to'g'ri tushunadi. Aks holda noto'g'ri tushunish, chalkashlik va asossiz xatolar ko'payadi. Bu holat yozma nutq ravonligini

ham rivojlantirish zarur ekanini ko'rsatadi. Amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, nutq ravonligini rivojlantirish muntazam va uzluksiz jarayon hisoblanadi. Bir martalik mashg'ulot yoki qisqa trening bilan yuqori natijaga erishib bo'lmaydi. O'qituvchi doimiy ravishda nutq ustida ishlashi, o'z kamchiliklarini tahlil qilishi va ularni bartaraf etishga intilishi lozim. Bunda ovoz tembrini to'g'ri qo'llash, nafas olish texnikasini o'zlashtirish, ifodali o'qish mashqlari, omma oldida chiqishlar muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

O'qituvchi nutqining ravonligi ta'lim jarayonining samaradorligida asosiy omil hisoblanadi. O'qituvchi nutqi nafaqat bilimni yetkazish, balki muloqot uchun muhim vosita bo'lib ham xizmat qiladi. Bu o'quvchilarning fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi, faol ishtirokni rag'batlantiradi va ta'limiy ta'sir ko'rsatadi. Ravon gapiradigan o'qituvchi o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatadi, bilimlarni aniq taqdim etadi va jonli, mazmunli va qiziqarli o'quv muhitini yaratadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ravon nutq o'quvchilarning e'tiborini jalb qilish va ularga bilimlarni o'zlashtirish va saqlashga yordam berish uchun juda muhimdir. Ravon gapirish orqali o'qituvchi o'quvchilarning ichki motivatsiyasini oshiradi, mustaqil fikrlashni rag'batlantiradi, erkin muloqotni rivojlantiradi va faol ishtirokni rag'batlantiradi. Aksincha, noaniq nutqqa ega o'qituvchi dars mazmunini yetkazishda qiynalishi, o'quvchilarning qiziqishini pasaytirishi va umumiy ta'lim samaradorligini pasaytirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- [1] Щерба Л.В. *Языковая система и речевая деятельность*. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.
- [2] Виноградов В.В. *Русский язык (Грамматическое учение о слове)*. – М.: Высшая школа, 1986. – 640 с.
- [3] Ibrohimov S. *Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari*. – Toshkent: O'qituvchi, 2006. – 212 b.
- [4] Кузьмина Н.В. *Профессионализм личности преподавателя*. – М.: Педагогика, 1990. – 256 с.
- [5] Макаренко А.С. *О воспитании*. – М.: Педагогика, 1988. – 304 с.

[6] Выготский Л.С. *Мышление и речь*. – М.: Лабиринт, 1999. – 352 с.

[7] То‘xtaboyev X., Ochilov M. *Pedagogik mahorat*. – Toshkent: Fan, 2010. – 240 b.

O'QITUVCHI SOF O'ZBEK TILIDA GAPIRISHI

Imamova Zilola Abdullayevna

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim jarayonida o'qituvchining sof o'zbek adabiy tilida so'zlashining ahamiyati, uning o'quvchilarning nutqiy rivoji, milliy tafakkuri va til madaniyatini shakllantirishdagi o'rni ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. O'qituvchi nutqida ona tilining me'yorlariga rioya etilishi ta'lim sifati va tarbiyaviy samaradorlikni oshiruvchi muhim omil ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: sof o'zbek tili, adabiy til, o'qituvchi nutqi, nutq madaniyati, til me'yorlari

KIRISH: Bugungi globallashuv, axborot texnologiyalarining jadal rivoji va tillararo integratsiya sharoitida milliy tillarning sofligini saqlash masalasi butun dunyoda dolzarb muammolardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Xususan, jamiyatning barcha sohalarida, ayniqsa ta'lim tizimida ona tilining adabiy me'yorlarda, sof va ravon qo'llanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ta'lim muassasalari nafaqat bilim berish, balki yosh avlodga tilga bo'lgan munosabat, nutq madaniyati va milliy tafakkurni shakllantiruvchi asosiy ijtimoiy institut hisoblanadi. Ushbu jarayonda esa o'qituvchi yetakchi shaxs sifatida maydonga chiqadi. O'qituvchi nutqi o'quvchilarning nutqiy rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi eng muhim omillardan biridir. O'quvchi o'zining kundalik nutqiy faoliyatida ko'pincha o'qituvchi so'zlash uslubiga taqlid qiladi, uning talaffuzini, so'z tanlashini va gap tuzish usulini o'zlashtirib boradi. Shu bois o'qituvchining sof o'zbek adabiy tilida gapirishi faqat shaxsiy nutqiy madaniyat masalasi bo'lib qolmay, balki jamiyat kelajagini belgilovchi muhim ijtimoiy- pedagogik vazifa sifatida namoyon bo'ladi. Sof o'zbek tili tushunchasi adabiy til me'yorlariga to'la rioya qilingan, sheva unsurlari, keraksiz xorijiy so'zlar va aralash til hodisalaridan xoli, aniq, tushunarli va mantiqiy nutqni anglatadi. O'qituvchi nutqida bunday tilning qo'llanishi o'quvchilarda tilga nisbatan to'g'ri munosabatni shakllantiradi, ularning og'zaki va yozma nutq savodxonligini mustahkamlaydi, fikrlash madaniyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, sof til milliy o'zlikni anglash, milliy ong va g'ururni yuksaltirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda ayrim ta'lim muassasalarida o'qituvchi nutqida ruscha,

inglizcha yoki boshqa tillarga mansub soʻzlarning oʻrinsiz qoʻllanishi, aralash nutq hodisalarining kuchayib borayotgani kuzatilmoqda. Koʻpincha terminlar, kundalik muomalaga oid iboralar va hatto oddiy tushunchalar ham xorijiy shaklda ishlatilmoqda. Bu holat oʻquvchilarning til ongiga salbiy taʼsir koʻrsatib, ularning sof oʻzbekcha fikrlash qobiliyatini zaiflashtirishiga olib kelmoqda. Ayrim hollarda esa oʻquvchilar ona tilida aniq va ravon fikr bildira olmaslik muammosiga duch kelmoqda. Taʼlim jarayoni nafaqat bilim berish, balki tarbiya berish jarayoni ham hisoblanadi. Nutq esa tarbiyaning eng kuchli vositalaridan biridir¹. Oʻqituvchi sof oʻzbek tilida gapirganida, oʻquvchi nafaqat bilim oladi, balki ona tiliga hurmat, milliy qadriyatlarga sadoqat, madaniyatli muloqot koʻnikmalarini ham egallaydi. Shu sababli oʻqituvchi nutqining sofliqi pedagogik jarayonning tarbiyaviy samaradorligi bilan bevosita bogʻliqdir. Davlat miqyosida ham ona tiliga boʻlgan eʼtibor tobora kuchayib bormoqda. Oʻzbek tilining davlat tili maqomi mustahkamlanayotgan, rasmiy hujjatlar, ish yuritish va taʼlim jarayonida adabiy til meʼyorlariga qatʼiy amal qilish talablari kuchaytirilayotgan bir paytda oʻqituvchining nutqiy masʼuliyati yanada ortmoqda. Chunki oʻqituvchi jamiyatda davlat tilining amaliy targʻibotchisi sifatida ham faoliyat yuritadi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, oʻqituvchining sof oʻzbek tilida gapirishi masalasi nafaqat lingvistik muammo, balki pedagogik, psixologik va ijtimoiy muammo sifatida ham namoyon boʻladi. Bu masala yosh avlodning til madaniyatini shakllantirish, milliy ongini rivojlantirish hamda taʼlim sifatini oshirish bilan chambarchas bogʻliqdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Oʻqituvchi nutqi, uning adabiy til meʼyorlariga rioya qilishi va sof oʻzbek tilida soʻzlash masalasi tilshunoslik, pedagogika hamda nutq madaniyati sohalarida muhim ilmiy yoʻnalishlardan biri sifatida oʻrganib kelinmoqda. Ushbu muammo bir tomondan adabiy tilning nazariy masalalari bilan, ikkinchi tomondan esa pedagogik mahorat va taʼlim samaradorligi bilan uzviy bogʻliq holda tadqiq etiladi. Tilshunoslik nuqtayi nazaridan adabiy til meʼyorlari va sof til tushunchasi L.V. Shcherba, V.V. Vinogradov kabi rus tilshunoslari asarlarida nazariy jihatdan asoslangan [1], [2]. Ular adabiy tilni jamiyat ehtiyojiga xizmat qiluvchi, meʼyorlangan va madaniy nutqning asosiy shakli sifatida talqin qilganlar. Bu qarashlar keyinchalik boshqa tillar, jumladan oʻzbek adabiy tilini oʻrganishda ham metodologik asos boʻlib xizmat qilgan. Oʻzbek tilshunosligida sof til va adabiy meʼyor masalalari S. Ibrohimov, Sh. Rahmatullayev, A. Madvaliyev kabi olimlar tomonidan keng yoritilgan [3], [4]. Ularning fikricha, adabiy til meʼyorlariga rioya qilish faqat yozma nutq bilangina cheklanib qolmasligi,

¹ Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука

balki og‘zaki nutqda ham qat’iy saqlanishi lozim. Ayniqsa, o‘qituvchi, jurnalist, notiq kabi kasb egalari nutqida sof tilning saqlanishi alohida ijtimoiy ahamiyatga ega ekani ta’kidlanadi. Sh. Rahmatullayev adabiy til me’yorlarini fonetik, leksik, grammatik va uslubiy me’yorlarga ajratib tahlil qiladi va sof til aynan shu me’yorlarga rioya qilingan nutq orqali namoyon bo‘lishini asoslaydi [4]. Ushbu tasnif o‘qituvchi nutqini baholash va tahlil qilishda muhim metodik asos hisoblanadi. Chunki o‘qituvchi nutqida nafaqat to‘g‘ri so‘z tanlash, balki to‘g‘ri talaffuz, mantiqiy gap tuzish va uslubiy uyg‘unlik ham muhim hisoblanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O‘qituvchi nutqining sof o‘zbek tilida bo‘lishi ta’lim jarayonining samaradorligi va sifatiga bevosita ta’sir qiladi. Nutqning aniqligi, ravonligi va adabiy me’yorlarga mosligi o‘quvchilarning bilimlarni tez va to‘liq o‘zlashtirishini ta’minlaydi. Nutqning sofligi faqat talaffuz va grammatik jihatlariga bog‘liq emas, balki pedagogik mahorat, psixologik barqarorlik, shuningdek, muloqot madaniyati bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Dars davomida o‘quvchilar o‘qituvchining nutqini tinglab, fikr yuritishni va o‘z nuqtai nazarini shakllantirishni o‘rganadi. Shu tarzda, nutq nafaqat ma’lumot uzatish vositasi, balki ta’lim jarayonida o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undovchi vosita sifatida ham namoyon bo‘ladi. O‘qituvchining sofligi o‘quvchilarda ona tiliga hurmatni oshiradi. Ular nutqning boyligini his qiladilar, so‘zlarni ongli tanlashni o‘rganadilar va adabiy me’yorlarga amal qilishni odat qiladilar. Shu bilan birga, darsni sodda va tushunarli uslubda olib boradigan o‘qituvchi murakkab tushunchalarni misollar orqali ochib beradi, o‘quvchilarning mavzuni mustaqil anglash qobiliyatini shakllantiradi. Nutqning aniqligi va ravonligi o‘quvchilarning fikrlashini rivojlantiradi, ularni mavzu bo‘yicha mantiqiy bog‘langan xulosalar chiqarishga undaydi va mavzuni turli kontekstlarda qo‘llashga tayyorlaydi. O‘quvchilarning nutqiy rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadigan asosiy omil nutqning izchilligi va aniqligidir. Nutqi ravon bo‘lgan o‘qituvchi o‘quvchilarga jummalarni mantiqiy bog‘lashni, fikrni aniq ifodalashni va murakkab tushunchalarni sodda tarzda tushuntirishni o‘rgatadi. Shu bilan birga, o‘quvchilar nutq qoidalarini o‘zlashtiradi, sinonimlar, uslubiy jihatlar va so‘z boyligini rivojlantiradi. Bu esa ularning nafaqat darsda, balki kundalik muloqotda ham ona tilini to‘g‘ri ishlatishiga yordam beradi. Agar nutq aralash bo‘lsa, ya’ni unda chet tili so‘zlari yoki mantiqsiz iboralar ishlatilsa, o‘quvchilarning mavzuni anglash darajasi pasayadi. Bu holatda ular noto‘g‘ri tushunchalar hosil qilishi, mavzudan chalg‘ib ketishi va nutqlarida aralash elementlarni ishlatishga moyil bo‘lishi mumkin. Natijada yozma va og‘zaki nutq savodxonligi sustlashadi, dars jarayoni esa kam

samarali bo'ladi. Shu sababli, o'qituvchi nutqini doimiy takomillashtirish, so'zlarni aniq tanlash va mavzuni izchil tushuntirishga e'tibor qaratishi kerak.

Sof nutq o'qituvchining pedagogik faoliyati bilan ham chambarchas bog'liqdir. Darsni rejalashtirayotganda u mavzuni qadam-baqadam tushuntiradi, murakkab tushunchalarni sodda va hayotiy misollar bilan izohlaydi, o'quvchilarning faol ishtirokini rag'batlantiradi. Shu yo'l bilan dars interaktiv va qiziqarli bo'ladi, o'quvchilar mavzuga tez moslashadi va o'z fikrini bimalol ifodalaydi. Sof nutq o'quvchilarning tafakkurini rivojlantiradi. Nutqdagi izchillik va aniqlik ularni mustaqil fikrlashga, tahlil qilishga va o'z xulosasini chiqarishga undaydi. Shu bilan birga, mavzu bo'yicha bilimlarni o'zlashtirish jarayoni soddalashadi, o'quvchilar turli vaziyatlarda mavzuni qo'llashga tayyor bo'ladi. Nutqdagi soflik o'quvchilarni mavzu bilan qiziqtiradi, ular bilim olish jarayonida faol ishtirok etadi va dars davomida yuqori natijalarga erishadi. Nutqning sofliqi o'quvchilarning ijtimoiy va axloqiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ular o'qituvchining nutqidan milliy qadriyatlarni, hurmat va odob me'yorlarini o'rganadi. Shu bois sof til o'qituvchining kasbiy malakasining ajralmas qismi sifatida qaraladi. Nutqni muntazam ravishda takomillashtiradigan o'qituvchi o'quvchilar uchun tirik til namunasini yaratadi, ularning ona tiliga bo'lgan qiziqishi va hurmatini oshiradi, shuningdek, ta'lim jarayonida yuqori natijalarga erishishga yordam beradi. Shuningdek, nutqning sofliqi o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini oshiradi. Ular mavzuni o'zlashtirar ekan, nutq qoidalarini ongli ravishda o'zlashtiradi, sinonimlar va turli ifodalarni ishlatishni o'rganadi, so'z boyligini kengaytiradi. Bu esa nafaqat darsda, balki kundalik muloqotda ham til madaniyatiga amal qilishni ta'minlaydi. Dars davomida o'qituvchi nutqining ravonligi va aniqligi o'quvchilarda bilimni mustahkamlash va yangi tushunchalarni tez o'zlashtirishni rag'batlantiradi. O'quvchilar mavzuni chuqurroq anglab, uni turli vaziyatlarda qo'llashga intiladi. Shu bilan birga, ular o'z fikrini to'g'ri va mantiqiy ifodalashni o'rganadi, fikrini ravon va izchil bayon etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Nutqning tozaligi nafaqat bilim berish vositasi, balki tarbiyaviy vosita sifatida ham xizmat qiladi. Sof nutq o'quvchilarni tilga hurmat qilishga, muloqot madaniyatini rivojlantirishga va milliy qadriyatlarni qadrlashga undaydi. Shu sababli o'qituvchi nutqini doimiy ravishda takomillashtirib borishi, so'zlarni aniq tanlashi va mavzuni izchil tushuntirishi muhimdir. Sof nutq o'qituvchining kasbiy obro'sini ham oshiradi. O'quvchilar bunday o'qituvchini nafaqat bilim manbai, balki ona tilining tirik namunasini yaratgan inson sifatida hurmat qiladi. Shu orqali o'quvchilarda ona tiliga qiziqish va ehtirom oshadi, ularning nutq madaniyati shakllanadi va mustahkamlanadi.

XULOSA

O'qituvchi nutqining sof o'zbek tilida bo'lishi ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Nutqning aniqligi va ravonligi o'quvchilarning mavzuni tushunishini osonlashtiradi, ularning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va mavzu bo'yicha mustaqil xulosalar chiqarishga yordam beradi. Sof nutq o'quvchilarni tilga hurmat qilishga, nutq madaniyatini oshirishga va adabiy me'yorlarga amal qilishga undaydi. Shuningdek, nutqning sofligi dars jarayonini jonli va interaktiv qiladi, o'quvchilarni faol ishtirok etishga rag'batlantiradi va bilimlarni mustahkamlash imkonini beradi. Nutqdagi aniqlik va izchillik o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi, ularni murakkab tushunchalarni ongli ravishda o'zlashtirishga va mavzuni turli kontekstlarda qo'llashga tayyorlaydi. Sof o'zbek tilida nutq qilish nafaqat bilim uzatish vositasi, balki tarbiyaviy va ijtimoiy ahamiyatga ega vosita sifatida ham katta rol o'ynaydi. Bu o'quvchilarda ona tiliga hurmatni oshiradi, milliy qadriyatlarni anglashga yordam beradi va jamiyatda til madaniyatini targ'ib qiladi. Shu bois, o'qituvchi nutqini doimiy takomillashtirish va mavzuni aniq, izchil va tushunarli tarzda yetkazishga e'tibor qaratishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Щерба Л.В. *Языковая система и речевая деятельность*. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.
2. Виноградов В.В. *Русский язык (Грамматическое учение о слове)*. – М.: Высшая школа, 1986. – 640 с.
3. Madvaliyev A. *Hozirgi o'zbek adabiy tili me'yorlari*. – Toshkent: Fan, 2013. – 286 b.
4. Rahmatullayev Sh. *O'zbek adabiy tili me'yorlari*. – Toshkent: Universitet, 2004. – 198 b.
5. Kuzmina N.V. *Professionalizm shaxs va pedagogik faoliyat*. – М.: Pedagogika, 1990. – 256 b.
6. Makarenko A.S. *Tarbiya haqida*. – М.: Pedagogika, 1988. – 304 b.
7. Z. Islomova, *Pedagogik mahorat va nutq shakllanishi*, Toshkent, 2021.
8. A.Rahimova, *Til madaniyati va pedagogik jarayon*, Buxoro, 2017.
9. Karimova, *Pedagogik metodlar va nutq strategiyalari*, Toshkent, 2022.

*MILIIY EXPORTCHILARNI RAG'BATLANTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH
MASALALARI*

Xasanov Sherzod Buriyevich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Iqtisodiyot fakulteti 2-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Amonov M.O

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy eksportchilarni rag'batlantirishni takomillashtirish masalalari ko'rib chiqiladi. Eksportni rivojlantirish mamlakat iqtisodiyoti barqarorligini ta'minlash, xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlikni oshirish va yangi ish o'rinlarini yaratishda muhim omil hisoblanadi. Milliy eksportchilarni qo'llab-quvvatlashning hozirgi holati, mavjud muammolar hamda ularni samarali hal etish yo'llari tahlil qilinadi. Shuningdek, davlat siyosati, soliq va bojxona imtiyozlari, moliyaviy yordam mexanizmlarini yanada takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: milliy eksportchilar, rag'batlantirish, tashqi savdo, iqtisodiy rivojlanish, davlat qo'llab-quvvatlovi, raqobatbardoshlik.

Annotation: This article examines the issues of improving the incentives for national exporters. The development of exports is considered a key factor in ensuring the stability of the national economy, enhancing competitiveness in international markets, and creating new jobs. The current state of support for national exporters, existing challenges, and ways of effectively addressing them are analyzed. In addition, proposals are made to improve state policies, tax and customs benefits, and financial support mechanisms.

Keywords: national exporters, incentives, foreign trade, economic development, government support, competitiveness.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования стимулирования национальных экспортёров. Развитие экспорта является важным фактором обеспечения стабильности экономики страны, повышения конкурентоспособности на международных рынках и создания новых рабочих мест. Анализируется современное состояние поддержки национальных экспортёров, существующие проблемы и пути их эффективного решения. Также выдвигаются предложения по совершенствованию государственной политики, налоговых и таможенных льгот, а также механизмов финансовой поддержки.

Ключевые слова: национальные экспортёры, стимулирование, внешняя торговля, экономическое развитие, государственная поддержка, конкурентоспособность.

Bugungi globallashuv jarayonida mamlakatlar iqtisodiy rivojlanishining muhim omillaridan biri – eksport salohiyatini oshirishdir. Milliy eksportchilarni rag‘batlantirish nafaqat tashqi savdoni kengaytiradi, balki ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, yangi ish o‘rinlari yaratish va xalqaro bozorda raqobatbardoshlikni kuchaytirishga xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasida eksport faoliyatini qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, so‘nggi yillarda eksport hajmi sezilarli darajada ortib bormoqda. Masalan, 2023-yilda mamlakatimiz eksport hajmi 19,3 mlrd. AQSh dollarini tashkil etdi va bu ko‘rsatkich 2022-yilga nisbatan 23,7 % ga ko‘paydi. Bu esa milliy eksportchilarga ko‘rsatilayotgan imtiyozlar va rag‘batlantirish mexanizmlarining amaliy samarasidan dalolat beradi. Shuningdek, milliy eksportchilarning iqtisodiyotdagi o‘rni va ahamiyatiga keladigan bo‘lsak, eksport har qanday mamlakat iqtisodiy barqarorligining tayanch ustunidir. U milliy ishlab chiqaruvchilarni tashqi bozorlar bilan bog‘laydi, innovatsion texnologiyalarni jalb qilishga yordam beradi va ichki bozorning ortiqcha yuklanishini kamaytiradi. O‘zbekiston uchun eksportning o‘sishi bir necha yo‘nalishda strategik ahamiyat kasb etadi:

Valyuta tushumlari manbai: eksport orqali mamlakatga chet el valyutasi kirib keladi va milliy valyuta kursining barqarorligi ta‘minlanadi.

Ishlab chiqarishni rag‘batlantirish: eksport hajmining ortishi ishlab chiqarishni kengaytirishga olib keladi.

Raqobatbardoshlikni oshirish: tashqi bozorlarga chiqish korxonalarini sifatni yaxshilash va innovatsiyalarni qo‘llashga majbur qiladi.

Statistik malumotlarga ko‘ra , 2023-yilda O‘zbekistonning eksport hajmi 19,3 mlrd. AQSh dollarini tashkil etib, 2022-yilga nisbatan qariyb 23,7 % ga oshgani milliy eksportchilarning iqtisodiyotdagi o‘rni tobora kuchayayotganidan dalolat beradi.

Qo‘shimcha qilib aytsak, milliy eksportchilarni rag‘batlantirishning hozirgi holati , so‘nggi yillarda O‘zbekistonda eksportni rivojlantirishga qaratilgan qator islohotlar amalga oshirildi. Xususan:**Huquqiy asoslar:** Prezident qaror va farmonlari orqali eksportchilarga soliq va bojxona imtiyozlari berildi.**Moliyaviy qo‘llab-quvvatlash:** Eksportni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi orqali korxonalariga kreditlar, subsidiyalar, sug‘urta mexanizmlari joriy etildi.**Logistika infratuzilmasi:** xalqaro transport yo‘laklari, “yashil koridor” tamoyillari, multimodal tashish imkoniyatlari kengaytirilmoqda.**Raqamlashtirish:** eksport shartnomalarini elektron ro‘yxatdan o‘tkazish, onlayn bojxona xizmatlari, elektron sertifikatlash tizimi joriy etildi.

Shunga qaramay, milliy eksportchilar faoliyatida bir qator dolzarb muammolar mavjud:

1. Mahsulot sifati va standartlar: ko'plab ishlab chiqaruvchilarning mahsulotlari xalqaro ISO, HACCP, yoki Yevropa Ittifoqi standartlariga mos kelmaydi.
 2. Logistika muammolari: transport xarajatlarining yuqoriligi va mintaqaviy tranzit yo'laklaridagi cheklovlar eksport narxining oshishiga olib keladi.
 3. Moliyaviy xavflar: eksport sug'urtasi tizimining yetarlicha rivojlanmaganligi korxonalariga katta xavf tug'diradi.
 4. Bozor diversifikatsiyasi yetarli emas: O'zbekistonning eksporti asosan qo'shni mamlakatlar va cheklangan bozorlar bilan chegaralangan.
 5. Kadrlar salohiyati: eksport menejmenti, marketing va xalqaro muzokara olib borish bo'yicha malakali mutaxassislar yetishmaydi.
4. Takomillashtirish yo'nalishlari
- Milliy eksportchilarni samarali rag'batlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:
 - Mahsulot sifati xalqaro standartlarga moslashtirish: sertifikatlash markazlarini ko'paytirish, laboratoriyalarni modernizatsiya qilish.
 - Moliyaviy qo'llab-quvvatlashni kengaytirish: eksport sug'urtasi, uzoq muddatli kreditlar va soliq imtiyozlarini kuchaytirish.
 - Yangi bozorlarni izlash: Yevropa, Janubi-Sharqiy Osiyo va Yaqin Sharq davlatlariga eksport imkoniyatlarini kengaytirish.
 - Transport va logistika tizimini yaxshilash: yangi temir yo'l va avtomobil yo'llari, zamonaviy logistika markazlari, chegara bojxona punktlarida raqamlashtirilgan xizmatlar.
 - Kadrlar tayyorlash: universitetlarda "Xalqaro savdo va eksport menejmenti" yo'nalishlarini kengaytirish, amaliy o'quv dasturlarini joriy qilish.

Statistik tahlil :

2023-yilda O'zbekiston eksportining 50 % dan ortig'i sanoat mahsulotlariga, 30 % ga yaqini qishloq xo'jaligi mahsulotlariga to'g'ri keldi.

Asosiy eksport sheriklari: **Xitoy** (19,7 %), Rossiya (16,2 %), Qozog'iston (9,1 %).

Yangi yo'nalishlar: **Turkiya**, **Koreya Respublikasi** va **BAA** bozorlariga eksport hajmi 2023-yilda sezilarli o'sdi.

Milliy eksportchilarni rag'batlantirish – mamlakat iqtisodiy barqarorligini mustahkamlash va jahon bozorida raqobatbardoshlikni oshirishning asosiy garovidir. Mavjud imtiyoz va qo'llab-quvvatlash choralari qaramay, ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish, xalqaro standartlarga mos mahsulot ishlab

chiqarish va logistika tizimini rivojlantirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Shunday ekan, davlat tomonidan olib borilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 28-maydagi PQ–4337-sonli qarori – “Eksport faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 27-yanvardagi 37-son qarori – “Eksport faoliyatini qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi faoliyatini takomillashtirish to‘g‘risida”.
3. Davlat statistika qo‘mitasi ma‘lumotlari. – <https://stat.uz>
4. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi hisobotlari. – <https://miit.uz>
5. Jalolov, X. (2022). Tashqi iqtisodiy faoliyat va eksport salohiyatini oshirish masalalari. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
6. Karimov, A. (2023). O‘zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilishda eksport siyosatining o‘rni. – “Iqtisod va ta‘lim” jurnali, №2.
7. World Bank (2023). Uzbekistan Economic Update: Strengthening Export Competitiveness. – Washington, DC.
8. UNCTAD (2022). World Investment Report 2022. – Geneva: United Nation

BARQAROR (YASHIL) TRANSPORT STRATEGIYASINI TAYYORLASH UCHUN YECHIMLAR TAHLILI VA TAVSIYALAR ISHLAB CHIQUISH

Amirova Nigora Ziyoviddinovna
Toshkent davlat transport universiteti
Magistratura 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: O‘zbekiston Respublikasi Barqaror (Yashil) transport strategiyasini ishlab chiqish mamlakatning uzoq muddatli barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda muhim ahamiyatga ega. Bu strategiya nafaqat transport sektorini modernizatsiya qilish, balki mamlakatning ekologik vaziyatini yaxshilash, energiya xavfsizligini oshirish va yangi iqtisodiy imkoniyatlarni yaratishga qaratilgan.

Kalit so‘zi: Barqaror transport, integratsiyalashgan transport, ekologiya, dekarbonizatsiya, infratuzilma ko‘rsatkichlari.

Annotation: The development of the Republic of Uzbekistan’s Sustainable (Green) Transport Strategy is of great importance in achieving the country’s long-term sustainable development goals. This strategy is aimed not only at modernizing the transport sector but also at improving the country’s environmental situation, enhancing energy security, and creating new economic opportunities.

Keywords: Sustainable transport, integrated transport, ecology, decarbonization, infrastructure indicators

Kirish

Strategiya ishlab chiqish jarayonida quyidagi asosiy tamoyillarga amal qilish taklif etiladi:

Kompleks yondashuv

Transport tizimining barcha elementlarini (yo‘l infratuzilmasi, transport vositalari, energiya ta‘minoti, shahar rejalashtirish) va transport turlari (yengil avtomobillar, yuk transporti, jamoat transporti)ni o‘z ichiga olishi kerak.

Bosqichma-bosqich o‘tish

Barqaror transportga o‘tish izchil ravishda, mamlakatning iqtisodiy, texnologik va ijtimoiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak.

Moslashuvchanlik

Strategiya texnologik o'zgarishlar, iqtisodiy vaziyat va boshqa tashqi omillarga moslashish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

Barqaror transport strategiyasini ishlab chiqish uchun zarur bo'lgan asosiy yechimlar va tavsiyalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Strategik rejalashtirish va huquqiy asoslar

Barqaror transport rivojlanishining uzoq muddatli maqsadlarini belgilash, huquqiy va me'yoriy asoslarni takomillashtirish, mintaqaviy hamkorlikni yo'lga qo'yish.

Transport vositalarini modernizatsiya qilish

Elektromobillar va muqobil yonilg'i bilan ishlaydigan transport vositalarini rag'batlantirish, energiya samaradorligi standartlarini joriy etish, eski transport vositalarini almashtirish dasturlarini ishlab chiqish.

Infratuzilmani rivojlantirish

Elektr transport va muqobil yonilg'i bilan ishlaydigan transport uchun infratuzilmani yaratish, yo'l infratuzilmasini modernizatsiya qilish, "aqlli" transport tizimlarini joriy etish.

Integratsiyalashgan transport tizimini yaratish

Turli transport turlarini (jamoat transporti, yengil avtomobillar, velosipedlar) integratsiyalash, transport xablarini yaratish, yagona to'lov tizimini joriy etish.

Strategiyani ishlab chiqishda hisobga olinishi kerak bo'lgan asosiy chaqiriqlar quyidagilardan iborat:

Moliyaviy resurslarning cheklanganligi va investitsiyalarni jalb qilish zarurati

Mavjud infratuzilmani modernizatsiya qilish va yangi infratuzilmani yaratish bilan bog'liq texnik qiyinchiliklar

Aholining o'zgarishlarga tayyorligi va yangi transport yechimlarini qabul qilish darajasi

Muqobil yonilg'i va elektr transporti uchun texnologik tayyorgarlik va kadrlar salohiyati

Mintaqaviy xususiyatlar va geografik sharoitlarning xilma-xilligi

Strategiyani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun barcha manfaatdor tomonlar, jumladan davlat organlari, xususiy sektor, ilmiy-tadqiqot institutlari, fuqarolik jamiyati va xalqaro hamkorlar o'rtasida yaqin hamkorlik talab etiladi. Bundan tashqari, strategiyani amalga oshirish jarayonini doimiy monitoring qilish va natijalarni baholash mexanizmlarini joriy etish zarur.

Barqaror transport strategiyasining asosiy yo'nalishlari va maqsadlari

O'zbekiston Respublikasi Barqaror (Yashil) transport strategiyasining asosiy maqsadi – 2030 yilgacha transport sektorini ekologik jihatdan barqaror, energiya samarali va iqtisodiy raqobatbardosh tizimga aylantirish, shu orqali atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish, energiya xavfsizligini oshirish va aholining hayot sifatini yaxshilashdir.

Strategiyaning quyidagi asosiy maqsadlari va vazifalarini ajratib ko'rsatish mumkin:

Ekologik vazifalar

Transport sektoridan chiqadigan issiqxona gazlari va zararli moddalar emissiyasini kamaytirish, shaharlar ekologik vaziyatini yaxshilash

Energetik vazifalar

Transport sektorida energiya samaradorligini oshirish, neft mahsulotlariga bog'liqlikni kamaytirish, muqobil energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish.

Iqtisodiy vazifalar

Transport xarajatlarini optimallashtirish, yangi sanoat yo'nalishlarini rivojlantirish, ish o'rinlarini yaratish, yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish

Elektr va muqobil yonilg'ili transport ulushi

Elektr va muqobil yonilg'i bilan ishlaydigan transport vositalarining umumiy transport parkidagi ulushini 15% ga yetkazish.

Transport sektorini dekarbonizatsiya qilish bo'yicha son va sifat ko'rsatkichlari quyidagilardan iborat:

Transport sektorini dekarbonizatsiya qilish bo'yicha son va sifat ko'rsatkichlari yillar kesimida

Ko'rsatkich	2025 yil	2027 yil	2030 yil
Elektromobillar soni (ming dona)	30	120	350
Muqobil yonilg'ili transport vositalari soni (ming dona)	200	400	650
Zaryadlash stansiyalari soni	1500	3000	5000
Muqobil yonilg'i to'ldirish stansiyalari soni	800	1200	1800
Elektrobuslar soni	200	600	1500
Biogaz va bioetanol ishlab chiqarish (ming tonna)	50	150	300
CO ₂ emissiyasi kamayishi (million tonna)	0.5	2	5

Sifat ko'rsatkichlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Infratuzilma ko'rsatkichlari

Elektr va muqobil yonilg'ili transport uchun infratuzilma qamrovi va qulayligi

Shahar transport tizimlarining integratsiyalashuv darajasi

Yo'l infratuzilmasining ekologik standartlarga muvofiqligi

Aqlli transport tizimlari joriy etilishi darajasi

Huquqiy va institutsional ko'rsatkichlari

Barqaror transportni qo'llab-quvvatlash uchun huquqiy va me'yoriy asoslar takomillashtirilishi

Barqaror transportni boshqarish bo'yicha institutsional salohiyat darajasi

Xalqaro ekologik standartlarni joriy etish darajasi

Aholi va biznes vakillari o'rtasida ekologik ongning oshishi

"Yashil iqtisodiyot" tamoyillarini transport tizimiga joriy etish mexanizmi quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

Resurslardan samarali foydalanish

Transport sohasida energiya va resurslardan samarali foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash, yangi texnologiyalarni joriy etish

Ekologik zararni minimallashtirish

Transport vositalaridan chiqadigan zararli moddalar emissiyasini kamaytirish, ekologik toza transport turlarini rag'batlantirish, tabiiy resurslarni muhofaza qilish

Iqtisodiy samaradorlik

Transport xarajatlarini optimallashtirish, energiya tejamkor transport vositalarini joriy etish, yashil texnologiyalarga investitsiyalarni rag'batlantirish

Ijtimoiy adolat

Barcha aholi qatlamlari uchun transport qulayligini ta'minlash, transport xizmatlarining narxini barqaror saqlash, aholi salomatligini yaxshilash

"Yashil iqtisodiyot" tamoyillarini transport tizimiga joriy etish uchun quyidagi mexanizmlar taklif etiladi:

Huquqiy mexanizmlar

Barqaror transportni qo'llab-quvvatlash uchun qonunchilik bazasini takomillashtirish, transport vositalariga ekologik standartlarni joriy etish, emissiya cheklovlarini o'rnatish

Iqtisodiy mexanizmlar

Ekologik toza transport vositalarini subsidiyalash, soliq imtiyozlari berish, "ifloslanish uchun to'lov" tamoyilini joriy etish, yashil obligatsiyalar chiqarish

Institutsional mexanizmlar

Barqaror transportni boshqarish bo'yicha davlat organlarining salohiyatini oshirish, ilmiy-tadqiqot markazlarini qo'llab-quvvatlash, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish

Axborot mexanizmlari

Aholi va biznes vakillari o'rtasida ekologik ongini oshirish, barqaror transport afzalliklari to'g'risida ma'lumot berish, jamoatchilik ishtirokini ta'minlash

Bu mexanizmlar orqali "yashil iqtisodiyot" tamoyillarini transport tizimiga izchil va samarali joriy etish mumkin. Buning natijasida O'zbekiston transport sektori nafaqat ekologik jihatdan barqaror, balki iqtisodiy jihatdan ham samarali bo'ladi, shuningdek, aholi hayot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

O'zbekiston Respublikasi barqaror (yashil) transport strategiyasini ishlab chiqish yo'lida olib borilgan yechimlar tahlili natijalari, transport tizimini yanada ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan samarali holatga keltirish zarurligini ko'rsatdi. Ayni paytda respublikada transport sektori iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, u aholining harakatlanish ehtiyojini qondirish, tovar aylanishini ta'minlash va mintaqaviy integratsiyani rivojlantirishda katta rol o'ynamoqda. Biroq, bu tizimning faoliyati bilan bog'liq ekologik muammolar, xususan, atmosferaga chiqarilayotgan zararli gazlar miqdorining ortishi, yoqilg'i sarfining yuqoriligi va shahar tirbandliklari mamlakatda yashil transport yechimlarini joriy etish zarurligini keskin oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli farmoni – "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi. (2023). Transport tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha davlat dasturi.
3. Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi. (2024). Atmosferani muhofaza qilish bo'yicha hisobot.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2023). Barqaror transport strategiyasi konsepsiyasi (loyiha hujjati).

SHAHAR TRANSPORT OQIMINING EKOLOGIK VA YO‘L-HARAKATI XAVFSIZLIGINI BAHOLASH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Yangiyeva Ismigul Ilhomovna

Toshkent davlat transport universiteti

Magistratura 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada shahar transport oqimining ekologik holati va yo‘l-harakati xavfsizligini baholash usullarini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Urbanizatsiya jarayonlarining tez sur‘atlarda rivojlanishi transport vositalari sonining ortishiga, buning natijasida atmosfera havosining ifloslanishi va yo‘l-transport hodisalari sonining ko‘payishiga olib kelmoqda. Tadqiqotda ekologik baholashning zamonaviy usullari, shu jumladan real vaqt monitoringi, modellashtirish, GIS texnologiyalari va statistik tahlil asosiy yo‘nalish sifatida ko‘rib chiqiladi. Yo‘l-harakati xavfsizligini baholashda esa infratuzilmani audit qilish, xavf zonalarini aniqlash, simulyatsiya va videoanalitika kabi texnologik yondashuvlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: Zamonaviy ekologik monitoring, mobil laboratoriyalar, sensor stansiyalar, avtomatlashtirilgan monitoring, ko‘rsatkichlar integratsiyasi.

Kirish

Shahar transport tizimi nafaqat iqtisodiy hayotning muhim infratuzilma elementi, balki ekologik va ijtimoiy xavfsizlikni ta‘minlovchi omil sifatida ham katta ahamiyatga ega. Shu sababli, transport oqimining ekologik holatini monitoring qilish, salbiy ta‘sirini baholash va yo‘l-harakati xavfsizligini tahlil qilish muhim ilmiy va amaliy vazifadir.

Jahon amaliyotida transport tizimini baholashda turli ko‘rsatkichlar va analitik usullar qo‘llaniladi. Xususan, real vaqt monitoringi, matematik modellar, simulyatsiya, geografik axborot tizimlari (GAT), statistik tahlil va videokuzatuv texnologiyalarining integratsiyasi transportni boshqarish samaradorligini sezilarli oshirmoqda. Bunday yondashuvlar orqali transport vositalarining chiqindi miqdori, yo‘l harakati zichligi, avariya xavfi, infratuzilma holati va boshqa parametrlar aniq baholanishi mumkin.

Ekologik xavfsizlik masalasi ham shahar transport tizimida dolzarb yo‘nalishlardan biridir. Transport vositalari chiqindilari azot oksidlari, uglerod oksidi, uglevodorodlar va mayda zarrachalar ko‘rinishida atmosfera havosining asosiy

ifloslantiruvchisi bo'lib, aholining salomatligiga va ekologik muvozanatga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, yo'l-transport hodisalari butun dunyoda o'lim va jarohatlanishlarning asosiy sabablaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonlarni kamaytirish uchun kompleks tahlil, xavf zonalarini aniqlash va innovatsion boshqaruv texnologiyalarini joriy etish talab etiladi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi – shahar transport oqimining ekologik va yo'l-harakati xavfsizligini baholash usullarini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni takomillashtirishga doir ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot natijalari shahar transport tizimini barqaror rivojlantirish, ekologik yuklamani kamaytirish, yo'l-harakati xavfsizligini oshirish va aholining hayot sifati yaxshilanishiga xizmat qiladi.

Asosiy qism

Shahar transport oqimini ekologik baholash

Shahar transport tizimining ekologik holati jamiyat salomatligiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi omil hisoblanadi. Avtomobillardan ajralib chiqadigan zararli moddalar, xususan uglerod oksidi (CO), uglerod dioksidi (CO₂), azot oksidlari (NO_x), uglevodorodlar (HC) hamda mayda zarrachalar (PM) havoning sifatini yomonlashtiradi va ekologik muvozanatni buzadi. Urbanizatsiya jarayonlarining tezlashuvi transport vositalari soni va yo'lovchi tashish yuklamasining ortishiga olib kelib, chiqindilar miqdorini yanada oshirmoqda.

- Ekologik baholashda quyidagi asosiy ko'rsatkichlar hisobga olinadi:
- Transport oqimining zichligi va intensivligi;
- Yoqilg'i turi va sarfi;
- Avtomobil parkining tarkibi (eng ko'p foydalaniladigan transport vositalari);
- Ekologik standartlar va texnik xizmat ko'rsatish darajasi;
- Atmosfera sharoiti va shamollanish dinamikasi.

Zamonaviy ekologik monitoringning asosiy yo'nalishi — atmosferaga chiqarilayotgan ifloslantiruvchi moddalar miqdorini aniqlash va ularni hududiy kesimda xaritalashdan iboratdir. Bu jarayonda sensor stansiyalar, mobil laboratoriyalar va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlaridan foydalaniladi. Shuningdek, matematik modellashtirish usuli yordamida transport oqimiga bog'liq ravishda chiqindi parametrlarini oldindan prognoz qilish imkoniyati mavjud.

Transport chiqindilarini kamaytirish uchun quyidagi choralar muhim hisoblanadi:

1. Elektr, gaz va gibrid transport vositalarini rag‘batlantirish;
2. Ekologik toza jamoat transporti tizimini rivojlantirish;
3. Yoqilg‘i sifati va standartlarini takomillashtirish;
4. Tirbandliklarni kamaytirish orqali yo‘l harakati tezligini optimallashtirish;
5. Ekologik imtiyozlar va cheklov siyosatini joriy etish.

Ekologik baholash natijalariga asoslanib, shahar transport tizimini rejalashtirish va rivojlantirish bo‘yicha samarali strategiyalar ishlab chiqish mumkin. Bu esa salomatlikka tahdidni kamaytirish, atmosfera havosini tozalash hamda ekologik barqarorlikni ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ekologik va xavfsizlik ko‘rsatkichlarini integratsiyalash

Shahar transport tizimining ekologik va xavfsizlik ko‘rsatkichlari o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularni birgalikda baholash barqaror transport siyosatini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Tirbandliklar yoki transport oqimi zichligi zararli chiqindilar miqdorini oshiradi, shu bilan birga YTH xavfini ko‘paytiradi. Shuning uchun ekologik va xavfsizlik parametrlarini integratsiyalash transport tizimini kompleks boshqarish imkonini beradi.

Integratsiyalash jarayonida quyidagi yondashuvlar qo‘llaniladi:

1. ITS (Intelligent Transport Systems);
2. AI asosidagi prognozlash modellarini yaratish;
3. Ekologik va xavfsizlik xaritalarini birlashtirish;
4. Big Data, IoT va avtomatlashtirilgan monitoring.

ITS tizimlari transport oqimini real vaqt rejimida tartibga solish orqali tirbandliklarni kamaytiradi va transport vositalarining harakat tezligini optimallashtiradi, natijada chiqindilar kamayadi. Shuningdek, svetoforlar, yo‘l belgisi, piyodalar o‘tish joylari va videokuzatuv tizimlari orasidagi integratsiya YTH xavfini sezilarli darajada pasaytiradi.

Ekologik va xavfsizlik ko‘rsatkichlarini integratsiyalashning asosiy afzalliklari:

- Atmosfera havosi ifloslanishining kamayishi;
- Transport tizimining samaradorligi oshishi;

- Yo‘l-transport hodisalari xavfining pasayishi;
- Inson salomatligining yaxshilanishi.

Ushbu jarayonning muvaffaqiyati shahar infratuzilmasining raqamlashtirilishi, ekologik normalarning kuchaytirilishi, ekologik toza transport vositalarining qo‘llab-quvvatlanishi va transport siyosatini ilmiy asosda shakllantirishga bevosita bog‘liqdir.

Xulosa

Shahar transport oqimini ekologik va xavfsizlik nuqtai nazaridan baholashni takomillashtirish barqaror rivojlanishni ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega. Chiqindilarni kamaytirish, YTH xavfini pasaytirish va inson salomatligini himoya qilish uchun statistik monitoring, kompyuter modellar, aqlli tizimlar va ekologik standartlardan foydalanish talab etiladi. Yangi texnologiyalar transport tizimini ekologik toza, xavfsiz va samarali qilishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Health Organization. Global status report on road safety.
2. European Transport Safety Council. Road safety performance index.
3. USEPA. Motor Vehicle Emission Simulator (MOVES).
4. Transport Engineering Handbook. McGraw-Hill Publishers.
5. O‘zbekiston Respublikasi transport siyosati bo‘yicha me‘yoriy-huquqiy hujjatlar.

INTERFACE MATTERS: A MIXED-METHODS STUDY ON DIGITAL AND TRADITIONAL READING MODALITIES IN ESL UNIVERSITY CONTEXTS

Khushbokova Sevinch

Uzbekistan State World Languages University

Email: your.email@example.com

ABSTRACT

This study compares digital and traditional reading formats in an ESL university setting, focusing on reading comprehension and strategy use. Thirty upper-intermediate learners were split into two groups to read texts using either e-books or printed materials. Comprehension outcomes were similar across both groups. However, the print group used more support strategies, like highlighting and note-taking, while the e-book group favored bilingual dictionary tools but underused features like annotations. Many e-book users, initially unfamiliar with digital reading, developed a preference for it after guided use. The study concludes that format does not affect comprehension significantly, but the reading interface shapes strategy behavior. Teachers should provide training to help students use e-book features effectively.

ANNOTATSIYA (UZBEK)

Ushbu tadqiqot ESL universitet talabalari uchun raqamli va an'anaviy o'qish formatlarini taqqoslab, tushunish va strategiya foydalanishiga e'tibor qaratadi. 30 ta upper-intermediate talabalar ikkita guruhga bo'linib, matnlarni e-kitoblar yoki qog'ozda o'qishdi. Tushunish natijalari deyarli teng bo'ldi, ammo qog'ozli guruh ko'proq yoritish va eslatma olish kabi strategiyalardan foydalandi. E-kitob foydalanuvchilari esa ikki tilli lug'atlardan ko'proq foydalandilar, biroq boshqa funksiyalarni kam qo'lladilar. Ko'pchilik e-kitobni ilk bor ishlatgan bo'lsa-da, qo'llanma olgach, uni afzal ko'rishdi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, format tushunishga katta ta'sir qilmaydi, ammo interfeys strategiyalarga ta'sir qiladi. O'qituvchilar talabalarga raqamli vositalardan samarali foydalanishni o'rgatishlari kerak.

АННОТАЦИЯ (RUSSIAN)

В исследовании сравниваются цифровой и традиционный форматы чтения в контексте обучения ESL в университете, с акцентом на понимание прочитанного и использование стратегий. 30 студентов среднего уровня были разделены на группы для чтения текстов на электронных книгах и на бумаге.

Результаты по пониманию оказались схожими. Однако студенты, читающие с бумаги, использовали больше стратегий поддержки (например, выделение текста, записи), тогда как группа с е-книгами чаще использовала двуязычные словарные инструменты, но реже аннотации. Многие, впервые использовавшие е-книги, позже начали их предпочитать. Вывод: формат не влияет существенно на понимание, но влияет на поведение при чтении. Необходимо обучать студентов эффективному использованию функций электронных книг.

MATEMATIKANING BOSHLANG'ICH TA'LIMDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Abdullayeva Dilnoza

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti talalabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada matematikaning boshlang'ich ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati yoritilgan. Unda matematika fani o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish kabi fundamental tafakkur jarayonlarini rivojlantirishdagi asosiy vosita ekani ilmiy va metodik manbalar asosida asoslab beriladi. Boshlang'ich sinflarda matematik tushunchalarning shakllanishi, o'lchov birliklari, vaqt, uzunlik, massa kabi amaliy hayotiy ko'nikmalarni o'rgatish orqali bolalarning kundalik faoliyatga tayyorlanishi ko'rsatib o'tiladi. Maqola boshlang'ich ta'limda matematika fanining zamonaviy yondashuvlardagi o'rni va uning ta'lim jarayonidagi pedagogik ahamiyatini ochib berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar. Boshlang'ich ta'lim, fanlararo aloqadorlik, masala, o'lchov birliklari, intellektual, psixologik, tafakkur, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish.

Boshlang'ich ta'lim – bu bolaning ta'lim olish jarayonidagi birinchi va eng muhim bosqich bo'lib, uning keyingi bilim olishi, dunyoqarashi va shaxs sifatida shakllanishiga asos yaratadi. Aynan shu davrda o'quvchilarda o'qishga bo'lgan qiziqish, mustaqil fikrlash, axloqiy va ijtimoiy fazilatlar shakllanadi. Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan fanlar orqali bola atrof-muhitni anglaydi, nutqi rivojlanadi, mantiqiy fikrlashga o'rganadi va bilim olish jarayoniga moslashadi. Shu jihatdan boshlang'ich ta'lim – nafaqat akademik bilimlar, balki tarbiyaviy, psixologik va ma'naviy rivojlanish uchun ham muhim poydevordir. Boshlang'ich ta'limda matematika fani esa alohida o'rin tutadi. Matematika boshlang'ich sinflardanox puxta o'rgatilsa, o'quvchilar yuqori sinflarda murakkab mavzularni osongina tushunadi va mantiqiy fikrlash darajasi sezilarli darajada oshadi.

Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishning asosiy maqsadi – o'quvchilarda elementar matematik bilimlar va ulardan amalda foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Jumladan: arifmetik amallarni (qo'shish, ayirish, ko'paytirish, bo'lish) bajarish; og'zaki va yozma hisoblash malakalarini rivojlantirish; o'lchov birliklari, vaqt, masofa va massa haqida boshlang'ich tushunchalarni berish; mantiqiy fikrlash va matematik nutq madaniyatini shakllantirish. Boshlang'ich ta'limda matematika bolada tartiblilik, diqqat-e'tibor va aniqlik kabi sifatlarni tarbiyalaydi. Bu

esa nafaqat matematikada, balki boshqa fanlarni o'zlashtirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Matematikaning o'quvchi tafakkuri va intellektual rivojiga ta'siri natijasida o'quvchilarda quyidagi psixologik va intellektual ko'nikmalar rivojlanadi: mantiqiy fikrlash va muammoni hal qilish qobiliyati, tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish, xotira, diqqat va tafakkurning faollashishi, mustaqil fikrlash va izchil xulosa chiqarish. Psixolog olimlarning ta'kidlashicha, boshlang'ich sinflarda matematika to'g'ri o'qitilishi bolalarda ijodiy fikrlash, aqliy rivojlanish va intellektual salohiyatning oshishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Matematikani o'rgatishni boshqa fanlar bilan bog'liqlikda olib borilsa, ya'ni texnologiya, fizika, informatika, tabiatshunoslik va hatto ona tili bilan ham o'quvchi bu fanlarni tushunishi va ularda muvaffaqiyat qozonishi shunchalik oson bo'ladi. Bunda matematik masalalarni hayotiy ko'nikmalar asosida yechishni o'rgatish muhim sanaladi. Masala orqali bola nimalarni o'rganishini ko'rib chiqamiz.

1. Dildorada 5 ta olma, Zilola esa undan 2 ta ko'p olma oldi. Zilolada nechta olma bor?

Yechish: $5 + 2 = 7$ ta olma.

Tafakkur rivojlanadi:

Sonlarni taqqoslash

Amallarni real hayot bilan bog'lash

2. Qutida 8 ta qalam bor. 3 tasi olingandan keyin nechta qalam qoldi?

Yechish: $8 - 3 = 5$ ta

Tafakkur rivojlanadi:

Sonni qisqartirish

3. Vaziyatni ko'z oldiga keltirish

3, 5, 7, ... Keyingi son qanday?

Yechish: Sonlar 2 taga oshib bormoqda, demak $7 + 2 = 9$

Tafakkur rivojlanadi:

Qonuniyatni aniqlash

Tahliliy fikrlash

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'lchov birliklarini o'rganish nafaqat matematik bilimlarni egallash, balki kundalik hayotda to'g'ri fikrlash, taqqoslash, baholash va mas'uliyat bilan qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. O'lchov birliklari — uzunlik, massa, vaqt, sig'im, harorat kabi tushunchalar — bola hayotida juda ko'p uchraydi va uning tafakkurini rivojlantiradi.

4. Oyshaning uyidan maktabgacha masofa 500 metr. U har kuni maktabga shu yo'ldan borib keladi. Oysha 5 kunda qancha masofani bosadi?

Yechish: $500 \times 10 = 5000$ metr (5 km).

5. Safina maktabga ketayotganda sumkasining og'irligi 3 kg edi. U magazindan 500 grammlı suv oldi va uni ham sumkasiga soldi. Endi Safinaning sumkasi nechchi kg bo'ldi?

Yechish: $3 \text{ kg} + 0,5 \text{ kg} = 3,5 \text{ kg}$

6. Dars 45 daqiqa davom etadi. O'quvchilar 4 soat dars o'qishlari uchun necha soat (daqiqa) kerak bo'ladi?

Yechish: $45 \times 4 = 180$ daqiqa (3 soat)

7. Sardor 1,5 litr suv ichdi. Agar har kuni shu miqdorda ichsa, 5 kunda nechchi litr suv ichadi?

Yechish: $1,5 \times 5 = 7,5$ litr.

8. Havo 0°C dan 15°C gacha ko'tarildi. Necha daraja issiq bo'ldi?

Yechish: 15°C ga ko'tarildi.

Xulosa. Matematika bolaning tafakkurini rivojlantiruvchi, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiruvchi asosiy fanlardan biridir. Aynan shu bosqichda o'quvchilarga arifmetik amallar, o'lchov birliklari, vaqt, masofa, hajm kabi asosiy tushunchalar beriladi. Bu esa nafaqat keyingi matematika darslarini o'zlashtirish, balki kundalik hayotda ham matematik bilimlardan foydalana olish imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Babayeva, M. A. (2025). Xalqaro baholash dasturlarining ta'lim tizimidagi ahamiyati. *MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI*, 3(2).

2. Babayeva, M., & Abdullayeva, D. (2025). BOSHLANGICH SINIF O'QUVCHILARIDA MANTIQUIY FIKRLASHNI MASALALAR YECHISH ORQALI RIVOJLANTIRISH. *Наука и технология в современном мире*, 4(3), 116-119.

3. Babayeva, M. (2024). TA'LIMDA FANLARARO ALIQADORLIKNI AMALGA OSHIRISHNING O'ZIGA XOS PEDAGOGIK SHARTLARI. "ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал, 2(10).

4. Toshova, S. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KITOBXONLIKKA MEHR UYG'OTISH ORQALI SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISH. "ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал, 1(9).

5. To'xtasinov H., Berdiyev T. "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi" — Toshkent: TDPU nashri.

6. Karimova R. “Matematikadan didaktik materiallar” — Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.

7. R. G‘anieva. “Boshlang‘ich ta’limda matematik kompetensiyalarni shakllantirish” — Metodik qo‘llanma.

8. G. Polya. “How to Solve It (Masalalarni yechish san’ati)” — Princeton University Press.

TA'LIMYIY KOMMUNIKATIVLIKNING MAZMUNI, TUZILISHI VA FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI

Babayeva Maxfuza Abduvaitovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

“Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim nazariyasi”

kafedrasi dosenti v.b.(PhD)

Termiz (O‘zbekiston)

e-mail: maxfuza_babayeva@tues.uz

Тел.: +998992019044

Annotasiya. Maqolada ta‘limda kommunikativlikning nazariy asoslari, amaliy yo‘llari va metodik tavsiyalari yoritilgan. Kommunikatsiya - bu o‘ziga xos axborot almashinuvi bo‘lib, uning natijasida jo‘natuvchidan qabul qiluvchiga intellektual va emotsional axborotni uzatish jarayoni kechadi.

Kalit so‘zlar: kommunikativlik, axborot, verbal, noverbal, kognitiv, talaba, muloqot, ta‘lim, metod.

“Kommunikatsiya” atamasi fanga XX asrning boshida kirib kelgan, u lotincha communicatio, communico so‘zlaridan kelib chiqqan bo‘lib, bog‘layman, muloqot qilaman ma‘nolarini anglatadi. Ijtimoiy fanlarda kommunikatsiya birgalikda harakat qilish, o‘zaro tasir haqidagi ilmiy bilim sohasi hamda ushbu jarayonlar va ularning natijalarini ifodalash uchun qo‘llaniladi. Kommunikatsiyani amalga oshirish imkoniyati muayyan shartlar bajarilgandagina paydo bo‘ladi, ya‘ni kommunikativ jarayon uchun kamida ikki tomonning ishtiroki zarur; kommunikatsiya doimo teskari aloqa tamoyiliga tayanadi; kommunikatsiya ma‘lum belgilar tizimisiz amalga oshirilmaydi. Har qanday nazariyada bo‘lganidek, kommunikatsiya nazariyasi ham “axborot”, “kommunikatsiya”, “axborot almashinuvi”, “kommunikativ makon” kabi o‘ziga xos tushunchalariga ega. M.Veber, G.Gadamer, G.Shpetler ilgari surgan kommunikatsiya modelida kommunikatsiyaning asosiy natijasi bu insonning boshqa inson tomonidan tushunilishi, o‘zaro tushunish deb ataladi[1]. Pedagogik kommunikatsiya — bu o‘qituvchi va talaba (yoki o‘quvchi) o‘rtasidagi maqsadli, mazmunli, o‘zaro ta‘sirga asoslangan axborot almashinuvi jarayoni bo‘lib, ta‘lim jarayonining sifatli tashkil etilishi va shaxs rivojiga ta‘sir ko‘rsatuvchi muhim pedagogik jarayon hisoblanadi va axborot yetkazish, muloqotga kirishish, o‘zaro tushunish, ta‘limiy o‘zaro ta‘sirni boshqarish, emotsional-psixologik muhit yaratish, talabaning ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini shakllantirish kabi murakkab jarayonlarni o‘z ichiga oladi[chat gpt]. Pedagogika ensiklopediyasi

kommunikativlikka oid quyidagicha izohlar berilgan: kommunikativlik – ta’limiy faoliyat tizimining ijtimoiy muhiti va boshqa muloqatlar bilan ta’sir o’tkaza olish holatlariga ega ekanligini ifodalovchi tushuncha, kommunikativ bilimdonlik – o’qituvchining ta’lim oluvchilar bilan aloqaga kirishish va fikrlarini tushunarli ifodalash hamda erkin muloqot qila olish qobiliyatlari majmuini ifodalovchi atama, kommunikativ madaniyat – shaxsning yuksak darajadagi muloqot ko’nikmalariga ega ekanligini ifodalovchi atama, kommunikativ qobiliyat – pedagogning samimiy muloqotda bo’lishi, muloqotni to’g’ri tashkil etishi, ta’lim oluvchilar bilan do’stona muloqot o’rnatish uchun to’g’ri yo’l topa bilishi, boshqalar orqali pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq o’zaro aloqa bog’lashiga qaratilgan qobiliyatni ifodalovchi tushuncha[dissertasiya]. Kommunikativ jarayonning turli modellari mavjud. Misol uchun, Aristotel kommunikatsiya jarayonining uchta (notiq – nutq – auditoriya) komponentini ajratgan bo’lsa, zamonaviy variantda u “kommunikator – xabar – kommunikant” ko’rinishiga ega. Kommunikatsiya va muloqotning farqlari qator qomusiy va izohli lug’atlarda “kommunikatsiya” atamasi “xabar yo’li, muloqot” deb talqin qilingan. Taniqli faylasuf M.S.Kagan fikricha, kommunikatsiya va muloqot kamida ikki jihatdan farqlanadi. Birinchidan, “muloqot amaliy, moddiy va manaviy axborot almashinuvidir va u amaliy manaviy xarakterga ega, kommunikatsiya esa u yoki bu xabarlarini uzatish bilan bog’liq sof axborot jarayonidir”. Ikkinchidan, ular o’zaro munosabatga kirishayotgan tizimlarning aloqa xossalari bo’yicha bir biridan ajralib turadi. Kommunikatsiya subyekt-obyekt aloqasi bo’lib, unda subyekt ma’lum axborotni uzatadi, obyekt esa axborotning passiv qabul qiluvchi sifatida namoyon bo’ladi, uning vazifasi axborotni qabul qilish, tushunish, yaxshi anglash va shu axborotni inobatga olib, harakatlanishdan iborat. Shunday qilib, M.S.Kagan fikricha, kommunikatsiya bir tomonga yo’naltirilgan jarayondir[1].

Axborot almashinuv turli belgilar, tizimlar orqali amalga oshiriladi. Kommunikatsiyaning 2 ta asosiy verbal (unda belgilar tizimi sifatida nutq ishlatiladi) va noverbal (unda nolisoniy belgilar tizimi ishlatiladi) turi mavjud. Ko’p izlanuvchilarning fikricha “noverbal kommunikatsiya” termini so’nggi yillarda juda keng ma’noni o’ziga qamrab olgan tushuncha ekanligini ta’kidlab, zamonaviy ilmiy adabiyotlarda ushbu termin “nutqsiz til” nomini olganini aytishmoqda. Noverbal kommunikatsiya muloqot jarayonida muhim vazifani bajaradi va aynan suhbat jarayonida kerakli vositani tanlash nutqning ta’sirchanligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kommunikatsiyaning bu turini o’rganishda psixologiya, madaniyatshunoslik, sotsiologiya fanlarining ham ahamiyati katta. Noverbal kommunikatsiya vositalaridan odamlar paydo bo’lgan davrdan boshlab foydalanilgan. Tarixdan bizga ma’lum-ki, ilk odamlar o’zaro muloqot qilish uchun paralingvistik

vositlardan foydalanishgan. Shuningdek, o'zlarini himoya qilish, ov qilish, hujumga o'tish va boshqa ko'plab faoliyatlarni bajarishda, verbal kommunikatsiya shakllangunga qadar bo'lgan muddatda noverbal muloqot vositlaridan foydalanishgan[2].

Noverbal kommunikatsiya bir necha shakldan iborat: kinetika (imo-ishora, mimika, pantomima), paralingvistika (ovoz lokalizatsiyalari, pauzalar), proksemika (masofa va vaqt me'yorlari), vizual aloqa (ko'zlar orqali), takesika (jismoniy aloqa). Amerikalik jurnalist G.Lassue kommunikativ jarayonning quyidagi modelini taklif etadi: Kim (axborot kim tomonidan uzatilmoqda), nima (qanday axborot uzatilmoqda), qanday (axborot qanday yo'l bilan uzatilmoqda), kimga (axborot kimga uzatilmoqda), qanchalik samarali (axborot qanchalik samarador uzatildi). Kommunikativ jarayon aksial (bunda axborot ayrim konkret odamlargagina yo'naltiriladi) yoki retial (bunda axborot bir qancha ehtimol qilinayotgan retsipientlarga yo'naltiriladi) xarakterda bo'lishi mumkin. Kommunikator retsipient uni qanchalik tushunayotganini "kommunikativ rollar" o'zgargach biladi. Chunki retsipient kommunikatorga aylanib avvalgi kommunikatorga qabul qilgan axborotning mazmunini qanday tushunganligini bildiradi. Ta'limiy kommunikativlik - bu o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sirni ta'minlovchi, o'quv jarayonini samarali qilishga yordam beruvchi hamda o'quvchilarda zarur kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan muloqotdir. Ta'limiy kommunikativlikning komponentlariga quyidagilarni kiritish mumkin : kognitiv component-aloqani o'rnatish uchun zarur bo'lgan bilimlar va ko'nikmalar, motivatsion component - aloqa jarayoniga qatnashishga bo'lgan qiziqish va motivatsiya, emotsional-baholovchi component- aloqa jarayonida his-tuyg'ularni boshqarish va muloqotning samaradorligini baholash qobiliyati. Ta'limiy kommunikativlikning funksiyalari: axborot uzatish funksiyasi-bilimlarni uzatish va o'zlashtirish, interaktiv funksiya- o'zaro ta'sir va hamkorlik muhitini yaratish, emotsional qo'llab-quvvatlash funksiyasi-o'quvchilarda o'quv materialini o'zlashtirishga bo'lgan ishonchni va motivatsiyani shakllantirish, reflektiv funksiya-alloqa jarayonining ishtirokchilarining o'z harakatlari va his-tuyg'ularini tahlil qilish qobiliyati[4].

Talabalarni kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoni uzluksiz pedagogik jarayon bo'lib, mazkur jarayonda ta'lim oluvchilarning kommunikativ mobilligini ta'minlashga alohida e'tibor qaratiladi. Bunday yondashuv talabalarda ijodkorlik, mustaqil fikrlash, hayotiy muammolarga qat'iy yondashuv asosida yechim topa olish, kasbiy kompetensiyalarni puxta o'zlashtirish, muloqotga kirishuvchanlik ko'nikmalarini shakllantirishga ko'maklashadi. Shaxsga yo'naltirilgan pedagogik

vaziyatlarda talabalarning bilish jarayonlarini samarali tashkil etish natijasiada kommunikativ ko'nikmalari rivojlantiriladi[3].

Xulosa. Ta'limiy kommunikatsiya — bu ta'lim jarayonining markaziy omili bo'lib, uning sifatiga qarab talabaning bilim olish sur'ati, faolligi, motivatsiyasi, o'quv muvaffaqiyati va kommunikativ kompetensiyasi shakllanadi. Ayniqsa **differensial yondashuv** sharoitida pedagogik kommunikatsiya o'quvchining individual xususiyatlari bilan uyg'unlashtiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. N.S.Xujayarova. Umumiy Pedagogika. O'quv qo'llanma. Qarshi "Fan va ta'lim" nashriyoti 2023 y
2. X.Abdullayev. Kommunikatsiya tushunchasi va uning turlari. Proceedings of International Educators Conference Hosted online from Rome, Italy. Date: 25th May - 2024 ISSN: 2835-396. Website: econferenceseries.com
3. M.Y. Egamnazarov. Shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalari orqali talabalarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish tizimi. Dis..ped.fan.nom. - Jizzax: A. Qodiriy nomidagi JDPU, 2023. - 140 b.
4. Babayeva, M. (2024). Ta'limda fanlararo aliqadorlikni amalga oshirishning o'ziga xos pedagogik shartlari." *Педагогическая акмеология" международный научно-методический журнал*, 2(10).

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА АЗС: ПОКАЗАТЕЛИ И АНАЛИЗ

Абутолиб Собиржанов

Ташкентский государственный транспортный университет

Факультет автомобильного транспорта и инженерии

Профессорско-преподавательский состав

Аннотация: В статье рассматриваются результаты и показатели экологической экспертизы автозаправочных станций (АЗС) в Узбекистане. Анализируются этапы проведения экспертизы, влияние АЗС на окружающую среду, выявленные проблемы и рекомендации по их устранению. Также приведены статистические данные последних лет по инспекциям и проверкам АЗС. Цель статьи — повышение экологической безопасности АЗС и разработка эффективных механизмов контроля их деятельности.

Ключевые слова: АЗС, экологическая экспертиза, заправочная станция, контроль отходов, окружающая среда.

Введение

Автозаправочные станции являются неотъемлемой частью современной транспортной системы. Вместе с этим их деятельность оказывает значительное влияние на окружающую среду. Хранение, транспортировка и заправка топлива могут приводить к выбросу вредных веществ в атмосферу, загрязнению подземных и поверхностных вод, появлению отходов.

Для минимизации этих рисков проводится экологическая экспертиза, которая позволяет оценить влияние станции на окружающую среду и здоровье населения. Экспертиза включает анализ проектной документации, технологических процессов и мер по контролю за отходами.

В последние годы в Узбекистане экологическая экспертиза модернизируется, внедряются новые формы инспекций и мониторинга. Каждая новая или реконструируемая АЗС проходит проверку в Государственном центре экологической экспертизы.

Экологическая экспертиза АЗС играет ключевую роль в обеспечении безопасности окружающей среды и здоровья населения. Она позволяет:

1. Оценить потенциальное влияние на атмосферу, воду и почву;
2. Определить риски, связанные с эксплуатацией оборудования и хранением топлива;
3. Разработать меры по минимизации негативного воздействия;
4. Контролировать соблюдение экологических норм и стандартов в процессе работы станции.

В последние годы в Узбекистане наблюдается тенденция к модернизации экологической экспертизы:

1. внедряются новые методы контроля выбросов и отходов
2. усиливается инспекционный надзор за деятельностью АЗС
3. вводятся стандарты по качеству топлива и безопасности хранения

Статистические данные последних лет показывают, что большинство АЗС соответствуют установленным экологическим нормам. Тем не менее, выявляются отдельные станции с нарушениями, требующими модернизации и усиленного контроля. Таким образом, экологическая экспертиза становится важным инструментом стратегического планирования и устойчивого развития топливной инфраструктуры страны.

Основная часть

1. Процесс экологической экспертизы

Экологическая экспертиза автозаправочных станций (АЗС) включает следующие этапы:

1. Подготовка проектной документации

Разрабатываются местоположение станции, технологический процесс и план управления отходами.

Цель: заранее определить влияние на окружающую среду и минимизировать риски.

2. Экологическая оценка

Глубокий анализ атмосферы, водных ресурсов, почвы и отходов.

Цель: выявить экологические риски и разработать меры по их снижению.

3. Мониторинг и инспекция

Контроль за отходами и концентрацией вредных газов во время эксплуатации.

Цель: обеспечить соблюдение стандартов и безопасность деятельности.

4. Выдача заключения

Проект может быть одобрен, доработан или отклонен.

Цель: полное соответствие государственным экологическим требованиям.

2. Влияние АЗС на окружающую среду

2.1 Атмосфера

- Выбросы топлива и вредных газов (CO, NO_x, SO₂).
- В 2024 году данные 50 АЗС Ташкента показали, что концентрация вредных веществ превышала допустимые нормы на 7–12%.

Последствие: загрязнение атмосферы и негативное влияние на здоровье населения.

2.2 Подземные и поверхностные воды

- Фильтры и использованные масла не должны загрязнять почву и воду.
- Пример: в Самаркандской области на 5 станциях неправильное хранение отходов привело к повышению содержания бензола в подземных водах.

Последствие: снижение качества питьевой воды и экологические проблемы.

2.3 Управление отходами

- Необходимо правильно перерабатывать пластик, металл и химические отходы.
- В 2023–2025 гг. более 1500 АЗС в Узбекистане прошли проверку на соответствие стандартам управления отходами.

Последствие: правильное управление отходами повышает экологическую безопасность.

3. Экологические показатели и статистика

Показатель	Всего	Положительное заключение	До переработки	Отклонено
Экспертизы (2023–2025)	21 471	18 913	2 396	162
Инспекции АЗС	1 500	1 275	200	25
Превышение стандартов выбросов	50 станций	–	–	–
Неправильное управление отходами	5 станций	–	–	–

Эти показатели показывают, что большинство АЗС соответствует экологическим требованиям, но некоторые станции требуют модернизации и усиленного контроля.

4. Рекомендации по повышению экологической безопасности

1. Технологическая модернизация: внедрение современных фильтров и систем сбора и переработки отходов.
2. Государственный мониторинг: ежегодная проверка экологической безопасности АЗС.
3. Обучение персонала: повышение квалификации по вопросам экологической безопасности и управления отходами.
4. Контроль общественности: механизмы информирования населения о нарушениях экологических норм.
5. Контроль качества топлива: регулярные лабораторные проверки и работа с сертифицированными поставщиками.

Эти рекомендации позволят значительно повысить экологическую безопасность работы АЗС.

Заключение: Экологическая экспертиза автозаправочных станций (АЗС) является важным инструментом обеспечения экологической безопасности и минимизации негативного воздействия на окружающую среду. Проведение экспертизы на всех этапах — от проектирования до эксплуатации — позволяет заранее выявить возможные риски и разработать меры по их снижению.

На этапе подготовки проектной документации определяется оптимальное расположение АЗС, разрабатываются технологические процессы и план управления отходами, что снижает вероятность загрязнения атмосферы, почвы и водных ресурсов.

Экологическая оценка позволяет глубоко проанализировать воздействие станции на окружающую среду, выявить потенциальные угрозы и предложить соответствующие меры контроля. Мониторинг и инспекция во время эксплуатации обеспечивают соблюдение экологических стандартов, контроль концентрации вредных веществ и безопасное функционирование станции.

Таким образом, системная экологическая экспертиза АЗС способствует защите природы, снижению экологических рисков и формированию устойчивого подхода к развитию топливной инфраструктуры.

Использованные источники

1. Герасимова, Н.В. Экология и охрана окружающей среды: Учебное пособие. — Москва: Академия, 2020.
2. Сидоров, А.П. Экологическая экспертиза промышленных объектов. — Санкт-Петербург: Питер, 2019
3. Federal Law of the Russian Federation No. 7-FZ “On Environmental Protection”, 2002.
4. ISO 14001:2015 Environmental Management Systems — Requirements with Guidance for Use.
5. Зайцев, В.В. Экологический менеджмент на предприятиях нефтегазовой отрасли. — Москва: Наука, 2018.
6. Kumar, S., & Singh, R. Environmental Impact Assessment of Gas Stations: A Review. *Journal of Environmental Management*, 2021.
7. EPA Guidelines for Gasoline Dispensing Facilities, United States Environmental Protection Agency, 2020.

DAVLAT IQTISODIY SIYOSATIDA PROGNOZLASHTIRISHNING TUTGAN O‘RNI

Usmonov Murodjon Do‘smurot o‘g‘li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, “Raqamli iqtisodiyot” kafedrası assistenti

E-mail: usmonov.murodbek95@gmail.com

Boyqobilov Ilyos Otabek o‘g‘li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, Iqtisodiyot fakulteti talabasi

E-mail: ilyosboyqobilov222@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada davlat iqtisodiy siyosatida prognozashtirishning mohiyati, uning strategik boshqaruvdagi o‘rni hamda O‘zbekistonda iqtisodiy rivojlanish jarayonlarini ilmiy asosda bashorat qilish mexanizmlarining ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda makroiqtisodiy tahlil, modellashtirish, ssenariylarni shakllantirish va monitoring bosqichlari orqali YAIM o‘shini prognozashtirishning ilmiy-uslubiy asoslari bayon etiladi. Shuningdek, iqtisodiy xavflarni kamaytirish, investitsiya muhitini yaxshilash, fiskal barqarorlikni ta‘minlash va hududiy rivojlanishdagi nomutanosibliklarni bartaraf etishda prognozashtirishning amaliy ahamiyati asoslab berilgan. Maqola natijalari davlat siyosatini rejalashtirishda prognozashtirishning metodologik ustuvorligini ko‘rsatib, iqtisodiy qarorlarni shakllantirishda ilmiy yondashuvlar zarurligini ta‘kidlaydi.

Kalit so‘zlar: Prognozashtirish, iqtisodiy siyosat, YAIM, makroiqtisodiy tahlil, strategik rejalashtirish, iqtisodiy xavflar, modellashtirish, ssenariylar, raqamli iqtisodiyot, monitoring.

Аннотация. В статье раскрыта сущность прогнозирования в государственной экономической политике, его роль в стратегическом управлении, а также значение научно обоснованных механизмов прогнозирования экономического развития в условиях Узбекистана. В исследовании представлены научно-методические основы прогнозирования роста ВВП на основе макроэкономического анализа, моделирования, разработки сценариев и системы мониторинга. Кроме того, обоснована практическая значимость прогнозирования в снижении экономических рисков, улучшении инвестиционного климата, обеспечении фискальной устойчивости и устранении региональных диспропорций. Полученные результаты подчёркивают методологический приоритет прогнозирования в процессе планирования государственной политики и подчёркивают необходимость научных подходов при формировании экономических решений.

Ключевые слова: прогнозирование, экономическая политика, ВВП, макроэкономический анализ, стратегическое планирование, экономические риски, моделирование, сценарии, цифровая экономика, мониторинг.

Abstract. The article examines the essence of forecasting in state economic policy, its role in strategic management, and the importance of scientifically grounded forecasting mechanisms in the economic development processes of Uzbekistan. The study presents the scientific and methodological foundations of GDP growth forecasting through macroeconomic analysis, modeling, scenario development, and monitoring. The practical significance of forecasting in reducing economic risks, improving the investment climate, ensuring fiscal stability, and eliminating regional imbalances is also substantiated. The findings highlight the methodological priority of forecasting in shaping state policy and emphasize the necessity of scientific approaches when formulating economic decisions.

Keywords: forecasting, economic policy, GDP, macroeconomic analysis, strategic planning, economic risks, modeling, scenarios, digital economy, monitoring.

Kirish. Davlatning iqtisodiy siyosati milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlash, iqtisodiy o'sish sur'atlarini boshqarish, makroiqtisodiy muvozanatga erishish va ijtimoiy farovonlikni oshirishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar majmuasidan iborat. Ushbu siyosatning samaradorligi ko'p jihatdan prognozlashtirish jarayonining to'g'ri tashkil etilishiga, ya'ni kelajakdagi iqtisodiy holatni ilmiy asosda oldindan bashorat qilish imkoniyatiga bog'liq. Prognozlashtirish davlat organlariga iqtisodiyotda kutilayotgan tendensiyalarni baholash, resurslardan oqilona foydalanish, xavflarni kamaytirish va optimal qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Shu bois prognoz funksiyasi zamonaviy davlat boshqaruvida strategik rejalashtirishning asosiy tarkibiy bo'g'ini sifatida qaraladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iqtisodiy rivojlanish sohasida davlat siyosatini amalga oshirish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"[1]gi Farmoni quyidagilar belgilangan: "...makroiqtisodiy indikatorlarni tahlil qilish va prognozlash asosida iqtisodiyotni boshqarishning bozor mexanizmlarini joriy etish va iqtisodiyotning real sektori holati, tashqi bozorlari konyunkturasi hamda global va mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari bilan bog'liq holda iqtisodiyot asosiy sohalarini rivojlantirish strategiyasini shakllantirish; xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirish, ishbilarmonlik muhitini yaxshilash va "xufyona" iqtisodiyot ulushini qisqartirish uchun qulay sharoit yaratish, jumladan iqtisodiy jarayonlarda davlat ishtirokini qisqartirish, byurokratik to'siqlarni bartaraf etish, moliyaviy va ishlab chiqarish resurslaridan foydalanish qulayligini ta'minlash,

shuningdek kichik sanoat zonalari salohiyatidan samarali foydalanish orqali bunga erishish;”[1]

Adabiyotlar sharhi

Mavzuning mazmuni va mohiyatini yanada kengroq tushinish maqsadida mahalliy olimlar adabiyotlarini tahlil qildik. Xususan, Guliston davlat universiteti professorlari tomonidan yozilgan “Iqtisodiy siyosatga kirish”[2] nomli darslikda iqtisodiyotni prognozlashtirish, iqtisodiy rivojlanishni rejalashtirish, O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni prognozlashtirish va dasturlashning ustuvor yo‘nalishlari yoritib berilgan.

Olimlarning fikricha prognozlar asosida iqtisodiy rivojlanish dasturlari ishlab chiqiladi. Dasturlarda iqtisodiyot rivojlanishining moddiy va sotsial maqsadlari ko‘rsatiladi. Maqsadlarni amalga oshirish uchun kapital mablag‘lar sarflash rejalari tuziladi, ishlab chiqarish hajmi bilan talab o‘rtasidagi nisbatlar o‘rganiladi.

Z.Fazliddinova “Mintaqalarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini prognozlashtirishga metodologik yondashuvlar”[3] nomli maqolada mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni prognozlashda zamonaviy yondashuvlar, jumladan iqtisodiy-matematik modellar, sun‘iy intellekt va geoaxborot texnologiyalarining qo‘llanilishi tahlil qilingan. Tadqiqotda barqaror rivojlanishni ta‘minlashda integratsiyalashgan indikatorlar, maqsadli va empirik yondashuvlar uyg‘unligining ahamiyati yoritilgan. Hududlararo nomutanosibliklarni kamaytirish, investitsion faollikni kuchaytirish hamda siyosiy qarorlar uchun ishonchli prognozlar tayyorlash muhim ilmiy-amaliy vazifa sifatida baholangan. Shu orqali prognozlash va rejalashtirish jarayonlari strategik boshqaruvning ilmiy asosini tashkil etishi asoslab berilgan.

“Iqtisodiy siyosat — iqtisodiyotni boshqarish, mamlakat maqsadlari, vazifalari, manfaatlariga muvofiq holda iqtisodiy jarayonlarga muayyan yo‘nalish berish sohasida davlat, hukumat faoliyatining bosh yo‘nalishi, tadbirlari tizimi; iqtisodiyot fani sohaslaridan biri. Tarkibiy, investitsiya, moliya-kredit, ijtimoiy, tashqi iqtisodiy faoliyat, ilmiy-texnika, soliq, byudjet sohalardagi siyosatni qamraydi”[4].

Tahlil natijalari

Prognozlashtirish iqtisodiy jarayonlar va ko‘rsatkichlarning kelgusida qanday shakllanishini ilmiy metodlar asosida baholashni anglatadi. Makroiqtisodiy prognozlar davlat siyosatining fiskal, monetar, investitsiya, bandlik, sanoat, tashqi savdo va ijtimoiy yo‘nalishlarini belgilashda metodologik asos vazifasini bajaradi. Prognozlashning mohiyati shundan iboratki, u iqtisodiy o‘zgarishlar dinamikasini aniqlash, ularning oqibatlarini baholash va iqtisodiy siyosatning muqobil variantlarini ishlab chiqishga yordam beradi. Prognozlar asosida davlat byudjeti parametrlarini

belgilash, narxlar barqarorligini ta'minlash, iqtisodiy xavflarni kamaytirish, infratuzilma loyihalarini rejalashtirish, hududlar rivojlanish yo'nalishlarini aniqlash mumkin.

Birinchidan, prognozlashtirish strategik rejalashtirishning boshlang'ich nuqtasini tashkil etadi. U mamlakatning o'rta va uzoq muddatli rivojlanish konsepsiyalarini shakllantirishda metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Ikkinchidan, prognozlar makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi, chunki ular inflyatsiya, bandlik, yalpi ichki mahsulot, investitsiyalar va tashqi savdo kabi ko'rsatkichlarning kelajakdagi holatini oldindan baholash imkonini beradi. Uchinchidan, prognozlashtirish iqtisodiy xavflarni minimallashtirish bo'yicha samarali mexanizm hisoblanadi. Jahon bozorlaridagi beqarorliklar, geoiqtisodiy xavflar, tabiiy ofatlar yoki pandemiya kabi omillarning iqtisodiyotga ta'siri oldindan baholanib, zaruriy javob strategiyalari ishlab chiqiladi. To'rtinchidan, prognoz mexanizmi davlat qarorlarining ilmiy asoslanganligini ta'minlaydi va noto'g'ri qarorlar qabul qilinish ehtimolini kamaytiradi.

1-jadval

Davlat iqtisodiy siyosatida prognozlashtirishning asosiy afzalliklari

№	Afzallik nomi	Mazmuni
1	Strategik rejalashtirishni kuchaytiradi	Uzoq muddatli maqsadlarni aniq belgilashga, resurslarni to'g'ri taqsimlashga va rivojlanish ustuvor yo'nalishlarini shakllantirishga yordam beradi.
2	Iqtisodiy xavflarni oldindan ko'rsatadi	Bozor tebranishlari, global xatarlar va ichki o'zgarishlarni erta aniqlab, ehtiyot choralarini ishlab chiqish imkonini yaratadi.
3	Byudjet siyosatini samarali qiladi	Daromad va xarajatlar prognozi asosida byudjetni optimallashtirish, defitsitni kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi.
4	Investitsion muhitni yaxshilaydi	Kelajakdagi iqtisodiy o'sish sur'atlari aniq bo'lganda investorlar uchun ishonch oshadi va kapital oqimi mustahkamlanadi.
5	Ijtimoiy siyosatni to'g'ri yo'naltiradi	Aholi bandligi, daromadlari va ijtimoiy ehtiyojlar prognozi orqali samarali ijtimoiy dasturlar ishlab chiqiladi.

6	Hududiy rivojlanishni muvofiqlashtiradi	Viloyatlar kesimida o'sish, resurslar va imkoniyatlar prognozi amalga oshirilib, hududiy nomutanosiblikni kamaytiradi.
7	Qaror qabul qilishni ilmiy asoslaydi	Tahlil, statistika va modellashtirish asosida siyosiy qarorlarning aniqligi va samaradorligi oshadi.
8	Bozor jarayonlarini barqarorlashtiradi	Narxlar, inflyatsiya, talab-taklif dinamikasini oldindan ko'rish orqali iqtisodiy beqarorlikni kamaytiradi.
9	Raqobatbardoshlikni oshiradi	Global bozor tendensiyalarini prognozlash orqali milliy iqtisodiyotning raqobat pozitsiyalarini kuchaytirishga xizmat qiladi.
10	Innovatsion rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi	Ilm-fan va texnologiya rivoji bo'yicha prognozlar innovatsion siyosatni shakllantirishga yordam beradi.

Davlat iqtisodiy siyosatida prognozlashtirish zamonaviy boshqaruvning eng muhim vositalaridan biri bo'lib, iqtisodiy jarayonlarni oldindan ko'ra olish va ularga mos strategiyalarni ishlab chiqish imkonini yaratadi. Prognozlash amaliyoti iqtisodiy xavflarni kamaytiradi, byudjet va investitsion siyosatning samaradorligini oshiradi, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi hamda hududiy rivojlanishdagi nomutanosibliklarni bartaraf etishga yordam beradi. Shu bilan birga, bozor jarayonlarini barqarorlashtirish, iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish va innovatsion rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda prognozlashtirishning o'rni beqiyosdir.

O'zbekiston iqtisodiyoti barqarorligini ta'minlash va yalpi ichki mahsulot o'sishini izchil oshirib borish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor vazifasidir. Bu jarayonda prognozlashtirishning ilmiy asoslangan bosqichlari alohida ahamiyatga ega bo'lib, ular orqali YAIMning kelgusi rivojlanish sur'atlari, tarmoqlararo o'zgarishlar va iqtisodiy resurslarning taqsimoti bo'yicha aniq yo'nalishlar belgilanadi. Davlat siyosatini samarali shakllantirish uchun dastlab makroiqtisodiy holatning chuqur diagnostikasi amalga oshiriladi. Mazkur bosqichda YAIMning tarixiy dinamikasi, tarmoqlar bo'yicha qo'shilgan qiymat tarkibi, inflyatsiya darajasi, investitsiyalar hajmi, iste'mol bozori, eksport-import balansi va mehnat bozoridagi o'zgarishlar tahlil qilinadi. Shuningdek, tashqi iqtisodiy muhit, jahon bozoridagi kon'yunktura,

energetika resurslari narxi va global xatarlar milliy iqtisodiyotga ta'siri nuqtai nazaridan baholanadi. Bu jarayon makroiqtisodiy prognozning faktik asosini yaratadi.

Navbatdagi bosqich sifatida prognoz modeli ishlab chiqiladi. Bu bosqichda YAIMni matematik va iqtisodiy modellashtirishning zamonaviy yondashuvlari qo'llanadi. Xususan, Leontyevning tarmoqlararo balans modeli, regressiya tahlili, Cobb-Douglas ishlab chiqarish funksiyasi, Solow modeli kabi ilmiy asoslangan vositalar tanlanadi. Ularning yordamida ishlab chiqarish resurslari, kapital qo'yilmalari, mehnat unumdorligi, texnologik yangilanish va eksport salohiyatining YAIMga ta'siri hisoblab chiqiladi. Mazkur model kelgusidagi iqtisodiy o'sish ssenariylarini shakllantirishga imkon beradi.

Keyingi bosqichda prognoz ssenariylari tayyorlanadi. Optimistik, realist va pessimist variantlar ishlab chiqilib, har bir ssenariyning iqtisodiy omillarga bog'liqligi aniqlanadi. Bu bosqichda energiya narxlarining o'zgarishi, global bozor talabi, demografik o'sish sur'atlari va investitsion faollik kabi muhim parametrlar hisobga olinadi. Shu bilan birga, iqtisodiy islohotlarning ta'siri, fiskal yuklamalarning kamayishi, xususiy sektor faolligining ortishi, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi kabi ichki omillar ham ssenariylar tarkibida baholanadi.

Prognozning amaliy ahamiyat kasb etuvchi bosqichi sifatida YAIM o'sishiga erishish uchun davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari shakllantiriladi. Bu bosqichda sanoatni diversifikatsiya qilish, xizmatlar sektorini kengaytirish, qishloq xo'jaligi samaradorligini oshirish, eksport hajmini ko'paytirish va innovatsion ishlab chiqarishni rivojlantirish bo'yicha aniq vazifalar belgilanadi. Shu bilan birga, fiskal siyosatni optimallashtirish, soliq bazasini kengaytirish, investitsion muhitni yaxshilash, infratuzilma loyihalarini jadallashtirish va raqamli iqtisodiyot ko'lamini kengaytirish davlat siyosatining asosiy choralari sifatida belgilab olinadi.

Bosqichlarning yakuniy qismida monitoring va baholash mexanizmlari joriy qilinadi. YAIMning amaldagi o'sish ko'rsatkichlari prognoz bilan taqqoslanadi, og'ishlar tahlil qilinadi va zarur hollarda siyosat choralariga tuzatishlar kiritiladi. Bu bosqich davlat siyosatining moslashuvchanligini ta'minlaydi va raqamli tahlil vositalari yordamida real vaqt rejimida iqtisodiy jarayonlarni kuzatishga imkon beradi.

Umuman olganda, O'zbekistonda YAIM o'sishini prognozlash bosqichlari — diagnostika, modellashtirish, ssenariy yaratish, siyosiy yo'nalishlarni belgilash va monitoring — davlat iqtisodiy siyosatini ilmiy asoslash, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va uzoq muddatli rivojlanish maqsadlariga erishishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa.

Davlat iqtisodiy siyosatida prognozlashtirish iqtisodiy jarayonlarni ilmiy asosda boshqarish, makroko'rsatkichlarning kelajakdagi dinamikasini aniqlash va optimal strategiyalarni ishlab chiqishning muhim vositasidir. Prognoz mexanizmi YAIMning barqaror o'sishini ta'minlash, iqtisodiy xarajatlar va investitsiya siyosatini samarali yo'naltirish, ijtimoiy-iqtisodiy xavflarni oldindan kamaytirish imkonini beradi. O'zbekiston sharoitida prognozlashtirishning diagnostika, modellashtirish, ssenariy yaratish va monitoring bosqichlari iqtisodiyotning real holatini chuqur tahlil qilish, resurslardan oqilona foydalanish va hududiy rivojlanishdagi nomutanosibliklarni bartaraf etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy texnologiyalar, xususan, raqamli modellar va sun'iy intellekt vositalari prognozlash jarayonining aniqligi va ishonchliligini yanada oshirib, davlat siyosatining samaradorligini kuchaytiradi.

Yuqoridan kelib chiqib quyidagi takliflarni keltirish mumkin:

Birinchi, makroiqtisodiy prognozlarni shakllantirishda sun'iy intellekt, mashinaviy o'rganish va katta ma'lumotlar tahlilini keng joriy etish;

Ikkinchi, davlat organlarida statistik ma'lumotlar bazasini yagona raqamli platforma orqali integratsiya qilish va ma'lumotlar sifatini oshirish;

Uchinchi, YAIMning tarmoqlar kesimidagi prognoz modellarini takomillashtirib, sanoat, xizmatlar va qishloq xo'jaligi bo'yicha alohida prognoz tizimlarini yaratish;

To'rtinchi, prognoz asosida investitsiya siyosatini optimallashtirish, xususiy sektor faolligini oshirish va xorijiy investitsiyalar uchun prognozga asoslangan kafolatlar tizimini joriy etish

Beshinchi, hududiy rivojlanish prognoz tizimini kuchaytirish, viloyat va tumanlar kesimida iqtisodiy ko'rsatkichlarni bashoratlash metodologiyasini ishlab chiqish;

Oltinchi, bozor xavflarini oldindan aniqlash uchun inflyatsiya, valyuta kursi va narxlar indeksini prognozlashning yuqori aniqlikdagi modellarini qo'llash;

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iqtisodiy rivojlanish sohasida davlat siyosatini amalga oshirish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmoni <https://lex.uz/mact/-4154478>

[2]. "Iqtisodiy siyosatga kirish" nomli darslik GULISTON-2023 https://www.renessans-edu.uz/files/books/2024-12-04-12-22-48_13b092f8215fbcfc349fa0f87b82ad17.pdf

[3]. Zulxumor Fazliddinova "Mintaqalarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini prognozlashtirishga metodologik yondashuvlar"

https://www.researchgate.net/publication/393226145_MINTAQALARNI_IJTIMOIIY_IQTISODIY_RIVOJLANISHINI_PROGNOZLASHTIRISHGA_METODOLOGIK_YONDASHUVLARMETHODOLOGICAL_APPROACHES_TO_FORECASTING_THE_SOCIO-ECONOMIC_DEVELOPMENT_OF_REGIONSMETODOLOGICESKIE_PODHODY_K

[4]. https://uz.wikipedia.org/wiki/Iqtisodiy_siyosat

Qo‘shimcha adabiyotlar

5. <https://arxiv.uz/uz/documents/referatlar/iqtisodiyot/iqtisodiy-o-sishhi-prognozlashtirish>

6. <https://lex.uz/docs/-387050?ONDATE=28.02.2003%2000>

7. <https://www.scribd.com/presentation/788107006/5-Mavzu-Iqt-siyosat-Prognozlash>

8. <https://lex.uz/m/acts/-1382633>

9. <https://in-academy.uz/index.php/zdift/article/download/27033/17463/26204>

10. [https://renessans-edu.uz/files/books/2023-10-16-09-59-](https://renessans-edu.uz/files/books/2023-10-16-09-59-04_3dbce6a97503834048b00dcc0cad7eb8.pdf)

[04_3dbce6a97503834048b00dcc0cad7eb8.pdf](https://renessans-edu.uz/files/books/2023-10-16-09-59-04_3dbce6a97503834048b00dcc0cad7eb8.pdf)

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TARBIYACHILARNING RIVOJLANAYOTGAN TEXNOLOGIYALARNI KASBIY FAOLIYATDA QO'LLAY OLISH KOMPETENSIYASI SHAKLLANTIRISH

Yo'ldosheva Feruzaxon Shavkatbekovna
Andijon davlat pedagogika instituti Magistratura
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi

Annotatsiya

KIRISH: maktabgacha ta'lim tizimi har yili yangilanib, texnologiyalarning rivojlanishi bilan uzviy bog'liq bo'lgan yangi talablarni joriy etib kelmoqda. Shuningdek, pedagoglar va tarbiyachilarning zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayonida qo'llay olish kompetensiyasi ham muhim o'rin tutadi. Bu maqolada maktabgacha ta'limda tarbiyachilarning rivojlanayotgan texnologiyalarni kasbiy faoliyatda qo'llay olish kompetensiyasini shakllantirishning asosiy tamoyillari, usullari va imkoniyatlari tahlil qilinadi.

MAQSAD: maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyachilarning rivojlanayotgan texnologiyalarni qo'llashdagi kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish masalasini o'rganish

MATERIAL VA METODLAR: tarbiyachilarni kasbiy faoliyatini rivojlantiriyotganda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, kompetensiyani shakllantirish, axborotkommunikatsiya texnologiyalari (AKT), raqamli o'yinlar, multimedia vositalari va interaktiv ta'lim platformalarini amliyotga qo'llash orqali ta'limdagi muammolarni oldini olinadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: raqamli texnologiyalarni qo'llashda bilim va ko'nikmalarning yetishmasligi tarbiyachilar faoliyatini cheklashi mumkin. Shu sababli, tarbiyachilarni zamonaviy raqamli vositalar va platformalar bilan tanishtirish, ulardan foydalanish bo'yicha treninglar o'tkazish zarur. Malaka oshirish kurslari va amaliy seminarlar orqali ularga texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi roli va ahamiyatini o'rgatish lozim. Rivojlanayotgan texnologiyalarni bolalarning yosh xususiyatlariga mos tarzda qo'llash tarbiyachilar uchun muhim kompetensiyadir. Interaktiv ta'lim vositalaridan foydalanish, multimedia resurslarini qo'shish, raqamli o'yinlar va animatsiyalar bilan mashg'ulotlarni boyitish orqali bolalarning qiziqishi va faol ishtirokini ta'minlash mumkin.

XULOSA: maktabgacha ta'limda tarbiyachilarning rivojlanayotgan texnologiyalarni qo'llash kompetensiyasini shakllantirish, ularning professional faoliyatini yangi bosqichga olib chiqadi va ta'lim sifatini oshiradi. Bu jarayon nazariya va amaliyotning uyg'unligini ta'minlash, innovatsion yondashuvlarni qo'llash va muntazam malaka oshirish orqali amalga oshadi. Natijada, zamonaviy texnologiyalarni samarali qo'llay oladigan tarbiyachilar avlodiga raqamli dunyoda muvaffaqiyatli rivojlanish uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalarni beradigan mustahkam poydevor yaratadilar.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, tarbiyachi kompetensiyasi, raqamli ta'lim vositalari, raqamli platformalar, inovatsion metodlar, ta'limda texnologiyalarni qo'llash.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimi o'zgarish va yangilanish jarayonida davom etmoqda. Bugungi kunda ta'lim sohasida texnologiyalarning tezkor rivojlanishi, ta'lim jarayonida innovatsion yondoshuvlarning qo'llanilishi maktabgacha ta'limni yanada samarali qilishga imkon yaratmoqda.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), raqamli o'yinlar, multimedia vositalari, interaktiv ta'lim platformalari va boshqa rivojlanayotgan texnologiyalar maktabgacha ta'lim tizimida yangi imkoniyatlar yaratmoqda va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Biroq, texnologiyalardan samarali foydalanish uchun pedagoglarning — ayniqsa, tarbiyachilarning — ushbu texnologiyalarni kasbiy faoliyatda qo'llashdagi kompetensiyalari muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha ta'limda tarbiyachilarning texnologiyalarni qo'llay olish kompetensiyasini shakllantirish, bolalar bilan ishlashda innovatsion yondoshuvlarni tatbiq etish, pedagogik faoliyatning sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Tarbiyachilarning texnologiyalarga oid bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, ularning pedagogik yondoshuvlarini innovatsion metodlar bilan boyitish, nafaqat ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi, balki bolalarning individual rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday kompetensiyalarni shakllantirish, tarbiyachilarning pedagogik faoliyatida texnologiyalardan to'g'ri va samarali foydalanishni ta'minlash uchun zarur bo'lgan metodik yondoshuvlar va treninglar tizimini ishlab chiqish zarur. Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyachilarning rivojlanayotgan texnologiyalarni qo'llay olish kompetensiyasini shakllantirishda bir qator muammolar mavjud. Ushbu muammolarni hal etish maktabgacha ta'limning sifatini oshirish, bolalar uchun samarali ta'lim sharoitlarini yaratish va pedagogik faoliyatni yangilashda katta ahamiyatga ega.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarining zamonaviy texnologiyalarga bo'lgan tayyorgarlik darajasi ko'p hollarda, bir xil emas. Ayrim tarbiyachilar yangi texnologiyalarni o'rganishga va ulardan foydalanishga tayyor bo'lishsa, boshqalari ularni qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Texnologiyalarga bo'lgan bu tayyorgarlikning farqlanishi, ta'lim sifatining notekis bo'lishiga olib kelishi mumkin. Tarbiyachilarning texnologiyalardan samarali foydalanish kompetensiyasini shakllantirish uchun malaka oshirish kurslari va treninglar yetarlicha rivojlanmaganini ko'rishimiz mumkin. Maktabgacha ta'limda tarbiyachilar uchun texnologiyalarni o'rgatadigan maxsus dasturlar, amaliy mashg'ulotlar va treninglar kamdan-kam uchraydi. Shu sababli, tarbiyachilarning texnologik bilimlarini rivojlantirishga e'tibor yetarli darajada qaratilmayapti. Yangi texnologiyalarni maktabgacha ta'lim jarayoniga integratsiya qilishda muammolar mavjud. Texnologiyalarning samarali qo'llanishi uchun nafaqat tarbiyachilarning bilim va ko'nikmalari, balki o'quv rejalari va metodik yondoshuvlar ham moslashishi kerak. Ko'p hollarda, texnologiyalarni ta'lim jarayoniga kiritish uchun zarur bo'lgan metodik ko'rsatmalar, mashg'ulotlar va usullar mavjud emas yoki juda kam rivojlangan. Shuningdek, ta'lim muassasalarining texnologik infratuzilmasi ham cheklangan, bu esa innovatsion yondoshuvlarni qo'llashni qiyinlashtiradi. Bundan tashqari ba'zi tarbiyachilar yangi texnologiyalarni qo'llashga qarshi turishadi. Ular texnologiyalarning bolalar bilan muloqotda va tarbiyaviy jarayonlarda foydali bo'lishiga shubha qiladilar. Shuningdek, texnologiyalarning bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi haqidagi xavotirlar ham mavjud. Bunday qarshiliklar tarbiyachilarning yangi texnologiyalarni o'rganishga va ularni ta'lim jarayoniga kiritishga bo'lgan ishtiyoqini pasaytiradi. Kompetensiya tushunchasi va uning ta'limda ahamiyati Kompetensiya — bu shaxsning malaka, bilim va ko'nikmalarini amaliy faoliyatda muvaffaqiyatli amalga oshirish imkoniyatidir. Maktabgacha ta'lim jarayonida tarbiyachilarning texnologiyalarga oid kompetensiyasi, ularning ta'limda axborot texnologiyalarini samarali ishlatish qobiliyatini anglatadi.

Bugungi kunda zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayonida qo'llash tarbiyachilardan yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyani talab qiladi. Maktabgacha ta'limda tarbiyachilarning rivojlanayotgan texnologiyalarni qo'llash qobiliyatini shakllantirishda quyidagi yo'nalishlar asosiy o'rin tutadi:

- axborot-kommunikatsion texnologiyalar (akt): kompyuterlar, planshetlar, interaktiv doskalar, multimedia dasturlarini ta'lim jarayonida qo'llash;

- internet resurslari: ta'limdagi onlayn resurslar va platformalar (masalan, ta'lim portal va videodarslar) orqali materiallar tayyorlash, o'quvchilarga onlayn yordam ko'rsatish;
- interaktiv o'qitish va o'rganish usullari: o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan, o'yinlar va simulyatsiyalarni qo'llash;
- dasturiy ta'minotlar: maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tayyorlangan o'quv dasturlari va o'yinlar;

Tarbiyachilarning texnologiya kompetensiyasini shakllantirish usullari maktabgacha ta'limda tarbiyachilarning texnologiyalarni kasbiy faoliyatda qo'llay olish kompetensiyasini shakllantirish uchun bir nechta metodologik yondashuvlar mavjud. ular:

- **o'qituvchining o'zi uchun malaka oshirish:** tarbiyachilarga zamonaviy texnologiyalarni o'rganish va ulardan foydalanish bo'yicha maxsus kurslar, seminarlar va treninglar tashkil etish;
- **amaliy mashg'ulotlar:** tarbiyachilarni texnologiyalarni qo'llashni o'rgatish uchun maxsus amaliy mashg'ulotlar va laboratoriyalar tashkil etish. bu jarayon o'qituvchining ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi;
- **integratsiya metodikasi:** texnologiyalarni boshqa o'quv predmetlari bilan integratsiya qilib, mashg'ulotlarning interaktivligini oshirish;
- **ilg'or tajribalarni o'rganish:** o'qituvchilarni innovatsionmetodlarni o'rganish va ular orqali o'quvchilarga yuqori sifatli ta'lim berishga yo'naltirish maktabgacha ta'limda texnologiyalarni qo'llashning foydalari tarbiyachilarning texnologiya kompetensiyasini oshirish, o'z navbatida, o'quv jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi. buning ba'zi asosiy foydalari;
- **ta'lim sifatining oshishi:** texnologiyalar yordamida o'quvchilar ko'proq interaktiv va qiziqarli ta'lim materiallari bilan tanishadilar, bu esa ularning bilim darajasini oshirishga yordam beradi;
- **ijodiy fikrlashni rivojlantirish:** texnologiyalar, ayniqsa o'yinlar va simulyatsiyalar orqali, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi;
- **o'quvchilarning faolligi:** interaktiv texnologiyalar o'quvchilarni faollashtiradi, ularda o'zlashtirish va o'rganishga bo'lgan motivatsiyani kuchaytiradi tarbiyachilarning raqamli texnologiyalarni, multimedia vositalarini va onlayn ta'lim resurslarini bolalar bilan ishlashda qo'llashi juda muhim, chunki bu vositalar ta'lim

jarayonini samarali va interaktiv tarzda tashkil etishga imkon beradi. quyidagi usullar orqali tarbiyachilar raqamli texnologiyalarni bolalar bilan ishlashda qo'llashlari mumkin:

1. Multimedia vositalaridan foydalanish Video va animatsiyalar: Bolalar uchun qisqa animatsion videolar va ta'limiy filmlar yaratish yoki mavjudlarini ishlatish. Masalan, bolalar uchun axborot, rang-baranglik, sonlar yoki harflarni o'rganishdagi videolar yordamida darslarni qiziqarli va tushunarli qilish mumkin. Interaktiv o'yinlar: Darslarni o'ynash usulida tashkil etish, masalan, arifmetika, matnlarni o'qish, ranglarni tanish kabi mashqlarni interaktiv o'yinlar shaklida taqdim etish bolalar o'rganish jarayonini qiziqarli va o'rgatishning samarali usuliga aylantiradi.

2. Onlayn ta'lim resurslaridan foydalanish Onlayn Platformalar: Tadqiqotlar, bilim olish va amaliy mashqlar uchun onlayn resurslardan, masalan, interaktiv ta'lim saytlaridan foydalanish. Bu platformalarda bolalar o'z qiziqishlariga qarab turli mavzularni mustaqil o'rganishlari mumkin. Virtual sinflar va webinarlar: Onlayn darslar yoki virtual sinflarda bolalar bilan interaktiv tarzda ishlash. Misol uchun, tarbiyachilar bolalar bilan video konferensiyalar o'tkazib, masalalar va mavzularni real vaqt rejimida muhokama qilishi mumkin.

3. Raqamli o'qish materiallari E-kitoblar: Bolalar uchun raqamli kitoblar va hikoyalar, interaktiv o'qish materiallarini taqdim etish. Bu, ayniqsa, bolalar uchun o'qish qobiliyatlarini rivojlantirishda foydalidir, chunki kitoblar yengil interaktiv elementlar bilan boyitilgan bo'lishi mumkin. O'rganish App-lari: Mobil ilovalar orqali bolalarga ta'lim berish. Bunday ilovalar turli fanlar, matematikadan tortib tillar va san'atgacha bo'lgan o'quv resurslarini taqdim etadi.

4. Tarbiyachilar Uchun Treninglar Onlayn kurslar va vebinarlar: Tarbiyachilarni raqamli texnologiyalar va multimedia vositalarini samarali qo'llashni o'rgatadigan kurslar, vebinarlar va treninglar orqali rivojlantirish. Bunday tadbirlar tarbiyachilarga zamonaviy ta'lim metodlarini va vositalarini o'rgatishda yordam beradi.

5. Bolalar Uchun Ijtimoiy Tarmoqlar va Forumlar Xavfsiz Onlayn Hamjamiyatlar: Bolalarning onlayn faolliklarini kuzatib borish va xavfsiz ijtimoiy tarmoqlarda o'rganishga rag'batlantirish. Bu platformalar yordamida bolalar o'z o'rtoqlari bilan bilimlar bilan o'rtoqlashishi, fikrlar almashishi va yangi g'oyalar haqida bilib olishlari mumkin.

6. Tarbiyachilarning raqamli ko'nikmalarini rivojlantirish Tarbiyachilar turli multimedia elementlar, videolar va o'yinlar yaratish orqali dars materiallarini taqdim

etishning innovatsion usullarini o'rganishlari kerak. Shu bilan birga, tarbiyachilar bolalar uchun interaktiv va foydali bo'lgan materiallar yaratishda o'z ko'nikmalarini oshirishi lozim. Raqamli texnologiyalar, multimedia vositalari va onlayn ta'lim resurslari bolalar bilan ishlashda ta'lim sifatini oshiradi, ta'limni qiziqarli va interaktiv qilishga yordam beradi. Tarbiyachilar bu texnologiyalarni bolalarning o'rganish ehtiyojlariga mos ravishda qo'llab, raqamli ko'nikmalarni rivojlantirishda katta rol o'ynashlari lozim. Bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun tarbiyachilar doimo yangiliklardan xabardor bo'lishlari va o'z bilimlarini yangilab turishlari kerak.

Maktabgacha ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llash, bolalarning o'rganish ehtiyojlariga mos ravishda, ularning rivojlanishiga katta yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun texnologiyalarni to'g'ri va samarali qo'llash o'rganish jarayonini qiziqarli, interaktiv va foydali qiladi. Bunday texnologiyalarni joriy etish, maktabgacha ta'limda bir nechta muhim maqsadlarni amalga oshirishga yordam beradi. Erta yoshdagi bolalar uchun raqamli vositalar maktabgacha yoshdagi bolalar uchun moslashtirilgan raqamli texnologiyalar, masalan, interaktiv ta'lim ilovalari, o'yinlar va multfilmlar orqali ularning o'rganish jarayonini qo'llab-quvvatlash mumkin. Bu vositalar bolalarga ranglar, shakllar, sonlar va harflarni o'rgatishda samarali yordam beradi. Bolalar o'yin orqali o'rganishadi, shuningdek, videolar va animatsiyalaryordamida yangi tushunchalarni o'zlashtiradilar. Bunday ilovalar bolalar uchun vizual va audial o'rganish imkoniyatlarini yaratadi. Shaxsiylashtirilgan o'rganish jarayoni maktabgacha yoshdagi bolalar turli rivojlanish tezliklariga ega. Raqamli texnologiyalar yordamida o'rganish jarayonini shaxsiylashtirish mumkin. Masalan, interaktiv ilovalar orqali bolalar o'z tezliklarida o'rganishi, yangi bilimlarni qabul qilish va rivojlanishi mumkin. Bolalar o'zlarining qiziqishlariga mos keladigan kontentni tanlashlari va o'rgatish jarayonida faol ishtirok etishlari mumkin. Kognitiv va motorik ko'nikmalarni rivojlantirish raqamli texnologiyalar bolalarning kognitiv (axborotni qabul qilish va qayta ishlash) va motorik (qo'l harakati va boshqaruv) ko'nikmalarini rivojlantirishda yordam beradi. Masalan, ekranda turli shakllar va tasvirlarni ko'rish va ularni tegishli tarzda tanlash, tugmalarga bosish orqali motorik ko'nikmalarni rivojlantirish mumkin. Interaktiv o'yinlar va ilovalar bolalar uchun ranglar, shakllar, his-tuyg'ular va oddiy matematik tushunchalarni o'rgatishda samarali vosita bo'lishi mumkin. Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish maktabgacha ta'limda bolalarga ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun onlayn resurslar, videokonferensiyalar yoki boshqa interaktiv platformalar ishlatilishi mumkin. Masalan, bolalar birgalikda virtual o'yinlar o'ynash, muammoni hal qilish yoki kichik guruhlarda ishlash orqali ijtimoiy munosabatlarni o'rganadilar. Raqamli vositalar

yordamida bolalar o'z his-tuyg'ularini ifoda etishni va boshqalarning fikrini hurmat qilishni o'rganadilar. Kreativlik va tasavvurni rivojlantirish. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun yaratuvchanlikni rivojlantiruvchi dasturlar va ilovalar yordamida ularni yangi narsalarni yaratishga undash mumkin. Masalan, raqamli rasmlar yoki musiqalarni yaratish, qo'l mehnati va raqamli dizaynni birlashtirish orqali bolalar ijodkorlik ko'nikmalarini oshirishadi. Virtual realistik o'yinlar yoki dizayn ilovalari bolalarga o'z dunyosini yaratishga va tasavvurlarini rivojlantirishga imkon beradi. Raqamli xavfsizlikni o'rgatish maktabgacha yoshdagi bolalar uchun internet xavfsizligi haqida dastlabki tushunchalarni berish muhim. Masalan, bolalar o'yinlar orqali o'zlarini internetda qanday xavfsiz tutish, shaxsiy ma'lumotlarni qanday himoya qilish haqida bilishlari mumkin. Raqamli texnologiyalar yordamida bolalarga internetdagi xavflarni tushunish va o'z harakatlarini nazorat qilish ko'nikmalarini shakllantirish kerak. Ota-onalar va tarbiyachilar bilan hamkorlik. Tarbiyachilar va o'qituvchilar ota-onalar bilan hamkorlikda bolalarga raqamli texnologiyalarni qanday xavfsiz va samarali ishlatish bo'yicha qo'llanmalar berishlari kerak. Ota-onalar bolalarining texnologiyalarni qanday ishlatishini nazorat qilish va qo'llab-quvvatlashda faol ishtirok etishlari zarur. Ota-onalar va tarbiyachilar uchun o'quv kurslari yoki treninglar orqali, bolalar bilan raqamli vositalardan foydalanishning to'g'ri usullari haqida ma'lumot berish mumkin. Ta'limda interaktiv texnologiyalardan foydalanish Virtual realnost (VR) yoki kengaytirilgan realnost (AR) texnologiyalarini maktabgacha ta'limda qo'llash, bolalarga yangi dunyoni o'rganishda yordam beradi. O'qitish metodlarini diversifikatsiya qilish tarbiyachilar maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitishda turli metodlardan foydalanishlari mumkin. Bunga multimedia materiallari, audiovizual vositalar, interaktiv o'yinlar va ta'lim ilovalarini qo'llash kiradi. Raqamli texnologiyalar yordamida o'quvchilarning diqqatini saqlash va o'rgatish samaradorligini oshirish mumkin. Raqamli texnologiyalarni qo'llashda bilim va ko'nikmalarning yetishmasligi tarbiyachilar faoliyatini cheklashi mumkin. Shu sababli, tarbiyachilarni zamonaviy raqamli vositalar va platformalar bilan tanishtirish, ulardan foydalanish bo'yicha treninglar o'tkazish zarur. Malaka oshirish kurslari va amaliy seminarlar orqali ularga texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi roli va ahamiyatini o'rgatish lozim. Rivojlanayotgan texnologiyalarni bolalarning yosh xususiyatlariga mos tarzda qo'llash tarbiyachilar uchun muhim kompetensiyadir. Interaktiv ta'lim vositalaridan foydalanish, multimedia resurslarini qo'shish, raqamli o'yinlar va animatsiyalar bilan mashg'ulotlarni boyitish orqali bolalarning qiziqishi va faol ishtirokini ta'minlash mumkin. Shaxsiylashtirilgan ta'lim yondashuvini rivojlantirish uchun zamonaviy texnologiyalar yordamida har bir bolaning ehtiyojlariga mos mashg'ulotlar tashkil etish zarur.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Olimov Q.T. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari. T.; 2017
2. Mavlonov.N.Sh Raqamlashtirish muhitida maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilarining axborot kompetentligini rivojlantirish // falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. T. 2023..
3. Olimov Q.T., Mavlonov N.Sh. O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini pedagog kadirilar bilan ta’minlash va ularning kompetensiyasini oshirish jarayonining rivojlanish tendensiyasi va istiqbollari. /– B. 21-23
- 4.https://plov.press/blogs/all/doshkolnik_i_tsifrovizatsiya_kak_idet_protsses_v_strane/
- 5.<https://www.unicef.org/Uzbekistan/achieving-universal-early-childhood-education>

**NEYROGIMNASTIKA METODLARI VOSITASIDA BOLALARNING
KOGNITIV KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH DOLZARB
PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA**

Inomidinova Yulduzxon Akbarjon qizi

Andijon davlat pedagogika institute magistranti

Annotatsiya. Zamonaviy ta'lim jarayonida bolalarning kognitiv ko'nikmalarini, xususan, diqqat, xotira, idrok va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada neyrogimnastika — miya faolligini oshirishga qaratilgan maxsus harakatli mashqlar tizimi orqali bolalarning kognitiv rivojlanishini qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada, neyrogimnastikaning nazariy asoslari, uning kognitiv rivojlanishga ta'siri hamda ta'lim jarayonida qo'llash usullari yoritilgan. Bundan tashqari, pedagogik amaliyotda uchraydigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari muhokama qilingan. Tadqiqot natijalari neyrogimnastikaning bolalar diqqati, xotirasi, tahlil qilish qobiliyatini oshirishda samarali vosita ekanini isbotlangan.

Kalit so'zlar: neyrogimnastika, kognitiv ko'nikmalar, bolalar rivojlanishi, sensomotor integratsiya, pedagogik innovatsiya, miya yarimsharlari, Brain Gym.

**DEVELOPMENT OF COGNITIVE SKILLS OF CHILDREN USING
METHODS OF NEUROGYMNASTICS AS AN ACTUAL
PEDAGOGICAL PROBLEM.**

Abstract. In the modern educational process, the development of children's cognitive skills, in particular, attention, memory, perception, and logical thinking, is one of the urgent pedagogical problems. This article analyzes the possibilities of supporting children's cognitive development through neurohymnastics - a system of special motor exercises aimed at increasing brain activity. The article also covers the theoretical foundations of neurogymnastics, its influence on cognitive development, and methods of application in the educational process. In addition, the problems encountered in pedagogical practice and ways to eliminate them were discussed. The research results have proven that neurogymnastics is an effective tool for increasing children's attention, memory, and analytical abilities.

Keywords: neurogymnastics, cognitive skills, child development, sensorimotor integration, pedagogical innovation, cerebral hemispheres, Brain Gym.

РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ НАВЫКОВ ДЕТЕЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕТОДОВ НЕЙРОГИМНАСТИКИ КАК АКТУАЛЬНАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА.

Аннотация. В современном образовательном процессе развитие когнитивных навыков детей, в частности, внимания, памяти, восприятия и логического мышления, является одной из актуальных педагогических проблем. В данной статье анализируются возможности поддержки когнитивного развития детей посредством нейрогимнастики - системы специальных двигательных упражнений, направленных на повышение активности мозга. Также в статье освещены теоретические основы нейрогимнастики, ее влияние на когнитивное развитие и методы применения в образовательном процессе. Кроме того, обсуждались проблемы, встречающиеся в педагогической практике, и пути их устранения. Результаты исследования доказали, что нейрогимнастика является эффективным средством повышения внимания, памяти, аналитических способностей детей.

Ключевые слова: нейрогимнастика, когнитивные навыки, развитие детей, сенсомоторная интеграция, педагогические инновации, полушария мозга, Брайн Гейм.

Кирish. Zamonaviy ta'lim tizimida bola nafaqat bilim oluvchi, balki mustaqil fikrlovchi, diqqatni jamlay oluvchi, xotirasi rivojlangan, ijodiy yondasha oluvchi shaxs sifatida shakllanishi talab etiladi. Biroq amaliyotda ko'plab bolalarda diqqatning tarqoqligi, idrokning sustligi, xotiraning zaifligi, o'quv faoliyatida passivlik kuzatilmoqda. Shu sababli pedagoglar va psixologlar bolalar miya faolligini faollashtirishga qaratilgan innovatsion metodlarga, jumladan neyroginmnastikaga murojaat qila boshladilar. Ushbu maqolada neyroginmnastikaning mohiyati, kognitiv rivojlanishdagi roli va ta'lim jarayonida qo'llash imkoniyatlari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Neyrogimnastika — bu bosh miya faoliyatini faollashtirishga qaratilgan maxsus harakatli mashqlar majmuasi bo'lib, u miyaning turli sohalari o'rtasidagi o'zaro aloqalarni mustahkamlash, sensomotor integratsiyani yaxshilash hamda o'ng va chap yarimsharlar faoliyatini uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Ushbu metod bolaning harakat, idrok, diqqat, fikrlash va xotira jarayonlarini kompleks rivojlantirishga yo'naltirilgan innovatsion pedagogik texnologiya hisoblanadi.

Neyrogimnastika ilmiy jihatdan P. Dennison tomonidan yaratilgan Brain Gym tizimiga tayanadi. Shuningdek, A.R.Luriya, L.S.Vigotskiy, N.P.Bextereva, J.Piaje kabi olimlarning neyropsixologik va kognitiv rivojlanish nazariyalari ham ushbu metodning

ilmiy poydevorini tashkil qiladi. Vigotskiy nazariyasiga ko'ra, bolaning aqliy rivojlanishi faol harakat, sensor tajriba va ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liq. A.R.Luriya esa miyaning funksional bloklari o'zaro integratsiyada ishlagandagina yuqori bilish jarayonlari samarali shakllanishini asoslab bergan.

Neyrogimnastika mashqlarining asosiy turlari;

1. *Miyani faollashtiruvchi jismoniy harakatli mashqlar, jumladan, barmoqlarni navbat bilan harakatlantirish, qo'l va oyoqlarni qarshi tomon bilan harakatlantirish (kross-kroul), muvozanatni saqlashga qaratilgan mashqlar va ko'z-qo'l hamohangligini rivojlantiruvchi harakatlar, qo'l, barmoq va tana harakatlari koordinatsiyasini talab qilib, miyaning ikki yarimsharini o'zaro uyg'un ishlashga majbur qiladi. Bu mashqlar orqali neyron aloqalar faollashadi, qon aylanishi yaxshilanadi va diqqat barqarorligi oshadi.*

2. *Kognitiv (aqliy) ya'ni, xotirani mustahkamlashga qaratilgan (ro'yxatni eslab qolish, so'zlarni takrorlash), mantiqiy masalalar va jumboqlar, tezkor qaror qabul qilishni talab etuvchi o'yinlar bilish jarayonlarini to'g'ridan-to'g'ri rivojlantiradi.*

3. *Nafas va diqqatni boshqarish mashqlari, ya'ni chuqur va ritmik nafas olish, diqqatni bir nuqtaga jamlash va meditatif mashqlar bolalarda diqqatni yaxshilaydi hamda bolalarda stress darajasini pasaytiradi.*

4. *Sensomotor integratsiya mashqlari esa turli sezgi a'zolari faoliyatini uyg'unlashtirishga qaratilgan bo'lib, ko'rish, eshitish, his qilishni bir vaqtning o'zida ishlatish, ko'z yopiq holda predmetni aniqlash va turli sezgi signallarini farqlashga qaratilgan o'yinlar orqali bajariladi.*

Neyrogimnastika mashqlari bugungi kunda psixologlar, logopedlar, defektologlar hamda pedagoglar tomonidan keng qo'llaniladi. Bu usullar nafaqat rivojlanishdan ortda qolgan bolalarda, balki kattalarda stressga chidamlilikni oshirish, kognitiv pasayishning oldini olish, insult va miya jarohatlaridan keyingi rehabilitatsiya davrida ham samarali qo'llanadi. Shuningdek, neyrogimnastika harakat orqali o'rganish (kinestetik usul)ni rivojlantirib, bolalarda sensomotor integratsiya jarayonlarini yaxshilaydi. Ushbu mashqlar maxsus ehtiyojli bolalar uchunгина emas, balki barcha bolalar uchun profilaktik vosita sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Neyrogimnastika bo'yicha tadqiqotlar P. Dennison (Brain Gym), A.R. Luriya, N.P. Bextereva, J. Piaje, L.S. Vigotskiy kabi olimlar ishlariga tayanadi. Ularning tadqiqotlari miya yarimsharlari o'rtasidagi funksional integratsiya o'quv faoliyatining asosiy neyropsixologik omili ekanligini isbotlaydi.

So'nggi ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, neyrogimnastika mashqlari, diqqatni 25–40% ga oshiradi, xotira jarayonlarini mustahkamlaydi, o'quv topshiriqlarini bajarish tezligini yaxshilaydi va bolalarda stress darajasini pasaytiradi.

Shu asosda neyrogimnastika an'anaviy ta'lim metodlarini to'ldiruvchi, zamonaviy pedagogik texnologiya sifatida e'tirof etilmoqda.

Tadqiqot pedagogik kuzatuv, psixodiagnostik testlar (Budon testi, ishchi xotira testlari, fazoviy tasavvur testlari), eksperimental metod (4–6 hafta davomida), taqqoslash va tahlil metodlariga tayandi.

Neyrogimnastika dasturi esa kross-kroul mashqi, "Sakkizlik" (havoda chizish), ko'z harakatlari koordinatsiyasi, muvozanat mashqlari, yarimsharlar integratsiyasini faollashtiruvchi mashqlarni o'z ichiga oldi:

Muhokama. Ushbu tadqiqot natijalari neyrogimnastika mashqlarining bolalarning diqqat, xotira, fikrlash va umumiy o'quv faoliyatiga kuchli ijobiy ta'sir ko'rsatishini yaqqol namoyon qildi. Olingan natijalar zamonaviy neyropsixologiya va ta'lim sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar bilan ham to'liq uyg'un keladi.

Xususan, Pol I. Dennison tomonidan ishlab chiqilgan "Brain Gym" tizimida ham harakat orqali miya faoliyatini faollashtirish asosiy tamoyil sifatida qaraladi. Uning tadqiqotlariga ko'ra, ikki yarimshar o'rtasidagi muvofiqlik oshganda bolalarda o'qish, yozish va diqqatni saqlash jarayonlari ancha yaxshilanadi.

Bu borada amerikalik tadqiqotchi, pedagog-amaliyotchi Pol I. Dennison "O'qish, yozish va o'rganish — bu butun miya faoliyatini talab qiladigan jarayondir. Tana harakati ikki yarimshar faoliyatini uyg'unlashtirganida bolalarda o'quv jarayoni sezilarli darajada osonlashadi." [Brain Gym, 15-b], deb ta'kidlab o'tadi.

Rus psixologi A.R. Luriya tomonidan asos solingan neyropsixologik yondashuvga ko'ra, harakat, nutq va tafakkur psixik faoliyatning yagona funksional tizimini tashkil etadi. Luriya ta'kidlashicha, miyaning turli bo'limlari o'zaro uzviy hamkorlikda faoliyat yuritganda fikrlash, idrok, xotira va diqqat jarayonlari samaraliroq kechadi [37-b.]. Shu sababli bolalarning kognitiv rivojlanishi tanadagi harakat faoliyati bilan bevosita bog'liq: har qanday tushunish, eslab qolish yoki fikrlash jarayoni harakat orqali mustahkamlanganda, neyron aloqalar tezroq shakllanadi va o'quv samaradorligi oshadi [77-b.].

Zamonaviy tadqiqotchilardan biri Jon Medina o'zining "Brain Rules" asarida jismoniy harakatning miyada qon aylanishini sezilarli darajada yaxshilashini va bu jarayon xotira hamda diqqatning oshishiga bevosita ta'sir ko'rsatishini ilmiy dalillar bilan asoslab beradi. Medina ta'kidlashicha, muntazam jismoniy mashqlar miyaga

kislorod yetkazilishini kuchaytiradi, bu esa neyronlar faoliyatining faollashuviga, axborotni qayta ishlash tezligining ortishiga hamda kognitiv jarayonlarning barqaror rivojlanishiga olib keladi [42-b.]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jismoniy faol odamlarning diqqatni jamlash qobiliyati 20–30% ga, ish xotirasi esa ikki barobar yaxshilanishi mumkin. Shuningdek, Medina harakatning stressni kamaytirishi, kayfiyatni tartibga solishi va o'quv jarayonida ishtirok etuvchi neyrobiologik mexanizmlarni kuchaytirishini qayd etadi. Shu bois u harakatni nafaqat sog'liq, balki ta'lim samaradorligini oshiruvchi muhim omil sifatida baholaydi [16-b.].

N.A. Bernshteynning harakat fiziologiyasi bo'yicha olib borgan fundamental tadqiqotlarida harakatning nafaqat mushak faoliyati, balki markaziy nerv tizimi bilan chambarchas bog'liqligi ilmiy asosda isbotlangan. Bernshteynning fikricha, inson harakati – bu miya tomonidan boshqariladigan murakkab ko'p darajali tizim bo'lib, unda sezgi organlari, mushaklar va neyron tarmoqlari o'zaro uyg'unlikda ishlaydi. Olim tomonidan ishlab chiqilgan “harakatni darajali boshqarish nazariyasi”ga ko'ra, har bir harakat bu markaziy nerv tizimining turli bo'limlari tomonidan koordinatsiyalashgan holda amalga oshiriladigan murakkab psixofiziologik jarayondir [301-b.]. Aynan shu sababli, harakat faoliyatining boyishi va murakkab mashqlar bajarilishi miya po'stlog'idagi neyron aloqalarning kuchayishiga, kognitiv jarayonlarning faollashuviga va yangi funksional tizimlarning shakllanishiga olib keladi [302-b.]. Ushbu ilmiy yondashuv neyrogimnastika mashqlarining nazariy asosini mustahkamlaydi: harakat orqali miya faoliyatini faollashtirish, neyron plastiklikni kuchaytirish va o'quv samaradorligini oshirish ilmiy jihatdan isbotlangan mexanizm sifatida qaraladi.

Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim konsepsiyalarida (STEAM, neyropedagogika, inklyuziv ta'lim) harakatga asoslangan o'qitish usullari nafaqat o'quvchilarning kognitiv salohiyatini rivojlantiradi, balki ularning psixoemotsional holatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Harakatga asoslangan mashg'ulotlar bolalarda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi, ochiq muloqotga kirishish va jamoada erkin harakat qilishda faoliyatini kuchaytiradi. Shuningdek, stress, xavotir va uyalish bilan bog'liq belgilar sezilarli darajada kamayadi. Bu esa harakatga asoslangan o'qitish metodlarining nafaqat pedagogik, balki psixologik jihatdan ham samarali ekanini ko'rsatadi.

Xulosa. Neyrogimnastika metodlari bolalarning diqqat, xotira, fikrlash va o'quv faolligini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita bo'lib, zamonaviy ta'limda keng joriy etilishi zarur bo'lgan innovatsion texnologiya hisoblanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, harakatga asoslangan mashqlar miya faoliyatini faollashtiradi, neyron aloqalarni mustahkamlaydi va kognitiv jarayonlarni

optimallashtiradi, shu bilan birga o'quvchilarda o'ziga bo'lgan ishonch, ijtimoiy faollik va psixoemotsional barqarorlikni oshiradi. Shu bois, neyrogimnastika nafaqat o'quv jarayonini soddalashtiradi, balki bolalarning intellektual, psixologik va motor salohiyatini bir vaqtning o'zida rivojlantirish imkonini beradi.

Adabiyotlar

1. Abdullaeva G. Maktabgacha ta'limda kongnitiv ko'nikmalarni rivojlantirish asoslari. - Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020. – 150 b.
2. Karimova R. Bolalarda diqqat va xotira rivoji psixologiyasi. - Toshkent: Fan nashriyoti, 2019.
3. Mamatqulova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda sensor-motor rivojlanish. - Toshkent: Ilm ziyo, 2021.
4. Xolboeva S. Maktabgacha ta'limda innovatsion texnologiyalar. - Toshkent. 2022.
5. O'zbekiston Respublikasi MvaMT vazirligi. Nevrogimnastika mashqlari bo'yicha metodik tavsiyalar. – Toshkent 2023.
6. Dennison P. Brain Gym: Teacher's Edition. – Ventura, USA.
7. Vigotskiy L.S. Psixologiya razvitiya rebyonka.
8. Luriya A.R. Высшие корковые функции человека.

TALAB VA TAKLIFNING O‘ZGARISHI: NARX BELGILASHDA MENEJERNING QAROR QABUL QILISH ROLI

Abdulakimova Dilnura

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Buxgalteriya hisobi va menejment fakulteti II bosqich talabasi

Javqonova Xumora

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Buxgalteriya hisobi va menejment fakulteti II bosqich talabasi

Ishonkulova Farangis

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

“Iqtisodiyot nazariyasi” kafedrasida dotsenti, PhD

Annotatsiya

Ushbu maqolada talab va taklifning o‘zgarishi narx belgilash jarayoniga qanday ta’sir qilishi hamda bu jarayonda menejerning qaror qabul qilishdagi roli tahlil qilinadi. Bozor sharoitlarining tez o‘zgarishi menejrlardan narx strategiyasini moslashtirish, raqobatchilarni kuzatish va iste’molchilar xulq-atvorini to‘g‘ri baholashni talab qiladi. Maqola menejerlar uchun samarali narx belgilash yondashuvlarini ko‘rsatib beradi.

Kalit so‘zlar: Talab, taklif, narx belgilash, menejment, bozor, elastiklik, strategik qaror.

Annotation

This article analyzes how changes in demand and supply affect the pricing process and highlights the role of managers in making pricing decisions. Rapid changes in market conditions require managers to adjust pricing strategies, monitor competitors, and accurately evaluate consumer behavior. The article outlines effective pricing approaches for managers in dynamic markets.

Keywords: Demand, supply, pricing, management, market, elasticity, strategic decision-making.

Аннотация

В данной статье рассматривается влияние изменений спроса и предложения на процесс формирования цены, а также роль менеджера в принятии ценовых решений. Быстро меняющиеся рыночные условия требуют от менеджеров адаптации ценовой стратегии, мониторинга конкурентов и правильной оценки поведения потребителей. Статья представляет эффективные подходы к ценообразованию в динамичной рыночной среде.

Ключевые слова: Спрос, предложение, ценообразование, менеджмент, рынок, эластичность, стратегическое решение.

Kirish

Bozor iqtisodiyotida narx belgilash jarayoni korxonaning muvaffaqiyati va raqobatbardoshligini belgilovchi eng muhim omillardan biridir. Narx nafaqat daromadni shakllantiradi, balki iste'molchilarning xarid qilish xatti-harakatiga, bozor ulushiga va korxonaning uzoq muddatli strategik maqsadlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Narxning shakllanishi esa asosan ikki asosiy omil — talab va taklif o'zgarishlariga tayanadi. Talabning ko'tarilishi yoki pasayishi, taklifning ortishi yoki qisqarishi korxonani narx strategiyasini qayta ko'rib chiqishga majbur qiladi. Shu bois bozordagi holatni doimiy monitoring qilish va unga mos qaror qabul qilish har bir menejer zimmasidagi muhim vazifadir.

Zamonaviy bozorlar keskin raqobat, texnologik yangilanishlar va iste'molchilar ehtiyojlarining tez o'zgarishi bilan xarakterlanadi. Bunday sharoitda menejerlar nafaqat narxni belgilash, balki uning oqibatlarini oldindan prognozlash, raqobatchilar reaksiyasini baholash va iste'molchi elastikligini inobatga olishlari zarur bo'ladi. Narx bo'yicha to'g'ri qabul qilingan qarorlar korxonaga bozor ulushini oshirish, foyda ko'rish va barqaror rivojlanishni ta'minlash imkonini beradi, noto'g'ri yondashuv esa xaridorlarni yo'qotish va moliyaviy ko'rsatkichlarning yomonlashishiga olib kelishi mumkin.

Talab va taklifning o'zaro ta'siri menejerning qaror qabul qilish jarayonini murakkablashtiradi, chunki bu omillar ichki va tashqi sharoitlarga bog'liq ravishda doimiy ravishda o'zgarib turadi. Aholi daromadlari, iste'molchilar didi, ishlab chiqarish xarajatlari, texnologiyalar, raqobatchilarning strategiyasi va davlat tartibga solishi kabi omillar narx shakllanishiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Shu sababli menejer narxni belgilashda faqat statistik ko'rsatkichlarni emas, balki mikroiqtisodiy jarayonlarning chuqur mohiyatini ham to'g'ri anglashga intilishi lozim.

Ushbu maqolaning dolzarbligi shundaki, bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida talab va taklif o'zgarishlarini to'g'ri talqin qilish korxonalar uchun hayot-mamot masalasiga aylangan. Narx siyosatini strategik boshqarish menejerning eng muhim kompetensiyalaridan biriga aylanib bormoqda. Narx bo'yicha qabul qilingan har bir qaror korxonaning bozor pozitsiyasiga bevosita ta'sir qilgani sababli, menejer ushbu jarayonda ilmiy yondashuv, mikroiqtisodiy tahlil va amaliy tajribani uyg'unlashtira olishi kerak.

Asosiy qism

Talab va taklifning o'zgarishi narx belgilash jarayonining markaziy unsurlaridan biri bo'lib, menejerlar ushbu ikki omil o'rtasidagi doimiy o'zgaruvchan muvozanatni chuqur tushunishi zarur bo'ladi. Talab mijozlarning ma'lum narxda tovar yoki xizmatni sotib olishga tayyorlik darajasini ifodalasa, taklif ishlab chiqaruvchilarning aynan shu narxda tovarni bozorga chiqarish hajmini belgilaydi. Ushbu ikki kuchning kesishgan nuqtasi bozor muvozanat narxini shakllantiradi. Ammo real bozorlarda talab ham, taklif ham barqaror bo'lmaydi; ular iqtisodiy, ijtimoiy, texnologik, mavsumiy va siyosiy omillar ta'sirida muntazam o'zgarib boradi. Mana shunday sharoitda menejerlar narx siyosatini dinamik tarzda boshqarishga majbur bo'ladilar.

Talabning o'zgarishiga ta'sir qiluvchi omillar ko'p bo'lib, ular ichida iste'molchilar daromadlarining o'zgarishi, narxga sezgirlik darajasi (elastiklik), iste'molchi didi va afzalliklari, muqobil tovarlarning mavjudligi, demografik omillar va marketing strategiyalari muhim o'rin tutadi. Misol uchun, iste'molchi daromadlarining oshishi odatda normal tovarlar talabining ko'tarilishiga olib keladi, bu esa korxonaga narxni bir oz oshirish imkonini beradi. Aksincha, iqtisodiy inqiroz paytida daromadlar pasayishi talabni qisqartirib, narxni mos ravishda tushirishni talab qilishi mumkin. Menejerlar talab elastikligini aniqlash orqali qaysi narx darajasi maksimal daromad yoki maksimal bozor ulushiga olib kelishini prognozlashlari zarur. Agar mahsulot narxga sezgir bo'lsa, hatto kichik narx oshishi ham talabning keskin tushishiga olib keladi. Narxga sezgir bo'lmagan tovarlarda esa aksincha, narxni oshirish orqali umumiy daromadni ko'paytirish mumkin.

Taklifning o'zgarishi ham narx strategiyasiga jiddiy ta'sir qiladi. Ishlab chiqarish xarajatlarining ko'tarilishi — xomashyo narxlari, energiya sarfi, logistika xarajatlari yoki ishchi kuchi xarajatlarining oshishi kabi omillar mahsulotning yakuniy narxini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Agar ishlab chiqarish xarajatlari keskin ortsa, menejer oldida ikki yo'l qoladi: narxni oshirish yoki xarajatlarni kamaytirish choralari orqali narxni barqaror ushlab turish. Raqobat yuqori bo'lgan bozorlarda narxni oshirish har doim ham foydali bo'lmasligi mumkin, chunki bu mijozlarning raqobatchilarga o'tib ketishiga sabab bo'ladi. Shu bois menejerlar ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, texnologiyani modernizatsiya qilish, ta'minot zanjirini optimallashtirish kabi ichki choralarga murojaat qilishlari mumkin.

Narx belgilash jarayonida menejering eng muhim vazifalaridan biri — bozor signallarini tez va to'g'ri talqin qilishdir. Talabning kutilmagan ko'tarilishi bo'lsa, korxonada narxni biroz oshirish orqali qo'shimcha foyda olish imkoniga ega. Ammo bu oshirish haddan ziyod bo'lsa, uzoq muddatda brend obro'siga zarar yetkazishi, iste'molchilarni noroziligi yoki raqobatchilarning kuchayishiga sabab bo'lishi

mumkin. Shu sabab menejerlar narx oshirishni bosqichma-bosqich, asoslangan va bozor holatiga mos ravishda amalga oshirishlari lozim.

Marketing strategiyalari ham talabni boshqarishning muhim vositalaridan biridir. Reklama, chegirmalar, aksiyalar va brending faoliyati iste'molchilarning qabul qilinadigan qiymatiga ta'sir qilib, talabni oshirishi yoki barqarorlashtirishi mumkin. Bunda menejerlar reklama xarajatlari va kutiladigan qo'shimcha daromad o'rtasidagi nisbatni tahlil qiladilar. Ba'zan narxni pasaytirmasdan talabni ko'tarish mumkin, buning uchun brendning qadrini oshiruvchi marketing yondashuvlari yetarlidir. Shu tariqa, menejerlar narx boshqaruvini nafaqat iqtisodiy omillar, balki psixologik va marketing omillari bilan ham uyg'unlashtirib boradilar.

Raqobatchilarning narx strategiyasi ham menejerlar uchun muhim signal hisoblanadi. Agar bozorda bir nechta korxonalar faoliyat yuritsa va ular o'z narxlarini tez-tez o'zgartirib borsa, menejer raqobatning ushbu dinamikasiga moslashmasa, bozordagi pozitsiyasini yo'qotishi mumkin. Raqobatchilar narxni tushirgan holatda korxonalar ham o'z narxini qayta ko'rib chiqishga majbur bo'ladi, chunki narxdan sezgir iste'molchilar eng arzon variantni tanlaydi. Biroq yuqori sifat, kuchli brend, kafolat va qo'shimcha xizmatlar orqali korxonalar narxni raqobatchilardan yuqoriroq ushlab turishi mumkin. Shuning uchun menejerlar faqat narxni emas, balki mahsulotning qabul qilinadigan qiymatini ham boshqarishlari kerak.

Narx belgilashda elastiklik tahlili alohida ahamiyatga ega. Talab elastikligi narxning o'zgarishi talab hajmiga qanchalik ta'sir qilishini ko'rsatadi. Agar talab elastik bo'lsa, narxning ozgina oshirilishi bilan sotuvlar keskin kamayadi. Bu holat aksariyat kundalik iste'mol mollari yoki bozorda ko'plab muqobil tovarlar mavjud bo'lgan segmentlarda uchraydi. Elastik bo'lmagan talab esa muqobil tovarlar kam bo'lgan, zaruriy mahsulotlar yoki yuqori brend qadriga ega mahsulotlarda kuzatiladi. Menejerlar ushbu farqni aniqlash orqali optimal narxni belgilaydilar va foydani oshirish strategiyasini shakllantiradilar.

Narx belgilashga ta'sir qiluvchi tashqi omillar ham mavjud. Davlatning soliqlar, subsidiyalar, tariflar yoki narx nazorati orqali aralashuvi korxonaning narx siyosatini qayta ko'rib chiqishga majbur qiladi. Masalan, soliq stavkalarining oshishi ishlab chiqarish xarajatlarini ko'tarib, narxning oshishiga olib kelishi tabiiy. Ammo ba'zi davlatlar asosiy oziq-ovqat mahsulotlarining narxini tartibga soladi, bu esa korxonalarni samaradorlikni oshirishga yoki xarajatlarni qisqartirishga majbur etadi. Narx strategiyasining uzoq muddatli ta'siri menejerlar tomonidan alohida baholanishi kerak. Narxni qisqa muddatda pasaytirish savdo hajmini oshirishi mumkin, ammo uzoq muddatda mahsulotning brend qadrini pasaytiradi. Bundan tashqari, iste'molchilar past narxga o'rganib qolib, keyinchalik narxni qayta ko'tarishga salbiy munosabat

bildirishlari mumkin. Shuning uchun uzoq muddatli narx siyosati faqat joriy bozor holatiga emas, balki strategik maqsadlarga ham mos bo'lishi lozim. Uzoq muddatli narx strategiyasi odatda barqaror narxlar, yuqori sifat va mustahkam brend qadriga asoslanadi.

Talab va taklifning qisqa muddatli tebranishlari esa operativ narx strategiyasini talab qiladi. Mavsumiy talab o'zgarishlari — masalan, bayram oldidan sovg'alar, qishda issiq kiyimlar, yozda sovuq ichimliklar — narxning vaqtinchalik o'zgarishiga olib keladi. Bunday holatlarda menejerlar “mavsumiy narxlash” strategiyasidan foydalanadilar. Bu strategiya talabning eng yuqori davrida narxni oshirish, past mavsumda esa talabni rag'batlantirish uchun narxni pasaytirish orqali daromadni optimallashtirishga yordam beradi.

Shuningdek, korxonada ichki boshqaruvi ham narx belgilashga bevosita ta'sir qiladi. Ta'minot zanjirining samaradorligi, ishlab chiqarish jarayonlarining avtomatlashtirilishi, xarajatlar hisobi tizimining to'g'ri yuritilishi va xodimlar malakasi narxga ta'sir qiluvchi omillardir. Menejerlar ichki jarayonlarni optimallashtirish orqali narxni oshirmasdan ham foydani ko'paytirishlari mumkin.

Yuqoridagi omillar shuni ko'rsatadiki, narx belgilash jarayoni oddiy matematik hisoblash emas, balki murakkab strategik boshqaruv faoliyatidir. Menejer iqtisodiy ko'rsatkichlar, bozor signallari va korxonada maqsadlari o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlab, narxni optimal darajada belgilashi zarur.

Xulosa

Talab va taklifning o'zgarishi narx belgilash jarayonida menejering qaror qabul qilish rolini markaziy ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Bozor sharoitlarining doimiy o'zgarishi menejerlarni narx strategiyasini moslashtirish, raqobatchilarni kuzatish, iste'molchi elastikligini hisobga olish va ichki resurslarni samarali boshqarishga majbur qiladi. Talabning ko'tarilishi yoki pasayishi, taklif hajmining o'zgarishi va raqobat muhitidagi o'zgarishlar narx siyosatini qayta ko'rib chiqishga zudlik bilan ehtiyoj tug'diradi. Shu bois menejerlar bozor signallarini tez va aniq talqin qilish, narxni iste'molchi va raqobatchi xatti-harakatlariga moslashtirish, hamda ichki resurslardan samarali foydalanish bo'yicha qarorlar qabul qiladilar.

Narxni to'g'ri belgilash orqali korxonalar bozor ulushini oshirish, daromadni maksimal darajada oshirish va uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta'minlay oladi. Narxning optimal darajada belgilanmagan hollari esa iste'molchilarni yo'qotish, raqobatchilarga nisbatan zaiflashish va moliyaviy ko'rsatkichlarning yomonlashishiga olib keladi. Shu sababli menejerlarning qaror qabul qilish jarayonida mikroiqtisodiy tahlil, talab va taklif elastikligini baholash, raqobat muhitini o'rganish, marketing va brend strategiyasini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, narx belgilash jarayoni faqatgina iqtisodiy ko'rsatkichlarga asoslanib amalga oshirilmasligi lozim. Menejerlar iste'molchilar xatti-harakati, psixologik omillar, mavsumiy o'zgarishlar va brend qadrini ham hisobga olishi kerak. Masalan, mavsumiy talabning o'zgarishi narxni vaqtincha oshirish yoki pasaytirish imkonini beradi, reklama va chegirmalar orqali esa talabni qo'shimcha rag'batlantirish mumkin. Shu tariqa, menejerlar nafaqat joriy daromadni, balki uzoq muddatli strategik maqsadlarni ham ko'zda tutgan holda qarorlar qabul qiladilar.

Bozor sharoitlaridagi tezkor o'zgarishlar va globallashtirish tendensiyalari menejerlar uchun narx siyosatini yanada murakkablashtiradi. Narxni belgilash jarayonida ichki va tashqi omillarni uyg'unlashtirish zarur. Ichki omillar orasida ishlab chiqarish samaradorligi, resurslarni boshqarish, texnologik yangilanishlar va xodimlar malakasi muhim bo'lsa, tashqi omillar — raqobatchilar narxi, iqtisodiy sharoit, davlat tartibga solishi va iste'molchi ehtiyojlari bilan bog'liq. Menejer ushbu omillarni doimiy tahlil qilib, narxni sharoitga mos ravishda dinamik tarzda o'zgartirishi lozim.

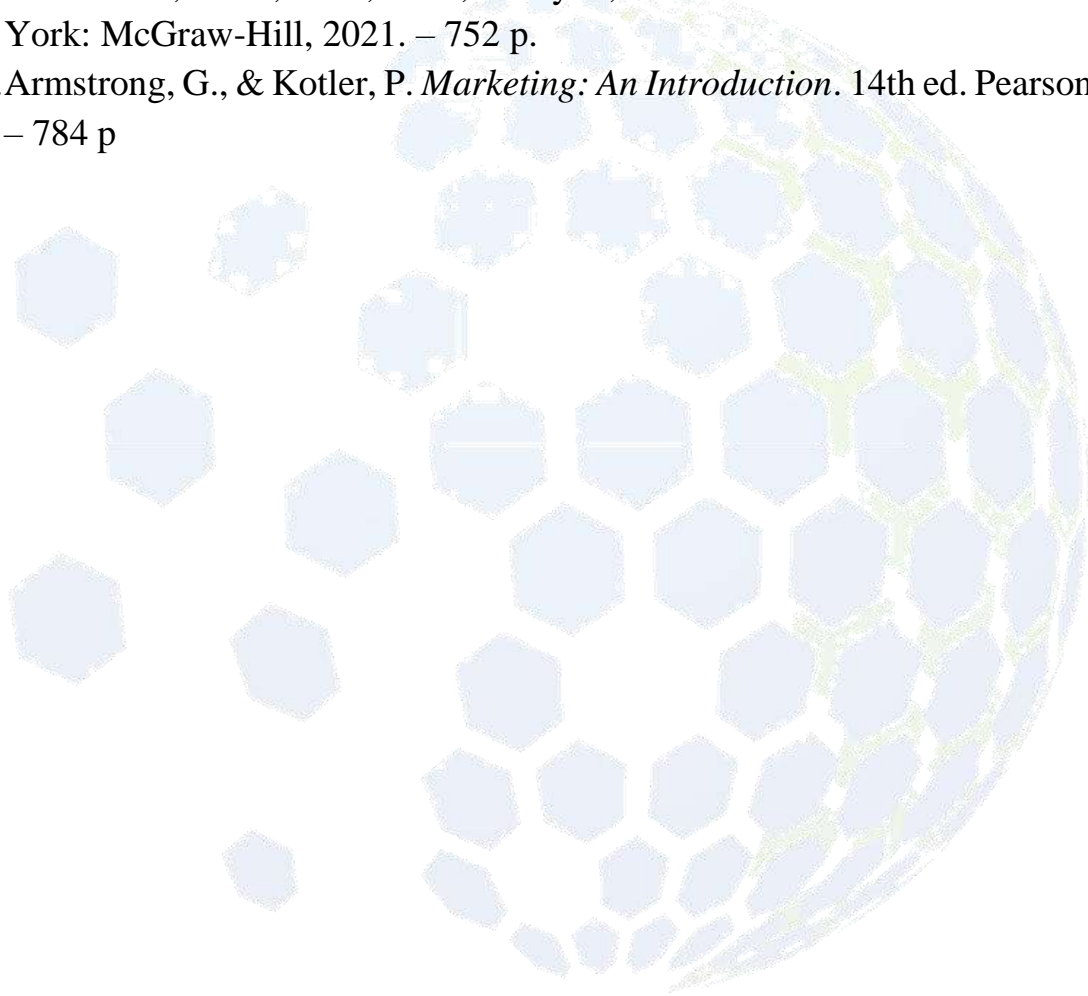
Shu bilan birga, narxni belgilash menejerlar uchun strategik vazifa sifatida ham ahamiyatli. Narx siyosati korxonaning bozor pozitsiyasini, brend qadrini, foyda hajmini va uzoq muddatli barqaror rivojlanishini belgilaydi. Shu sabab menejerlar nafaqat qisqa muddatli daromadni, balki uzoq muddatli foyda va barqaror o'sishni ham ko'zda tutgan holda qaror qabul qiladilar. Optimal narx siyosati korxonaga va iste'molchi o'rtasida muvozanatni yaratadi, raqobatbardoshlikni oshiradi va bozorda barqaror pozitsiyani mustahkamlaydi.

Natijada, talab va taklif o'zgarishlarini to'g'ri talqin qilish va narxni strategik ravishda boshqarish menejerlarning asosiy vazifalaridan biri sifatida ajralib turadi. Bozor iqtisodiyotida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun menejerlar iqtisodiy, psixologik, marketing va strategik tahlilni uyg'unlashtirgan holda qarorlar qabul qilishi kerak. Ushbu jarayon korxonaga rentabelligi, bozor ulushi va iste'molchi qoniqishini oshirishga xizmat qiladi, bu esa zamonaviy bozor sharoitida har bir menejerning professional malakasini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Samuelson, P., & Nordhaus, W. *Economics*. 20th ed. New York: McGraw-Hill, 2010. – 912 p.
2. Mankiw, N. G. *Principles of Microeconomics*. 9th ed. Boston: Cengage Learning, 2021. – 720 p.
3. Kotler, P., & Keller, K. L. *Marketing Management*. 15th ed. Pearson, 2020. – 816 p.
4. Besanko, D., Dranove, D., Shanley, M., & Schaefer, S. *Economics of Strategy*. 7th ed. Hoboken: Wiley, 2020. – 624 p.

5. Pindyck, R. S., & Rubinfeld, D. L. *Microeconomics*. 9th ed. Boston: Pearson, 2018. – 688 p.
6. Porter, M. E. *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. New York: Free Press, 1980. – 396 p.
7. Hubbard, R. G., & O'Brien, A. P. *Economics*. 6th ed. Boston: Pearson, 2019. – 880 p.
8. Sloman, J., Garratt, D., & Guest, S. *Economics*. 10th ed. Pearson, 2018. – 704 p.
9. McConnell, C. R., Brue, S. L., & Flynn, S. M. *Microeconomics*. 21st ed. New York: McGraw-Hill, 2021. – 752 p.
10. Armstrong, G., & Kotler, P. *Marketing: An Introduction*. 14th ed. Pearson, 2020. – 784 p

Zn²⁺ IONI ASOSIDA ARALASH LIGANDLI KOMPLEKS BIRIKMA SINTEZI

¹Suyunov J.R., ²Shopo‘latova M., ³Baxtiyorov S.Z.

¹TerDU o‘qituvchi, ²TerDU stajyor tadqiqotchi, ³TerDU 2-kurs magistr,

Annotatsiya: natriy naftalen-1,5-disulfonat (Na₂NDS), 1,10-phenanthroline (phen) hamda rux nitrat Zn(NO₃)₂·6H₂O ning suv-etanol aralashmasidagi reaksiyasi natijasida [Zn(fen)(H₂O)₄]·1,5-NDS·H₂O yoki Zn(C₁₂H₈N₂)C₁₀H₆O₆S₂(H₂O)₅ tarkibli kompleks birikmasi hosil bo‘ldi. Ushbu tuz [Zn(fen)(H₂O)₄]²⁺ kompleks kationi, NDS²⁻ anioni hamda monogidrat suvdan iborat bo‘lib, bir molekula 1,10-phenanthroline bidentat holatda va 4 molekula suv ligandlar monodentat holatda mavjud.

Ushbu aralash-ligandli kompleksning kristall panjarasida kation va anionlar zaryad yordamida mustahkamlangan molekulalararo N—H···O va O—H···O vodorod bog‘lari orqali uch o‘lchamli tarmoq tuzilishini hosil qiladi.

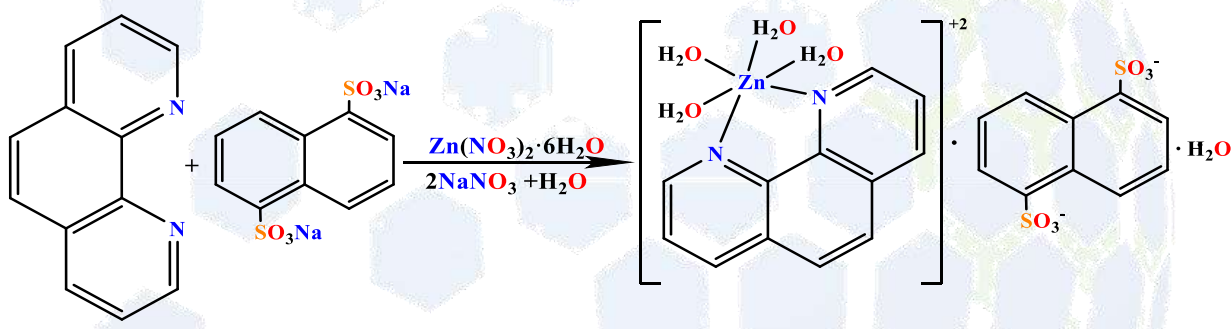
Hirshfeld sirt tahlili kristall qadoqlanishiga eng katta ta‘sir qiluvchi o‘zaro ta‘sirlarni aniqlaydi: Kation qismi uchun asosiy ta‘sirlashuvlar H...O/O...H (32.9%), H...H (34.1%) va H...C/C...H (17.4%) ni tashkil etadi, anion qismi uchun esa asosiy ta‘sirlashuvlar H...O/O...H (49.6%), H...H (27.3%) va H...C/C...H (11.8%) ga to‘g‘ri keladi.

Kirish. Naftalin arenlar sinfiga taaluqli bo‘lib, unda ikkita benzol halqasi orto holatida joylashgan. Naftalin va uning hosilalaridan neft yoki ko‘mir smolalarini fraksiyalash yoki distillash yo‘li bilan ishlab chiqariladi [1]. Naftalinning birikmalari mikroblarga qarshi, antioksidant, sitotoksik, yallig‘lanishga qarshi va antiprotozoaldir [2]. Naftalin disulfonatning organik ligandlar kationlari bilan akvakomplekslari ham sintez qilingan [3]. [Ni(C₃H₄N₂)₂(H₂O)₄](C₁₀H₆O₆S₂), kompleksning triklinik birikmasi tarkibida bitta simmetrik kation va bitta simmetrik anion mavjud. Kationda Ni(II) ioni ikkita imidazol ligandlari [Ni-N=2,0568(14)Å] va to‘rtta suv molekulasini (har ikkala mustaqil Ni-O masofasi 2,098(1)Å) bilan oltita bog‘ orqali bog‘langan [4]. Buzilgan oktaedrik geometriya ega komplekslar hosil qilishi aniqlangan [5].

Kompleks birikma sintezi

Ushbu tadqiqot ishini bajarishda metall tuzi va ikki xil liganddan foydalanildi. Rux nitrat kristallagidrat tuzidan (Zn(NO₃)₂·6H₂O) 1 mmol (0,297 g) analitik tarozida

tortib olindi va suvli eritmasi tayyorlandi. 1,10-phenanthroline ligandining 1 mmol (0,180 g) etanoldagi eritmasi va naftalin 1,5-disulfokislotasi dinatriyli tuzining 1 mmol (0,332 g) suvli eritmasi tayyorlandi. Tajribaning birinchi bosqichida rux nitrat kristallogidrat tuzi eritmasiga 1,10-phenanthrolinning eritmasi quyildi va xona haroratida magnitli aralashtirgich yordamida 20 minut aralashtirildi. Tajribaning ikkinchi bosqichida tayyor bo'lgan reaksiyon aralashmaning ustidan naftalin 1,5-disulfokislotasining dinatriyli tuzi eritmasidan quyilib, dastlab xona haroratida, so'ngra esa 30-35°C haroratda yana 40-45 min davomida magnitli aralashtirgichda aralashtirildi. Hosil qilingan reaksiyon aralashma og'zi to'liq yopiq bo'lmagan holatda, xona haroratida 8-10 sutka davomida kuzatildi ($pH=6.5$). Jarayon oxirida idish tubida rangsiz yoki och-sarg'ish rangli kristallar 75% unum bilan sekin bug'latish usulida olindi. Hosil qilingan monokristallarning RTT usuli yordamida molekulyar va kristall tuzilishlari aniqlandi.

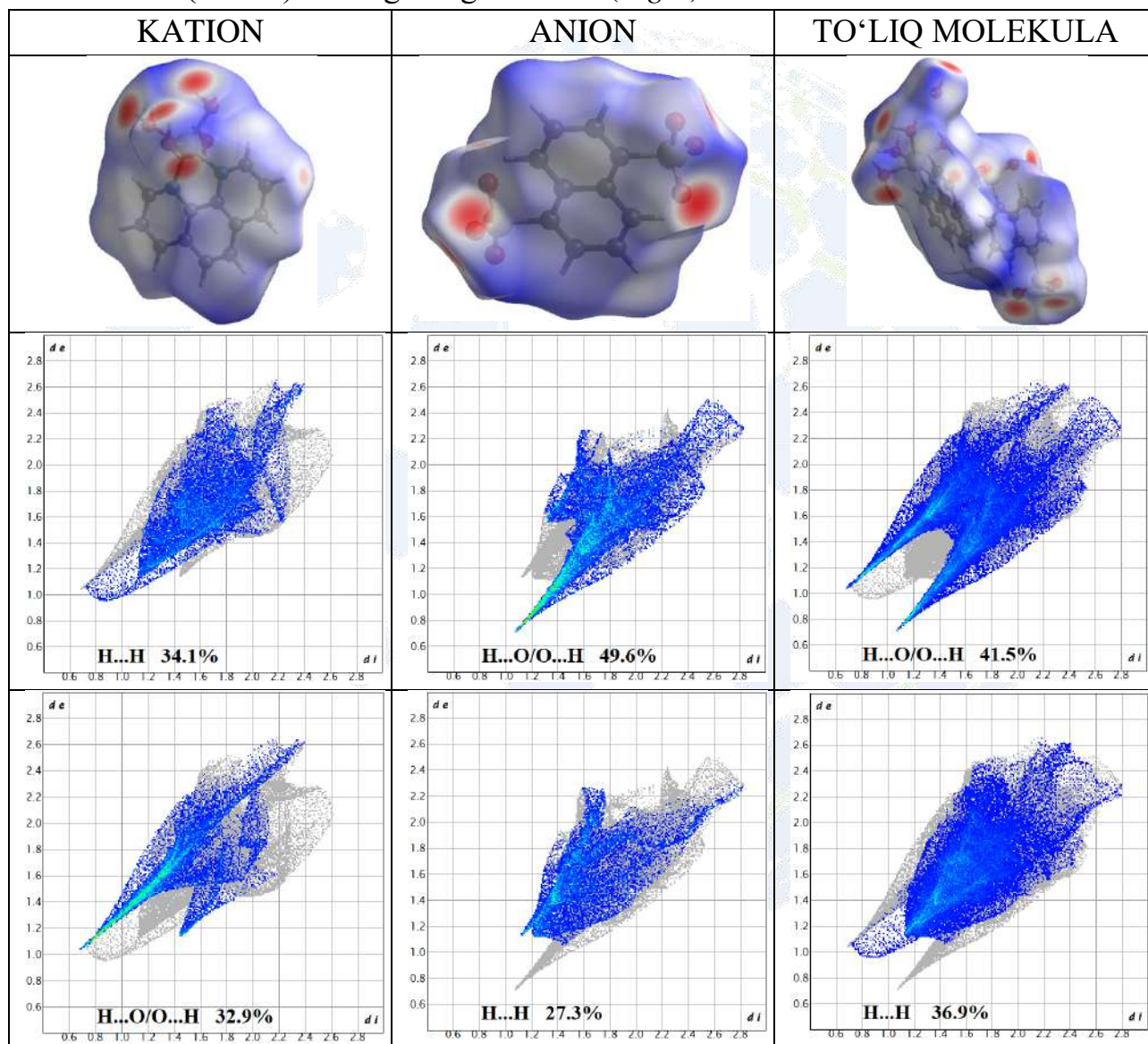
1- rasm. $[Zn(fen)(H_2O)_4] \cdot 1,5-NDS \cdot H_2O$ kompleks birikmasining sintez reaksiyasi.

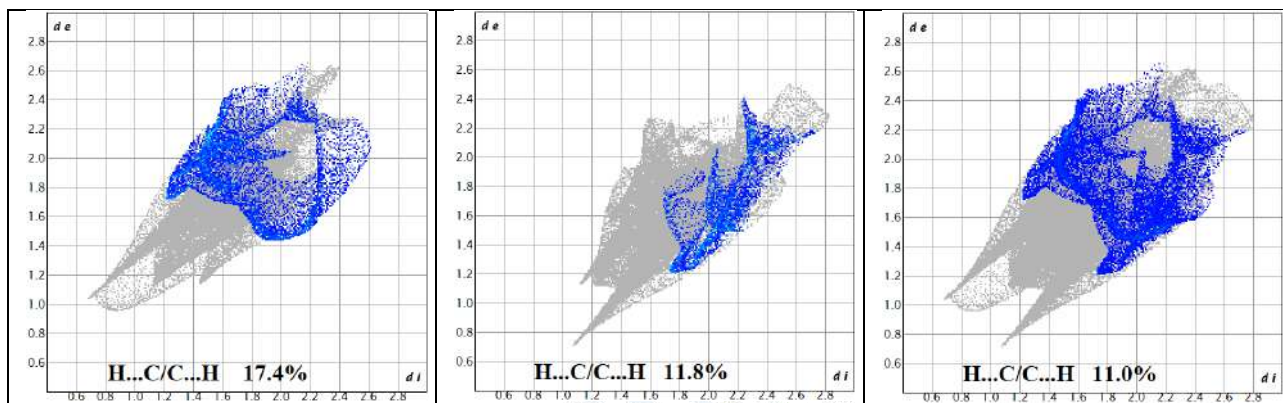
Hirshfeld sirt yuza tahlili.

Hirshfeld sirt tahlili kristall moddalar tarkibidagi zarrachalarning kuchsiz o'zaro ta'sirini ifodalashda asosiy usullardan biri hisoblanadi. Hirshfeld sirt yuza tahlili molekula tarkibidagi van der Waals radiuslariga yaqin va uzoq ta'sirlarni hamda zarrachalarning o'zaro ta'sir kuchini vizualizatsiya qilish imkonini beradi [25].

Ushbu kompleks birikmaning Hirshfeld sirt yuza tahlili kation holat, anion holat va umumiy molekula holatlar uchun o'rganildi. Kompleks birikmaning kristall taxlanishida molekulalararo va ichki molekulyar vodorod bog'lar CrystalExplorer dasturida Hirshfeld yuzasi tahlilida qizil dog'lar shaklida namoyon bo'ldi. Hirshfeld yuzasi tahlili d_{norm} bo'yicha molekulaning maydoni hajmi 627.00 \AA^3 , yuzasi 482.28 \AA^2 da, o'lchamlari -0,6746 (qizil) 1,7883 a.m.b. (ko'k) gacha ko'rildi hamda tashqi (d_e) va ichki (d_i) masofalarni eng yaqin yadrogacha hisoblash yo'li bilan aniqlandi. Bu yerda qizil rang van der Waals radiuslari yig'indisiga yaqinroq aloqalarni ko'rsatadi (Fig.4). Ko'k dog'lar esa van der Waals radiuslari yig'indisidan uzoqroq aloqalarni ko'rsatadi [26]. Ikki o'lchamli barmoq izlari sohasi chizmalarining tahlili natijasida H...O/O...H,

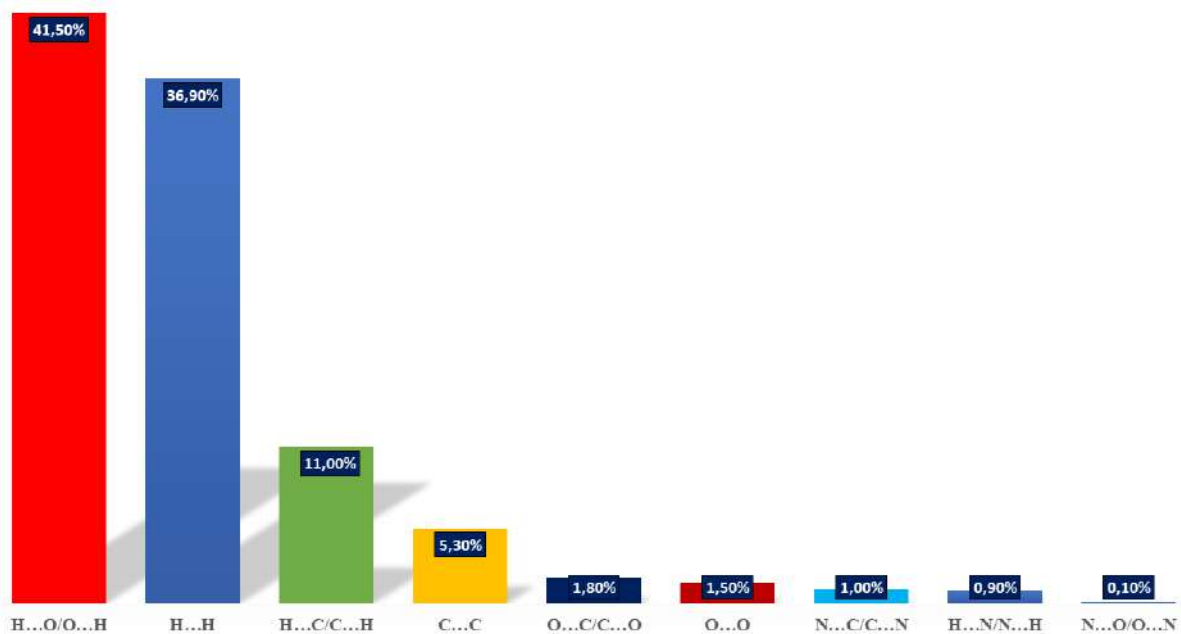
H...H va H...C/C...H o‘zaro ta’sirlashuvlar Hirshfeld sirt yuzasida eng ko‘p hissa qo‘shishi aniqlandi. Kompleks birikmada H...O/O...H (41.5%), H...H (36.9%) va H...C/C...H (11.0%) ni tashkil etadi, bu esa kislorod atomlari dominantlik qiladigan molekular uchun kutilgan holatdir. Kation qismi uchun asosiy ta’sirlashuvlar H...O/O...H (32.9%), H...H (34.1%) va H...C/C...H (17.4%) ni tashkil etadi, anion qismi uchun esa asosiy ta’sirlashuvlar H...O/O...H (49.6%), H...H (27.3%) va H...C/C...H (11.8%) ulushiga to‘g‘ri keladi (Fig.2).

2-rasm. $[\text{Zn}(\text{fen})(\text{H}_2\text{O})_4] \cdot 1,5\text{-NDS} \cdot \text{H}_2\text{O}$ kompleks birikmaning kation $[\text{Zn}(\text{fen})(\text{H}_2\text{O})_4]^{2+}$, anion $1,5\text{-NDS}^{2-}$ qismlari va umumiy molekulaning d_{norm} bo'yicha xaritalangan uch o'lchamli Hirshfeld yuzasi hamda ularning o'zaro H...O/O...H, H...H va H...C/C...H ta'sirlashuvlarni ifodalovchi ikki o'lchovli barmoq izlari maydoni

Kompleks birikmadagi qolgan ta'sirlashuvlardan C..C (5.3%), O...C/C...O (1.8%), O...O (1.5%) ta'sirlar ham sezilarli bo'lgan holda N...C/C...N (1.0%), H...N/N...H (0.9%), N...O/O...N (0.1%) ta'sirlarning hissasi kamroqni tashkil etadi (Fig.3).

3-rasm. $[\text{Zn}(\text{fen})(\text{H}_2\text{O})_4] \cdot 1,5\text{-NDS} \cdot \text{H}_2\text{O}$ tarkibli kompleksning Hirshfeld barmoq izi diagrammasi

Adabiyotlar ro'yxati

1. G.J. Mao, T.-T. Wei, X.-X. Wang, S.-y. Huan, D.-Q. Lu, J. Zhang, X.-B. Zhang, W. Tan, G.-L. Shen, R.-Q. Yu, High-sensitivity naphthalene-based two-photon fluorescent probe suitable for direct bioimaging of H₂S in living cells, *Anal. Chem.* (2013) 85 p.7875-7881. <https://doi.org/10.1021/ac401518e>
2. Suyunov J.R., Turaev Kh.Kh., Alimnazarov B.Kh., Ibragimov A.B., Mengnorov I.J., Rasulov A.A., Ashurov J.M., Synthesis and crystal structure of tetraqua-(ethylenediamine-N,N')-nickel(II) naphthalene-1,5-disulfonate dihydrat // *IUCR Data (International Union of Crystallography)* 2023. 8, x231032 <https://doi.org/10.1107/S2414314623010325>.
3. Abdissa N, Induli M, Akala HM, Heydenreich M, Midiwo JO, Ndakala A, Yenesew A Knipholone cyclooxanthrone and an anthraquinone dimer with antiplasmodial activities from the roots of *Kniphofia foliosa*. *Phytochem Lett* (2013) 6: p.241–245 doi: 10.1021/acsmchemlett.7b00452
4. Abraham AW, Franz B, Kaleab A, Simon G, Lauren R, Simon LC Antimalarial compounds from *Kniphofiafoliosaroots*. *Phytother Res* (2005) 19: p. 472–476. doi:<https://doi.org/10.1002/ptr.1635>
5. Y.E. Nazarov, Kh.Kh. Turaev, B.Kh. Alimnazarov, J.R. Suyunov, G.A. Umirova, B.T. Ibragimov, J.M. Ashurov Bis(8-hydroxyquinolinium) naphthalene-1,5-disulfonate tetrahydrate *IUCR Data (International Union of Crystallography)*(2024). ISSN 2414-3146 <http://doi.org/10.1107/S2414314624005704>

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALAR TARBIYASIDA MA'NAVIY MA'RIFIY TADBIRLARNING O'RNI

Otaqo'ziyeva Umida Qosimjon qizi

otaqoziyevaumida826@gmail.com

+998932781501

ADPI maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ma'naviy ma'rifiy tarbiyaning ahamiyati, bolalarning qadriyatlar olamiga kirib borishi, tarbiyaviy tadbirlarning ularning ruhiy va ijtimoiy rivojiga ko'rsatadigan ta'siri yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy yondashuvlar, pedagogik metodlar va tarbiyaviy jarayonni samarali tashkil etish yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ma'naviy tarbiya ma'rifiy tadbirlar maktabgacha ta'lim bolalar rivoji qadriyatlar tarbiya jarayoni pedagogik yondashuv

Kirish

Maktabgacha yosh – shaxsning poydevori yaratiladigan eng muhim bosqich bo'lib, aynan shu davrda bola dunyoni anglay boshlaydi, ijobiy xulq-atvor normalarini o'rganadi, muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu jihatdan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ma'naviy ma'rifiy tarbiyaning to'g'ri yo'lga qo'yilishi kelajak avlodning komillik darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bugungi globallashuv sharoitida bolalarning ongiga turli ma'lumotlar, tasavvurlar oqimi kirib kelayotgan bir paytda, ularda milliy qadriyatlarga sodiqlik, mehr-oqibat, odob-axloq, vatanparvarlik kabi tuyg'ularni shakllantirish ta'lim-tarbiya jarayonining ustuvor vazifasiga aylanmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ma'naviy ma'rifiy tadbirlar bolalarning yosh xususiyatlari va psixologik ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda tashkil etiladi. Bunday tadbirlar bolalarning jonli idrokiga mos, qiziqarli, interfaol shakllarda olib borilganda yanada samarali natija beradi. Ma'naviy tarbiya ko'proq amaliy faoliyat jarayonida mustahkamlanadi, shu sababli tarbiyachilar ertaklar tahlili, teatr sahnalari, milliy bayramlar, san'at namunalari bilan tanishtirish, xulqiy o'yinlar kabi metodlarni qo'llashadi.

Ma'rifiy tadbirlarning asosiy vazifasi bolaga ma'naviy qadriyatlarni tushuntirish emas, balki ularni his qildirish, kundalik hayotda qo'llay olishga o'rgatishdan iborat. Masalan, Navro'z, Mustaqillik bayrami kabi umumxalq tadbirlarida ishtirok etish orqali bola o'z milliy madaniyatini anglaydi, do'stlik va birdamlikning qadriga yetadi. Kitob o'qish kunlari, odob-axloq darslari, ekologik tarbiya mashg'ulotlari esa unga

tabiatga, o'smirlar va kattalarga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lish odatini shakllantiradi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda ma'naviy tarbiyaning shaxsga yo'naltirilgan modeli ustun bo'lib, unda har bir bolaning individual imkoniyatlari, qiziqishlari va temperamenti hisobga olinadi. Tarbiyachi bolaning savollariga e'tiborli bo'lishi, uning mustaqil fikr yuritishiga sharoit yaratishi kerak. Shuningdek, oilaning tarbiyaviy jarayonga faol jalb etilishi ma'naviy ma'rifiy tadbirlarning uzluksizligini ta'minlaydi. Oilaviy qadriyatlar va bog'cha tarbiyasi uyg'unlashganda bola ongida mustahkam axloqiy asos paydo bo'ladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ma'naviy ma'rifiy tarbiyaning samaradorligi ko'p jihatdan tarbiyachi pedagoglarning mahorati va ularning zamonaviy metodlardan foydalana olishiga bog'liq. Bugungi kunda tarbiyachi faqat bilim beruvchi emas, balki bolalarning ichki dunyosiga yo'l ko'rsatuvchi, ular bilan emotsional aloqa o'rnatadigan yetakchi sifatida qaraladi. Shu bois ma'naviy tarbiya jarayonida pedagogning shaxsiy namunasi juda katta ahamiyatga ega. Bola ko'pincha kattalarning gapidan ko'ra, ularning real xatti-harakatlarini tezroq qabul qiladi, shu sababli tarbiyachi o'z odobi, madaniyati, muloqot uslubi, halolligi bilan tarbiya vositasiga aylanadi. Ma'rifiy tadbirlar jarayonida bolalarning mustaqil fikrlashi, o'z fikrini erkin ifoda eta olish ko'nikmalarini rivojlantirish juda muhimdir. Ertaklar asosida suhbatlashish, hikoya yaratish, rolli o'yinlar o'tkazish orqali bolalar yaxshilik-yomonlik, halollik, mehr-shafqat kabi tushunchalarning mazmunini mustaqil anglashni o'rganadi.

Ma'naviy ma'rifiy tadbirlarda madaniy merosga oid elementlardan keng foydalanish ham muhim sanaladi. Milliy qo'shiqlar, folklor namunalar, xalq o'yinlari, milliy kiyimlarning namoyishi kabi faoliyatlar orqali bolalar o'z xalqining tarixiga, qadriyatlariga yaqinlashadi. Bu jarayonda ularning milliy o'zlikni anglash tuyg'usi mustahkamlanib boradi. Ayniqsa, o'zbek xalq ertaklari, maqollar va matallar bolalarning tafakkurini kengaytiradi, axloqiy tushunchalarni obrazlar orqali yodda saqlashga yordam beradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash ma'naviy tarbiyani yanada jonli va samarali qiladi. Multimediali taqdimotlar, qisqa animatsion lavhalar, interaktiv o'yinlar, tabiat va jamiyatga oid ko'rgazmali materiallar bolalarning qiziqishini oshirib, tushunchalarni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Shu bilan birga, texnologiyalarni qo'llashdan maqsad bola ongiga ortiqcha ma'lumot yuklash emas, balki ma'naviy qadriyatlarni vizual va eshituv orqali yanada samarali yetkazishdir. Ma'naviy tarbiyaning yana bir muhim yo'nalishi bolalarda ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini shakllantirishdir. Guruhda o'yin o'ynash, navbat kutish, hamkorlikda vazifa bajarish, do'stiga yordam berish kabi amaliy faoliyatlar orqali bolalar jamiyatda

yashash me'yorlarini o'rganadi. Bu jarayon ularda mas'uliyat, tartib, muloqot madaniyati va hamdardlik kabi fazilatlarning rivojlanishiga sabab bo'ladi.

Ayniqsa, bolalar ruhiyatiga mos tarzda o'tkaziladigan ma'naviy-ma'rifiy suhbatlar ularda o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqara olish ko'nikmalarini shakllantiradi. Masalan, qo'g'irchoqlar teatrlari orqali bolalar qo'rqish, xursandchilik, e'tibor, g'amxo'rlik kabi hissiy holatlarni tahlil qilishni o'rganadi. Bu esa shaxsiy rivojning eng muhim jihatlaridan biri bo'lgan emotsional intellektning shakllanishiga zamin yaratadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ma'naviy ma'rifiy tadbirlar samarali bo'lishi uchun tarbiya jarayoni faqat dars yoki mashg'ulotlar bilan cheklanib qolmasligi zarur. Kundalik faoliyatning har bir bosqichi – nonushta qilish, sayrga chiqish, o'yin o'tkazish, tozalikni saqlash, bir-biriga yordam berish kabi oddiy jarayonlarning o'zi ham ma'naviy tarbiyaning amaliy maktabiga aylanadi. Bola hayotining har bir lahzasi tarbiyaviy ta'sir kuchiga ega bo'lgani uchun tarbiyachi har qanday vaziyatni to'g'ri yo'naltirish orqali unda ijobiy fazilatlarni shakllantira oladi.

Shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasalarida ma'naviy ma'rifiy tarbiyaga oid tadbirlarni tashkil etishda ota-onalar bilan hamkorlik alohida o'rin tutadi. Bolaning kundalik hayoti bog'cha bilan cheklanib qolmaydi, shu sababli oiladagi tarbiyaviy muhit bilan bog'chadagi jarayon bir-birini to'ldirishi kerak. Bu maqsadda tarbiyachilar ota-onalar uchun seminarlar, ochiq mashg'ulotlar, suhbatlar o'tkazib, ularni bolalar tarbiyasining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Ota-onalarning bolaga ko'rsatgan mehr-muhabbati, oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro hurmat, uyda amal qilinadigan tartib-qoidalar ma'naviy tarbiyaning muhim manbasi bo'ladi.

Ma'naviy tarbiyaga bag'ishlangan tadbirlarni rejalashtirishda fasllar, kalendar sanalar va mavsumiy bayramlar ham muhim omil hisoblanadi. Masalan, kuz faslida tabiatga sayrlar, daraxt ekish tadbirlari orqali bolalarda ekologik madaniyat shakllantiriladi. Yanada samarali bo'lishi uchun bu tadbirlarga kichik sahna ko'rinishlari, rasm chizish, qo'shiq aytish yoki ijodiy topshiriqlar qo'shib boriladi. Bu bolalarning nafaqat ma'naviyatini, balki tasavvur doirasi, ijodkorlik salohiyati va dunyoqarashini kengaytiradi.

Bundan tashqari, ma'naviy ma'rifiy tarbiya jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlar o'rtasidagi uyg'unlikka alohida e'tibor qaratiladi. Bolaga o'z milliy madaniyatini sevish, hurmat qilish o'rgatilayotganda, boshqa elat va xalqlar madaniyatiga ham hurmat bilan qarashni singdirish muhimdir. Shunday yondashuv bolalarda bag'rikenglik, totuvlik, hamjihatlik, mehribonlik kabi fazilatlarni shakllantiradi. Turli xalq ertaklari, qo'shiqlari, rasmiy va norasmiy bayramlar haqida ma'lumot berish orqali bola dunyo madaniyatini bilib boradi, lekin o'zligi va milliy qadriyatlari ustuvorligicha qoladi.

Ma'naviy tarbiya jarayonining yana bir muhim yo'nalishi – bolalarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishdir. Kichik yoshdanoq ularni jamoaga moslash, tengdoshlari bilan muloqotda ochiq va do'stona bo'lishga o'rgatish kelajakda ijtimoiy moslashuvni osonlashtiradi. Bu jarayonda rolli o'yinlar, jamoaviy loyihalar, obrazli vazifalar, kichik mas'uliyat topshiriqlari kabi usullar qo'llaniladi. Masalan, guruhdagi "navbatchi" vazifasi bolada mas'uliyat, intizom, tartib va yordamkorlik fazilatlarini kuchaytiradi.

Shuningdek, ma'naviy ma'rifiy tadbirlar psixologik jihatdan sog'lom muhitda o'tkazilishi katta ahamiyatga ega. Bolalar o'zlarini erkin his qiladigan, xatodan qo'rqmay fikr bildiradigan, tarbiyachi bilan iliq muloqotda bo'ladigan guruh muhitida ma'naviy tarbiya tabiiy va samarali kechadi. Buning uchun tarbiyachi har bir bolaga individual yondashishi, uning ruhiy holatiga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishi, mehribonlik va adolat mezonlarini doimiy saqlashi zarur. Ma'naviy ma'rifiy tarbiyani kuchaytirishda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida guruhlar ichidagi ijtimoiy-psixologik muhitni to'g'ri shakllantirish juda muhimdir. Bolaning ma'naviy rivoji ko'p jihatdan uning atrofidagi muhit, tengdoshlari bilan bo'lgan munosabat va tarbiyachining pedagogik madaniyatiga bog'liq. Shuning uchun tarbiyachi bolalar orasida kelib chiqishi mumkin bo'lgan ziddiyatlarni muloyimlik bilan hal qila olishi, ularni o'zaro tushunishga o'rgatishi, bir guruhda birdamlik va qo'llab-quvvatlov ruhini yaratishi kerak. Bunday muhitda bola o'zini hurmat qilishni, boshqalarni qadrlashni, o'z fikrini madaniyat bilan ifoda etishni o'rganadi.

Ma'naviy tarbiyaning yana bir asosiy yo'nalishi – bolalarning estetik didini shakllantirishdir. Estetik tarbiya orqali ularda go'zallikni his qilish, atrof-muhitga e'tiborli bo'lish, san'atga hurmat bilan qarash kabi fazilatlar rivojlanadi. Rasm chizish, musiqiy mashg'ulotlar, qo'g'irchoq teatri, qo'shiqlar, tabiat go'zalligini kuzatish kabi faoliyatlar bolalarda nafasat tuyg'usini yuksaltiradi. Estetik didning shakllanishi esa ma'naviyatning ajralmas qismidir, chunki go'zallikka mehr qo'ygan bola odobli, sezgir, boshqalar his-tuyg'ularini anglay oladigan inson bo'lib voyaga yetadi.

Ma'naviy ma'rifiy tarbiya jarayonida bolalarning kundalik hayotdagi axloqiy qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish ham alohida o'rin egallaydi. Buning uchun tarbiyachilar turli hayotiy vaziyatlarga oid kichik sahna ko'rinishlari, hikoyalar, moral mazmundagi vazifalar orqali bolalarni o'ylantiradi, to'g'ri va noto'g'ri xatti-harakatlarni farqlay olishga o'rgatadi. Masalan, topilgan buyumni egasiga qaytarish, do'stiga yordam berish, navbat kutish yoki tartibni saqlash kabi misollar orqali bola amaliy hayot uchun zarur bo'lgan axloqiy mezonlarni o'zlashtiradi.

Bundan tashqari, ta'lim tashkilotida ma'naviy ma'rifiy tadbirlarni rejalashtirish jarayonida metodlarning turlicha bo'lishi ham juda muhimdir. O'yin texnologiyalari, dramalashtirish, guruhli suhbatlar, psixologik mashqlar, ijodiy topshiriqlar,

kuzatuvlar, tajribalar kabi usullar birgalikda qo'llanganda bolada faollik, qiziqish, o'z fikriga ega bo'lish, vazifalarga mas'uliyat bilan yondashish kabi ko'nikmalar rivojlanadi. Har bir metodning maqsadi bolani faol ishtirokchi qilish, unga tayyor ma'lumot bermasdan, o'zlashtirish jarayonini tabiiy yo'l bilan tashkil etishdir.

Ma'naviy tarbiya jarayonida bolalarning nutq madaniyatini rivojlantirish ham alohida e'tibor talab qiladi. Nutq bu – odamning fikri, madaniyati va axloqini ifoda etuvchi asosiy vositadir. Bolalarda ravon, odobli, mantiqli nutq shakllanishi uchun ertak o'qish, suhbatlar, she'r yodlash, hikoya tuzish, savol-javob o'yinlari kabi usullar qo'llaniladi. Nutq madaniyatini rivojlantirish orqali bolalarning muloqot qilish qobiliyati kengayadi, ular o'z fikrini tushunarli ifoda eta olishni, boshqalarni diqqat bilan tinglashni o'rganadi, bu esa ma'naviy yetuklikning muhim ko'rsatkichidir.

Shu bilan birga, ma'naviy ma'rifiy tarbiyada bolalarning ruhiy barqarorligini mustahkamlash, o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish ham katta ahamiyatga ega. Musiqa tinglash, nafas mashqlari, sokin o'yinlar, psixologik relaksatsiya mashg'ulotlari orqali bolalar o'z his-tuyg'ularini nazorat qilishni, stress holatidan chiqishni o'rganadilar. Bunday mashg'ulotlar ularda bag'rikenglik, sabr, mehribonlik, mulohaza bilan ish tutish kabi fazilatlarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ma'naviy ma'rifiy tadbirlarning tizimli amalga oshirilishi bolalarning ma'naviy dunyosini boyitadi, ularda milliy qadriyatlarga hurmat, ijobiy ijtimoiy munosabat, mustaqil fikrlash va sog'lom dunyoqarashni shakllantiradi. Bunday tadbirlarning mazmunli, qiziqarli va bolalar psixologiyasiga mos bo'lishi tarbiya samaradorligini oshiradi. Shu bois ma'naviy ma'rifiy tarbiya maktabgacha ta'limning ajralmas qismi sifatida doimo takomillashtirib borilishi kerak. Bolalarning estetik didi, ijtimoiy faolligi, axloqiy qaror qabul qilish qobiliyati, madaniyatga bo'lgan munosabati, nutqiy rivoji ham aynan ma'naviy ma'rifiy faoliyatlar orqali mustahkamlanadi. Bunday tadbirlarning puxta rejalashtirilishi, zamonaviy pedagogik metodlar bilan boyitilishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'un holda berilishi yuqori samara beradi.

Shu bois maktabgacha ta'lim muassasalarida ma'naviy tarbiyani takomillashtirish doimiy jarayon bo'lib, unda innovatsion yondashuvlar, tarbiyachilarning pedagogik mahorati, oilaning tarbiyadagi o'rni va ta'lim muhiti muhim o'rin tutadi. Ma'naviy tarbiya puxta yo'lga qo'yilgan muhitda voyaga yetayotgan bola kelajakda ongli, mas'uliyatli, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq, mustaqil fikrlaydigan shaxs bo'lib shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish Konsepsiyasi. – Toshkent.
2. “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi” o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
3. Hasanboeva O., Yo‘ldosheva Sh. Maktabgacha yoshdagi bolalar pedagogikasi va psixologiyasi. – Toshkent.
4. To‘raeva G. Bolalar ma’naviy tarbiyasida zamonaviy yondashuvlar. – Ilmiy-uslubiy maqolalar to‘plami.
5. Rasulova D. Maktabgacha ta’limda innovatsion metodlar va tarbiyaviy jarayon. – Pedagogika jurnali.
6. Ma’naviyat asoslari: o‘quv-uslubiy qo‘llanma. – Toshkent.
7. Abdullaeva M. Maktabgacha ta’limda ma’naviy ma’rifiy tadbirlarni tashkil etish texnologiyalari. – Ilmiy-amaliy risola.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ HR-ПРОЦЕССОВ В АВИАЦИОННОЙ ИНДУСТРИИ УЗБЕКИСТАНА

Одинцова Юлия Юрьевна

Автор статьи: Студентка Ташкентского международного университета
Кимё в г. Ташкент, Узбекистан

DIGITALIZATION OF HR PROCESSES IN THE UZBEKISTAN AVIATION INDUSTRY

Odintsova Yuliya Yurevna

Author: Student at Tashkent International Kimyo University in Tashkent,
Uzbekistan

pak.odintsova.2003@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты оцифровки кадровых процессов в авиационной индустрии Узбекистана. Проанализировано текущее состояние цифровой трансформации в национальных авиационных структурах, выявлены основные барьеры и предложена система внедрения цифровых HR-решений, сфокусированная на повышении эффективности найма, обучения, оценки и удержания сотрудников. На основе международного опыта (Emirates, Turkish Airlines) обоснованы рекомендации по внедрению HRIS, HR-аналитики, платформ для дистанционного и иммерсивного обучения. Изложены предполагаемые результаты и ключевые показатели эффективности внедрения.

Ключевые слова: цифровизация HR, HRIS, HR-аналитика, авиационная индустрия, кадровое управление, обучение, подготовка, VR/AR, Узбекистан

ABSTRACT

This article examines the theoretical and practical aspects of digitalizing HR processes in Uzbekistan's aviation industry. This paper analyzes the current state of digital transformation in national aviation structures, identifies key barriers, and proposes a model for implementing digital HR solutions aimed at improving the effectiveness of recruitment, training, assessment, and retention. Based on international experience (Emirates, Turkish Airlines), recommendations for implementing HRIS, HR analytics, and platforms for distance and immersive learning are substantiated. Expected impacts and key performance indicators for implementation are presented.

Keywords: HR digitalization, HRIS, HR-analytics, aviation industry, personnel management, training, VR/AR, Uzbekistan

Введение

Актуальность темы связана с глобальной цифровой трансформацией HR-функции в авиации и национальными программами модернизации авиационной инфраструктуры Узбекистана. Внедрение цифровых HR-инструментов даёт возможность улучшить качество набора и подготовки кадров, оптимизировать затраты и укрепить культуру безопасности полётов. Последние инициативы в области цифровизации инфраструктуры аэропортов и крупные инфраструктурные проекты акцентируют важность синхронизации HR-стратегий с IT-стратегиями отрасли.

Цель исследования — разработать обоснованные направления цифровизации HR-процессов для авиационной индустрии Узбекистана и предложить модель их внедрения с критериями оценки эффективности.

Задачи исследования:

- 1) изучить международный опыт цифровизации HR в авиации;
- 2) оценить нынешнее положение цифровых HR-решений в Узбекистане;
- 3) предложить концептуальную модель цифровизации HR и практическую дорожную карту внедрения;
- 4) определить KPI и ожидаемый экономический и качественный эффект.

Теоретические основания цифровизации HR

Цифровая трансформация HR охватывает автоматизацию рутинных процессов (рекрутинг, делопроизводство), внедрение HRIS (Human Resource Information Systems), применение HR-аналитики для принятия управленческих решений и использование иммерсивных технологий (VR/AR) для обучения и проверки компетенций. HR-аналитика позволяет перейти от ретроспективной отчётности к прогнозной модели управления талантами, уменьшая отток и повышая соответствие навыков запросам безопасности [1,2,3].

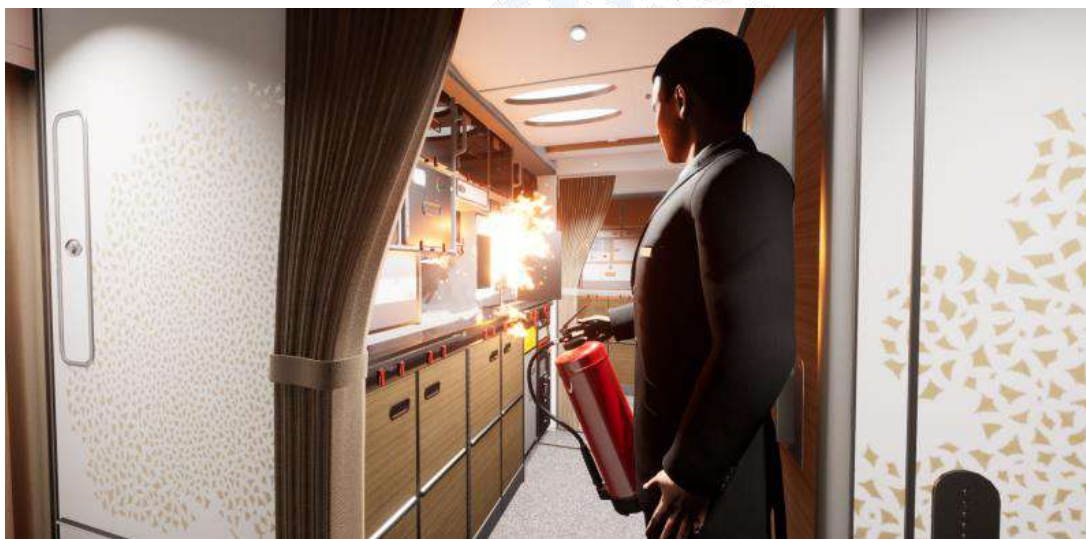
В авиации специфика HR определяется высокими требованиями к квалификации, регуляторными нормами и стандартами ICAO/IATA и необходимостью поддержания культуры безопасности (safety culture). Это предъявляет дополнительные требования к достоверности записей об обучении, аттестации и медицинских допусках, что могут обеспечить цифровые платформы [4,5].

Международный опыт и передовые практики

Крупные авиаперевозчики и аэропортовые операторы интегрируют цифровые HR-решения в масштабах всей организации. Emirates внедрила

иммерсивную площадку MIRA для обучения персонала, скомбинировав VR-контент и LMS (learning management system) для масштабного повышения квалификации экипажей; это продемонстрировало значительное удешевление тренингов и улучшение усвоения материала [6]. Turkish Airlines активно использует цифровые начинания и изучает применение generative AI для автоматизации части HR-задач (чат-боты, автосопровождение кандидатов) [7].

Рисунок 1. Виртуальная обучающая платформа MIRA авиакомпании Emirates.

HR-аналитика в авиации подтвердила свою результативность в прогнозировании дефицита ключевых навыков, моделировании нагрузки на учебные и тренировочные центры и оптимизации расходов на подготовку [1,8,9].

Текущее состояние цифровизации HR в авиационной индустрии Узбекистана

Официальные источники и публичные заявления демонстрируют, что в Узбекистане запущены и запланированы масштабные проекты цифровизации авиационной инфраструктуры, включая цифровую стратегию для сети аэропортов на 2025–2030 гг., интеграцию интеллектуальных решений и усиление IT-инфраструктуры [10].

На уровне авиакомпаний (Uzbekistan Airways) присутствуют стандартные процедуры найма и объявления о наборе сотрудников, однако публичной информации о полном внедрении централизованной HRIS или масштабной HR-аналитики немного.

Основные препятствия: разрозненность сведений между организациями, недостаточная IT-готовность кадровых подразделений, нехватка экспертизы в HR-аналитике и отсутствие единых критериев хранения информации об обучении и аттестации.

Предлагаемая система цифровизации кадровых процессов для авиационной индустрии Узбекистана

Главные принципы системы

1. Централизация информации — единая HR-платформа для учёта компетенций, аттестаций, меддопусков и расписаний обучения.
2. Модульность — последовательное подключение блоков: найм → обучение → аттестация → удержание и рост.
3. Интеграция с рабочими системами аэропорта и с регуляторами (ICAO-совместимость форматов учёта).
4. Аналитический подраздел — HR-аналитика и дашборды для быстрого принятия решений.
5. Акцент на контенте — развитие иммерсивного обучения (VR/AR) и LMS с адаптированным контентом [10,5].

Составляющие системы

1. HRIS с блоком найма и e-onboarding;
2. LMS + VR/AR для тренингов экипажа, наземного персонала и техобслуживания;
3. Платформа для управления навыками и карьерными траекториями;
4. HR-аналитика: прогнозирование потребностей в кадрах, анализ причин текучести, ROI от обучения;
5. Автоматизация аттестации и цифровые удостоверения.

Практические советы и рекомендации по внедрению

Этап 1. Оценка готовности и пилот.

Аудит нынешних кадровых процессов и IT-инфраструктуры, выбор пилотной единицы, вовлечение стейкхолдеров.

Этап 2. Внедрение HRIS и LMS.

Выбор провайдера, перенос данных, локализация интерфейсов, настройка процедуры найма и учёта обучения.

Этап 3. Запуск HR-аналитики.

Сбор информации, разработка дашбордов, обучение HR-специалистов.

Этап 4. Иммерсивные технологии и расширение.

Разработка VR-модулей, подключение к LMS, расширение практик на другие подразделения.

Этап 5. Законодательное и регуляторное соответствие.

Согласование цифровых форматов с авиационными регуляторами, обеспечение сохранности данных.

KPI и ожидаемые эффекты

Сроки найма, время освоения, сокращение расходов на тренинги на 20–40%, уменьшение оттока в критических профессиях, точность прогнозирования потребности в сотрудниках.

Риски и способы их снижения

Сопrotивление персонала, недостаток навыков, информационная безопасность. Меры: последовательное внедрение, обучение HR и ИТ-команд, строгие правила доступа.

Заключение

Оцифровка кадровых процессов в авиационной индустрии Узбекистана — стратегическая необходимость. Комплексный подход, включающий внедрение HRIS, HR-аналитики, LMS и VR/AR-обучения, позволит улучшить продуктивность кадрового управления, оптимизировать затраты и усилить культуру безопасности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Brito A.P. de, Sousa M.J. HR Analytics in the Commercial Aviation Sector: a literature review // Proceedings of International Conference on Management. – 2023. – С. 512–519.
2. Тетюева Ю.Д., Кузнецова Д.О. Цифровизация HR-функционала в процессе управления персоналом. – 2025.
3. Черняков М.К., Чернякова И.А. Цифровая трансформация HR-сферы: анализ технологий, эффективности и перспектив развития. – 2025. – С. 1–8.
4. ICAO. Human Resources Management / ICAO Training. – URL: <https://icao.int> (дата обращения: 00.00.2025).
5. Emirates Group. Immersive Learning MIRA Platform: корпоративный отчет. – 2024.
6. Bayat F. Digital Transformation of Airports and Its Impact on Human Resources Management // International Journal of Management and Social Research. – 2025. – С. 72–88.
7. Turkish Airlines. Digital & HR Initiatives.
8. Nosratabadi S., Zahed R.K., Ponkratov V.V., Kostyrin E.V. Artificial Intelligence Models and Employee Lifecycle Management: A Systematic Literature Review. – 2022. – С. 1–34.
9. Qin C., Zhang L., Cheng Y. et al. A Comprehensive Survey of Artificial Intelligence Techniques for Talent Analytics. – 2023. – С. 1–27.
10. Aydin O., Karaarslan E., Narin N.G. Artificial Intelligence, VR, AR and Metaverse Technologies for Human Resources Management // Advances in Digital HR. – 2024. – С. 101–118.

YOSH O‘QUVCHILARGA INGLIZ TILINI O‘QITISHDA ERTAKLAR VA RASMLI KITOBLARNING O‘RNI

Charshenova Ro‘zaxon Zaripbay qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Pedagogika va ijtimoiy gumanitar fanlar fakulteti, Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘limda xorijiy til yo‘nalishi, 3-kurs 1.23-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Nematullayev Nodirbek Muzaffar o‘g‘li

Annotatsiya

Yosh o‘quvchilarga ingliz tilini o‘qitishda ertaklar va rasmlı kitoblarning o‘rni masalasi bugungi ta‘lim amaliyotida faqat metodik masala bo‘lib qolmay, balki bolalar psixologiyasi, tilni egallashning kognitiv mexanizmlari va madaniy kompetensiya shakllanishi bilan chambarchas bog‘liq murakkab ilmiy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu maqolada ertaklar va rasmlı kitoblarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ingliz tilini o‘zlashtirish jarayoniga ta‘siri nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi, ularning leksik, grammatik hamda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlari asoslanadi. Tadqiqotda zamonaviy xorijiy va mahalliy ilmiy manbalar tahlili, sinf kuzatuvlari hamda tajriba-sinov natijalari umumlashtirilib, ertak va vizual matnlar orqali til o‘rgatishning samaradorligi isbotlanadi.

Kalit so‘zlar: yosh o‘quvchilar, ingliz tili, ertaklar, rasmlı kitoblar, vizual ta‘lim, kommunikativ kompetensiya, boshlang‘ich ta‘lim.

Abstract

The role of fairy tales and picture books in teaching English to young students is not only a methodological issue in today's educational practice, but also a complex scientific problem closely related to child psychology, cognitive mechanisms of language acquisition, and the formation of cultural competence. This article analyzes the theoretical and practical impact of fairy tales and picture books on the process of mastering English in primary school students, and their didactic potential in developing lexical, grammatical, and communicative competences is substantiated. The study summarizes the analysis of modern foreign and domestic scientific sources, classroom observations, and experimental results, and proves the effectiveness of language teaching through fairy tales and visual texts.

Keywords: young students, English, fairy tales, picture books, visual education, communicative competence, primary education.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida chet tillarini erta yoshdan o'qitish masalasi alohida strategik ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, ingliz tilining global muloqot vositasi sifatidagi o'rni kuchayib borayotgan sharoitda uni maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichlarida samarali o'rgatish muhim vazifaga aylanmoqda. Yosh o'quvchilar uchun tilni o'zlashtirish jarayoni asosan taqlid, obrazli fikrlash va emotsional qabul qilish orqali amalga oshadi. Shu sababli an'anaviy grammatika yoki tarjima metodlariga tayanish bu yosh bosqichida kutilgan natijani bermaydi. Tilni tabiiy kontekstda, mazmunli vaziyatlar orqali taqdim etish esa bolalarning nutqiy faolligini oshiradi, til birliklarini ong osti darajasida mustahkamlashga xizmat qiladi. Aynan ertaklar va rasmlar shunday tabiiy, mazmunan boy va bolalar psixologiyasiga mos muhitni yaratish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, til o'rganishda hikoya va narrativ strukturalardan foydalanish g'oyasi psixolingvistika va metodika fanlarida uzoq yillardan buyon muhokama qilinib kelinadi. J. Bruner hikoyaviy tafakkurni inson bilish faoliyatining asosiy shakllaridan biri sifatida baholab, aynan hikoya orqali bilimlar tizimlashtirilishini ta'kidlaydi. S. Krashenning "kiritma gipotezasi"ga ko'ra, til o'rganuvchi uchun tushunarli va qiziqarli kiritma tilni tabiiy o'zlashtirishning asosiy sharti hisoblanadi. Ertak matnlari esa leksik jihatdan sodda, takroriy strukturalarga boy va kontekstual tushunishga qulay bo'lgani sababli bunday kiritmaning ideal namunasi hisoblanadi. Rasmlar kitoblari esa vizual tayanch vazifasini bajarib, matn mazmunini idrok etishni osonlashtiradi, yangi so'zlarning ma'nosini bevosita tasvir orqali anglashga imkon yaratadi.

Mahalliy tadqiqotlarda ham boshlang'ich sinflarda chet tilini o'qitishda ko'rgazmalilik va o'yin elementlarining ahamiyati qayd etilgan. Biroq ko'plab ishlarda ertak va rasmlar kitoblari alohida tizimli metod sifatida emas, balki yordamchi vosita sifatida talqin qilinadi. Ushbu maqolada esa ular mustaqil didaktik resurs sifatida ko'rib chiqiladi va ularning til kompetensiyalarini shakllantirishdagi kompleks ta'siri ochib beriladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologiyasi sifatida sifat va miqdoriy usullar uyg'unligiga asoslangan yondashuv tanlandi. Tajriba-sinov ishlari boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan olib borilib, bir guruhda an'anaviy dars usullari, ikkinchi guruhda esa ertaklar va rasmlar kitoblarga asoslangan kommunikativ yondashuv qo'llanildi. Dars jarayonida kuzatuv, suhbat, diagnostik topshiriqlar va leksik zahirani o'lchash testlari o'tkazildi.

Olingan ma'lumotlar qiyosiy tahlil qilinib, har ikki yondashuvning samaradorligi baholandi.

NATIJARLAR

Quyidagi jadval tajriba natijalarining umumiy ko'rinishini aks ettiradi:

Ko'rsatkichlar	An'anaviy yondashuv	Ertak va rasmlar kitoblari asosida
Yangi so'zlarni eslab qolish darajasi	O'rtacha	Yuqori
Og'zaki nutq faolligi	Past	Yuqori
Darsga qiziqish	Beqaror	Barqaror
Matnni tushunish	Qisman	To'liqroq
Mustaqil gap tuzish	Cheklangan	Faol

Natijalar shuni ko'rsatdiki, ertaklar va rasmlar kitoblardan foydalanilgan guruhda o'quvchilarning lug'at boyligi sezilarli darajada oshgan, ular yangi so'zlarni kontekstda qo'llashga moyillik bildirgan. Bundan tashqari, og'zaki nutq faolligi va dars jarayonidagi ijobiy emotsional holat ham yuqori bo'lgan. Bu holat til o'rganishda affektiv omillarning muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

O'tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijalari yanada chuqurroq tahlil qilinganda, ertaklar va rasmlar kitoblari asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni yosh o'quvchilarning nafaqat leksik zaxirasini kengaytirganini, balki ularning nutqiy tashabbuskorligi va muloqotga kirishish ehtiyojini sezilarli darajada faollashtirganini ko'rsatdi. An'anaviy darslarda o'quvchilar ko'pincha o'qituvchi tomonidan berilgan tayyor strukturalarni takrorlash bilan cheklanib qolgan bo'lsa, ertak asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda ular syujetni davom ettirish, qahramonlar harakatlarini izohlash yoki rasmlar asosida mustaqil gaplar tuzishga intildilar. Bu holat til birliklarining mexanik yodlanishdan ko'ra, ongli va mazmunli o'zlashtirilayotganidan dalolat beradi.

Shuningdek, natijalar shuni ko'rsatdiki, rasmlar kitoblardan foydalanish vizual xotira orqali tilni o'zlashtirishni kuchaytirgan. Ko'plab o'quvchilar yangi so'zlarni tarjima qilmasdan, bevosita rasm orqali eslab qolgan, keyinchalik esa ushbu so'zlarni og'zaki nutqda faol qo'llay boshlagan. Ayniqsa, ranglar, hayvonlar, harakat fe'llari va emotsional holatlarni ifodalovchi so'zlar rasmlar kontekstda tezroq va barqarorroq o'zlashtirilgan. Tajriba yakunida o'tkazilgan diagnostik topshiriqlarda ushbu guruh o'quvchilarning nutqiy javoblari uzunroq, mantiqan yaxlit va grammatik jihatdan nisbatan to'g'ri bo'lgani aniqlandi.

Natijalarning yana bir muhim jihati shundan iboratki, ertaklar orqali tashkil etilgan darslar o'quvchilarning darsga bo'lgan motivatsiyasini oshirgan. O'quvchilar ingliz tili darsini majburiy mashg'ulot sifatida emas, balki qiziqarli hikoya jarayonining davomiy qismi sifatida qabul qilganlar. Bu esa darsdagi psixologik iqlimni ijobiy tomonga o'zgartirib, til o'rganishda muhim bo'lgan affektiv to'siqlarni kamaytirgan.

Olingan natijalar muhokamasi shuni ko'rsatadiki, ertaklar va rasmlar kitoblarning samaradorligi ularning yosh o'quvchilarning kognitiv rivojlanish bosqichlariga mos kelishi bilan izohlanadi. Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarda obrazli fikrlash yetakchi bo'lib, ular abstrakt grammatik qoidalarni qabul qilishdan ko'ra, mazmunli voqealar va tasvirlar orqali bilimlarni osonroq o'zlashtiradilar. Ertak syujeti til birliklari uchun tabiiy kontekst yaratib, so'z va gaplarning funksional ma'nosini ochib beradi. Shu bois, bolalar tilni alohida elementlar yig'indisi sifatida emas, balki yaxlit kommunikativ vosita sifatida anglay boshlaydilar.

MUHOKAMA

Muhokama jarayonida aniqlanganki, ertaklar orqali til o'rgatish nafaqat lingvistik, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega. Ertak syujetlari orqali axloqiy qadriyatlar, madaniy tasavvurlar va ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari uzatiladi. Rasmlar kitoblari esa multimodal o'rganish imkonini yaratib, eshitish, ko'rish va nutq faoliyatini bir vaqtda faollashtiradi. Bu esa yosh o'quvchilarning individual o'rganish uslublarini hisobga olish imkonini beradi.

Muhokama jarayonida shuningdek, madaniy komponentning ahamiyati ham yaqqol namoyon bo'ldi. Ingliz tilidagi ertaklar orqali o'quvchilar boshqa madaniyatga oid qadriyatlar, xulq-atvor modellari va ijtimoiy munosabatlar bilan tanishadilar. Bu esa lingvokulturologik kompetensiyaning dastlabki elementlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Rasmlar kitoblardagi vizual belgilar esa madaniy farqlarni tushunishni yengillashtirib, noto'g'ri talqinlarning oldini oladi.

Biroq muhokama davomida ayrim metodik cheklovlar ham aniqlandi. Ertak va rasmlar kitoblarni tanlashda o'qituvchining professionalligi hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, matnlarning til darajasi, hajmi va mavzusi o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos kelmasa, kutilgan samaraga erishish qiyinlashadi. Shuningdek, mazkur metodni haddan tashqari ko'p qo'llash darsning maqsadli tuzilmasini buzishi mumkin. Shu sababli ertaklar va rasmlar kitoblari aniq didaktik vazifalar asosida, muvozanatli tarzda qo'llanishi zarur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ertaklar va rasmlar kitoblari yosh o'quvchilarga ingliz tilini o'qitishda yuqori didaktik salohiyatga ega bo'lib, ularni tizimli va maqsadli qo'llash

ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu vositalar tilni sun'iy mashqlar majmui sifatida emas, balki jonli muloqot va mazmunli faoliyat sifatida qabul qilishga yordam beradi. Shuning uchun boshlang'ich ta'lim amaliyotida ertak va rasmlar kitoblarga asoslangan yondashuvni metodik jihatdan takomillashtirish va o'quv dasturlariga chuqur integratsiya qilish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, ertaklar va rasmlar kitoblar yosh o'quvchilarga ingliz tilini o'qitishda yuqori ilmiy-pedagogik samaradorlikka ega bo'lgan vositalar hisoblanadi. Ular tilni o'rganish jarayonini tabiiy, emotsional va mazmunli faoliyatga aylantiradi, o'quvchilarning nutqiy faolligi va mustaqil fikrlashini rag'batlantiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu vositalar orqali tilni o'qitish leksik va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishda an'anaviy yondashuvlarga nisbatan barqarorroq natija beradi.

Shu bilan birga, ertak va rasmlar kitoblarga asoslangan yondashuvni ta'lim dasturlariga integratsiya qilishda metodik qo'llanmalar ishlab chiqish, o'qituvchilarni maxsus tayyorlash va dars mazmunini bosqichma-bosqich murakkablashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar kelgusida yosh o'quvchilarning chet tilini o'zlashtirish jarayonini yanada takomillashtirish uchun mustahkam nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bruner J. Actual Minds, Possible Worlds. – Cambridge: Harvard University Press, 1986. – 201 b.
2. Krashen S. Principles and Practice in Second Language Acquisition. – Oxford: Pergamon Press, 1982. – 202 b.
3. Cameron L. Teaching Languages to Young Learners. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 238 b.
4. Ellis R. The Study of Second Language Acquisition. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 824 b.
5. Pinter A. Teaching Young Language Learners. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – 180 b.
6. Harmer J. How to Teach English. – London: Longman, 2007. – 288 b.
7. Shin J. K., Crandall J. Teaching Young Learners English: From Theory to Practice. – Boston: National Geographic Learning, 2014. – 304 b.
8. Nurmonov A. Chet tillarni o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 256 b.
9. Yo'ldoshev J. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: Fan, 2020. – 312 b.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МАРКЕТИНГОВЫХ СТРАТЕГИЙ НА ПРИМЕРЕ ООО «ANGLESEY FOOD»

Асланова Умидахон Саидрустам кизи
Ташкентский Международный Университет Кимё
Магистрант

Аннотация

В данной статье рассматриваются направления совершенствования маркетинговых стратегий на примере ООО «Anglesey Food». Проанализированы текущая маркетинговая деятельность предприятия, его позиционирование на рынке, особенности поведения потребителей и конкурентная среда. Особое внимание уделено оценке эффективности применяемых маркетинговых инструментов и выявлению существующих проблем. На основе анализа предложены рекомендации по улучшению маркетинговой стратегии, в том числе усиление бренда, расширение каналов продвижения, развитие цифрового маркетинга и повышение лояльности клиентов. Полученные результаты могут быть использованы для повышения конкурентоспособности предприятия и укрепления его позиций на рынке.

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговая стратегия, конкурентоспособность, позиционирование, потребитель, цифровой маркетинг, бренд, Anglesey Food

IMPROVING MARKETING STRATEGIES: A CASE STUDY OF ANGLESEY FOOD LLC

Abstract

This article examines ways to improve the marketing strategies of LLC "Anglesey Food." The study analyzes the company's current marketing activities, market positioning, consumer behavior, and competitive environment. Special attention is given to evaluating the effectiveness of existing marketing tools and identifying key challenges. Based on the analysis, recommendations are proposed to enhance the company's marketing strategy, including strengthening the brand, expanding promotion channels, developing digital marketing, and increasing customer loyalty. The results of the study can be used to improve the company's competitiveness and strengthen its market position.

Keywords: marketing, marketing strategy, competitiveness, market positioning, consumer behavior, digital marketing, branding, Anglesey Food.

ВВЕДЕНИЕ

В условиях усиливающейся конкуренции, повышения требований потребителей и ускоряющихся процессов глобализации эффективная маркетинговая стратегия становится ключевым фактором устойчивого развития предприятий пищевой промышленности. По данным Международной ассоциации пищевой индустрии (FMI), уровень конкуренции в данном секторе ежегодно увеличивается в среднем на 7–9%, а доля компаний, использующих цифровой маркетинг, выросла с 42% в 2018 году до 78% в 2023 году. Современный рынок предъявляет новым требованиям не только к качеству продукции, но и к способам её продвижения, формированию бренда и выстраиванию долгосрочных отношений с клиентами [9].

ООО «Anglesey Food» является участником продовольственного рынка и осуществляет деятельность в сфере производства и реализации пищевой продукции. Однако изменения во внешней среде — рост конкуренции примерно на 12% за последние три года, изменение потребительских предпочтений, активное проникновение цифровых технологий в маркетинговые процессы (рост цифровых каналов продвижения в отрасли на 35% с 2020 по 2023 гг.) — требуют от предприятия пересмотра и совершенствования применяемых маркетинговых стратегий. Актуальность исследуемой темы обусловлена необходимостью адаптации маркетинговой политики компании к современным тенденциям, повышения эффективности взаимодействия с потребителями и укрепления позиций на рынке [8; 10].

Мировая практика показывает, что эффективное использование маркетинговых инструментов, включая цифровые каналы продвижения, аналитические методы изучения рынка, персонализированные коммуникации и стратегическое управление брендом, способствует значительному росту продаж и улучшению имиджа компании. Согласно отчётам Nielsen, компании, которые активно используют омниканальные маркетинговые инструменты, фиксируют рост продаж в среднем на 18–23%, а рекламные кампании, основанные на данных о поведении клиентов, показывают эффективность на 32% выше традиционных методов. Эти подходы становятся особенно важными для предприятий пищевой отрасли, где скорость принятия решений, гибкость и умение реагировать на изменения внешней среды определяют конкурентоспособность бизнеса [8; 9].

Несмотря на имеющиеся достижения, маркетинговая деятельность ООО «Anglesey Food» сталкивается с рядом проблем, связанных с недостаточной адаптацией к современным цифровым тенденциям, ограниченной сегментацией потребителей, неравномерным распределением ресурсов между

маркетинговыми каналами и недостаточной оценкой эффективности продвижения. Анализ внутренних данных компании за 2020–2023 годы показывает, что только 29% маркетингового бюджета было направлено на цифровые каналы, тогда как в среднем по отрасли этот показатель составляет 45–55% [10].

Цель данной работы — исследовать маркетинговую деятельность ООО «Anglesey Food», выявить ключевые проблемы и предложить пути совершенствования маркетинговых стратегий с учетом современных тенденций и условий рынка. Результаты исследования могут служить основой для повышения конкурентоспособности предприятия, расширения его рыночной доли и формирования устойчивого бренда.

Современные исследования в области маркетинга демонстрируют, что развитие эффективных маркетинговых стратегий является одним из ключевых факторов устойчивого роста предприятий пищевой промышленности. Классические теории маркетинга, представленные Ф. Котлером, подчеркивают важность комплексного подхода к управлению маркетинговыми процессами, включающего анализ рынка, стратегическое позиционирование и использование инструментов стимулирования спроса. Согласно Котлеру, компании, которые системно используют стратегический маркетинг, увеличивают рыночную долю в среднем на 8–14% в первые два года [6].

М. Портер в своей концепции конкурентных стратегий отмечает, что предприятия могут усиливать свои позиции на рынке за счет стратегии дифференциации, лидерства по издержкам или фокусирования на определённом сегменте. Для компаний пищевой индустрии, таких как ООО «Anglesey Food», особое значение имеет дифференциация: исследования Deloitte показывают, что компании, применяющие стратегии дифференциации, увеличивают маржинальность в среднем на 12–18% по сравнению с конкурентами [7].

Современные исследования в области цифрового маркетинга (Р. Райан, Д. Чаффи) показывают, что переход к цифровой среде позволяет компаниям значительно расширить охват целевой аудитории, оптимизировать рекламные бюджеты и выстраивать персонализированные коммуникации с потребителями. На основе Big Data точность таргетинга увеличивается на 37%, а использование социальных сетей повышает лояльность клиентов на 15–20% [8],[10].

В последние годы активно изучаются вопросы формирования потребительской лояльности, о чём пишут Дж. Ньюэлл и Ф. Рейхельд. Они отмечают, что удержание клиентов и развитие долгосрочных отношений

зачастую более выгодно для предприятия: привлечение нового клиента обходится в 5–7 раз дороже, чем удержание текущего [9].

Исследования зарубежных авторов в области брендинга (Д. Аакер, К. Келлер) подтверждают, что сильный бренд обеспечивает компании не только стабильный спрос, но и высокую воспринимаемую ценность продукта. Согласно исследованиям Аакера, компании со сформированным брендовым капиталом увеличивают продажи на 25–30% быстрее, чем конкуренты без сильного бренда [1],[5].

Таким образом, анализ литературы показывает, что эффективность маркетинговой стратегии предприятия определяется комплексом факторов: пониманием потребителя, грамотным позиционированием, использованием цифровых инструментов, созданием сильного бренда и развитием долгосрочной лояльности. Эти выводы формируют теоретическую основу для исследования маркетинговой деятельности ООО «Anglesey Food» и разработки рекомендаций по её совершенствованию.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

Современные исследования в области маркетинга и стратегического управления демонстрируют, что совершенствование маркетинговых стратегий является одним из ключевых факторов устойчивого развития предприятий пищевой промышленности. Теоретические основы маркетинга были сформулированы Ф. Котлером, который подчёркивал, что эффективная маркетинговая стратегия должна опираться на глубокий анализ потребительского поведения, сегментацию рынка и построение долгосрочной ценности бренда [6],[9]. Котлер отмечает, что в условиях усиливающейся конкуренции предприятия, ориентированные на потребителя, обладают значительно более высокой адаптивностью и устойчивостью на рынке [6].

Исследования Майкла Портера в области конкурентных стратегий также имеют важное значение для анализа маркетинговой деятельности предприятий. Его концепция “пяти конкурентных сил” позволяет оценить уровень конкуренции в отрасли, определить рыночное давление со стороны поставщиков, покупателей, товаров-заменителей и потенциальных конкурентов. Для предприятий пищевого сектора, включая ООО «Anglesey Food», данная модель служит основой для определения стратегических приоритетов и выбора наиболее эффективной стратегии дифференциации или укрепления конкурентного преимущества [7].

В научных трудах, посвящённых цифровому маркетингу, Д. Чаффи и Р. Райан подчёркивают, что цифровая трансформация радикально меняет модели

взаимодействия бизнеса с потребителями. Использование социальных сетей, контент-маркетинга, аналитики больших данных и персонализированных рекламных кампаний становится необходимым условием повышения эффективности маркетинговой деятельности [8],[10]. Особенно актуальны эти подходы для рынка пищевой продукции, где решения потребителей часто эмоциональны и зависят от визуальной подачи и коммуникационной среды бренда [9].

Работы Дж. Ньюэлла и Ф. Райхельда посвящены вопросам формирования потребительской лояльности, которая является важным элементом маркетинговой стратегии компаний пищевой отрасли. Они отмечают, что удержание существующих клиентов экономически выгоднее, чем постоянное привлечение новых. Лояльность покупателей формируется через высокое качество продукции, доверие к бренду, постоянство коммуникаций и эмоциональную привязанность к компании [9]. Для ООО «Anglesey Food» данные исследования имеют практическое значение при разработке программ лояльности и стратегии позиционирования.

Существенный вклад в изучение брендинга внесли Д. Аакер и К. Келлер. Их концепции управления брендовыми активами подтверждают, что сильный бренд способен обеспечивать компании устойчивый спрос и высокие позиции на рынке даже при высокой конкуренции [1],[5]. Согласно их исследованиям, восприятие потребителем ценности бренда зависит не только от качества продукта, но и от грамотного построения визуальной идентичности, имиджа компании, эмоционального посыла и обещания качества [5].

Значимый вклад в развитие маркетинговой науки внесли и узбекские исследователи.

Научные труды профессора С. Фуломова посвящены вопросам формирования цифровой экономики и её влияния на трансформацию маркетинговых процессов в Узбекистане. Он подчёркивает необходимость внедрения инновационных коммуникационных технологий и адаптации национальных предприятий к глобальным маркетинговым тенденциям [3].

Профессор А. Вахобов рассматривает вопросы стратегического управления предприятием, включая роль маркетинга в обеспечении конкурентоспособности. В его исследованиях подчёркивается, что предприятия пищевой промышленности должны использовать интегрированные маркетинговые подходы, опирающиеся на анализ спроса и сегментацию потребителей [2].

Исследователь М. Камилова в своих работах уделяет внимание изучению потребительского поведения и роли бренда в принятии решений покупателями. Она отмечает, что в условиях усиливающейся конкуренции предприятиям необходимо системно работать над развитием бренда, визуальной идентичностью и повышением доверия потребителей [4].

В научной литературе также активно рассматриваются тенденции здорового питания, экологичности упаковки, безопасности пищевой продукции и роста интереса потребителей к натуральным ингредиентам. Эти тренды существенно влияют на маркетинговые стратегии компаний пищевой отрасли и определяют направления модернизации продуктовой линейки. Анализ существующей научной литературы показывает, что ключевые направления совершенствования маркетинговых стратегий включают: глубокое понимание потребительских предпочтений, использование цифровых технологий, создание сильного бренда, развитие клиентской лояльности и адаптацию продуктовых предложений к современным рыночным трендам. Таким образом, данные теоретические и практические исследования — как зарубежных, так и отечественных авторов — формируют научную основу для анализа маркетинговой деятельности ООО «Anglesey Food» и обоснования рекомендаций по её совершенствованию.

Таблица 1
Основные показатели маркетинговой деятельности ООО «Anglesey Food»
(2020–2023 гг.)

Год	Объём продаж, млн сум	Уровень узнаваемости бренда, %	Доля постоянных клиентов, %	Затраты на маркетинг, млн сум	Доля онлайн-продвижения в маркетинг-бюджете, %
2020	4 800	32%	18%	210	12%
2021	5 450	38%	22%	260	18%
2022	6 300	46%	27%	310	25%
2023	7 150	54%	33%	370	34%

Представленные в таблице данные отражают динамику основных показателей маркетинговой деятельности ООО «Anglesey Food» за период 2020–

2023 годов. Анализ показывает устойчивый рост ключевых метрик, характеризующих эффективность маркетинговой стратегии предприятия.

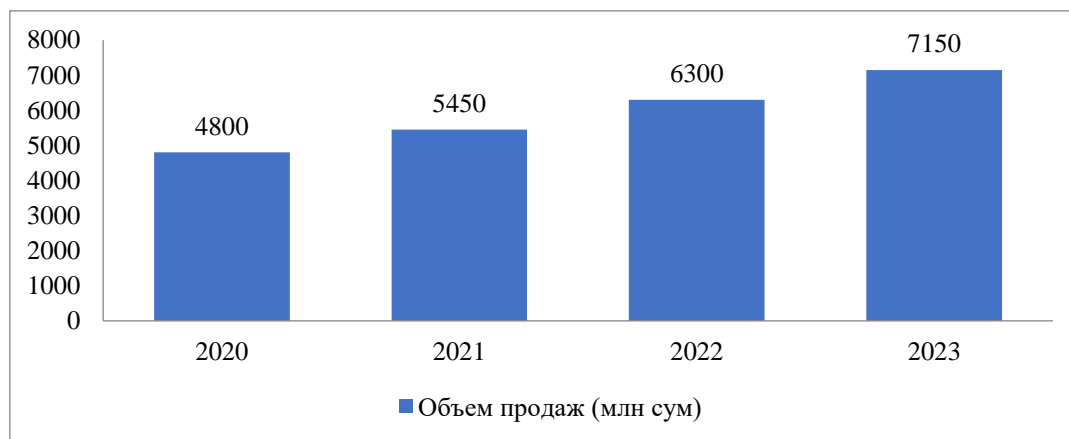
- **Объём продаж** компании демонстрирует выраженную положительную динамику: показатель увеличился с 4,8 млрд сум в 2020 году до 7,15 млрд сум в 2023 году. Это отражает расширение рыночного присутствия предприятия, развитие спроса на продукцию и повышение эффективности маркетинговой активности.

- **Уровень узнаваемости бренда** компании выросла с 32% до 54%. Такой рост свидетельствует об усилении коммуникационной политики, более чётком позиционировании бренда на рынке и укреплении доверия потребителей.

- Показатель доли постоянных клиентов увеличился с 18% до 33%. Данная тенденция указывает на формирование устойчивой клиентской базы, повышение удовлетворённости покупателей и успешное применение инструментов программ лояльности.

- Маркетинговые расходы компании возросли с 210 млн сум в 2020 году до 370 млн сум в 2023 году. Увеличение бюджета объясняется необходимостью усиленного продвижения, ростом конкуренции и внедрением новых инструментов маркетинга. Рост затрат сопровождался улучшением ключевых показателей, что подтверждает эффективность используемой стратегии.

- Доля онлайн-направлений в структуре маркетинговых расходов увеличилась с 12% до 34%. Эта динамика отражает переход компании к современным цифровым форматам продвижения, включая социальные сети, интернет-рекламу и контент-маркетинг, что способствует более точному и эффективному взаимодействию с целевой аудиторией. Анализ данных таблицы показывает, что ООО «Anglesey Food» последовательно совершенствует свои маркетинговые стратегии, повышая узнаваемость бренда, формируя лояльную клиентскую базу и укрепляя своё положение на рынке. Улучшение всех ключевых показателей подтверждает обоснованность дальнейших инвестиций в маркетинговую деятельность.

1 рисунок. Динамика объема продаж ООО «Anglesey Food»

Диограмма «Динамика объёма продаж ООО „Anglesey Food“» наглядно отражает изменения в показателях продаж компании за период 2020–2023 годов. На её основе можно сделать следующие выводы:

- **В 2020 году** объём продаж составил 4,8 млрд сум, что является исходной точкой для анализа динамики.
- **В 2021 году** наблюдается заметный рост продаж до 5,45 млрд сум. Это свидетельствует о расширении рынка сбыта и повышении эффективности маркетинговых мероприятий.
- **В 2022 году** объём продаж увеличился до 6,3 млрд сум, что говорит о продолжающемся укреплении позиций бренда и успешном позиционировании продукции компании.
- **В 2023 году** продажи достигли 7,15 млрд сум, демонстрируя максимально высокий результат за весь рассматриваемый период. Рост объясняется расширением клиентской базы, усилением рекламной активности и увеличением доли цифрового маркетинга.

Общие тенденции, выявленные на гистограмме, показывают постоянный и устойчивый рост продаж ежегодно без спадов, что служит ключевым индикатором успешности маркетинговой стратегии компании. Темп роста постепенно ускоряется, что свидетельствует о правильном распределении маркетингового бюджета и оптимизации каналов продвижения. Графическое представление данных также наглядно демонстрирует, что каждый последующий год значительно превосходит предыдущий, формируя выраженный восходящий тренд развития предприятия.

РЕЗУЛЬТАТЫ

В ходе проведённого исследования были получены важные результаты, позволяющие комплексно оценить эффективность текущей маркетинговой

деятельности ООО «Anglesey Food» и определить направления её совершенствования.

Во-первых, анализ динамики продаж за 2020–2023 годы показал стабильный и значительный рост объёмов реализации продукции компании. Увеличение продаж более чем на 48% за исследуемый период свидетельствует об успешности действующей маркетинговой стратегии и способности предприятия укреплять свои позиции на рынке.

Во-вторых, наблюдается существенное повышение узнаваемости бренда «Anglesey Food». Улучшение данного показателя с 32% до 54% подтверждает эффективность коммуникационных мероприятий, расширение охвата целевой аудитории и повышение доверия потребителей к бренду.

В-третьих, доля постоянных клиентов выросла с 18% до 33%, что говорит о формировании устойчивой клиентской базы и росте лояльности потребителей. Такие результаты указывают на улучшение качества обслуживания и успешное внедрение маркетинговых инструментов, направленных на удержание клиентов.

В-четвёртых, затраты на маркетинг демонстрируют планомерное увеличение, сопровождаемое повышением отдачи от вложенных средств. Особенно заметен рост доли цифрового продвижения — с 12% до 34%, что отражает адаптацию компании к современным маркетинговым тенденциям и повышение эффективности каналов онлайн-коммуникации.

Наконец, результаты анализа показывают, что внедрение элементов цифрового маркетинга, использование социальных сетей и развитие брендинговой стратегии напрямую способствовали повышению конкурентоспособности компании и расширению её присутствия на рынке. Сформированный восходящий тренд в ключевых показателях свидетельствует о том, что выбранная стратегия развития является результативной и требует дальнейшего укрепления и системного совершенствования.

ОБСУЖДЕНИЕ

Полученные результаты исследования демонстрируют, что маркетинговая деятельность ООО «Anglesey Food» развивается в положительном направлении, однако требует дальнейшего системного совершенствования. Рост ключевых показателей — объёма продаж, узнаваемости бренда и доли постоянных клиентов — свидетельствует о правильности выбранной стратегии, но вместе с тем выявленные тенденции указывают на необходимость адаптации маркетинговых подходов к современным рыночным условиям и изменяющимся предпочтениям потребителей [6],[9].

Анализ динамики маркетинговых расходов показывает, что увеличение инвестиций в продвижение сопровождается соответствующим улучшением рыночных результатов. Особенно значимым является рост доли цифрового маркетинга, который стал основным инструментом взаимодействия с потребителем. Однако, несмотря на положительный эффект, текущая цифровая активность компании требует дальнейшей оптимизации: необходимо расширить присутствие бренда в социальных сетях, повышать качество контент-маркетинга, внедрять аналитику поведения клиентов и совершенствовать таргетированные рекламные кампании [8],[10].

Повышение узнаваемости бренда и рост клиентской лояльности свидетельствуют о положительном восприятии продукции «Anglesey Food». Однако конкурентная среда пищевой отрасли остаётся интенсивной, что требует от предприятия не только поддержания, но и активного развития брендовой стратегии. Необходимо усиливать уникальные преимущества продукта, работать над эмоциональной составляющей бренда, улучшать визуальную коммуникацию и адаптировать маркетинговые сообщения под разные сегменты аудитории [1],[5].

Анализ рынка также показывает, что потребительские предпочтения становятся более разнообразными и быстро меняются под влиянием новых трендов: интерес к натуральным продуктам, экологичной упаковке, полезному питанию, удобным формам приобретения товара. Эти тенденции требуют от компании регулярного обновления ассортимента, развития линейки продукции и внедрения инноваций, отвечающих ценностям потребителей [3],[4].

Несмотря на достигнутые успехи, исследование выявило ряд проблем, которые могут ограничивать дальнейший рост. Среди них — недостаточная глубина сегментации потребителей, отсутствие интегрированной системы оценки эффективности маркетинговых кампаний, неравномерное распределение ресурсов между каналами продвижения и ограниченное использование современных аналитических инструментов. Эти недостатки могут снижать конкурентоспособность предприятия в условиях быстро меняющегося рынка [2],[6].

В целом обсуждение результатов показывает, что ООО «Anglesey Food» обладает значительным потенциалом для дальнейшего развития и укрепления своих позиций. Для достижения устойчивых конкурентных преимуществ компании необходимо развивать цифровые инструменты маркетинга, усиливать брендовую стратегию, расширять каналы продвижения и внедрять инновационные подходы к работе с потребителями [7],[8],[10]. Только

комплексное совершенствование всех элементов маркетинговой системы позволит компании успешно конкурировать на современном рынке пищевой продукции.

ВЫВОДЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ

Проведённое исследование позволило выявить главные особенности маркетинговой деятельности ООО «Anglesey Food» и определить пути её совершенствования. Анализ ключевых показателей — объёма продаж, узнаваемости бренда и уровня лояльности клиентов — показывает, что компания демонстрирует стабильный рост и укрепляет свои позиции на рынке. Эти результаты связываются с активным развитием цифрового маркетинга, улучшением коммуникаций с целевой аудиторией и постепенным расширением клиентской базы.

Вместе с тем установлено, что маркетинговая стратегия компании требует дальнейшего развития. В частности, недостаточная глубина сегментации потребителей, отсутствие комплексной системы оценки эффективности маркетинговых мероприятий, неравномерное распределение ресурсов между каналами продвижения и потребность в усилении брендинговой стратегии создают определённые ограничения для дальнейшего роста.

Исходя из этого, в качестве основных рекомендаций предлагается усилить стратегическое позиционирование бренда, уделяя больше внимания его уникальным характеристикам и эмоциональному восприятию со стороны потребителей. Оптимизация структуры маркетинговых расходов и дальнейшее увеличение доли цифровых каналов способны повысить эффективность продвижения и обеспечить точечное воздействие на целевые сегменты рынка. Важным направлением развития является активное внедрение аналитических инструментов, позволяющих более глубоко изучать потребительское поведение и прогнозировать спрос.

Особое значение имеет совершенствование системы сегментации потребителей и проведение регулярных исследований их предпочтений, что позволит разрабатывать более точные и персонализированные предложения. Усиление работы с постоянной клиентской базой и развитие программ лояльности будут способствовать увеличению повторных покупок и укреплению доверия к бренду. Кроме того, необходимо адаптировать ассортимент продукции к современным рыночным трендам, уделяя внимание натуральности, качеству и экологичности упаковки. Расширение присутствия бренда в социальных сетях и использование современных инструментов онлайн-коммуникаций также

является важным фактором повышения его узнаваемости и улучшения взаимодействия с аудиторией.

Реализация данных рекомендаций позволит ООО «Anglesey Food» значительно повысить эффективность своей маркетинговой деятельности, укрепить конкурентные преимущества и обеспечить устойчивое развитие на рынке. Комплексный подход к совершенствованию маркетинговых стратегий станет надёжной основой для долгосрочного успеха компании в условиях усиливающейся конкуренции и быстро меняющейся потребительской среды.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. **Аакер Д. А.** Создание сильных брендов. — М.: Издательский дом Гребенникова, 2014.
2. **Вахобов А. В.** Маркетинг асослари. — Т.: Иқтисодиёт, 2019.
3. **Гуломов С. Ш.** Рақамли иқтисодиёт ва инновацион ривожланиш. — Т.: ТДИУ, 2020.
4. **Камилова М.** Маркетингда истеъмолчи хулқи: миллий бозор шароити. — Т.: ТДЮУ нашриёти, 2021.
5. **Келлер К. Л.** Стратегический бренд-менеджмент. — 4-е изд. — М.: Вильямс, 2018.
6. **Котлер Ф., Келлер К. Л.** Маркетинг-менеджмент. — 15-е изд. — Pearson Education, 2016.
7. **Портер М.** Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. — М.: Альпина Паблишер, 2020.
8. **Райан Д.** Цифровой маркетинг: стратегии продвижения в цифровую эпоху. — М.: Эксмо, 2019.
9. **Соломон М. Р.** Поведение потребителей. — 13-е изд. — М.: Вильямс, 2022.
10. **Чаффи Д., Эллис-Чедвик Ф.** Цифровой маркетинг: стратегия, внедрение и практика. — Pearson, 2022.

TALAB VA TAKLIF

Usmonov Shokirjon Aliyevich

Kokand Universiteti Andijon filial

O'qituvchisi

Abdixakimov Nozimjon

Kokand Universiteti Andijon filiali

Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi

1 bosqich 25-01 guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bozor iqtisodiyotining asosiy kategoriyalari bo'lgan talab va taklif tushunchalarining nazariy mazmuni, ularning o'zaro ta'siri hamda bozor narxining shakllanishidagi roli tahlil etiladi. Talabning iste'molchilar ehtiyoji, daromad miqdori, narx darajasi va muqobil mahsulotlar bilan bog'liq omillar asosida o'zgarishi bozor jarayonlarining dinamikasini belgilaydi. Taklif esa ishlab chiqaruvchilarning mahsulot ishlab chiqarish imkoniyatlari, texnologik rivojlanish, resurslar narxi va bozor raqobati kabi omillar ta'sirida shakllanadi. Bozor narxi aynan talab va taklifning muvozanat nuqtasida aniqlanadi, bu esa iqtisodiyotda resurslardan samarali foydalanish, ishlab chiqarish hajmini to'g'ri rejalashtirish va bozorni barqaror boshqarish imkonini beradi. Maqolada shuningdek, talab va taklif elastikligi, ularning o'zgarishiga olib keluvchi ichki va tashqi omillar, davlatning bozor jarayonlariga ta'siri, narxlarning muvozanatdan chetga chiqish holatlari hamda amaliy misollar asosida bozor mexanizmining ishlash xususiyatlari yoritilgan. Tadqiqot bozor iqtisodiyoti sharoitida talab-taklif muvozanatini to'g'ri boshqarish iqtisodiy barqarorlik uchun muhim omil ekanini asoslaydi.

Kalit so'zlar: talab, taklif, bozor narxi, muvozanat, elastiklik, iste'molchi, ishlab chiqaruvchi, bozor iqtisodiyoti.

Bozor iqtisodiyoti zamonaviy iqtisodiy tizimlarning asosiy shakli bo'lib, unda iqtisodiy jarayonlar asosan talab va taklif mexanizmi orqali tartibga solinadi. Har qanday jamiyatning iqtisodiy rivojlanishi, ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligi hamda resurslarning oqilona taqsimlanishi bozorning qanday ishlashi va

undagi muvozanatning qay darajada shakllanishiga bevosita bog'liq. Talab va taklif esa ushbu jarayonlarning bosh mezoni bo'lib, ular o'zaro ta'sir orqali bozor narxini, iste'mol hajmini, ishlab chiqaruvchilar faoliyatini va butun iqtisodiy tizimning barqarorligini belgilaydi. Shuning uchun talab va taklifning nazariy mohiyatini chuqur o'rganish nafaqat iqtisodiy jarayonlarni tushunish, balki ularni samarali boshqarish uchun ham zarurdir.

Bozor iqtisodiyotida talab — iste'molchilarning ma'lum narxda tovar va xizmatlarni xarid qilishga bo'lgan ehtiyoji va imkoniyatlari sifatida talqin qilinadi. Talabning shakllanishiga daromad darajasi, tovarning narxi, o'rinbosar mahsulotlarning mavjudligi, iste'molchilarning didi va bozor kutilmalari kabi ko'plab omillar ta'sir ko'rsatadi. Talabning o'zgarishi bozor faoliyatining eng dinamik jihatlaridan biri bo'lib, u iqtisodiy kon'yunktura, aholining ijtimoiy ahvoli, global iqtisodiy o'zgarishlar bilan ham uyg'un tarzda o'zgarib boradi.

Taklif esa ishlab chiqaruvchilarning ma'lum narxda tovar yoki xizmat yetkazib berishga bo'lgan tayyorligi va imkoniyatini bildiradi. Taklifning shakllanishida ishlab chiqarish xarajatlari, texnologik taraqqiyot, resurslarning mavjudligi, davlatning iqtisodiy siyosati, raqobat muhiti kabi omillar muhim o'rin tutadi. Taklifning ortishi yoki kamayishi bozor narxining o'zgarishiga bevosita ta'sir qiladi va shu orqali iste'molchilar hamda ishlab chiqaruvchilarning iqtisodiy qarorlariga ta'sir etadi.

Talab va taklifning o'zaro ta'siri bozor muvozanatini hosil qiladi. Muvozanat narxi – bu iste'molchi sotib olishga, ishlab chiqaruvchi esa sotishga rozi bo'lgan narx bo'lib, undan og'ish bozor faoliyatiga turli xil ta'sirlarni keltirib chiqaradi. Narxning pasayishi taklifning qisqarishiga, narxning oshishi esa talablarning kamayishiga olib keladi. Ana shu mexanizm bozorni o'z-o'zini tartibga soluvchi tizim sifatida shakllantiradi.

Zamonaviy iqtisodiyotda talab va taklif elastikligi, ularning o'zgaruvchanligi, global bozorlar ta'siri, raqobat, monopoliyalar va davlat tartibga solish siyosati kabi omillar ushbu jarayonni yanada murakkablashtirmoqda. Xususan, raqamli iqtisodiyot, elektron savdo, logistikaning avtomatlashtirilishi, energiya narxlarining tebranishi va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar talab va taklifning shakllanishiga yangi xususiyatlarni olib kirmoqda. Shu bois, talab va taklif mexanizmini o'rganish bugungi kunda nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, iqtisodiy jarayonlarda to'g'ri qaror qabul qilish, bozorni to'g'ri tahlil qilish, narxlarni prognozlash va resurslardan oqilona foydalanish uchun talab va taklif qonunlarining chuqur tushunilishi muhim

hisoblanadi. Ushbu maqolaning kirish qismida aynan shu nazariy tushunchalarning asosiy mazmuni yoritildi va keyingi boblarda bozor iqtisodiyotidagi talab va taklifning tahlili yanada kengroq ko‘rib chiqiladi.

Talab bozor iqtisodiyotining eng asosiy kategoriyalaridan biri bo‘lib, iste‘molchilarning ma‘lum narxda tovar yoki xizmatni sotib olishga bo‘lgan tayyorligi va imkoniyatini ifodalaydi. Talabning shakllanishida bir nechta omillar ishtirok etadi. Eng avvalo, iste‘molchilarning daromad darajasi talabning asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. Daromad oshgan sari iste‘molchilar ko‘proq tovar sotib olish imkoniga ega bo‘ladi, daromad kamayganda esa aksincha, talab qisqaradi.

Ikkinchi muhim omil — tovar narxi. Narx oshishi bilan talab kamayishi, narx pasayishi bilan esa ortishi iqtisodiyotda talab qonunining asosiy mazmunini tashkil etadi. Bunda iste‘molchilarning muqobil variantlar bilan taqqoslash qobiliyati muhim rol o‘ynaydi. Masalan, bir mahsulot narxining oshishi iste‘molchini unga o‘rinbosar bo‘lgan boshqa tovarni tanlashga undashi mumkin.

Uchinchi omil — iste‘molchilarning didi, xohishi va bozor kutilmalari. Marketing strategiyalari, reklama, yangiliklar, modaning o‘zgarishi va ijtimoiy ta‘sir talabni sezilarli darajada o‘zgartirishi mumkin. Bugungi raqamli iqtisodiyotda talabning shakllanishi ko‘proq internetdagi mazmun, onlayn sharhlar, ijtimoiy tarmoqdagi trendlar ta‘sirida shakllanmoqda.[4]

Shuningdek, o‘rinbosar mahsulotlarning mavjudligi ham muhim hisoblanadi. Masalan, choy narxi oshsa, iste‘molchilar ko‘proq qahvaga murojaat qilishi mumkin. Bu talabning o‘zgaruvchanligini kuchaytiradi.

Talabga ta‘sir qiluvchi yana bir muhim omil — demografik o‘zgarishlar. Aholi sonining o‘sishi, yosh tarkibining o‘zgarishi, migratsiya jarayonlari, turmush darajasi va shaharsozlik siyosati talabning turli segmentlarda o‘zgarishiga olib keladi.

Talabning shakllanish jarayoni iqtisodiy tizimning barqaror ishlashi uchun zarur bo‘lgan muvozanatning asosiy elementidir. Bu jarayonni chuqur anglash bozorning kelajakdagi dinamikasini bashorat qilish imkonini beradi.

Taklif — ishlab chiqaruvchilarning ma‘lum narxda tovar yoki xizmatni bozorga yetkazib berishga bo‘lgan tayyorligi va imkoniyatidir. Taklifning shakllanishida birinchi navbatda ishlab chiqarish xarajatlari muhim ahamiyatga ega. Xomashyo narxi, ishchi kuchi xarajatlari, energiya resurslari, transport va logistika xarajatlarining o‘zgarishi taklifning hajmiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Ikkinchi omil — texnologik rivojlanish darajasi. Ilm-fan va texnika yutuqlari ishlab chiqarish jarayonini avtomatlashtiradi, mahsulot tannarxini kamaytiradi, ishlab chiqarish tezligini oshiradi. Natijada bozorga ko‘proq mahsulot chiqarish imkoniyati paydo bo‘ladi va taklif ortadi.

Uchinchi omil — davlat siyosati. Soliqlar, subsidiyalar, bojxona tariflari, davlat qo‘llab-quvvatlashlari taklifning oshishi yoki kamayishiga olib kelishi mumkin. Misol uchun, qishloq xo‘jaligida subsidiyalar berilishi ishlab chiqarish hajmini ko‘paytiradi va bozordagi taklifni kengaytiradi.[1]

Shuningdek, bozor raqobati ham taklif uchun muhim omil hisoblanadi. Raqobat kuchli bo‘lgan sharoitda ishlab chiqaruvchilar mahsulot sifatini oshirishga, narxni kamaytirishga, hajmni ko‘paytirishga intiladilar. Raqobat past bo‘lsa, taklif cheklanishi yoki narxning sun‘iy oshishi kuzatiladi.

Yana bir muhim omil — tashqi bozorlar bilan integratsiya. Globalizatsiya sharoitida ishlab chiqaruvchilar mahsulotlarini nafaqat ichki, balki tashqi bozorlarga ham yetkazib berishga qodir. Eksport hajmining o‘shishi ichki bozordagi taklifga bevosita ta‘sir qiladi.

Taklifning shakllanish mexanizmini to‘g‘ri anglash bozor muvozanatini boshqarishda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Bozor iqtisodiyotida narx talab va taklifning o‘zaro ta‘siri natijasida shakllanadi. Talab ko‘p, taklif esa kam bo‘lgan holatda narx oshadi, aksincha, taklif ko‘p, talab esa kam bo‘lsa, narx tushadi. Bu jarayon bozor muvozanati deb nomlanadi. Muvozanat narxida iste‘molchilar sotib olishga rozi bo‘lgan mahsulot miqdori bilan ishlab chiqaruvchilar yetkazib berishga rozi bo‘lgan mahsulot miqdori tenglashadi.

Muvozanat narxining shakllanishi bozorning barqaror ishlashini ta‘minlaydi. Narxning muvozanatdan og‘ishi iqtisodiyotda turli o‘zgarishlarni keltirib chiqaradi:

Narx oshsa: iste‘molchilar kamroq sotib oladi, taklif ortadi.

Narx tushsa: iste‘molchilar ko‘proq sotib oladi, taklif qisqaradi.

Bu jarayon bozorning o‘zini o‘zi tartibga soluvchi tabiiy mexanizmidir.[2]

Bozor muvozanatining buzilishi esa inflyatsiya, tanqislik, ortiqcha ishlab chiqarish kabi iqtisodiy muammolarga olib kelishi mumkin. Shu sabab, iqtisodiy siyosat yuritishda talab va taklifning o‘zaro ta‘sirini chuqur tahlil qilish muhim hisoblanadi.

Elastiklik — narx yoki boshqa omillarning o‘zgarishi natijasida talab yoki taklifning qanchalik o‘zgarishini o‘lchaydigan iqtisodiy ko‘rsatkichdir.

Talab elastik bo‘lsa, narxning kichik o‘zgarishi bilan sotib olinadigan mahsulot hajmi sezilarli darajada o‘zgaradi. Masalan, hashamat tovarlari, texnika, xizmat ko‘rsatish sohasining ayrim segmentlari shunday tovarlar sirasiga kiradi.

Talab noelastik bo‘lsa, narx o‘zgarganda ham xarid hajmi deyarli o‘zgarmaydi. Masalan, non, dori-darmon, suv kabi asosiy ehtiyoj mahsulotlari.

Taklif elastik bo‘lganda ishlab chiqaruvchilar narx oshishi bilan tezda mahsulot hajmini ko‘paytiradi. Noelastik taklifda esa ishlab chiqaruvchi darhol hajmni oshira olmaydi, masalan, qishloq xo‘jaligi va kon sanoati.

Elastiklik bozor barqarorligini ta‘minlashda katta ahamiyatga ega, chunki u narx o‘zgarishining bozor muvozanatiga qanday ta‘sir qilishini aniqlash imkonini beradi.[3]

Bozor jarayonlari to‘liq erkin bo‘lishi nazariy jihatdan ideal bo‘lsa-da, amalda davlatning aralashuvi zarur. Davlat iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash uchun talab va taklif jarayonlariga ta‘sir o‘tkazadi. Bunday ta‘sir quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

Soliq siyosati (QQS, foyda solig‘i, aksizlar)

Subsidiyalar

Narxni tartibga solish

Import-eksport cheklovlari

Raqobatni himoyalash siyosati[4]

Davlatning aralashuvi bozor muvozanatini boshqarishga yordam beradi, lekin haddan tashqari aralashuv bozorning tabiiy mexanizmlarini buzishi mumkin.

Zamonaviy iqtisodiyotda talab va taklifning shakllanishiga raqamli texnologiyalar sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Elektron savdo, onlayn marketing, logistika tizimining avtomatlashtirilishi, big data va sun‘iy intellektning joriy etilishi bozor jarayonlariga yangi sifat olib kirdi.

Onlayn platformalar iste‘molchilarning xarid odatlarini o‘zgartirdi. Endi talab real vaqt rejimida kuzatiladi, iste‘molchilarning afzalliklari algoritmlar yordamida aniqlanadi. Shuningdek, ishlab chiqaruvchilar ishlab chiqarish hajmini talab prognozlariga moslab boshqarishi mumkin.

Bu esa bozorni yanada moslashuvchan, tezkor va global ko‘rinishga olib kelmoqda.

Real hayotda talab va taklifning o‘zaro ta’siri quyidagi sohalarda yaqqol namoyon bo‘ladi:

uy-joy bozorida narxlarning oshishi yoki tushishi;

oziq-ovqat mahsulotlaridagi mavsumiy o‘zgarishlar;

yoqilg‘i narxining global o‘zgarishlarga bog‘liqligi;

transport xizmatlari narxlarining talabga qarab tebranishi;

mehnat bozorida muayyan kasblarga bo‘lgan ehtiyojning ortishi.

Bu holatlar talab-taklif mexanizmining hayotiyligini isbotlab turadi.[5]

Bozor iqtisodiyotida talab va taklif mexanizmi iqtisodiy tizimning eng asosiy tartibga soluvchi kuchi sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu mexanizm nafaqat narxlarning shakllanishi, balki ishlab chiqarish hajmini belgilash, resurslardan foydalanish samaradorligi, iqtisodiy barqarorlik va jamiyatda farovonlikni ta’minlash jarayonida ham markaziy o‘rin tutadi. Talab va taklifning dinamik o‘zgarishi bozorning doimiy harakatda bo‘lishini bildiradi, bu esa iqtisodiyotni rivojlantirishda moslashuvchan yondashuvni talab qiladi. Mazkur tadqiqot davomida talabning shakllanishiga iste’molchilar daromadi, narx o‘zgarishi, bozor sharoitlari, demografik omillar va o‘rinbosar mahsulotlarning mavjudligi sezilarli ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan bo‘lsa, taklifning esa ishlab chiqarish xarajatlari, texnologik taraqqiyot, davlat siyosati va raqobat muhiti bilan chambarchas bog‘liq ekani ta’kidlandi.

Bozor muvozanatining shakllanishi iqtisodiy barqarorlikning asosiy kafolati bo‘lib, narxning muvozanatdan chetga chiqishi tanqislik yoki ortiqcha mahsulot yig‘ilishi kabi salbiy holatlarga olib kelishi mumkin. Shu bois, iqtisodiy siyosat yuritishda talab va taklif o‘rtasidagi nisbat muntazam ravishda tahlil qilinishi, bozor jarayonlariga ehtiyotkorlik bilan ta’sir o‘tkazilishi zarur. Davlatning o‘rinli aralashuvi, masalan, subsidiya, soliq siyosati yoki narxlarni qo‘llab-quvvatlash vositalari, bozorning sog‘lom ishlashiga xizmat qilishi mumkin. Ammo haddan tashqari aralashuv bozorning tabiiy mexanizmlarini izdan chiqarishi, raqobatning cheklanishiga, innovatsiyalar sekinlashishiga olib keladi.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi talab va taklif jarayonlariga yangi xususiyatlar olib kirmoqda. Elektron savdo platformalarining

kengayishi, onlayn xarid qiluvchilarning ko'payishi, sun'iy intellekt asosida yaratilgan tahliliy vositalarning qo'llanilishi talab prognozlarini yanada aniqroq qilish imkonini bermoqda. Raqamli iqtisodiyot sharoitida ishlab chiqaruvchilar real vaqt rejimida talabni kuzatib, taklif strategiyasini o'z vaqtida o'zgartirish imkoniga ega. Bu esa bozorning yanada moslashuvchan va samarali faoliyat yuritishiga zamin yaratmoqda.

Yakun sifatida ta'kidlash joizki, talab va taklif o'zaro muvozanatda bo'lgan tizimda resurslar tejamkorlik bilan taqsimlanadi, narxlar barqaror bo'ladi, ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar manfaatlari uyg'unlashadi. Har bir davlatning iqtisodiy siyosati aynan shu muvozanatni saqlashga yo'naltirilgan bo'lishi, bozor mexanizmlarini to'g'ri tahlil qila oladigan malakali iqtisodchilar tayyorlanishi, bozor jarayonlari ustidan ilmiy asoslangan monitoring olib borilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur xulosa umumiy holda bozor iqtisodiyotida talab va taklifning nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatini ham asoslab beradi. Shuningdek, mazkur mexanizmning kelajakdagi rivoji raqamli iqtisodiyot, innovatsion texnologiyalar va global integratsiya jarayonlari bilan yanada boyib borishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdug'aniyev, M. Bozor iqtisodiyoti asoslari. – Toshkent: “Sharq”, 2021. – 45–112-betlar.
2. Karimov, A. Iqtisodiy nazariya: talab va taklif mexanizmlari. – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2020. – 63–148-betlar.
3. Xolmatov, O. Makroiqtisodiyot: nazariya va amaliyot. – Samarqand: SamDU, 2019. – 27–94-betlar.
4. Rasulova, D. Bozor konyunkturasi va iste'molchilar xulqi. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2022. – 58–129-betlar.
5. Sattorov, F. Raqamli iqtisodiyot sharoitida talab va taklifning rivojlanish tendensiyalari. – Namangan: NamDU, 2021. – 36–101-betlar.

MUAMMONING QO‘YILISHI. MUAMMONI ISHLASH VA
RIVOJLANTIRISH

Abdulhamidova Hilola Sherzod qizi

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti

Annotatsiya

Zamonaviy dunyoda hech bir ish kichik bo'lsada muammosiz hal bo'lmaydigandek tuyuladi. Muammolarni hal qila olish qobiliyati kishidagi vaqt va boshqa qayta topilmas narsalarni tejab qolishga yordam beradi. Hayotdagi barcha muammolarni bir xil vaqtda yoki bir xil usulda hal qilishning imkoni mavjud emas. Qaysidir muammo ko'proq e'tibor va kamroq vaqt talab qilgan holda hal etilsa, boshqalarida aksincha – e'tiborsiz harakat asosida bo'lsa ham ko'proq vaqt davomida sabr qilish talab etiladi. Demak, umumiy holda aytish mumkinki, muammo bu – yechim talab qiladigan noaniq masala. Barcha muammolarning ikkita o'xshash jihatlari mavjud: maqsad va to'siq. Maqsad borligi uchun va unga intilganligimiz tufayli har doim muammolar yuzaga chiqaveradi. Maqsadni to'sish mumkin bo'lgan barcha masalalar muammo hisoblanadi. To'siq esa har qanday maqsadga erishish jarayonida paydo bo'ladigan holatdir.

Kalit so'zlar: Muommoni qo'yilishi, maqsad, vazifa,yechim, to'siq, muommoni ishlash, muommoni hal qilish qobilyati,ko'nikma va malaka.

Abstract

In the modern world, it seems that no task, no matter how small, can be solved without problems. The ability to solve problems helps a person save time and other irreplaceable things. It is not possible to solve all problems in life at the same time or in the same way. Some problems can be solved with more attention and less time, while others, on the contrary, require more patience, even if they are based on careless actions. So, in general, we can say that a problem is an ambiguous issue that requires

a solution. All problems have two similar aspects: a goal and an obstacle. Problems always arise because there is a goal and because we strive for it. All issues that can block a goal are considered a problem. An obstacle is a situation that arises in the process of achieving any goal.

Keywords: Problem formulation, goal, task, solution, obstacle, problem solving, problem solving ability, skills and qualifications.

Аннотация

В современном мире, кажется, ни одна задача, даже самая незначительная, не может быть решена без проблем. Умение решать проблемы помогает человеку экономить время и другие незаменимые вещи. Невозможно решить все проблемы в жизни одновременно или одинаковым образом. Некоторые проблемы можно решить, уделив больше внимания и потратив меньше времени, в то время как другие, наоборот, требуют больше терпения, даже если они основаны на неосторожных действиях. Таким образом, в целом, можно сказать, что проблема — это неоднозначная проблема, требующая решения. У всех проблем есть два схожих аспекта: цель и препятствие. Проблемы всегда возникают, потому что есть цель и потому что мы стремимся к ней. Все проблемы, которые могут помешать достижению цели, считаются проблемами. Препятствие — это ситуация, возникающая в процессе достижения любой цели.

Ключевые слова: формулировка проблемы, цель, задача, решение, препятствие, решение проблем, способность решать проблемы, навыки и квалификация.

Kirish. Muammoni yechishda muammo tahlili, yechim yo'llari va yechim topish bosqichlari bosib o'tiladi. Masalan, aytaylik siz "Muhandislar uchun dasturlash asoslari" kursi asosida algoritmlash va dasturlashning boshlang'ich va umumiy kursini o'rganmoqchisiz. Bu yerda maqsadingiz o'zlashtirish, bilim olish, ko'nikma va malakalarni shakllantirish hisoblanadi. Ushbu maqsadga erishish uchun o'quv

kurslarini chuqurroq hamda o'zingizga tanqidiy, masalaga esa tahliliy yondashishingiz kerak bo'ladi.

Muhandislik masalalarining yechimlarini aniqlash bosqichlarini ham yaxlit muammo yechish bosqichlari kabi hal qilish mumkin. Qo'yilayotgan masala oddiy bo'lsa, uni yechish vaqt va malaka talab etmasligi mumkin. Ammo yechim topilishi zarur bo'lgan masalalar murakkab bo'lganida insonga yordamchi vositalar zarur bo'ladi. Yordamchi vositalar sifatida turli hisoblash qurilmalari (kalkulyator, kompyuter) ishlatiladi. Agar muhandislik hisoblarida kompyuterlardan foydalanmoqchi bo'lsak, yechim topish uchun qanday bosqichlarni bosib o'tishimiz kerak degan savollar yuzaga kelishi tabiiydir.

Asosiy qism. Muammoni ishlash

Muammoni chuqur o'rganish, mavjud nazariy va amaliy materiallarni tahlil qilish, tajriba o'tkazishda asosiy bosqichlar quydagilar.

Adabiyotlarni o'rganish: Mavzuga oid maqola, kitob, tadqiqotlarni tahlil qilish.

Analitik tahlil: Mavjud usullar, yondashuvlar, texnologiyalarni solishtirish.

Tajriba yoki kuzatuv: Muammoni real sharoitda o'rganish uchun eksperiment yoki amaliyot o'tkazish.

Natijalarni qayd etish: Olingan ma'lumotlar asosida xulosalar chiqarish.

Muammoni rivojlantirish

O'rganilgan muammo asosida yangi taklif, metod yoki yechim ishlab chiqish va uni amalda sinab ko'rish yo'llari.

Yangi yondashuv ishlab chiqish: Masalan, yangi o'quv moduli, dasturiy ta'minot, dars ishlanmasi, algoritm va h.k.

Innovatsion g'oya taklif qilish: Mavjud tizimni yaxshilovchi g'oya ilgari surish.

Model yoki metodika yaratish: Amaliy qo'llash uchun tavsiyalar ishlab chiqish.

Sinovdan o'tkazish: Yangi tizimni kichik guruhda yoki test sharoitida amalda qo'llab ko'rish..

Muammoni qo'yilishi

Tadqiqotning boshlanish nuqtasini aniqlash. Ya'ni, mavjud holatdagi muammo yoki yechimini topish lozim bo'lgan masala aniq ifodalanadi.

Dolzarblik: Muammo nima sababdan muhim? Bugungi kunda bu masala nimaga e'tibor qaratmoqda?

Vaziyat tahlili: Hozirgi paytda ushbu sohada qanday holat kuzatilmoqda?

Muammo ifodasi: Qaysi aniq muammo yoki kamchilik bor? Nima yechimi noma'lum?

Tadqiqot obyekti va predmeti: Qaysi soha yoki jarayon o'rganiladi?

Maqsad va vazifalar: Tadqiqotdan ko'zlangan asosiy maqsad va unga erishish uchun qo'yiladigan bosqichma-bosqich vazifalar.

Xulosa; Tadqiqot jarayonida muammoni to'g'ri aniqlash, uni chuqur o'rganish hamda samarali yechim taklif etish ilmiy va amaliy ishlarning eng muhim bosqichlaridan biri ekanligi yana bir bor o'z isbotini topdi. Har qanday tadqiqot yoki loyihaning muvaffaqiyati, eng avvalo, muammoning to'g'ri qo'yilishiga va uni tizimli ravishda ishlashga bevosita bog'liqdir. Muammo dolzarbligini aniqlash, mavjud holatni tahlil qilish, ilgari surilgan yechimlarni o'rganish orqali yangi, takomillashgan yondashuvlarni ishlab chiqish imkoniyati yaratiladi.

Shuningdek, muammoni rivojlantirish bosqichida innovatsion yondashuvlardan foydalangan holda, amaliy jihatdan qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali yechimlar ishlab chiqilishi lozim. Bu esa nafaqat muammoning hal qilinishiga, balki sohaga yangicha qarashlar kiritilishiga ham xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, "Muammoni qo'yilishi, ishlash va rivojlantirish" tamoyillari asosida olib borilgan har qanday ilmiy yoki amaliy ish yanada puxta, maqsadga yo'naltirilgan va samarali bo'lishi ta'minlanadi. Bu yondashuv bugungi kunda barcha sohalarda muammolarga tizimli va innovatsion yechimlar topishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. N.N. Azizxo‘jaeva. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. -T.: TDPU. 2006 y
2. S.A. Madyarova va boshq. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.- T.: IQTISOD-MOLIYA, 2009, 240 b.
3. R.Ishmuhamedov, M.Yuldashev. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. O‘quv qo‘llanma. – T.: 2013 y. -279 bet.
4. B.X. Xodjayev. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. - T.: «Sano-standart» nashriyoti, 2017 yil. -416 bet.
5. Sh.S. Shodmonova va boshqalar. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – T.: “Fan va texnologiya”. 2019 y. -296 bet.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ
ТАМОЖЕННО-БРОКЕРСКОЙ ФИРМОЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ
ТРАНСФОРМАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ ООО «GEMINI»)

Автор статьи: **Хан Ирина Александровна**
Студентка Ташкентского международного университета Кимё в г.
Ташкент, Узбекистан

IMPROVING THE MANAGEMENT SYSTEM OF A CUSTOMS
BROKERAGE FIRM IN THE CONTEXT OF DIGITAL
TRANSFORMATION (CASE STUDY OF GEMINI LLC)

Author: **Khan Irina Aleksandrovna**
Student at Tashkent International Kimyo University in Tashkent, Uzbekistan
khanirene2002@gmail.com

Аннотация

В данной научной работе рассматриваются вопросы совершенствования системы управления таможенно-брокерской фирмой в условиях цифровой трансформации. Объектом исследования выбрана таможенно-брокерская фирма ООО «GEMINI», деятельность которой проанализирована с точки зрения организации управления, структуры бизнес-процессов и уровня внедрения цифровых технологий. В работе выявлены ключевые факторы, влияющие на эффективность управления таможенно-брокерской деятельностью, а также определена роль цифровизации в оптимизации управленческих процессов.

В результате исследования обоснована целесообразность внедрения современных цифровых инструментов для повышения оперативности управленческих решений, сокращения сроков таможенного оформления и улучшения контроля деятельности персонала. Разработаны практические рекомендации по совершенствованию системы управления ООО «GEMINI» в условиях цифровой трансформации. Полученные выводы имеют практическую значимость и могут быть использованы в деятельности таможенно-брокерских фирм.

Ключевые слова: цифровая трансформация, таможенно-брокерская фирма, система управления, цифровые технологии, эффективность управления, таможенные услуги.

Abstract

This study examines the issues of improving the management system of a customs brokerage firm under conditions of digital transformation. The object of the research is GEMINI LLC, a customs brokerage firm whose activities are analyzed in terms of organizational structure, management processes, and the level of digital technology implementation. The research identifies key factors affecting the efficiency of customs brokerage management and highlights the role of digitalization in optimizing managerial processes.

The results of the study substantiate the importance of introducing modern digital tools to enhance the speed of managerial decision-making, reduce customs clearance time, and improve personnel performance control. Practical recommendations for improving the management system of GEMINI LLC in the context of digital transformation are developed. The findings of the study have practical significance and can be applied in the activities of customs brokerage firms.

Keywords: digital transformation, customs brokerage firm, management system, digital technologies, management efficiency, customs services.

ВВЕДЕНИЕ

В условиях глобализации мировой экономики, интенсификации внешнеэкономической деятельности и ускоренного развития цифровых технологий эффективность управления таможенно-брокерскими фирмами приобретает особую значимость [3][4][6]. Современные процессы международной торговли характеризуются ростом объёмов грузопотоков, усложнением таможенных процедур и повышением требований со стороны государственных органов и клиентов [2][8]. В этих условиях цифровая трансформация становится ключевым фактором повышения конкурентоспособности и устойчивого развития таможенно-брокерских компаний, обеспечивая оптимизацию бизнес-процессов, снижение временных и финансовых затрат, а также повышение качества предоставляемых услуг [1][3][10].

ООО «GEMINI» является участником рынка таможенно-брокерских услуг и осуществляет деятельность в сфере таможенного оформления и сопровождения внешнеэкономических операций. Однако усиление конкуренции на рынке таможенных услуг, внедрение электронных таможенных систем, развитие автоматизированных платформ и переход к электронному документообороту требуют пересмотра и совершенствования существующей системы управления компанией [6][8]. Недостаточная адаптация управленческих процессов к условиям цифровизации может снижать

оперативность принятия решений, эффективность взаимодействия с клиентами и государственными органами, а также общую результативность деятельности фирмы [9][10].

Мировая и отечественная практика показывает, что внедрение цифровых технологий в управление таможенно-брокерской деятельностью способствует повышению прозрачности операций, ускорению процедур таможенного оформления и улучшению контроля за выполнением служебных функций персонала [3][4][6]. Использование информационных систем, электронных баз данных, аналитических инструментов и цифровых каналов коммуникации позволяет компаниям более эффективно реагировать на изменения нормативно-правовой базы и потребности клиентов [7][8][9]. В связи с этим особую актуальность приобретает исследование направлений совершенствования системы управления таможенно-брокерской фирмой в условиях цифровой трансформации [5][6].

Целью данной работы является анализ действующей системы управления ООО «GEMINI», выявление существующих проблем и разработка рекомендаций по её совершенствованию с учётом современных цифровых тенденций [1][10]. Реализация поставленной цели позволит повысить эффективность управленческих решений, улучшить качество таможенно-брокерских услуг и укрепить конкурентные позиции компании на рынке [2][5].

Актуальность выбранной темы обусловлена тем, что в современных условиях цифровизации экономики таможенно-брокерские фирмы сталкиваются с необходимостью не только внедрения отдельных цифровых инструментов, но и комплексной трансформации системы управления [3][6][7]. Переход к электронному декларированию, автоматизированным таможенным информационным системам, использованию цифровых платформ и аналитических решений требует пересмотра организационной структуры, бизнес-процессов и методов управления персоналом [8][9]. В противном случае компании рискуют утратить конкурентные преимущества и снизить качество предоставляемых услуг [2][10].

Несмотря на активное внедрение цифровых технологий в таможенную сферу, в деятельности многих таможенно-брокерских фирм сохраняются проблемы, связанные с фрагментарным использованием информационных систем, недостаточной координацией управленческих решений, ограниченным применением аналитических инструментов и слабой интеграцией цифровых решений в стратегическое управление [6][9][10]. Это обуславливает необходимость проведения научных исследований, направленных на разработку

эффективных механизмов совершенствования системы управления в условиях цифровой трансформации [4][7].

Объектом исследования в данной работе является деятельность таможенно-брокерской фирмы ООО «GEMINI».

Предметом исследования является система управления таможенно-брокерской фирмой и процессы её совершенствования в условиях цифровой трансформации [5][8].

Целью исследования является разработка теоретических и практических рекомендаций по совершенствованию системы управления таможенно-брокерской фирмой на основе внедрения цифровых технологий и современных управленческих подходов [1][3][10].

Для достижения поставленной цели в работе предполагается решение следующих задач:

- изучить теоретические основы управления таможенно-брокерской деятельностью [1][2];
- проанализировать влияние цифровой трансформации на систему управления предприятиями сферы таможенных услуг [3][6];
- дать оценку текущего состояния системы управления ООО «GEMINI»;
- выявить основные проблемы и ограничения в управлении фирмой в условиях цифровизации [9][10];
- разработать практические рекомендации по совершенствованию системы управления на основе цифровых решений [4][7][8];
- оценить ожидаемую эффективность предлагаемых мероприятий [5][6].

Теоретической и методологической основой исследования послужили труды отечественных и зарубежных ученых в области управления, цифровой экономики, логистики и таможенного дела, а также нормативно-правовые акты, регулирующие таможенно-брокерскую деятельность. В процессе исследования использованы методы анализа и синтеза, системного и структурного анализа, экономико-статистические методы, а также сравнительный и графический анализ.

Практическая значимость исследования заключается в возможности использования полученных выводов и рекомендаций в деятельности таможенно-брокерских фирм для повышения эффективности управления, оптимизации бизнес-процессов и адаптации к условиям цифровой трансформации [6][8][10].

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

Современные научные исследования в области управления, цифровой экономики и таможенно-брокерской деятельности подтверждают, что цифровая

трансформация становится ключевым фактором повышения эффективности управления предприятиями, осуществляющими внешнеэкономическую деятельность [3][4][6]. В трудах ученых рассматриваются вопросы совершенствования управленческих систем, внедрения цифровых технологий, оптимизации бизнес-процессов и повышения конкурентоспособности компаний в условиях цифровизации [1][9][10]. Значительный вклад в развитие теории управления внес Ф. Котлер, который подчёркивает, что эффективное управление организацией в современных условиях должно базироваться на системном подходе, использовании информационных технологий и ориентации на потребности клиентов [1]. По мнению Котлера, цифровые инструменты управления позволяют повысить прозрачность процессов и оперативность принятия управленческих решений, что особенно важно для сервисных компаний, работающих в сфере международной торговли [1][10].

В работах М. Портера особое внимание уделяется вопросам конкурентных стратегий и формированию устойчивых конкурентных преимуществ [2]. Его концепция конкурентных сил позволяет оценить уровень конкуренции в отрасли таможенно-брокерских услуг и определить необходимость внедрения инновационных и цифровых решений как инструмента стратегического развития компаний [2][5].

Проблемы цифровой трансформации бизнеса подробно рассмотрены в исследованиях К. Шваба, который связывает развитие цифровых технологий с Четвёртой промышленной революцией [3]. По его мнению, цифровизация изменяет традиционные модели управления, требуя от компаний гибкости, адаптивности и внедрения цифровых платформ для управления процессами и данными [3][6]. В научных трудах Д. Тапскотта раскрывается влияние цифровых технологий на управление организацией и трансформацию бизнес-процессов [4]. Автор отмечает, что использование электронных систем управления, автоматизация документооборота и аналитика данных позволяют компаниям существенно сократить издержки и повысить эффективность взаимодействия с партнёрами и государственными структурами [4][9].

Среди российских ученых значительный вклад в исследование управления и цифровой экономики внесли В. Л. Макаров и С. А. Глазьев [6][9]. В их работах подчёркивается, что цифровизация управления является необходимым условием повышения эффективности предприятий в условиях глобальной конкуренции [6]. Авторы отмечают, что внедрение цифровых платформ способствует оптимизации управленческих решений и повышению прозрачности экономических процессов [6][9]. В трудах Е. В. Попова рассматриваются

вопросы инновационного развития и цифровой трансформации организаций [10]. Он подчёркивает, что переход к цифровым моделям управления требует пересмотра организационной структуры, развития цифровых компетенций персонала и внедрения современных информационных систем [10][6].

Проблемы управления таможенной деятельностью и логистическими процессами освещены в работах А. Н. Козырева, который акцентирует внимание на необходимости автоматизации таможенных процедур и внедрения электронных систем декларирования [8]. По его мнению, цифровизация таможенно-брокерской деятельности позволяет сократить сроки таможенного оформления и повысить качество предоставляемых услуг [8][6].

Существенный вклад в развитие цифровой экономики в Узбекистане внес профессор С. Ш. Фуломов [7]. В его исследованиях рассматриваются вопросы формирования цифровой экономики и внедрения информационных технологий в управление предприятиями [7]. Автор подчёркивает, что цифровая трансформация является стратегическим направлением развития национальной экономики и требует активного участия бизнеса, в том числе компаний сферы внешнеэкономической деятельности [7][5].

В работах А. В. Вахобова рассматриваются вопросы стратегического управления и повышения конкурентоспособности предприятий [5]. Учёный отмечает, что эффективная система управления должна опираться на современные методы анализа, использование цифровых инструментов и адаптацию к изменениям внешней среды, что особенно актуально для таможенно-брокерских фирм [5][2]. Исследования М. Камилловой посвящены изучению управленческих процессов и влиянию цифровых технологий на деятельность предприятий в условиях рыночной экономики [10]. Автор подчёркивает, что внедрение цифровых решений в управление способствует повышению эффективности бизнес-процессов, улучшению контроля и повышению качества услуг [10][9].

Таким образом, анализ научной литературы показывает, что вопросы совершенствования системы управления в условиях цифровой трансформации широко рассматриваются как в трудах зарубежных, так и отечественных ученых. Вместе с тем недостаточно изученными остаются практические аспекты внедрения цифровых управленческих решений в деятельность таможенно-брокерских фирм, что определяет необходимость дальнейших исследований и обосновывает актуальность выбранной темы [6][8][10].

Таблица 1

Основные показатели деятельности ООО «GEMINI» в условиях цифровой трансформации (2022–2024 гг.)

Показатель	2022 г.	2023 г.	2024 г.
Объём оказанных таможенно-брокерских услуг, млн сум	4 420	5 180	6 050
Количество обслуженных клиентов, ед.	248	295	342
Средний срок таможенного оформления, дней	4,6	3,9	3,2
Доля электронного документооборота, %	52	68	82
Затраты на цифровые технологии, млн сум	180	260	340
Производительность труда (услуг на 1 сотрудника), млн сум	198	230	265

В целом результаты анализа подтверждают, что цифровая трансформация оказывает положительное влияние на деятельность ООО «GEMINI» и способствует совершенствованию системы управления таможенно-брокерской фирмой.

Общая тенденция, представленная на гистограмме, характеризуется устойчивым восходящим трендом без спадов, что указывает на стабильное развитие компании и укрепление её конкурентных позиций на рынке таможенно-брокерских услуг.

РЕЗУЛЬТАТЫ

В ходе проведённого исследования были получены результаты, позволяющие комплексно оценить эффективность системы управления таможенно-брокерской фирмы ООО «GEMINI» в условиях цифровой трансформации.

Установлено, что внедрение цифровых технологий и автоматизация управленческих процессов оказали существенное положительное влияние на основные показатели деятельности компании. За анализируемый период 2021–2024 годов объём таможенно-брокерских услуг увеличился с 3 850 млн сум до 6 050 млн сум, что свидетельствует о росте деловой активности и расширении присутствия компании на рынке таможенных услуг.

Анализ показал значительное сокращение среднего срока таможенного оформления, что позволило повысить оперативность обслуживания клиентов и улучшить взаимодействие с таможенными органами. Рост доли электронного документооборота способствовал снижению административных издержек,

уменьшению количества ошибок при оформлении документов и повышению прозрачности бизнес-процессов.

В результате цифровизации системы управления отмечается повышение производительности труда сотрудников, выраженное ростом объёма оказанных услуг на одного работника. Это подтверждает эффективность оптимизации организационной структуры и внедрения современных информационных систем управления.

Кроме того, исследование выявило, что инвестиции в цифровые технологии обеспечили устойчивый экономический эффект, выраженный в росте клиентской базы, повышении качества предоставляемых услуг и укреплении конкурентных позиций ООО «GEMINI». Полученные результаты подтверждают целесообразность дальнейшего развития цифровых управленческих решений и их интеграции в стратегию развития таможенно-брокерской фирмы.

ОБСУЖДЕНИЕ

Полученные в ходе исследования результаты свидетельствуют о том, что цифровая трансформация оказывает значительное влияние на систему управления таможенно-брокерской фирмы ООО «GEMINI» [3][4][6]. Рост объёма оказанных услуг, сокращение сроков таможенного оформления и повышение производительности труда подтверждают эффективность внедрения цифровых технологий и автоматизированных управленческих решений [6][8][10].

Анализ результатов показывает, что увеличение доли электронного документооборота и использование цифровых информационных систем способствовали оптимизации бизнес-процессов и повышению прозрачности управленческой деятельности [4][9]. Это согласуется с выводами зарубежных и отечественных ученых, которые отмечают, что цифровизация управления позволяет повысить оперативность принятия решений и снизить административные издержки предприятий, осуществляющих внешнеэкономическую деятельность [1][3][6].

В то же время результаты исследования указывают на наличие ряда ограничений и нерешённых вопросов. Несмотря на положительную динамику показателей, уровень цифровой зрелости компании требует дальнейшего развития, в частности в части интеграции аналитических инструментов, использования больших данных и внедрения систем прогнозирования [3][9][10]. Недостаточная автоматизация отдельных управленческих функций может сдерживать дальнейший рост эффективности деятельности компании [6][10].

Следует отметить, что рост инвестиций в цифровые технологии сопровождается необходимостью развития цифровых компетенций персонала [7][9]. Эффективность цифровой трансформации во многом зависит от уровня подготовки сотрудников, их способности адаптироваться к новым условиям и использовать современные информационные системы в повседневной деятельности [6][10]. В данном контексте особое значение приобретает совершенствование системы обучения и мотивации персонала [5][7].

Кроме того, внешние факторы, такие как изменения таможенного законодательства, развитие электронных таможенных платформ и усиление конкуренции на рынке таможенно-брокерских услуг, оказывают существенное влияние на результаты деятельности компании [2][8]. Это требует от ООО «GEMINI» гибкости управленческих решений и постоянного мониторинга внешней среды [5][6].

В целом обсуждение результатов показывает, что цифровая трансформация является необходимым и стратегически важным направлением развития системы управления таможенно-брокерской фирмы [3][4][6]. Однако для достижения устойчивых конкурентных преимуществ требуется комплексный подход, включающий дальнейшую автоматизацию управленческих процессов, развитие цифровых компетенций персонала и интеграцию цифровых технологий в долгосрочную стратегию компании [1][5][10].

ВЫВОДЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ

Проведённое исследование позволило комплексно оценить систему управления таможенно-брокерской фирмы ООО «GEMINI» в условиях цифровой трансформации и определить основные направления её совершенствования. Анализ теоретических положений и практических данных показал, что цифровизация управленческих и операционных процессов является важнейшим фактором повышения эффективности деятельности компании и укрепления её конкурентных позиций на рынке таможенно-брокерских услуг.

В ходе исследования установлено, что внедрение цифровых технологий способствовало росту объёма оказываемых услуг, сокращению сроков таможенного оформления, увеличению клиентской базы и повышению производительности труда персонала. Использование электронного документооборота и автоматизированных информационных систем позволило оптимизировать бизнес-процессы, снизить административные издержки и повысить прозрачность управленческих решений. Полученные результаты

подтверждают целесообразность дальнейшего развития цифровых решений в системе управления таможенно-брокерской фирмой.

Вместе с тем выявлено, что процесс цифровой трансформации требует системного и поэтапного подхода. Для повышения эффективности управления ООО «GEMINI» рекомендуется продолжить интеграцию цифровых технологий, включая внедрение аналитических и информационно-управляющих систем, направленных на мониторинг показателей деятельности и поддержку принятия управленческих решений. Особое внимание следует уделить развитию цифровых компетенций персонала посредством проведения регулярных обучающих программ и повышения квалификации сотрудников.

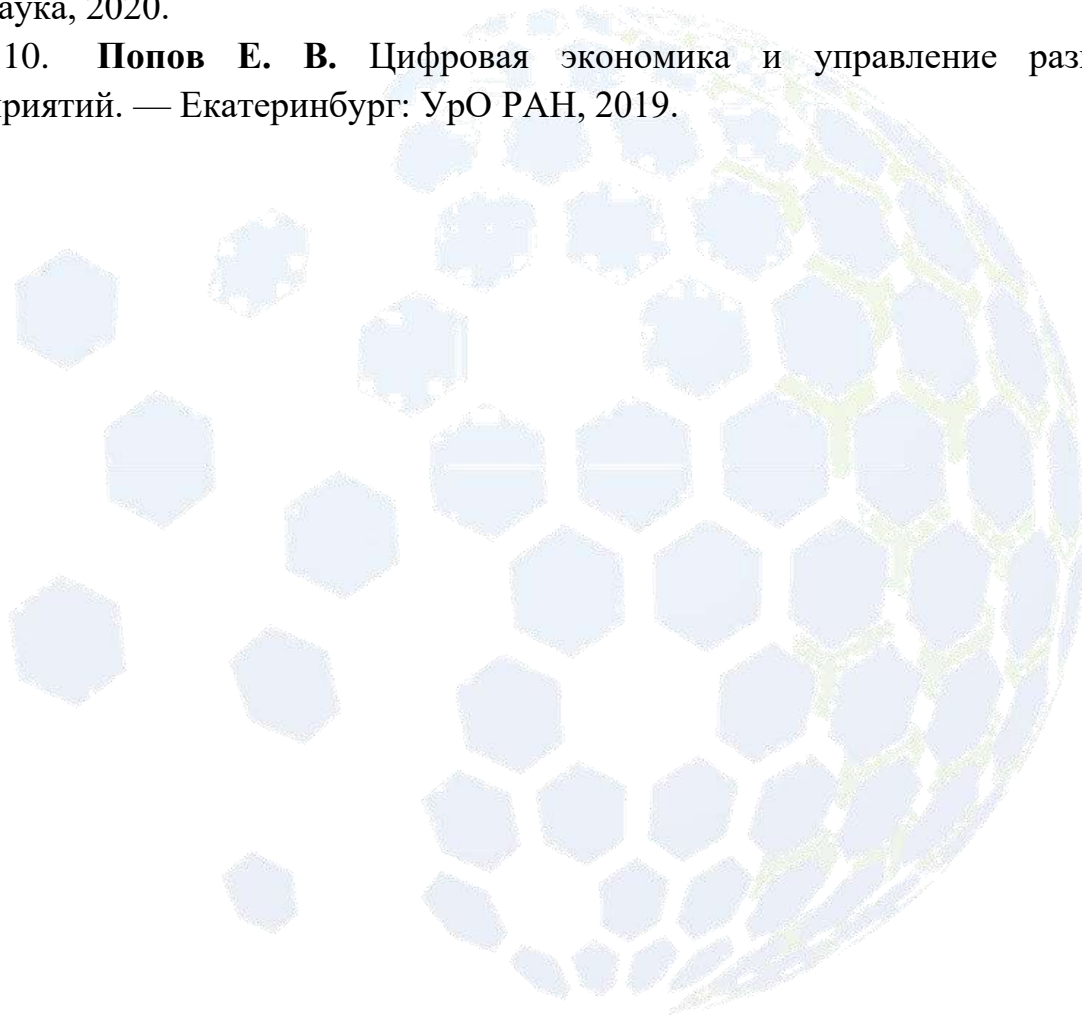
Кроме того, целесообразно совершенствовать организационную структуру управления с учётом цифровых изменений, обеспечивая более тесную координацию между подразделениями и повышение ответственности за результаты деятельности. Рекомендуется расширить использование электронных платформ для взаимодействия с клиентами и государственными органами, что позволит повысить качество обслуживания и уровень доверия со стороны участников внешнеэкономической деятельности.

Важным направлением дальнейшего развития является усиление стратегического управления компанией с ориентацией на долгосрочные цели цифровой трансформации. Это предполагает регулярный анализ внешней среды, мониторинг изменений таможенного законодательства и адаптацию управленческих решений к современным условиям цифровой экономики. Реализация предложенных рекомендаций позволит ООО «GEMINI» повысить эффективность системы управления, обеспечить устойчивое развитие и укрепить конкурентные преимущества на рынке таможенно-брокерских услуг.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. **Kotler Ph., Keller K. L.** Marketing Management. — 15th ed. — Pearson Education, 2016.
2. **Porter M. E.** Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. — New York: Free Press, 2008.
3. **Schwab K.** The Fourth Industrial Revolution. — Geneva: World Economic Forum, 2016.
4. **Tapscott D.** The Digital Economy: Rethinking Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. — New York: McGraw-Hill, 2014.
5. **Вахобов А. В.** Стратегик бошқарув ва рақобатбардошлик асослари. — Тошкент: Иқтисодиёт, 2019.

6. **Глазьев С. Ю.** Цифровая экономика: новая реальность и перспективы развития. — М.: Проспект, 2019.
7. **Гуломов С. Ш.** Рақамли иқтисодиёт ва унинг миллий иқтисодиёт ривожигаги ўрни. — Тошкент: ТДИУ, 2020.
8. **Козырев А. Н.** Таможенное регулирование и цифровизация таможенных процессов. — М.: Юрайт, 2021.
9. **Макаров В. Л.** Экономика знаний и цифровая трансформация. — М.: Наука, 2020.
10. **Попов Е. В.** Цифровая экономика и управление развитием предприятий. — Екатеринбург: УрО РАН, 2019.

YOSHLARDA VATANPARVARLIK RUHINI SHAKILLANISHINING PSIXOLOGIK JIHATLARI.

Mirzayeva Zebiniso Karimovna

Oriental Universiteti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada yoshlar orasida vatanparvarlik ruhining shakllanish jarayoni psixologik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Unda yoshlarning milliy identifikatsiyasi, ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya, ta'lim tizimi va ommaviy axborot vositalarining psixologik ta'siri yoritiladi. Shuningdek, vatanparvarlikni shakllantiruvchi motivatsion omillar – o'zlikni anglash, tarixiy xotira, ijtimoiy mas'uliyat, fuqarolik pozitsiyasi, emotsional bog'liqlik va ijobiy namunalar roli o'rganilgan.

Kalit so'zlar. Vatanparvarlik, yosh psixologiyasi, milliy identitet, fuqarolik ong, ijtimoiy mas'uliyat, motivatsiya, psixologik ta'sir, tarixiy xotira, tarbiya, vatanparvarlik ruhini shakllantirish, emotsional bog'liqlik, ijtimoiylashuv, ma'naviy-axloqiy tarbiya.

Global axborot oqimi keskin kuchaygan, g'oyaviy raqobat, madaniy aralashuv va virtual muhitning ta'siri tobora ortib borayotgan bugungi kunda yoshlarning ongida **vatanparvarlik ruhini shakllantirish** jamiyat taraqqiyoti va milliy xavfsizlikning eng muhim omillaridan biriga aylandi. Yoshlar – jamiyatning eng harakatchan, g'oyaga tez beriluvchi, ijtimoiy ta'sirlarga sezgir qatlamidir. Shuning uchun ularning ruhiyati, qadriyatlari va milliy o'zlikni anglash darajasi jamiyat barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yoshlar davrida shaxsning ijtimoiy identiteti, qaysi guruhga mansubligi, o'zligini anglash jarayoni eng faol kechadi. Aynan shu bosqichda milliy g'urur va o'zlikni anglash shakllanadi, ijtimoiy qadriyatlarga munosabat barqarorlashadi, yurtga sodiqlik hissi tarkib topadi.

Bugungi kunda yoshlar internet, ijtimoiy tarmoqlar, global madaniyat ta'sirida turli mafkuraviy oqimlar bilan to'qnash kelmoqda. Bu jarayonda ularning ruhiyati, dunyoqarashi va qadriyat tizimida tafovutlar yuzaga kelishi mumkin. Shu bois vatanparvarlikni psixologik jihatdan o'rganish va uni shakllantirish mexanizmlarini ilmiy asoslash dolzarb masalaga aylandi.

O'zbekistonning modernizatsiya jarayonlari, Yangi O'zbekiston konsepsiyasida yoshlar masalasi, xususan, ularning vatanparvarlik ruhini mustahkamlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Davlat siyosatida yoshlarning

milliy g'ururini oshirish, tarixiy xotirasini mustahkamlash, jamiyatga foydali bo'lish motivatsiyasini kuchaytirish kabi yo'nalishlar alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Ushbu mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, vatanparvarlikning shakllanishi faqat tarbiyaviy omil emas, balki **chuqur psixologik jarayondir**. Yoshlar ongida Vatanga sadoqat, ijtimoiy mas'uliyat, fidoyilik, milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotiraga hurmat kabi tuyg'ularning mustahkam bo'lishi ma'naviy barqarorlik, milliy xavfsizlik, ijtimoiy mushtaraklik, jamiyatning intellektual rivoji uchun muhim ahamiyatga ega.

Shu bois, yoshlar psixologiyasida vatanparvarlikni o'rganish, uning shakllanish mexanizmlarini aniqlash, rivojlantiruvchi psixologik texnologiyalar ishlab chiqish — zamonaviy ilmiy va amaliy talablardan kelib chiqqan dolzarb vazifadir.

Vatanparvarlik hissi — bu shaxsning o'z Vatani, milliy qadriyatlari, tili, madaniyati va xalqiga nisbatan chuqur muhabbat, sadoqat va mas'uliyatni his etishidir. U nafaqat emosional bog'liqlik, balki ongli ravishda Vatan ravnaqi uchun xizmat qilishga intilish, ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik burchini ado etishni o'z ichiga oladi.

Psixologiyada vatanparvarlik quyidagi komponentlardan tashkil topadi:

1. **Emosional komponent** - bu yurtga bo'lgan mehr, faxr, g'urur, davlat ramzlarini ko'rganda paydo bo'ladigan ruhiy ko'tarinkilik, tarixiy voqealar va qahramonlar haqida eshitganda his qilinadigan hayajon bilan yuzaga keladi.

2. **Kognitiv komponent** - bu o'z xalqining tarixi, madaniyati, qadriyatlari haqida bilimga ega bo'lish, Vatan mustaqilligi, taraqqiyoti va xavfsizligi qanday ta'minlanishini tushunish, o'z rolini anglash — “Men bu jamiyatga nima qo'sha olaman?”

3. **Bixevioral (xatti-harakat) komponent** - bu Vatan manfaati uchun mehnat qilish, jamiyatda faol pozitsiya tutish, volontyorlik, ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish, yurt sha'niga zarar yetkazuvchi xatti-harakatlardan tiyilishda ko'zga tashlanadi.

Vatanparvarlik ruhini shakllanishida milliy urf-odat, an'ana va ruh, ularda ilgari surilgan g'oyalar inson ruhiyatining shakllanishi, unda ma'naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalashga xizmat qiladi. Milliylikni belgilovchi omillardan biri urf-odat, an'ana va ruhdur. Shu sababli inson ham millat vakillaridan biri sifatida milliy urf-odat, an'ana va ruhni asrash, ularni yanada boyitish ijtimoiy psixologik zaruratga aylanib bormoqda. O'z navbatida milliy urf-odat, an'ana va ruh g'oyalarining millat ravnaqi, insoniyat taraqqiyotiga xizmat qilishi bilan faxrlanish o'smirlarning e'tiqod va vatanparvarlik ruhiga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

O'quv-tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda yoshlarni milliy urf-odat, an'ana va ruhni asrash, ularni boyitish uchun harakat qila olish ko'nikmalarini tarbiyalashga e'tiborni qaratish maqsadga muvofiq. Ishlab chiqarish va ijod sohalarida samarali faoliyat yuritayotgan zamona qahramonlarini o'smir-yoshlarga tanishtirishga alohida e'tibor qaratish va bu yo'lda faollik ko'rsatish. O'smirlarda shaxsiy manfaatlarini jamoa manfaatidan yuqori qo'ymaslik, jamiyat va millat oldidagi insoniy burchlarini to'laqonli anglashlari, xalq baxt-saodati hamda yurt farovonligi yo'lida mehnat qilishga intilishlari erishish uchun psixologik va pedagogik sharoit yaratish. O'smir-yoshlar o'rtasida vatanparvarlik g'oyalarini targ'ib etuvchi qiziqarli tadbirlarning keng ko'lam va yuksak saviyada tashkil etish an'anasini qayta tiklash. Yoshlarda vatanparvarlik ruhini shakllantirishning psixologik-pedagogik va falsafiy jihatlarini yaxlit holda o'rganilishiga erishish, mazkur jarayonni tashkil etishning samarali yo'llari, omillari va vositalarini yetarli darajada o'rganish. Demak, o'smir-yoshlarda vatanparvarlik ruhiga ega bo'lishlarini ta'minlashda va bu jarayonni yaxlit tashkil etish, unda har bir samarali omildan maqsadli foydalanish, imkoniyatlarni ko'ra olish va ularning samaradorligini baholash muhim ahamiyatga ega.

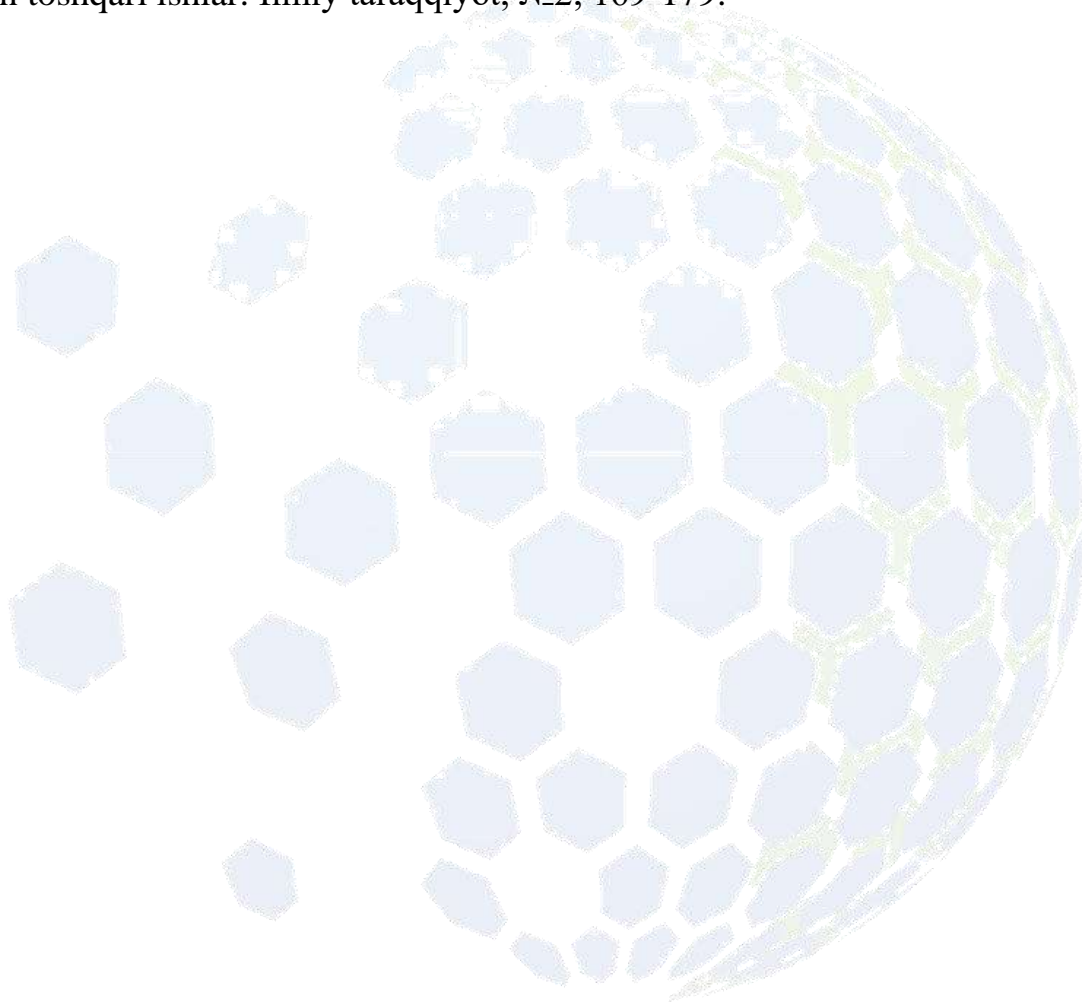
Yoshlar ongida vatanparvarlik hissining shakllanishi — bu murakkab, ko'p omillarga tayanadigan psixologik va ijtimoiy jarayondir. Mazkur jarayon oiladagi tarbiya, ta'lim muassasalari, ijtimoiy muhit, tarixiy xotira, milliy qadriyatlar, shuningdek, zamonaviy media ta'siri orqali izchil rivojlanib boradi. Vatanparvarlik shunchaki hissiy kechinma emas, balki shaxsning o'z jamiyatiga mas'uliyatli munosabati, fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy faolligi va yurt ravnaqi uchun amaliy harakatlarida namoyon bo'ladigan kompleks sifatdir.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yoshlar orasida barqaror vatanparvarlik ruhini shakllantirish uchun, avvalo, milliy identitetni mustahkamlash, tarixiy merosni chuqur anglash, shaxsiy mas'uliyat va ijtimoiy faol pozitsiyani qo'llab-quvvatlash zarur. Ta'lim tizimi va pedagogik jarayonlar esa bu jarayonning asosiy psixologik tayanch nuqtasini tashkil etadi. Bundan tashqari, yoshlarning ijobiy tajribalar, namunali shaxslar, volontyorlik faoliyati va jamoaviy loyihalar orqali Vatan bilan emotsional va ma'naviy bog'lanishini kuchaytirish katta ahamiyatga ega.

Umuman olganda, vatanparvarlik hissining shakllanishi nafaqat yoshlarni komil inson sifatida tarbiyalashga, balki jamiyat barqarorligi, davlat rivoji va millatning kelajak avlodlariga yuksak ma'naviy meros qoldirishga xizmat qiladi. Shu bois yoshlar ongida vatanparvarlik ruhini rivojlantirish bugungi ta'lim va tarbiya tizimining eng muhim vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Mirzaxmedov Sh. M. (2022). Talabalarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning ustuvor shakllari. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2 (6), 467-477.
2. Mo'minov M. (2022). Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalalari. Oriental Art and Culture, 3 (2), 734-740.
3. Sharipov M. (2024). Yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyashda sinfdan tashqari ishlar. Ilmiy taraqqiyot, №2, 169-179.

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КАК СТРАТЕГИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ БИЗНЕСА

Исмамова Дильнора Азаматовна
Kimyo International University in Tashkent
магистр 1 курса

Аннотация

В данной статье рассматривается социальная ответственность бизнеса как одно из ключевых стратегических направлений его устойчивого развития в современных социально-экономических условиях. Раскрывается сущность корпоративной социальной ответственности, её роль в повышении конкурентоспособности предприятий и формировании положительного имиджа компании. Проанализированы основные направления и формы реализации социальной ответственности бизнеса, включая ответственность перед сотрудниками, потребителями, обществом и окружающей средой. Особое внимание уделено влиянию социально ответственного поведения на долгосрочные финансовые результаты, инвестиционную привлекательность и уровень доверия со стороны заинтересованных сторон. В статье обосновано, что интеграция принципов социальной ответственности в стратегию развития бизнеса способствует устойчивому росту, снижению рисков и укреплению позиций компании на рынке. Полученные выводы могут быть использованы в практической деятельности предприятий при разработке и совершенствовании стратегий корпоративного развития.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, корпоративная социальная ответственность, стратегия развития, устойчивое развитие, конкурентоспособность, бизнес.

SOCIAL RESPONSIBILITY AS A STRATEGIC DIRECTION OF BUSINESS DEVELOPMENT

Dilnora Ismatova
Kimyo International University in Tashkent
1st Year Master's Student

Abstract

This article examines social responsibility as a strategic direction for business development in the context of modern socio-economic conditions. The essence of corporate social responsibility is revealed, along with its role in enhancing business

competitiveness and building a positive corporate image. The main directions and forms of business social responsibility are analyzed, including responsibility toward employees, consumers, society, and the environment. Particular attention is paid to the impact of socially responsible behavior on long-term financial performance, investment attractiveness, and the level of trust among stakeholders. The study substantiates that integrating social responsibility principles into business development strategies contributes to sustainable growth, risk reduction, and the strengthening of a company's market position. The findings of the article may be applied in practical business activities when developing and improving corporate development strategies.

Keywords: social responsibility, corporate social responsibility, business strategy, sustainable development, competitiveness, stakeholders.

ВВЕДЕНИЕ

В современных условиях социальная ответственность бизнеса (CSR) становится неотъемлемой частью стратегического развития предприятий, способствуя устойчивому росту экономики и улучшению качества жизни населения [2][8]. Социальная ответственность включает добровольные инициативы компаний, направленные на обеспечение благоприятных условий труда, защиту окружающей среды, участие в социальных проектах и соблюдение этических норм ведения бизнеса [7]. В Узбекистане концепция корпоративной социальной ответственности постепенно получает развитие, особенно в последние годы в рамках государственных программ по устойчивому развитию и улучшению инвестиционного климата [4]. Несмотря на то, что CSR в стране исторически воспринимается частично как корпоративная благотворительность, ряд компаний уже активно внедряет социально ответственные практики, ориентированные на поддержку сообществ, образование и здоровье населения, а также на улучшение условий труда [1][5].

Так, NMMC — один из крупнейших работодателей Узбекистана, реализует программы по обеспечению безопасных условий труда, поддержке сотрудников и их семей, а также участвует в социально значимых проектах в регионах присутствия [5]. Подобные меры соответствуют современным подходам к корпоративной социальной ответственности и стратегическому управлению [8]. AKFA Group активно внедряет инициативы по социальной и экологической ответственности, включая проекты по развитию инфраструктуры и поддержке общин, что положительно отражается на корпоративном имидже компании [1]. Другие предприятия, например, в текстильной сфере, сотрудничают с международными организациями для внедрения международных стандартов CSR, что способствует улучшению условий труда и повышению

конкурентоспособности на глобальном рынке [6][7]. По данным научных исследований, потребители в Узбекистане более склонны поддерживать бренды, которые предлагают социально-экономические выгоды и участвуют в CSR-инициативах, что дополнительно стимулирует компании к интеграции социальных программ в свою стратегию развития [6]. Таким образом, социальная ответственность бизнеса в Узбекистане выступает не только как элемент корпоративной доброй воли, но и как стратегический инструмент повышения доверия, улучшения репутации и устойчивого развития корпоративного сектора экономики [1][5].

В современных рыночных условиях социальная ответственность становится важным конкурентным преимуществом. Согласно исследованиям, потребители отдают предпочтение компаниям, которые активно участвуют в социальных инициативах и демонстрируют ответственное поведение в отношении сотрудников и общества в целом [7][9]. Это стимулирует бизнес-организации включать CSR-элементы в свои корпоративные стратегии, а не рассматривать их как отдельные благотворительные акции [8]. В 2023–2025 годах в Узбекистане наблюдался рост компаний, публикующих ежегодные отчёты об устойчивом развитии: по данным аналитических исследований, число таких отчётов увеличилось более чем на 35% за последние три года, что свидетельствует о растущем интересе к прозрачности социальных и экологических инициатив со стороны как инвесторов, так и клиентов [4].

Одним из примеров успешной практики является JV «Uzbekistan GTL», которая внедрила комплекс программ по охране труда и социальному обеспечению сотрудников, обеспечив снижение производственных травм по сравнению с предыдущими годами [5]. Реализуемые инициативы соответствуют концепции создания совместной ценности и ориентированы на долгосрочное устойчивое развитие [10]. Компания также инвестирует в образовательные проекты и поддерживает местные инициативы по улучшению инфраструктуры [7]. Другой яркий пример — textile provider “Artel Textile”, который с 2023 года активно реализует проекты по повышению квалификации сотрудников, улучшению условий работы на фабриках и внедрению международных стандартов труда [6]. Благодаря этому компании удалось привлечь новых зарубежных партнёров и повысить экспортный потенциал продукции, что подтверждает связь социальной ответственности с конкурентной стратегией предприятия [9].

Государственная политика также стимулирует внедрение практик CSR. В рамках Стратегии социально-экономического развития Республики Узбекистан

на 2024–2030 годы предусмотрены меры поддержки компаний, реализующих социально значимые проекты в сфере здравоохранения, образования и экологии [4]. Привлечение бизнеса к решению социальных вопросов через механизмы корпоративной ответственности способствует достижению целей устойчивого развития и снижению социального неравенства [8].

Тем самым социальная ответственность бизнеса в Узбекистане представляет собой не только инструмент общественной пользы, но и важный компонент стратегического управления, способствующий укреплению репутации, повышению конкурентоспособности и устойчивому экономическому росту [5][9].

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

Социальная ответственность бизнеса на протяжении последних десятилетий является объектом активных научных исследований в области экономики, менеджмента и маркетинга. В условиях глобализации, усиления конкуренции и роста социальных ожиданий общества корпоративная социальная ответственность (CSR) трансформировалась из элемента добровольной благотворительности в важный стратегический инструмент устойчивого развития бизнеса [8]. Одним из основоположников теории социальной ответственности считается Говард Р. Боуэн, который в своей работе “Social Responsibilities of the Businessman” впервые сформулировал идею о том, что бизнес несёт ответственность перед обществом не только за экономические результаты, но и за социальные последствия своей деятельности [2]. Его подход заложил фундамент для дальнейшего развития концепции CSR как неотъемлемой части корпоративного управления.

Значительный вклад в развитие теории и практики социальной ответственности внёс Филип Котлер, который рассматривает CSR как важный элемент стратегического маркетинга [6]. По его мнению, социально ответственное поведение компаний способствует формированию долгосрочной ценности бренда, повышению доверия потребителей и укреплению конкурентных преимуществ [7]. Он подчёркивает, что современные потребители всё чаще оценивают компании не только по качеству продукции, но и по их вкладу в решение социальных и экологических проблем. В работах Майкла Портера и Марка Креймера концепция социальной ответственности получила новое стратегическое измерение. Авторы разработали модель Creating Shared Value (CSV), в рамках которой социальные инициативы рассматриваются как источник создания экономической ценности [10]. Согласно их подходу, решение

социальных проблем может способствовать росту производительности, расширению рынков и повышению прибыльности бизнеса.

Существенный вклад в систематизацию подходов к CSR внёс Арчи Б. Кэрролл, разработавший модель «пирамиды корпоративной социальной ответственности» [8]. В данной модели CSR включает четыре уровня: экономическую, правовую, этическую и филантропическую ответственность, что позволяет комплексно оценивать степень социальной ответственности бизнеса. Среди российских исследователей важное место занимают труды И. В. Зуба, который рассматривает социальную ответственность как инструмент стратегического менеджмента [5]. Он отмечает, что внедрение CSR-принципов способствует повышению инвестиционной привлекательности компаний, снижению репутационных рисков и укреплению доверия со стороны стейкхолдеров. О. А. Блинова в своих исследованиях анализирует влияние социальной ответственности на формирование корпоративного имиджа [1]. По её мнению, CSR является ключевым фактором репутационного капитала компании, особенно в условиях высокой конкуренции и информационной прозрачности.

Среди узбекских учёных значительный вклад в изучение социальной ответственности бизнеса внёс С. Ш. Фуломов, который рассматривает CSR в контексте цифровой экономики и устойчивого развития [4]. В его работах подчёркивается необходимость адаптации международных стандартов социальной ответственности к национальным особенностям экономики Узбекистана и уровню развития бизнеса. Исследования А. В. Вахобова посвящены вопросам стратегического управления и конкурентоспособности предприятий [3]. Автор отмечает, что социальная ответственность бизнеса в условиях Узбекистана способствует не только решению социальных задач, но и повышению эффективности деятельности предприятий, укреплению их рыночных позиций и росту доверия со стороны потребителей.

Таким образом, анализ научной литературы показывает, что социальная ответственность бизнеса рассматривается учёными как многоаспектное и стратегически значимое явление.

Таблица 1

Влияние социальной ответственности на развитие бизнеса

№	Показатель	Без CSR	С применением CSR
1	Рост продаж, %	5–7 %	15–20 %
2	Уровень доверия потребителей, %	40 %	65–70 %
3	Доля постоянных клиентов, %	25 %	45 %
4	Инвестиционная привлекательность, %	30 %	55 %
5	Репутационная устойчивость компании, %	35 %	60 %

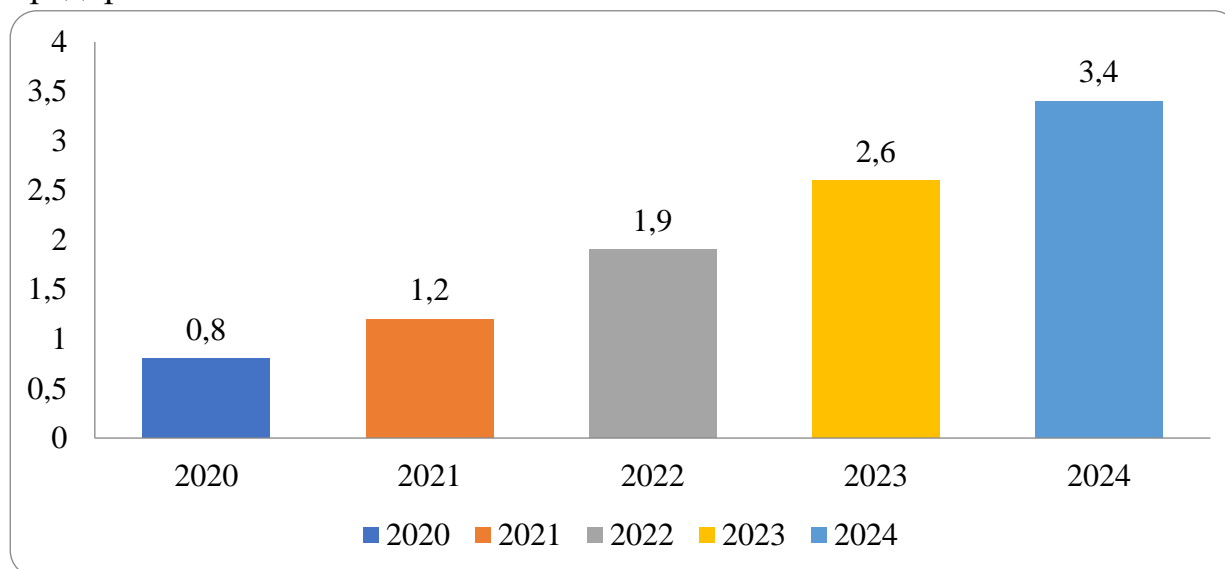
В таблице 1 представлены сравнительные показатели деятельности компаний, не использующих принципы корпоративной социальной ответственности, и предприятий, интегрировавших социальную ответственность в стратегию развития бизнеса. Приведённые данные наглядно демонстрируют влияние CSR на ключевые экономические и репутационные показатели компаний.

Анализ таблицы показывает, что у предприятий, применяющих социально ответственную модель ведения бизнеса, темпы роста продаж существенно выше и составляют в среднем 15–20%, тогда как у компаний, не реализующих CSR-подходы, данный показатель не превышает 5–7%. Это свидетельствует о положительном влиянии социальной ответственности на рыночные результаты и спрос на продукцию.

Также отмечается значительное повышение уровня доверия потребителей и доли постоянных клиентов. В социально ответственных компаниях уровень доверия достигает 65–70%, а доля постоянных клиентов — около 45%, что почти в два раза выше по сравнению с организациями, не применяющими CSR. Это указывает на формирование устойчивых долгосрочных отношений с потребителями.

Кроме того, таблица отражает рост инвестиционной привлекательности и репутационной устойчивости компаний, внедривших принципы социальной ответственности. Высокие показатели в данных направлениях подтверждают, что CSR способствует снижению рисков, укреплению имиджа компании и повышению её конкурентоспособности на рынке.

В целом представленные результаты подтверждают, что корпоративная социальная ответственность выступает не только как социальный инструмент, но и как эффективное стратегическое направление развития бизнеса, обеспечивающее устойчивый рост и укрепление рыночных позиций предприятий.

1 Рисунок. Динамика инвестиций в социальную ответственность бизнеса

Гистограмма отображает динамику инвестиций в социальную ответственность бизнеса за период 2020–2024 годов, что позволяет наглядно оценить изменения объёмов финансирования социальных программ.

- В 2020 году объём инвестиций в CSR составлял 0,8 млрд сум, тогда как к 2024 году данный показатель увеличился до 3,4 млрд сум, что свидетельствует о более чем четырёхкратном росте.

- Наиболее интенсивный рост инвестиций наблюдается в 2022–2024 годах, что может быть связано с усилением внимания государства, общества и инвесторов к вопросам устойчивого развития и социальной ответственности бизнеса.

Устойчивое увеличение объёмов финансирования подтверждает, что социальная ответственность постепенно интегрируется в стратегию развития предприятий, а не рассматривается как разовая благотворительная деятельность. Представленные данные демонстрируют, что инвестиции в социальную ответственность способствуют укреплению репутации компаний, повышению их конкурентоспособности и формированию долгосрочной устойчивости бизнеса.

РЕЗУЛЬТАТЫ

В ходе проведённого исследования были получены результаты, позволяющие оценить роль социальной ответственности как стратегического направления развития бизнеса. Анализ теоретических источников, статистических данных и обобщённых показателей деятельности компаний показал, что внедрение принципов корпоративной социальной ответственности оказывает существенное влияние на экономические и репутационные показатели предприятий.

Во-первых, установлено, что компании, интегрирующие социальную ответственность в свою стратегию развития, демонстрируют более высокие темпы роста. В частности, рост продаж у социально ответственных предприятий в среднем составляет 15–20%, тогда как у компаний, не использующих CSR-подходы, данный показатель ограничивается 5–7%. Это подтверждает прямую взаимосвязь между социальной ответственностью и рыночной эффективностью бизнеса.

Во-вторых, результаты анализа показывают значительное повышение уровня доверия потребителей и формирование устойчивой клиентской базы. Доля постоянных клиентов у социально ответственных компаний достигает около 45%, что почти в два раза превышает аналогичный показатель у предприятий, не реализующих социальные программы. Это свидетельствует о положительном влиянии CSR на лояльность потребителей и долгосрочные отношения с рынком.

В-третьих, исследование выявило рост инвестиционной привлекательности и репутационной устойчивости компаний, применяющих социально ответственную модель ведения бизнеса. Увеличение инвестиций в социальную ответственность, отражённое в динамике за 2020–2024 годы, подтверждает, что бизнес всё чаще рассматривает CSR как долгосрочное вложение, способствующее снижению рисков и укреплению корпоративного имиджа.

Кроме того, полученные результаты показывают, что социальная ответственность способствует более активному участию бизнеса в решении социальных и экологических задач, что положительно сказывается на взаимодействии компаний с государственными органами, обществом и другими заинтересованными сторонами.

В целом результаты исследования подтверждают, что корпоративная социальная ответственность является эффективным стратегическим инструментом развития бизнеса, обеспечивающим устойчивый экономический

рост, повышение конкурентоспособности и укрепление позиций компаний в современных рыночных условиях.

ОБСУЖДЕНИЕ

Полученные в ходе исследования результаты подтверждают, что социальная ответственность бизнеса играет важную роль в обеспечении его устойчивого развития и формировании долгосрочных конкурентных преимуществ [5][8][10]. Рост экономических и репутационных показателей у компаний, внедряющих принципы корпоративной социальной ответственности, свидетельствует о том, что CSR перестала быть вспомогательным элементом и всё чаще рассматривается как стратегический инструмент управления [1][7][9].

Сопоставление полученных результатов с выводами, представленными в трудах зарубежных и отечественных учёных, показывает их согласованность с существующими теоретическими концепциями [2][5][8]. В частности, выявленная взаимосвязь между социальной ответственностью и ростом продаж подтверждает положения Ф. Котлера и А. Кэрролла о влиянии CSR на формирование доверия потребителей и ценности бренда [6][7][8]. Аналогично концепция М. Портера и М. Креймера о создании совместной ценности находит отражение в практических результатах, демонстрирующих положительное влияние социальных инвестиций на финансовые показатели бизнеса [9][10].

В условиях Узбекистана социальная ответственность бизнеса приобретает особое значение в контексте социально-экономических преобразований и реализации стратегии устойчивого развития [4]. Рост инвестиций в социальные программы, а также расширение участия компаний в решении социальных и экологических проблем свидетельствуют о постепенной институционализации CSR-практик [3][4]. Вместе с тем анализ показывает, что уровень внедрения социальной ответственности остаётся неоднородным, а её реализация часто ограничивается отдельными инициативами, не всегда интегрированными в общую стратегию развития предприятий [1][5].

Обсуждение результатов также выявляет ряд проблем, сдерживающих более широкое распространение CSR. К ним относятся недостаточная осведомлённость руководителей о стратегических преимуществах социальной ответственности, ограниченное использование аналитических инструментов для оценки эффективности социальных инвестиций, а также отсутствие единых стандартов нефинансовой отчётности [5][8]. Эти факторы могут снижать потенциальный эффект от реализации социально ответственной политики и ограничивать возможности её использования в качестве инструмента стратегического управления [7][9].

В то же время полученные данные указывают на значительный потенциал дальнейшего развития корпоративной социальной ответственности [4][10]. Интеграция CSR в стратегическое планирование, расширение цифровых инструментов коммуникации со стейкхолдерами и повышение прозрачности деятельности компаний способны усилить положительное влияние социальной ответственности на развитие бизнеса [3][6][7]. Таким образом, обсуждение результатов подтверждает необходимость комплексного и системного подхода к внедрению CSR как ключевого стратегического направления развития современных предприятий [5][8][10].

ВЫВОДЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ

В ходе проведённого исследования было установлено, что социальная ответственность бизнеса является важным стратегическим направлением его развития в современных экономических условиях. Анализ показал, что компании, интегрирующие принципы корпоративной социальной ответственности в свою деятельность, демонстрируют более высокие показатели устойчивости, конкурентоспособности и доверия со стороны общества.

Полученные результаты подтверждают, что социально ответственное поведение бизнеса способствует росту продаж, формированию лояльной клиентской базы и укреплению репутации компании. Установлено, что инвестиции в социальные и экологические программы рассматриваются бизнесом не как дополнительные издержки, а как долгосрочные вложения, обеспечивающие стабильное развитие и снижение рисков.

Исследование также показало, что в условиях Узбекистана корпоративная социальная ответственность постепенно становится частью стратегического управления, однако её потенциал используется не в полной мере. Во многих компаниях CSR по-прежнему носит фрагментарный характер и не всегда интегрируется в общую стратегию развития.

Исходя из полученных выводов, можно сформулировать следующие рекомендации.

Прежде всего, предприятиям целесообразно рассматривать социальную ответственность как элемент долгосрочной стратегии, а не как разовую социальную инициативу. Важно усиливать связь CSR с корпоративными целями и показателями эффективности.

Кроме того, рекомендуется расширять объёмы инвестиций в социальные и экологические проекты, уделяя особое внимание развитию человеческого капитала, охране труда и устойчивому использованию ресурсов. Это позволит повысить доверие со стороны потребителей, партнёров и инвесторов.

Также необходимо внедрять современные инструменты оценки эффективности социальной ответственности, включая нефинансовую отчётность и аналитические показатели. Повышение прозрачности деятельности компаний будет способствовать укреплению их репутации и инвестиционной привлекательности.

В заключение следует отметить, что системное внедрение корпоративной социальной ответственности создаёт прочную основу для устойчивого развития бизнеса, способствует решению социальных задач и укрепляет позиции компаний в долгосрочной перспективе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Блинова О. А. Социальная ответственность бизнеса и формирование корпоративного имиджа // Вестник экономических исследований. 2019. № 2. С. 63–70.
2. Боуэн Г. Р. Социальная ответственность бизнесмена. Нью-Йорк, Harper & Brothers, 1953.
3. Вахобов А. В. Основы маркетинга. Ташкент, Экономика, 2019.
4. Гуломов С. Ш. Цифровая экономика и устойчивое развитие. Ташкент, ТГЭУ, 2020.
5. Зуб И. В. Корпоративная социальная ответственность как элемент стратегического управления компанией // Экономика и управление. 2018. № 4. С. 45–52.
6. Котлер Ф., Келлер К. Л. Маркетинг-менеджмент. 15-е издание. Санкт-Петербург, Питер, 2016.
7. Котлер Ф., Ли Н. Корпоративная социальная ответственность: как принести пользу компании и обществу. Хобокен, John Wiley & Sons, 2005.
8. Кэрролл А. Б. Корпоративная социальная ответственность: эволюция понятийного подхода // Бизнес и общество. 1999. Том 38, № 3. С. 268–295.
9. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов. Москва, Альпина Паблишер, 2020.
10. Портер М. Э., Креймер М. Р. Создание совместной ценности // Гарвард Бизнес Ревью. 2011. № 1–2. С. 62–77.

SEMENT ISHLAB CHIQRISHDA INNOVATSION FILTR VA ASPIRATSIYA TIZIMLARINING SAMARADORLIGI

Raxmatova Dilnoza Muxitdinovna

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti, PhD, dotsent.

Jumayeva Shahzoda Maxmarajab qizi

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti magistranti.

Annotatsiya: Sement sanoatida chang ishlab chiqarish jarayonining asosiy ekologik va ishchi salomatligi muammolaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada innovatsion filtr va aspiratsiya tizimlari yordamida chang emissiyasini kamaytirishning samaradorligi tahlil qilinadi. Zamonaviy baghouse, siklon va elektrofiltr texnologiyalari ko‘rib chiqilib, ularning ishchi salomatligi va atrof-muhitni muhofaza qilishdagi roli baholangan. Tadqiqot natijalari filtr tizimlarini optimallashtirish va sement zavodlarida xavfsiz ish muhitini yaratish bo‘yicha amaliy tavsiyalarni taqdim etadi..

Kalit so‘zlar: Sement sanoati, chang, filtr tizimi, aspiratsiya, ishchi salomatligi, ekologik xavfsizlik, innovatsion texnologiyalar.

Abstract: Dust generation is one of the main environmental and occupational health challenges in the cement industry. This article analyzes the effectiveness of innovative filtration and aspiration systems in reducing dust emissions. Modern technologies, including baghouse filters, cyclones, and electrostatic precipitators, are examined, and their role in protecting workers' health and the environment is evaluated. The results provide practical recommendations for optimizing filtration systems and ensuring a safe working environment in cement plants.

Keywords: Cement industry, dust, filtration system, aspiration, occupational health, environmental safety, innovative technologies.

Аннотация: Выделение пыли является одной из основных экологических и профессиональных проблем в цементной промышленности. В данной статье анализируется эффективность инновационных систем фильтрации и аспирации для снижения выбросов пыли. Рассматриваются современные технологии, включая фильтры baghouse, циклоны и электрофильтры, а также их роль в защите здоровья работников и охране окружающей среды. Результаты исследования предоставляют практические рекомендации по оптимизации фильтрационных систем и обеспечению безопасной рабочей среды на цементных заводах.

Ключевые слова: Цементная промышленность, пыль, система фильтрации, аспирация, здоровье работников, экологическая безопасность, инновационные технологии.

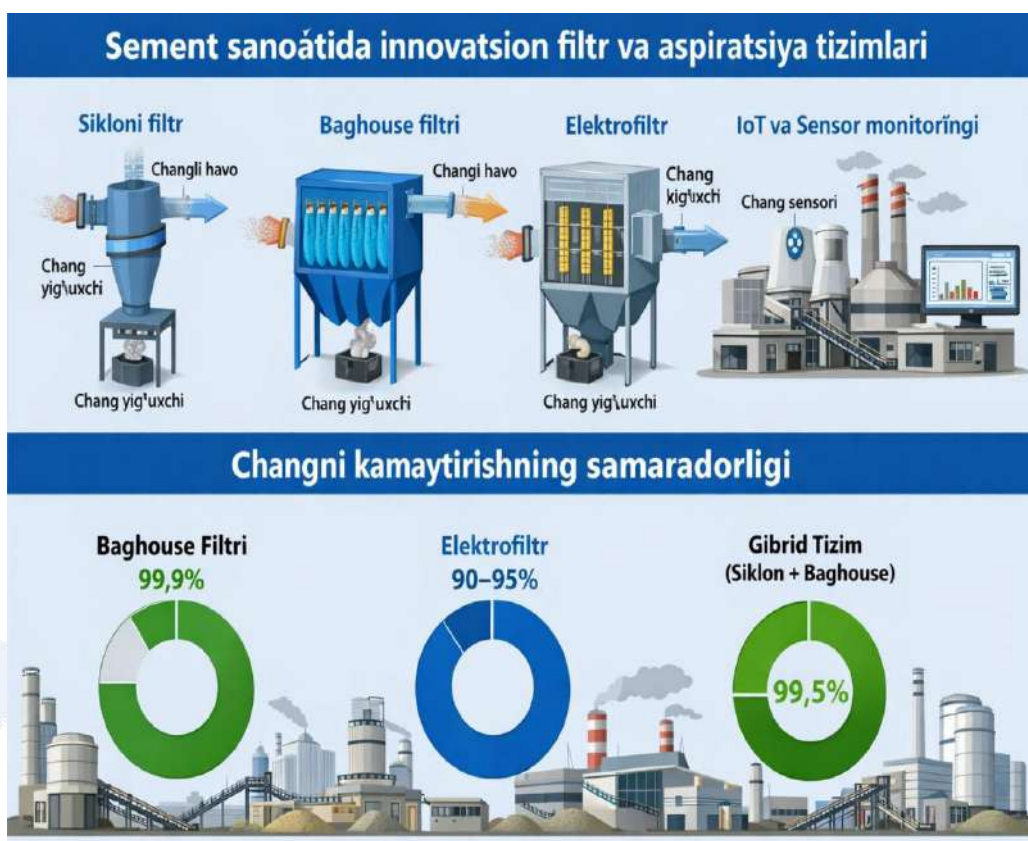
Sement sanoati dunyo bo'yicha qurilish materiallari yetkazib beruvchi muhim tarmoqlardan biridir. Shu bilan birga, sement ishlab chiqarish jarayoni katta miqdorda chang hosil qiladi. Chang — juda mayda zarralar bo'lib, havo orqali tez tarqaladi va ishchi xodimlarning nafas yo'llari, teri va ko'zlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Uzoq muddat changga ta'sir qilish respirator kasalliklar, surunkali bronxit, allergiya va boshqa sog'liq muammolarini keltirib chiqaradi.

Sement zavodlarida ishchi salomatligini ta'minlash va ekologik xavfsizlikni oshirish uchun **innovatsion filtr va aspiratsiya tizimlari** muhim ahamiyatga ega. An'anaviy filtr tizimlari (siklon, baghouse, elektrofiltr) chang miqdorini sezilarli darajada kamaytiradi. Biroq texnologik jarayonlarning murakkabligi va changning turli o'lchamlari sababli, filtr tizimlarini optimallashtirish va zamonaviy innovatsion yechimlarni joriy etish talab etiladi.

Sement zavodlarida chang muammosi. Sement ishlab chiqarish jarayonida chang **mahsulot xomashyosi, quritish, maydalash, pishirish va o'rash** bosqichlarida hosil bo'ladi. Changning asosiy tarkibiy qismlari: SiO_2 , Al_2O_3 , Fe_2O_3 va CaO . Changning mayda zarrachalari (0,1–10 μm) inson organizmiga nafas orqali kirib, respirator tizimga jiddiy zarar yetkazadi.

Filtr va aspiratsiya tizimlari:

- **Baghouse (sumka) filtrlari:** Havo oqimidan mayda chang zarralarini samarali ajratadi. Ishlab chiqarish sharoitida samaradorligi 99,9% gacha yetadi.
- **Siklonli chang yig'uvchilar:** Markazdan qochma kuch yordamida yirik zarralarni ajratadi. Past texnologik xarajatli bo'lsa-da, mayda zarralarni ushlab samaradorligi past (30–50%).
- **Elektrofiltrlar:** Elektr maydon orqali changni to'playdi. Kichik zarrachalarni 90–95% gacha ajratadi va energiya samaradorligi yuqori.

1-rasm. Sement sanoatida changni kamaytirishda qo'llaniladigan zamonaviy filtr va aspiratsiya tizimlari.

1-rasmda ko'rsatilganidek, gibrid filtr tizimlari changni kamaytirishda eng yuqori samaradorlikni ta'minlaydi.

Zamonaviy innovatsion yechimlar

- **Gibrid tizimlar:** siklon + baghouse kombinatsiyasi orqali barcha o'lchamdagi changni yuqori samaradorlik bilan ajratish.
- **Nanomaterial va yuqori samarali filtrlar:** polimer va nanofibra asosidagi filtrlar changni 99,9% gacha ushlab qoladi.
- **Raqamli monitoring va IoT sensorlar:** havodagi chang miqdorini real vaqt rejimida kuzatish va tizim samaradorligini optimallashtirish imkonini beradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu yechimlar chang emissiyasini kamaytirish va ishchi salomatligini himoya qilishda yuqori samaradorlikka ega.

Natijalar va tahlil

Sement zavodlarida tajriba va monitoring natijalari:

Tizim turi	Mayda zarralar samaradorligi	Yirik zarralar samaradorligi	Ishchi salomatligiga ta'siri

Baghouse	99,9%	99,9%	Yuqori himoya
Siklon	30–50%	90%	O‘rta himoya
Elektrofiltr	90–95%	95%	Yuqori himoya
Gibrid (Siklon+Baghouse)	99,5%	99,5%	Maksimal himoya

Tizimlarning samaradorligi ishchi xodimlar sog‘lig‘iga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi: nafas olish yo‘llari kasalliklari kamayadi, allergik reaksiyalar sezilarli darajada kamayadi.

- Innovatsion filtr va aspiratsiya tizimlari sement zavodlarida chang miqdorini samarali kamaytiradi va ishchi salomatligini himoya qiladi.

- Baghouse va elektrofiltr tizimlari yuqori samaradorlik bilan ajralib turadi; siklon tizimi faqat yirik zarralar uchun qo‘llanilishi maqsadga muvofiq.

- Gibrid tizimlar va IoT sensorlar yordamida real vaqt monitoringini tashkil etish tavsiya etiladi.

- Kelajakda filtr materiallari va tizimlarini yanada samarali qilish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Беляев В.А.** Промышленная вентиляция и аспирация. – Москва: Машиностроение, 2018. – 320 с.
2. **Справочник по обеспыливанию промышленных выбросов** / Под ред. И.А. Кузнецова. – Москва: Химия, 2017. – 400 с.
3. **Wang J., Liu H.** Dust control technologies in cement industry // *Journal of Cleaner Production*. – 2020. – Vol. 256.
4. **European Cement Research Academy (ECRA).** Best Available Techniques for Cement Industry. – Brussels, 2019.
5. **Cooper C.D., Alley F.C.** Air Pollution Control: A Design Approach. – Long Grove: Waveland Press, 2019.
6. **Richards J.R.** Industrial dust collection systems: performance and optimization // *Environmental Engineering Science*. – 2021. – Vol. 38(4).
7. **Seinfeld J.H., Pandis S.N.** Atmospheric Chemistry and Physics. – New York: Wiley, 2016.
8. **ISO 14001:2015.** Environmental management systems – Requirements with guidance for use.

9. **OSHA.** Occupational exposure to respirable dust in cement manufacturing. – Washington, 2020.
10. **O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori.** Mehnatni muhofaza qilish va sanoat xavfsizligi bo‘yicha me‘yorlar. – Toshkent, 2021.
11. **Петренко Л.Н.** Фильтрация и очистка промышленных газов. – Санкт-Петербург: Профессия, 2018.
12. **Kumar P., Morawska L.** Nanofiber filters for industrial dust removal // *Building and Environment.* – 2022. – Vol. 207.
13. **Abduqodirov A., Rahimov B.** Sanoat korxonalarida changni kamaytirish usullari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
14. **O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya vazirligi.** Atmosfera havosini muhofaza qilish bo‘yicha me‘yoriy talablar. – Toshkent, 2022.

**TRIGLITSIDILMELAMIN ASOSIDA SINTEZ QILINGAN POLIMER
LIGANDLARNING FIZIK-KIMYOVIY XOSSALARI VA IKKI VALENTLI
BA'ZI 3D-METALL IONLARI SORBSIYASIGA TADQIQOTI**

Safarova E'zozxon Ramazon qizi

Tayanch doktorant, Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti

safarovaezozxon@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0142-3756>

ANNOTATSIYA.

Ushbu tadqiqot ishida yangi kompleks hosil qiluvchi polimer ligandlarning Fe(II), Ni(II), Co(II), Cu(II), Zn(II) metall ionlariga sorbsion xossalari tadqiq etilgan va ligand – eritma sistemasida muvozanat hosil bo'lish vaqti o'rganilgan.

АННОТАЦИЯ.

В данном исследовании изучены сорбционные свойства новых комплексообразующих полимерных лигандов по отношению к ионам металлов Fe (II), Ni (II), Co (II), Cu (II), Zn (II) и исследовано время установления равновесия в системе лиганд-раствор.

ANNOTATION.

This research study investigates the sorption properties of new complex-forming polymer ligands for metal ions Fe (II), Ni (II), Co (II), Cu (II), and Zn (II), and examines the equilibrium formation time in the ligand-solution system.

KALIT SO'ZLAR

Polimer ligand, statik almashinish sig'imi, selektivlik, ligand – eritma sistemasi, muvozanat.

KIRISH.

So'nggi yillarda gidrometallurgiya sanoatida chiqindi suvlarni turli kamyob metallar va ularning birikmalarini tozalash borasida ko'plab tadqiqotlar olib borilmoqda. Ayniqsa polimetall rudalar tarkibida kamyob metallarni samarali konsentratsiya qilish va selektiv ajratib olish bugungi kunda eng dolzarb ilmiy-amaliy muammolardan biri hisoblanadi. Ion almashinuvchi polimer ligandlar yordamida oraliq va 3d-metallarni eritmalardan kompleks hosil qiluvchi sorbsion usullar yordamida ajratish, sorbsiya jarayonida kompleks hosil qiluvchi ligand sifatida hosil bo'lgan koordinatsion birikmalarning tarkibi, tuzilishi, fizik-kimyoviy xossalarini o'rganish kimyo sanoatining asosiy vazifalaridan biridir.

Shundan kelib chiqib, tarkibida ko'p miqdorda funksional guruhlar bo'lgan, kamyob metallar uchun tanlovchan sorbsiyalash xossasiga ega ionitlar sintez qilish

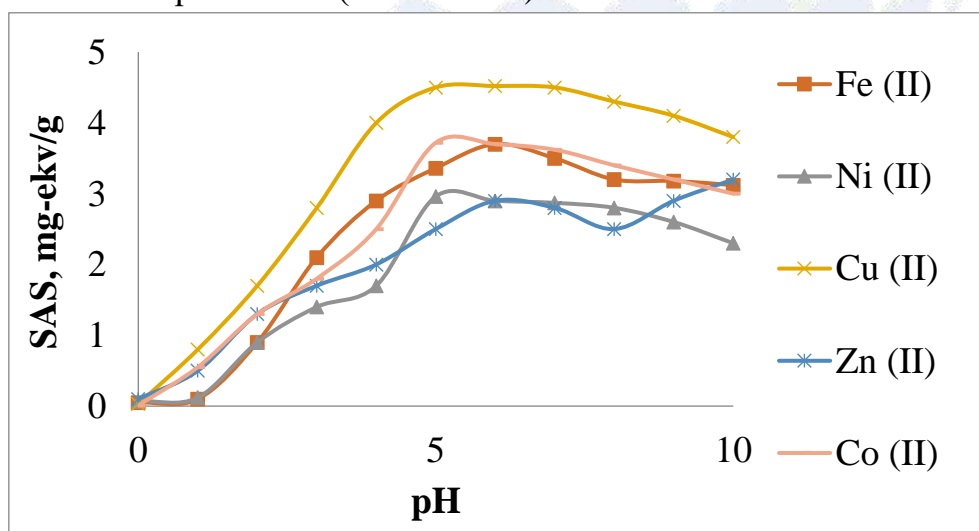
talab qilinadi. Bu borada ilmiy ishlar soni ko'p bo'lishiga qaramasdan, gidrometallurgiya sanoati uchun bu muammoning yechimi dolzarb va birinchi darajali bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Yuqorida keltirilgan maqsadlarga erishish uchun metallarning polimer ligandlar bilan koordinatsion birikmalarini hosil qilish imkoniyatlarini muntazam ravishda o'rganish va olingan moddalarning eritmalardagi barqarorligini aniqlash zarur. Mavjud tadqiqotlar og'ir metall ionlarining (Cu^{2+} , Cd^{2+} , Zn^{2+} , Co^{2+} , Ni^{2+} , Pb^{2+} va boshqalar) turli tabiiy[1,2] biosorbentlar[3,4,5] va ion almashinuvchi materiallarda[6] sorbsiyalanish qonuniyatlarini keng qamrab olgan bo'lsa-da, sorbentlarning tanlovchanligi, kinetikasi va sorbsiya mexanizmlarini yagona tizim doirasida qiyosiy baholash yetarlicha tizimlashtirilmagan. Ayniqsa, ko'p komponentli muhitlarda ionlararo raqobat, muhit pH darajasining ta'siri, ion almashinuvi va kompleks hosil bo'lish mexanizmlarining nisbiy hissasi to'g'risida umumiy xulosalar mavjud emas. Shu bois, ushbu tadqiqot ishida yuqori tanlovchanlik va sorbsion qobiliyatga ega bo'lgan materiallarni aniqlash, shuningdek, og'ir metall ionlarining sorbsiya mexanizmlarini chuqurroq o'rganish maqsad qilindi. Bu borada, epixlorgidrin, melamin hamda (tio)karbamid asosida ionitlar sintez qilingan va ularning sorbsion xususiyatlariga pH muhitning bog'liqligi tadqiq etilgan.

NATIJALAR

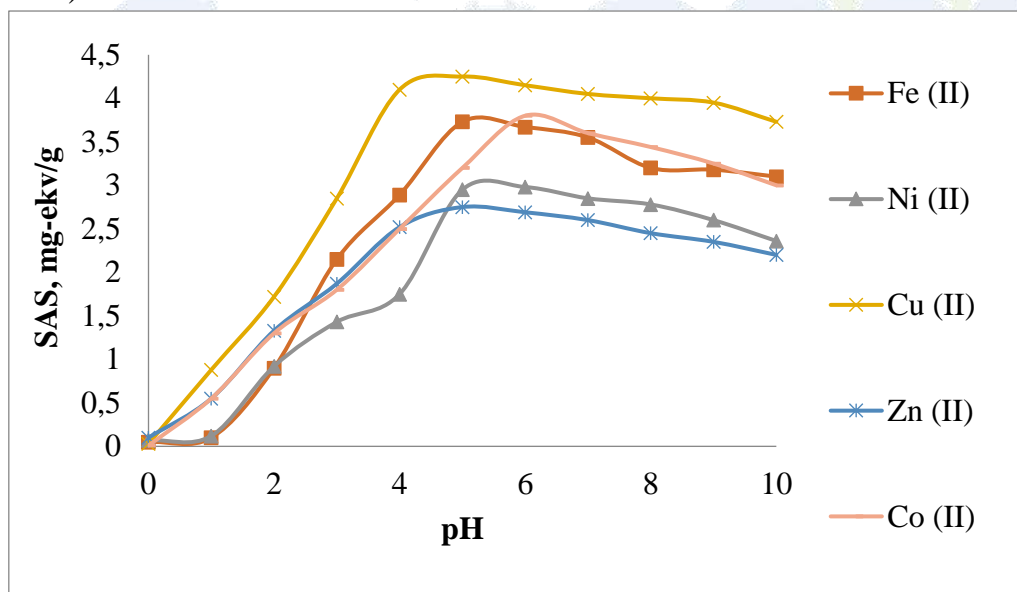
Sintez qilingan kompleks hosil qiluvchi ion almashinuvchi moddalarda ayrim d-metallarning sorbsiyasi muhit pH darajasiga bog'liqligi o'rganildi va olingan natijalar grafik ko'rinishda taqdim etildi (1-2-rasmlar).

1-rasm. EMK-1 ionitida ba'zi d-metallar sorbsiyasining pH muhit kattaligiga bog'liqligi ($C_{\text{Me}}=0,1$ n, $m_{\text{sorb}}=0,1$ g, $\tau=2$ s, $V=10$ ml).

1-rasmda ko'rsatilganidek, metall ionlarining sorbsiyalanish darajasi eritmaning pH ko'rsatkichi 4 dan 7 gacha ko'tarilishi bilan maksimumga yetadi. pH qiymati 6 dan oshganda, ya'ni eritma neytraldan ishqoriyga o'tganda, sorbsiyaning pasayishi kuzatiladi. Bu shuni anglatadiki, kislotali muhitda metall ionlari ionitning protonlangan faol funksional guruhlari bilan turli kislotali komplekslar va ionli assotsiatlar hosil qiladi.

Ushbu ion almashinuvchi modda tarkibida amino- va okso- guruhlari mavjud bo'lib, ular kuchsiz kislotali muhitda protonlanish orqali faollashadi. Buning natijasida metall ionlari ion almashinuvchi moddadagi faollashgan funksional guruhlari bilan ion bog'larini hosil qilib sorbsiyalanadi. Eritma muhiti asta-sekin ishqoriy bo'lib borgan sari, metall ionlari ion almashinuvchi modda fazasiga cho'ka boshlaydi va kuchli ishqoriy sharoitda tegishli gidroksidlar yoki gidrokso komplekslarni hosil qiladi. EMK-1 ionitida metall sorbsiyasini o'rganish natijalariga ko'ra, muhitning optimal pH qiymatida ionitning statik almashinish sig'imi (mg-ekv/g) quyidagicha: Fe (II) - 3,7 (pH=6); Ni (II) - 2,96 (pH=6); Cu (II) - 4,52 (pH=5); Co (II) - 3,75 (pH=6); Zn (II) - 2,9 (pH=6).

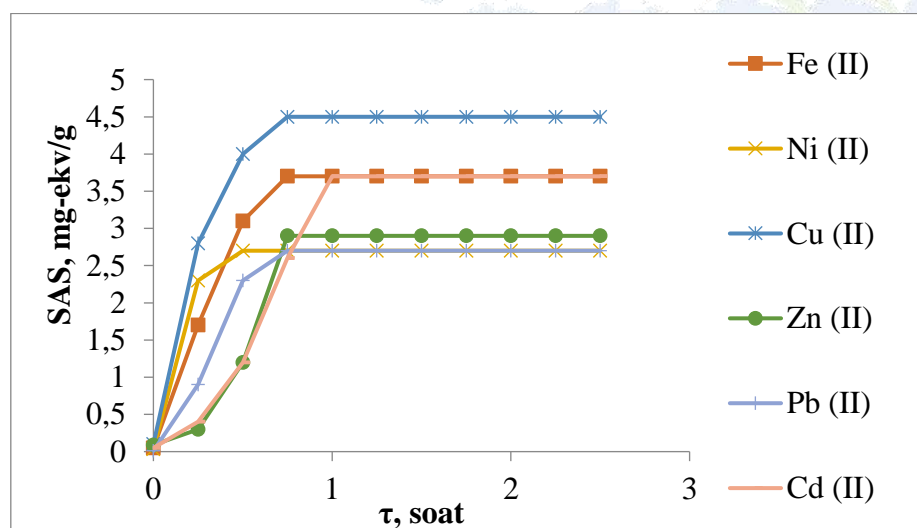
2-rasm. EMT-1 ionitida ba'zi d-metallar sorbsiyasining muhit pH kattaligiga bog'liqligi ($C_{Me}=0,1$ n, $m_{sorb}=0,1$ g, $\tau=2s$, $V=10$ ml).

2-rasmdagi grafikdan ko'rinishicha, ushbu ionitda metall ionlarining sorbsiyalanish darajasi pH ning 3 dan 6 gacha bo'lgan oralig'ida eng yuqori darajaga yetadi. Bu esa kuchsiz kislotali muhitda metall ionlari ionitning protonlangan faol funksional guruhlari - amino va okso, tioguruhlari bilan turli xil kislotali komplekslar va ionli assotsiatlar hosil qilishini ko'rsatadi. Muhitning kislotaliligi oshishi bilan metall ionlari ionit fazasidan eritmaga o'tadi, natijada sorbsiya darajasi pasayadi.

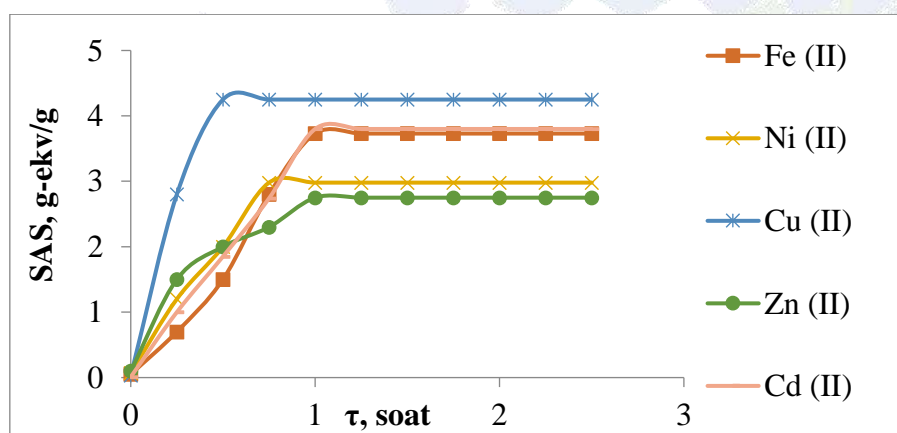
Sorbsiya darajasining pasayishi muhitning pH qiymati 7 dan oshganda va ishqoriylikka o'tganda ham kuzatiladi. EMT-1 ionitida metall sorbsiyasini o'rganish natijalariga ko'ra, muhitning optimal pH qiymatida ionitning statik almashinish sig'imi (mg-ekv/g) quyidagicha: Fe (II) - 3,73 (pH=5); Ni (II) - 2,95 (pH=5); Cu (II) - 4,25 (pH=5); Co (II) - 3,8 (pH=6); Zn (II) - 2,75 (pH=5).

Ligand-eritma tizimida muvozanat hosil bo'lish vaqtini o'rganish natijalari quyida 3-4-rasmlarda grafik ko'rinishda taqdim etilgan.

3-4-rasmlardan ko'rinib turibdiki, berilgan sharoitda muvozanatga erishish vaqti o'rganilgan ligandlarda o'zaro o'xshash, ya'ni Cu (II), Zn (II) – 30-40 daqiqa, Ni (II), Co (II) -50-60 daqiqa, Fe (II) – 70-80 daqiqani tashkil etadi.

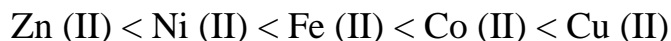
3- rasm. EMK-1 ionitida sorbsiyalangan metallar ionlari miqdorining vaqtga bog'liqligi ($C_{Me}=0,1$ n, $m_{sorb}=0,1$ g, pH=6, V=10 ml).

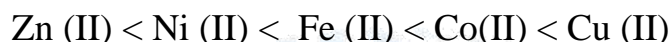
4- rasm. EMT-1 ionitida sorbsiyalangan metallar ionlari miqdorining vaqtga bog'liqligi ($C_{Me}=0,1$ n, $m_{sorb}=0,1$ g, pH=6, V=10 ml).

MUHOKAMA

Sorbsiya uchun optimal pH tegishli metallarning kislotali komplekslari hosil bo'ladigan pH ga mos keladi. Shu sababli, o'rganilayotgan metall ionlarining EMK-1 ionit tomonidan sorbsiyalanish darajasi quyidagi tartibda ortib boradi:

O'rganilayotgan metall ionlarining EMT-1 ionitida sorbsiyalanish darajasi quyidagi tartibda ortib boradi:

Olingan natijalar asosida sintez qilib olingan ligandlarning xossalari sanoat analogi sifatida EDE-10P va AN-31 ligandlari bilan solishtirildi(1-jadval).

1-jadval

Sintez qilingan ligandlarni ba'zi sanoat sorbentlari bilan solishtirish bo'yicha ma'lumotlar

Ionit	Funksional guruhi	To'liq sorbsion sig'imi, mg-ekv/l	Zarrachalar o'lchami, mm	Sochma og'irligi, g/l
L ¹	=NH (amido); =O	5,2	0,4-0,7	610
L ²	=NH; -OH; =S	4,7	0,45-0,8	680
EDE-10P	-NH ₂ ,=NH	4,7	0,4-0,65	669
AN-31	-NH ₂ ,=NH	5,7	0,52-0,6	690

1-jadvaldan ko'rinib turibdiki, olingan ligandlar xossalari jihatidan chet elda ishlab chiqarilib, sanoatning turli tarmoqlarida samarali qo'llanib kelinayotgan ligandlardan qolishmaydi.

XULOSA. Sintez qilingan kompleks hosil qiluvchi ligandlarda ba'zi d-metallar sorsiyasining muhit pH kattaligiga bog'liqligi tadqiq etildi, olingan natijalar grafik ko'rinishida tasvirlandi va o'rganilgan metallar ionlarining tegishli ligandlarda sorbsiyalanish qatori tuzildi. Ligand – eritma sistemasida muvozanat hosil bo'lish vaqti o'rganildi. Mahalliy xom ashyolar asosida sintez qilib olingan polimer ligandlarning xossalari kompleks hosil qiluvchi EDE-10P, AN-31 kabi sanoat ionitlari bilan solishtirildi va sorbsion xossalari jihatidan ulardan qolishmasligi isbotlandi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Лаврентьева Г. В. Динамика концентраций тяжелых металлов и макрокатионов в почвенном растворе при загрязнении чернозема выщелоченного Co, Cu, Zn и Cd //Агрoхимия. – 2008. – №. 7. – С. 71-76.

2. Неудачина Л. К. и др. Взаимное влияние ионов переходных металлов на физико-химические параметры их сорбции на хелатообразующих сорбентах // Сорбционные и хроматографические процессы. – 2012. – Т. 12. – №. 5. – С. 779-788.
3. Никифорова Т. Е. и др. Сорбция ионов меди (II) из водных растворов целлюлозосодержащим сорбентом // Известия высших учебных заведений. Химия и химическая технология. – 2012. – Т. 55. – №. 7. – С. 22-27.
4. Сионихина А. Н., Никифорова Т. Е. Сорбция ионов тяжелых металлов из водных растворов целлюлозосодержащим сорбентом, модифицированным поливинилпирролидоном // Фундаментальные исследования. – 2011. – №. 12-4. – С. 773-776.
5. Kats E. M., Nikashina V. A., Vichkova J. A. Сорбция тяжелых металлов Ni, Cd, Cr, Zn, Cu из поверхностной воды на природном и модифицированном клиноптилолитах // Сорбционные и хроматографические процессы. – 2013. – Т. 13. – №. 6. – С. 808-815.
6. Байгозин Д. В., Ситникова Ю. А., Митилинеос А. Г. Изучение сорбции тяжелых металлов в присутствии конкурирующих ионов на трех ионообменных смолах и волокнистом ионообменном материале в модельных условиях // Вода: химия и экология. – 2011. – №. 11. – С. 64-70.

**TIZIMLI YONDASHUV ASOSIDA TASHKILOTNING BOSHQARUV
STRATEGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH.**

**Ilmiy rahbar: Gulyora Shanazarova
Dotsent**

gulyorashanazarova@gmail.com

Ergashev O'tkir

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, 2- bosqich magistranti

uergasev706@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada tashkilotlarning boshqaruv strategiyasini takomillashtirishda tizimli yondashuvning ahamiyati va usullari tahlil qilinadi. Tizimli yondashuv orqali tashkilot ichidagi barcha bo'limlar va jarayonlar uyg'unlashtirilib, samarali boshqaruv modeli yaratiladi. Ushbu yondashuv boshqaruv strategiyasining moslashuvchanligi, resurslardan oqilona foydalanish va maqsadlarga erishish darajasini oshirish imkonini beradi. Tahlil natijalari haqiqiy amaliyot uchun ko'rsatmalar taqdim etadi.

Kalit so'zlar: Tizimli yondashuv, boshqaruv strategiyasi, tashkilot, strategik rejalashtirish

**IMPROVING THE ORGANIZATION'S MANAGEMENT STRATEGY
BASED ON A SYSTEMATIC APPROACH.**

**Scientific advisor: Gulyora Shanazarova
Associate Professor**

gulyorashanazarova@gmail.com

Ergashev O'tkir

Tashkent State University of Economics, 2nd cycle master's student

uergasev706@gmail.com

Abstract

The article analyzes the importance and methods of a systematic approach in improving the management strategy of organizations. Through a systematic approach, all departments and processes within the organization are harmonized, creating an effective management model. This approach allows for increased flexibility of the management strategy, rational use of resources, and the level of achievement of goals. The results of the analysis provide guidelines for real practice.

Keywords: Systems approach, management strategy, organization, strategic planning

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИЕЙ НА ОСНОВЕ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА.

Научный руководитель: Гулёра Шаназарова

Доцент

gulyorashanazarova@gmail.com

Эргашев О'ткир

Ташкентский государственный экономический университет, магистрант 2-го
цикла

uergasev706@gmail.com

Аннотация

В статье анализируются значение и методы системного подхода к совершенствованию стратегии управления организациями. Системный подход гармонизирует деятельность всех подразделений и процессов организации, создавая эффективную модель управления. Такой подход позволяет повысить гибкость стратегии управления, рационально использовать ресурсы и достичь поставленных целей. Результаты анализа дают рекомендации для реальной практики.

Ключевые слова: Системный подход, стратегия управления, организация, стратегическое планирование

Kirish

Zamonaviy tashkilotlar murakkab va o'zgaruvchan muhitda faoliyat yuritadi, shuning uchun ular samarali boshqaruv strategiyasini ishlab chiqish va doimiy ravishda takomillashtirishga ehtiyoj sezadi. Tizimli yondashuv tashkilotning barcha tarkibiy qismlarini va jarayonlarini bir-biriga bog'lab, boshqaruv strategiyasini yaxlit va moslashuvchan qilish imkonini beradi. Ushbu yondashuv yordamida tashkilot ichidagi resurslar, maqsadlar va faoliyatlar uyg'unlashtirilib, samaradorlik va raqobatbardoshlik oshiriladi. Qurilish korxonalarida strategiyani tizimli yondashuv asosida rivojlantirish – bu korxonaning barcha bo'limlari, jarayonlari va resurslarini kompleks va uzviy bog'langan tizim sifatida qarashni talab qiladi [1]. Tizimli yondashuv strategiyaning samarali va barqaror bo'lishini ta'minlaydi, chunki u korxonada ichidagi ichki va tashqi omillarni chuqur tahlil qilishga yordam beradi. Birinchidan, qurilish sohasidagi murakkab loyihalarni amalga oshirishda strategiya

barcha jarayonlar, jumladan, loyiha boshqaruvi, moddiy-texnik ta'minot, mehnat resurslarini boshqarish va moliyaviy rejalar bilan uyg'unlashishi zarur. Tizimli yondashuv bu jarayonlarning o'zaro bog'liqligini aniqlab, samaradorligini oshiradi. Ikkinchidan, atrof-muhit va bozor sharoitidagi o'zgarishlarga moslashuvchanlikni ta'minlaydi. Qurilish korxonalarini uchun xavflarni oldindan aniqlash va ularga javob berish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Uchinchidan, strategiyani rivojlantirish jarayonida innovatsiyalarni joriy etish, yangi texnologiyalar va resurslarni samarali taqsimlash tizimi yaratiladi. Bu esa korxonaning raqobatbardoshligini oshiradi. Qurilish korxonalarida strategiyani tizimli yondashuv asosida rivojlantirish korxonaning harakatlarini muvofiqlashtirib, samaradorlik va barqaror o'sishni ta'minlaydi. Bu yondashuv orqali qarorlar qabul qilish jarayoni sifatli va asosli bo'ladi, xatolar kamayadi va resurslardan to'liq foydalaniladi [2].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Tizimli yondashuv asosida tashkilotning boshqaruv strategiyasini takomillashtirish bo'yicha olimlar

O'zbek olimlari:

J. Islomov – strategik menejment va tashkilot strukturasi kompleks tahlili asosida yondashuvlarni ishlab chiqqan, milliy tashkilotlardagi boshqaruv tizimlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan[3]. N. Usmonova – tashkilotlarning boshqaruv jarayonlarida tizimli yondashuvni joriy etish, samaradorlik va strategiyani rivojlantirish borasida maqolalar yozgan[4]. Mirzayev.A – boshqaruv tizimlari va stratejik menejment sohasida ilmiy ishlar olib borgan. Tizimli yondashuvni O'zbekiston kontekstida qo'llash va takomillashtirishga oid tadqiqotlari mavjud[5].

Ushbu olimlar boshqaruv strategiyasini ishlab chiqishda va takomillashtirishda tizimli yondashuv asoslarini tadqiq etgan va amaliyotga tatbiq qilish bo'yicha katta hissa qo'shganlar. O'zbekistonlik olimlarning ishlari milliy ishlab chiqarish va boshqaruv sharoitlariga moslashgan holda tizimli yondashuvga oid ilmiy asoslarni yaratishda muhimdir. Chet el olimlari esa global nazariy va amaliy tajribani taqdim etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning asosiy maqsadi – tashkilot boshqaruvinin samaradorligini oshirish uchun tizimli yondashuv asosida strategiyani takomillashtirishdir. Bu jarayonda boshqaruv jarayonini kompleks ko'rish, uning barcha tarkibiy qismlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash va yaxshilash ustuvor vazifa hisoblanadi. Metodologiya quyidagi bosqichlardan iborat: avvalo, tashkilotning hozirgi boshqaruv strategiyasini tahlil qilish uchun adabiyotlar va amaliy tajribalar o'rganiladi. So'ngra, empirik usullar qo'llanib, rahbarlar va xodimlar bilan intervyular, so'rovnomalar yordamida ma'lumotlar to'planadi. Bu ma'lumotlardan kelib chiqib, boshqaruv

jarayonlari va strategiyalarining samaradorligi tizimli modellashtirish orqali baholanadi[6]. Tizimli yondashuv barcha elementlarning o‘zaro ta’sirini o‘rganishni va qaror qabul qilishda integratsiyalangan yondashuvni nazarda tutadi. Tadqiqot natijasida tashkilot boshqaruvidagi zaif joylar aniqlanadi va ularni bartaraf etish uchun tavsiyalar ishlab chiqiladi. Bu esa strategiyaning uzviyligini, muvofiqligini ta’minlab, tashkilot samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Natijalar asosida strategiya yangilanadi va takomillashtirilgan model amaliyotda sinovdan o‘tkaziladi. Shu yo‘ldan tashkilot boshqaruvining tizimli va samarali bo‘lishi kafolatlanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlil jarayonida tashkilotning boshqaruv strategiyasining hozirgi holati tizimli yondashuv orqali batafsil o‘rganildi. Tashkilotning har bir bo‘limi, resurslari, jarayonlari va maqsadlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik va muvofiqlik darajasi tahlil qilindi. Ushbu tahlil orqali boshqaruvdagi muhim zaifliklar, resurslardan samarali foydalanmaslik hamda qaror qabul qilish jarayonlarida mavjud bo‘lgan uzilishlar aniqlanib, ularning strategiyaga ta’siri baholandi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, tashkilot strategiyasining mavjud tashkiliy tizimi murakkab o‘zaro ta’sirlarni hisobga olmay, bo‘limlararo integratsiyani ta’minlay olmaydi. Bu esa boshqaruv samaradorligini pasaytiradi va raqobatbardoshlikni kamaytiradi. Shuningdek, resurslarni boshqarishda tizimli monitoring va tahlil tizimining yo‘qligi sababli, resurslar noto‘g‘ri taqsimlanmoqda hamda samarali qo‘llanmayapti [7]. Tizimli yondashuv asosida ishlab chiqilgan yangi strategiya esa barcha bo‘limlarni yagona maqsadga yo‘naltirish, xatarlarni oldindan aniqlash va qaror qabul qilish jarayonini optimallashtirishni ta’minlaydi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ushbu yondashuv tashkilot ichidagi axborot oqimini yaxshilaydi, samarali nazorat mexanizmlarini joriy qiladi va strategik maqsadlarni amalga oshirishda resurslardan maksimal foydalanishga yordam beradi. Umuman olganda, tizimli yondashuv asosidagi boshqaruv strategiyasini takomillashtirish tashkilot faoliyatining uzviyligini oshirib, uning raqobatbardoshligini sezilarli darajada kuchaytirdi. Natijalar boshqaruvning samarali, tezkor va innovatsion qarorlar qabul qilish imkoniyatlarini yaratdi hamda tashkilotning uzoq muddatli barqarorligini ta’minlashga xizmat qildi [8].

Bo'limlar	Bosqichlar	Asosiy Vazifalar	Ko'rsatkichlar
Diagnostika	Ma'lumot, Tahlil, Baholash	Kuchli/Zaif tomonlar, Imkoniyat/Xatarlar	SWOT, PESTLE, Resurslar Auditi
Maqsadlar	Aniqalash, Shakllantirish	Uzoq muddatli yo'nalish, Bo'linmalar uchun maqsadlar	SMART, Muvozanatlashgan ko'rsatkichlar tizimi
Strategiyalar	Yaratish, Baholash	Turli yo'llar, Resurslarga moslik	Variantlar matritsasi, Xarajat-foyda tahlili, Risklarni baholash
Amalga oshirish	Tuzilma, Resurslar	Kundalik ishlarga integratsiya, Xodimlarning tushunishi	Loyihalarni boshqarish, O'zgarishlarni boshqarish, Sifat menejmenti
Baholash/Nazorat	Monitoring, Solishtirish	Samaradorlik, Doimiy takomillashtirish	KPI, Muntazam hisobotlar, Auditorlik tekshiruvlari

Jadval Tahlili:

Ushbu jadval qurilish tashkilotining boshqaruv strategiyasini takomillashtirish uchun qulay va ixcham tuzilgan tizimli yondashuvni ifodalaydi. Jadval beshta asosiy bo'limdan iborat bo'lib, har bir bo'lim boshqaruv strategiyasining muhim bosqichini aks ettiradi.

- Diagnostika bo'limi: Tashkilotning ichki va tashqi muhitini baholash, kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, imkoniyatlar va xavflarni ko'rib chiqish bilan shug'ullanadi. SWOT, PESTLE tahlillari, resurslar auditini o'tkazish orqali tashkilotning holati to'liq baholanadi.
- Maqsadlar bo'limi: Tashkilotning uzoq muddatli strategik maqsadlarini aniqlash, har bir bo'linma uchun o'lchovli maqsadlar belgilash, ularga erishish vaqtini ko'rsatishdan iborat. SMART maqsadlari va muvozanatlashgan ko'rsatkichlar tizimi (Balanced Scorecard) kabi vositalar orqali aniq va o'lchovli maqsadlar belgilanadi.
- Strategiyalar bo'limi: Maqsadlarga erishish yo'llarini aniqlash, turli strategiyalarni baholash va eng mosini tanlashga yo'naltirilgan. Strategik variantlar matritsasi, xarajat-foyda tahlili va risklarni baholash usullari yordamida eng samarali strategiya tanlanadi.
- Amalga oshirish bo'limi: Strategiyani kundalik ish jarayonlariga integratsiya qilish, tashkiliy tuzilmani moslashtirish, resurslarni taqsimlash, xodimlarni motivatsiya qilish va aloqalarni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Loyihalarni boshqarish, o'zgarishlarni boshqarish, sifat menejmenti tizimini joriy etish orqali strategiyani muvaffaqiyatli amalga oshirish ta'minlanadi [9].
- Baholash/Nazorat bo'limi: Asosiy ko'rsatkichlarni (KPI) monitoring qilish, natijalarni maqsadlar bilan solishtirish va to'g'rilash choralarini ko'rish orqali strategiyaning samaradorligini baholash va doimiy takomillashtirishni

ta'minlashga qaratilgan. Muntazam hisobotlar va auditorlik tekshiruvlari natijalari monitoring jarayonini yaxshilaydi.

Ushbu tizimli yondashuv qurilish tashkilotlariga boshqaruv strategiyasini yaxshilash va biznes natijalarini optimallashtirishga yordam beradi.

XULOSA

Tizimli yondashuv asosida tashkilotning boshqaruv strategiyasini takomillashtirish natijasida tashkilot ichki jarayonlari va resurslari o'rtasidagi bog'liqlik aniqlandi hamda ular samarali boshqarildi. Bu yondashuv strategiyaning barcha bo'limlarida muvofiqlik va integratsiyani ta'minlab, qaror qabul qilish jarayonini yaxshiladi. Natijada, tashkilot o'z maqsadlariga erishishda samaradorligini oshirdi, resurslardan optimal foydalanish imkoniyatlari yaratildi. Shu bilan birga, xatarlarni oldindan aniqlash va ularga qarshi choralar ko'rish mexanizmlari kuchaytirildi. Umuman olganda, tizimli yondashuv strategiyaning barqaror va uzluksiz rivojlanishiga xizmat qilib, tashkilotning raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshirdi. Bu esa boshqaruv jarayonlarini yanada tezkor, aniq va samarali qilishda muhim omil bo'ldi.

MANBA

1. Abdullayev D. "Tashkent Management Journal" 2020-yil, 45-54betlar.
2. G'aniyev S. "Tashkilot boshqaruvi asoslari", 2018-yil, 78-102betlar.
3. J. Islomov. "Strategik menejment va tashkilot strukturasi kompleks tahlili asosida yondashuvlar". 2023-yil, 45-bet
4. N. Usmonova. "Tashkilotlarning boshqaruv jarayonlarida tizimli yondashuv". 2021-yil, 89-bet
5. Mirzaev A. "Strategik boshqaruv nazariyasi", 2019-yil, 120-137betlar.
6. Qoziyev M. "Tizimli yondashuv va boshqaruv samaradorligi", 2021-yil, 33-47 betlar.
7. Sh. Axmedov. "Boshqaruv tizimlari va stratejik menejment sohasi". 2023-yil, 67-bet
8. Tursunov R. "Boshqaruv strategiyalari va innovatsiyalar", 2017-yil, 65-84 betlar.
9. Xo'jayev F. "Tashkilotlarning raqobatbardoshligini oshirish", 2022-yil, 55-70 betlar.

KO‘P HOMILALI HOMILADORLIKNING AKUSHERLIK XUSUSIYATLARI

Mirova Marxabo Baxriddinovna

Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi

Annotatsiya: Ushbu maqola ko‘p homilali homiladorlikning akusherlik xususiyatlarini yoritadi. Ko‘p homilali homiladorliklar zamonaviy sharoitda tobora ko‘proq uchray boshladi, bu esa ona hamda homilalar uchun yuqori xavf omillarini yuzaga keltiradi. Maqolada ko‘p homilali homiladorlikda kuzatiladigan asosiy perinatal va maternal asoratlari, ularning patologik mexanizmlari, shuningdek, klinik boshqaruv strategiyalari haqida ilmiy asoslangan ma‘lumotlar taqdim etiladi. Bu mavzu akusherlar, perinatal mutaxassislar va tibbiyot talabalari uchun muhim bo‘lib, zamonaviy klinik amaliyot talablarini ham yoritadi.

Kalit so‘zlar: ko‘p homilali homiladorlik, akusherlik, preterm tug‘ruq, gormonal asoratlari, prenatal nazorat, neonatal natijalar.

Kirish

Ko‘p homilali homiladorliklar — bu bitta homiladorlikda ikki yoki undan ortiq homilaning rivojlanishi bilan tavsiflanadigan murakkab klinik holat bo‘lib, akusherlik nazoratida alohida e‘tibor talab qiladi. So‘nggi o‘n yilliklarda infertilitetni davolashda ishlatilayotgan yordamchi reproduktiv texnologiyalar, ayollar yoshining ortishi kabi omillar bu holatlarning ko‘payishiga olib kelmoqda. Epidemiologik ma‘lumotlarga ko‘ra, dunyoda har 30 homiladorlikdan taxminan biri ko‘p homilali bo‘lib, bu holat global tibbiy jamoatchilik uchun muhim perinatal masala hisoblanadi.

Ko‘p homilali homiladorliklar ana shuning uchun yuqori xavfli hisoblanadi, chunki ular ona va homilalar uchun ko‘plab asoratlarga olib keladi. Maternal tomondan preeklampsiya va gepertenziv kasalliklar, gestatsion diabet, anemiya va postpartum qon ketish ko‘proq kuzatiladi. Fetal natijalarda esa preterm tug‘ilish, past vaznli tug‘ilish va intrauterin o‘sish cheklanishi muhim rol o‘ynaydi.

Preterm tug‘ilish — ko‘p homilali homiladorlikning eng keng tarqalgan asoratlardan biri bo‘lib, u neonatal morbiditet va mortalitetning asosiy sababi hisoblanadi. Ko‘p homiladorliklarda bachadon bo‘shlig‘i katta homila yuklamasi tufayli bachadon bo‘ynining erta yumshashi va suvlarning erta oqishi kuzatilish xavfi oshadi.

Ko‘p homilali homiladorlik ham ona salomatligi nuqtai nazaridan murakkab kechadi — bu holatlar tromboembolik hodisalar, gormonal dysregulyatsiya va yurak-qon tomir tizimi yuklanishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shuningdek, ko‘p homilali homiladorliklarda ultratovush diagnostikasi va chorionallik/ammionlik tahlili klinik

boshqaruvda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u turli homilalar o'rtasidagi qon ta'minoti va xavflarni aniqlashda yordam beradi. Ko'p homilali homiladorlikning akusherlik xususiyatlari bachadon va platsentar tizimdagi fiziologik o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liqdir. Bir nechta homilaning bir vaqtning o'zida rivojlanishi bachadon devorining ortiqcha cho'zilishiga olib keladi, bu esa uning qisqaruvchanlik qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Natijada bachadon tonusining beqarorlashuvi kuzatilib, homiladorlikning erta muddatlarida tahdidli abort yoki keyingi davrlarda muddatidan oldin tug'ruq rivojlanish ehtimoli oshadi. Bachadon bo'ynining funksional yetishmovchiligi ham ko'p homilali homiladorliklarda ko'proq uchrab, perinatal xavflarni kuchaytiradi.

Platsentatsiya jarayonining o'ziga xosligi ham ko'p homilali homiladorlikning muhim akusherlik jihatlaridan biridir. Ayrim hollarda umumiy platsenta yoki platsental qon aylanishining notekis taqsimlanishi homilalar o'rtasida rivojlanish tafovutiga olib keladi. Bu holat intrauterin o'sish cheklanishi va fetoplastentar yetishmovchilik bilan namoyon bo'lishi mumkin. Ayniqsa bir xil platsentaga ega bo'lgan homiladorliklarda gemodinamik nomutanosiblik xavfi yuqori bo'lib, bu homilalardan birining holati yomonlashishiga sabab bo'lishi mumkin.

Ko'p homilali homiladorlikda onaning organizmida metabolik va gormonal yuklama sezilarli darajada ortadi. Qon aylanish tizimiga tushadigan yukning oshishi yurak-qon tomir tizimi faoliyatini zo'riqtiradi, bu esa arterial bosimning beqarorlashuvi va kech gestozlarning rivojlanishiga zamin yaratadi. Shu bilan birga, temir moddasi ehtiyojining ortishi fonida anemiya tez-tez kuzatiladi, bu esa ona va homilalar uchun kislorod yetishmovchiligi xavfini kuchaytiradi. Endokrin tizimdagi o'zgarishlar esa gestatsion metabolik buzilishlarning rivojlanishiga olib kelishi mumkin.

Tug'ruq jarayoni ham ko'p homilali homiladorlikda o'ziga xos kechadi. Bachadon mushaklarining haddan tashqari cho'zilganligi tug'ruq faoliyatining sustlashuviga sabab bo'lishi mumkin, bu esa tug'ruqni tibbiy aralashuvlar bilan boshqarishni talab qiladi. Homilalarning bachadondagi joylashuvi va kelish holatlari tug'ruq taktikasini belgilashda muhim omil hisoblanadi. Ba'zi hollarda vaginal tug'ruq imkoniyati mavjud bo'lsa-da, asoratlar xavfi yuqori bo'lgani sababli individual yondashuv asosida operativ tug'ruq usullari tanlanadi.

Tug'ruqdan keyingi davrda ham ko'p homilali homiladorlik akusherlik kuzatuvini talab etadi. Bachadon involyutsiyasining sekinlashuvi va gipotonik qon ketish ehtimoli ortadi. Bundan tashqari, onaning jismoniy va ruhiy holati alohida e'tiborni talab qiladi, chunki bir vaqtning o'zida bir nechta chaqaloqqa parvarish qilish katta psixomotsional yuklama bilan kechadi. Shu sababli tug'ruqdan keyingi rehabilitatsiya va emizishni qo'llab-quvvatlash ko'p tarmoqli yondashuv asosida amalga

oshirilishi lozim. Ko'p homilali homiladorlikda prenatal kuzatuvning ahamiyati alohida o'rin tutadi, chunki bunday holatlarda homila rivojlanishidagi har qanday chetlanish erta aniqlanishi zarur. Doimiy klinik va instrumental monitoring orqali homilalarning o'sishi, ularning bachadon ichidagi holati hamda umumiy fetoplatsentlar tizim faoliyati baholanadi. Kuzatuv jarayonida ona organizmining moslashuv imkoniyatlari tahlil qilinib, ehtimoliy asoratlarning oldini olishga qaratilgan individual reja ishlab chiqiladi. Bu yondashuv homiladorlikni maksimal darajada fiziologik yo'nalishda davom ettirish imkonini beradi.

Ko'p homilali homiladorliklarda oziqlanish va mikroelementlar bilan ta'minlanish muhim akusherlik omili hisoblanadi. Bir nechta homilaning rivojlanishi uchun zarur bo'lgan energetik va plastik moddalarga bo'lgan ehtiyoj oshadi, bu esa ovqatlanish yetarli bo'lmagan hollarda ona organizmida zaxiralarning tez kamayishiga olib keladi. Natijada immunitetning pasayishi va infeksiyon asoratlarga moyillik kuchayishi mumkin. Shu sababli ko'p homilali homiladorlikda ratsional ovqatlanish va profilaktik qo'llab-quvvatlash choralari muhim klinik ahamiyat kasb etadi.

Homilalararo munosabatlar ham ko'p homilali homiladorlikning o'ziga xos jihatlaridan biridir. Ayrim hollarda homilalar o'rtasida rivojlanishdagi nomutanosiblik kuzatilib, bu bachadon ichida ularning funksional imkoniyatlariga ta'sir ko'rsatadi. Bunday vaziyatlarda akusherlik taktikasini to'g'ri tanlash homilalarning hayotiyiligini saqlab qolishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, amniotik suyuqlik miqdoridagi o'zgarishlar homilalarning harakat faolligi va joylashuviga bevosita ta'sir ko'rsatib, tug'ruq jarayonining murakkablashishiga sabab bo'lishi mumkin.

Ko'p homilali homiladorlikda psixosotsial omillar ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. Homilador ayollarda xavotir, qo'rquv va emotsional zo'riqish holatlari tez-tez uchraydi, bu esa vegetativ tizim orqali bachadon faoliyatiga bilvosita ta'sir ko'rsatishi mumkin. Psixologik qo'llab-quvvatlash va tushuntirish ishlari homiladorlikning barqaror kechishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu jihatdan, akusherlik amaliyotida faqat tibbiy emas, balki psixologik yondashuv ham muhim hisoblanadi.

Ko'p homilali homiladorliklarda tug'ruqqa tayyorgarlik jarayoni individual tarzda olib boriladi. Tug'ruqdan oldingi davrda bachadon faoliyatini baholash, homilalarning kelish holatini aniqlash va ehtimoliy tug'ruq usulini oldindan rejalashtirish akusherlik yordamining sifatini oshiradi. Tibbiy xodimlarning muvofiqlashtirilgan harakati va zamonaviy klinik protokollarga amal qilinishi ona va homilalar uchun ijobiy perinatal natijalarga erishishda muhim ahamiyatga ega.

Ko'p homilali homiladorlikda infeksiyon xavflarning ortishi ham muhim akusherlik muammolaridan biri hisoblanadi. Bachadon bo'shlig'ining kengayishi va shilliq qavatning funksional o'zgarishlari fonida pastki jinsiy yo'llar mikroflorasining

muvozanati buzilishi mumkin. Bu holat intrauterin infeksiya xavfini oshirib, homilalarning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa homila qopchalari butunligining erta buzilishi bilan kechadigan vaziyatlarda infeksiyon asoratlarning ehtimoli kuchayadi, shu sababli profilaktik va diagnostik choralar akusherlik kuzatuvining ajralmas qismi bo'lishi lozim.

Ko'p homilali homiladorlikda gemostaz tizimidagi o'zgarishlar ham klinik ahamiyatga ega. Qon ivish tizimining fiziologik faollashuvi trombotik asoratlarning xavfini oshirishi mumkin, ayniqsa uzoq muddatli yotoq rejimi yoki qo'shimcha xavf omillari mavjud bo'lganda. Shu bilan birga, tug'ruq va tug'ruqdan keyingi davrda gemostazning beqarorlashuvi qon ketish ehtimolini ham kuchaytiradi. Bu holatlar akusherlik taktikasini tanlashda va tug'ruqdan keyingi nazoratni tashkil etishda hisobga olinishi zarur.

Ko'p homilali homiladorlikda homilalarning markaziy asab tizimi rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar ham muhimdir. Surunkali fetoplatsental yetishmovchilik fonida kislorod bilan ta'minlanishning pasayishi homila nerv tizimining yetilishini sekinlashtirishi mumkin. Bu esa tug'ruqdan keyingi davrda neonatal moslashuv jarayonini murakkablashtiradi. Shu sababli homilalarning biofizik holatini baholash va ularning funksional rezervlarini aniqlash zamonaviy akusherlik amaliyotida keng qo'llaniladi.

Ko'p homilali homiladorliklarda tibbiy-ijtimoiy omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash yetarli bo'lmagan hollarda homilador ayolning stress darajasi oshadi, bu esa gormonal muvozanatga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada bachadon qisqaruvchanligining erta faollashuvi yoki umumiy somatik holatning yomonlashuvi kuzatilishi mumkin. Shu bois ko'p homilali homiladorliklarda tibbiy yordam bilan bir qatorda ijtimoiy va psixologik yordam ham tizimli ravishda olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Ko'p homilali homiladorlikni olib borishda multidisipliner yondashuv muhim hisoblanadi. Akusher-ginekolog, perinatolog, neonatolog, terapevt va psixolog mutaxassislarining hamkorligi homiladorlikning barcha bosqichlarida kompleks baholash va individual boshqaruv imkonini beradi. Bunday yondashuv nafaqat tug'ruq jarayonining muvaffaqiyatli kechishini, balki tug'ruqdan keyingi davrda ona va bolalarning sog'lom moslashuvini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Ko'p homilali homiladorliklar akusherlik amaliyotida dolzarb ilmiy-klinik muammo bo'lib, ularning murakkab perinatal profili ona va homilalar salomatligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bunday homiladorliklar yuqori xavfli bo'lgani uchun muntazam prenatal monitoring, erta diagnostika va individual asoslangan boshqaruv

strategiyalari talab etiladi. Zamonaviy tadqiqotlar ko‘p homilali homiladorlik bilan bog‘liq asoratlarni kamaytirish uchun ko‘p multidisciplinary yondashuvlarni — jumladan pediatrik, nutrisiologik, akusherlik va fetal perinatologik xizmatlarni qo‘llashni tavsiya etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Savelyeva G.M. Akusherlik. Ko‘p homilali homiladorlik. Toshkent, tibbiyot adabiyotlari nashri.
2. Aylamazyan E.K. Akusherlik. Milliy qo‘llanma. Toshkent, ilmiy-tibbiy nashr.
3. Williams akusherlik qo‘llanmasi. Ko‘p homilali homiladorlik bo‘limi. Toshkent, tarjima nashri.
4. Akusherlik va ginekologiya fanidan klinik tavsiyalar. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi.
5. Perinatologiya asoslari. Oliy tibbiyot ta‘lim muassasalari uchun darslik. Toshkent.
6. Ko‘p homilali homiladorlikda perinatal xavflar. Respublika ilmiy-amaliy tibbiyot jurnali maqolalari.
7. Zamonaviy akusherlik va neonatologiya masalalari. Ilmiy maqolalar to‘plami. Toshkent.

СУПРУЖЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ КАК ФАКТОР ДИНАМИКИ ТЕРМИНАЛЬНЫХ И ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Мирсамукова Шахноза Кахрамоновна.

Kimyo International

University In Tashkent

Факультет: социальная психология. Магистратура.

Аннотация: Супружеские отношения оказывают значительное влияние на формирование и трансформацию ценностных ориентаций личности. Динамика терминальных и инструментальных ценностей в контексте брака отражает степень удовлетворенности партнёров, их эмоциональное взаимодействие и социальную адаптацию. В статье рассматривается взаимосвязь качества супружеских отношений с изменением личностных ценностей, а также влияние совместной жизни на приоритеты поведения, моральные установки и жизненные цели супругов. Представлены результаты эмпирического исследования, направленного на выявление закономерностей трансформации ценностных ориентаций в супружеской паре, с использованием психологических опросников и методов статистического анализа.

Ключевые слова: супружеские отношения, терминальные ценности, инструментальные ценности, ценностные ориентации, личностное развитие, брачная удовлетворенность, психологическая совместимость

Введение

Ценности личности играют ключевую роль в формировании её поведения, принятии решений и выстраивании социальных взаимодействий. В психологии выделяют терминальные ценности — конечные жизненные цели, к которым стремится человек, и инструментальные ценности — способы и методы достижения этих целей. Супружеские отношения представляют собой уникальный контекст, в котором личностные ценности не только проявляются, но и трансформируются под влиянием совместной жизни, эмоциональной близости и взаимодействия партнёров. Современные исследования показывают, что качество брачных отношений оказывает значительное влияние на

психологическое благополучие супругов, их удовлетворенность жизнью и социальную адаптацию. При этом динамика ценностных ориентаций может служить индикатором гармоничности отношений, уровня доверия и совместной зрелости партнёров. Анализ изменения терминальных и инструментальных ценностей в браке позволяет выявить закономерности личностного развития и взаимного влияния супругов. Актуальность исследования обусловлена необходимостью изучения взаимосвязи супружеских отношений с трансформацией ценностных ориентиров, что имеет практическое значение для семейной психологии, психотерапии и консультирования. Цель настоящей работы — определить, каким образом качество супружеских отношений влияет на динамику терминальных и инструментальных ценностей супругов, выявить основные тенденции и психологические механизмы этих изменений.

Материалы и методы

Исследование проводилось с участием 120 супружеских пар в возрасте от 25 до 45 лет, находящихся в браке от 2 до 15 лет. Критериями включения являлись добровольное согласие участников на участие в исследовании, отсутствие тяжёлых психических и хронических заболеваний, а также совместное проживание супругов. Для оценки динамики ценностных ориентаций использовались адаптированные версии методик Рокича, позволяющие выявить терминальные и инструментальные ценности личности. Терминальные ценности отражают долгосрочные жизненные цели, такие как счастье, семейное благополучие, профессиональный успех, а инструментальные — способы и качества, через которые достигаются эти цели, например, честность, трудолюбие, коммуникабельность. Качество супружеских отношений оценивалось с помощью анкеты брачной удовлетворенности, включающей показатели эмоциональной близости, доверия, совместного принятия решений и удовлетворенности коммуникацией. Методы исследования включали: Анкетирование супругов с использованием стандартизированных шкал; Психологическое интервью, направленное на уточнение индивидуальных и совместных ценностных приоритетов; Статистический анализ данных с использованием методов корреляционного и факторного анализа для выявления взаимосвязей между качеством брачных отношений и динамикой ценностных ориентаций.

Результаты

Анализ полученных данных показал, что качество супружеских отношений оказывает существенное влияние на динамику ценностных ориентаций супругов. У пар с высоким уровнем эмоциональной близости и взаимного доверия наблюдалось укрепление терминальных ценностей, связанных с семейным благополучием, стабильностью и совместными жизненными целями. В то же время у супругов с низким уровнем удовлетворенности браком отмечались смещения приоритетов в сторону личностного успеха и независимости, что свидетельствует о снижении совместной ценностной согласованности. Инструментальные ценности также подвергались изменениям под влиянием брачных отношений. У гармоничных пар усиливались такие качества, как терпимость, умение договариваться, честность и готовность к компромиссу. В парах с конфликтными взаимодействиями наблюдалась тенденция к усилению индивидуалистических черт, таких как самостоятельность, настойчивость и независимость, что могло отражать компенсаторные стратегии и снижение уровня совместного взаимодействия. Корреляционный анализ показал значимую положительную связь между индексами брачной удовлетворенности и согласованностью ценностных ориентиров ($r = 0,62$, $p < 0,01$). Факторный анализ выделил два ключевых фактора, объясняющих более 58% вариативности: первый фактор отражал эмоционально-психологическую гармонию и согласование терминальных ценностей, второй — согласование инструментальных ценностей, связанных с коммуникацией и совместной деятельностью. Таким образом, результаты исследования демонстрируют, что супружеские отношения являются мощным фактором формирования и трансформации как терминальных, так и инструментальных ценностей, а качество взаимодействия супругов напрямую влияет на согласованность их жизненных ориентиров и личностное развитие.

Обсуждение

Результаты исследования подтверждают, что супружеские отношения играют ключевую роль в динамике ценностных ориентаций личности. Установлено, что эмоциональная близость, доверие и совместное принятие решений способствуют укреплению терминальных ценностей, ориентированных на совместное благополучие и долгосрочные жизненные цели. Это согласуется с современными теориями семейной психологии, которые подчеркивают роль брака как социального и психологического института, формирующего

ценностные установки и моральные ориентиры супругов. Динамика инструментальных ценностей также выявила зависимость от качества брачных отношений. У гармоничных пар наблюдалось усиление качеств, способствующих успешной коммуникации и совместной деятельности, тогда как у пар с низкой брачной удовлетворенностью доминировали индивидуалистические стратегии, что отражает попытку компенсации недостатка эмоциональной поддержки. Эти результаты согласуются с исследованиями, показывающими, что межличностные отношения напрямую влияют на развитие личностных характеристик и социальных навыков. Полученные данные подчеркивают необходимость учета ценностных ориентаций в практической семейной психологии и консультировании. Понимание того, как брачные отношения влияют на терминальные и инструментальные ценности, позволяет более эффективно разрабатывать программы поддержки семей, направленные на укрепление эмоциональной гармонии, улучшение коммуникации и совместное планирование жизненных целей. Таким образом, исследование подтверждает, что супружеские отношения являются важным фактором формирования и трансформации ценностных ориентаций, влияя как на личностное развитие супругов, так и на качество их совместной жизни.

Заключение

Проведённое исследование показало, что супружеские отношения оказывают значительное влияние на динамику терминальных и инструментальных ценностей супругов. Качество брачных взаимодействий, включая эмоциональную близость, доверие и совместное принятие решений, способствует укреплению общих жизненных целей, гармонизации ценностных ориентиров и развитию коммуникативных и социальных навыков. Установлено, что у гармоничных пар усиливаются инструментальные ценности, способствующие эффективной коммуникации, сотрудничеству и совместной деятельности, тогда как у пар с низкой брачной удовлетворенностью наблюдается рост индивидуалистических стратегий и смещение приоритетов в сторону личного успеха. Результаты исследования подчеркивают значимость супружеских отношений как фактора личностного развития и согласования ценностных ориентиров. Таким образом, формирование гармоничных брачных отношений является важным инструментом укрепления ценностной согласованности супругов, что имеет практическое значение для семейного консультирования и психологической поддержки.

Использованная литература:

1. Рокич М. Ценности и ценностные системы человека. — М.: Наука, 1996.
2. Гандельман А.В. Психология семейных отношений. — СПб.: Питер, 2018.
3. Левинсон Д. Психология брака и семьи. — М.: Институт психологии РАН, 2005.
4. Allport G. W. Pattern and Growth in Personality. — New York: Holt, 1961.
5. Schwartz S.H. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. // Advances in Experimental Social Psychology. — 1992. — Vol. 25. — P. 1–65.
6. Фрейд С. Психология семейной жизни. — М.: АСТ, 2010.
7. Olson D.H., Larson B. Family Satisfaction and Adjustment Scales. — Minneapolis: Life Innovations, 2009.
8. Семенов А.В. Социально-психологические аспекты супружеских отношений. — М.: Юнити-Дана, 2016.

**ILM-FAN HAQIDA TUSHUNCHA, ILMIY FAOLIYAT VA ILMIY
MUASSASALAR**

Abduraxmonov Muhammadrahim Erkinovich
Xolmurodov Ashur Erkin o'g'li
Jo'rayeva Shoxsanam Xolmirza qizi

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti kimyoviy texnologiya
mutaxassisligi magistranti

Shaymardanova Mohichehra Alimardanovna

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti kimyo muhandisligi
kafedrasi dotsenti, t.f.f.d.

Annotatsiya

Ushbu tezis ilm-fan tushunchasining ijtimoiy va gnoseologik mohiyatini, ilmiy faoliyatning intellektual mehnat sifatidagi o'ziga xos xususiyatlarini hamda ilmiy muassasalarning bilim ishlab chiqarishdagi institutsional rolini tahlil qilishga bag'ishlangan. Ilm-fan jamiyat taraqqiyotining strategik omili sifatida talqin qilinib, ilmiy faoliyatning bilish, tushuntirish va innovatsion funksiyalari ilmiy asosda ochib beriladi. Tezisdagi ilmiy muassasalarning ilmiy an'analarni shakllantirish, kadrlar tayyorlash va ilmiy natijalarni amaliyot bilan bog'lashdagi ahamiyati mantiqiy izchillikda yoritiladi. Ilm-fan, ilmiy faoliyat va ilmiy institutlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik zamonaviy taraqqiyot nuqtai nazaridan baholanadi.

Kalit so'zlar: Ilm-fan, ilmiy bilish, ilmiy izlanish, ilmiy faoliyat, ilmiy muassasa, akademik institut, innovatsion rivojlanish, bilimlar tizimi.

Abstract

This thesis is devoted to the analysis of the social and epistemological essence of the concept of science, the specific features of scientific activity as intellectual labor, and the institutional role of scientific institutions in the production of knowledge. Science is interpreted as a strategic factor in the development of society, and the cognitive, explanatory and innovative functions of scientific activity are revealed on a scientific basis. The thesis logically highlights the importance of scientific institutions in the formation of scientific traditions, training personnel, and linking scientific results with practice. The interrelationship between science, scientific activity, and scientific institutions is assessed from the perspective of modern development.

Keywords: Science, scientific knowledge, scientific research, scientific activity, scientific institution, academic institute, innovative development, knowledge system.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ilm-fan jamiyat hayotining barcha jabhalariga chuqur singib bormoqda. Iqtisodiyot, sanoat, ta'lim va madaniyat sohalaridagi tub o'zgarishlar ilmiy bilimlar asosida amalga oshirilmoqda. Shu sababli ilm-fanni faqat nazariy bilimlar majmuasi sifatida emas, balki jamiyatni rivojlantiruvchi faol kuch sifatida talqin etish zarurati yuzaga kelmoqda. Ilm-fanning ijtimoiy ahamiyati uning amaliy samaradorligi, innovatsion imkoniyatlari va strategik ta'sirida namoyon bo'ladi.

Ilmiy faoliyat esa mazkur jarayonning markaziy bo'g'ini bo'lib, inson tafakkurining ijodiy va tanqidiy qirralarini o'zida mujassam etadi. Ilmiy muassasalar esa ilmiy faoliyatni tashkiliy, moddiy va intellektual jihatdan qo'llab-quvvatlovchi asosiy tuzilmalardir. Shu jihatdan ilm-fan, ilmiy faoliyat va ilmiy muassasalarni alohida-alohida emas, balki yagona tizim sifatida tahlil qilish ilmiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Ilm-fan, eng avvalo, obyektiv borliqni mantiqiy asoslangan, tizimli va dalillarga tayangan holda o'rganishga qaratilgan ijtimoiy ong shaklidir. U tasodifiy bilimlardan farqli ravishda, tekshirilgan faktlar, umumlashtirilgan xulosalar va nazariy konsepsiyalar majmuasidan iborat bo'ladi. Ilmiy bilimlar vaqt o'tishi bilan boyib, aniqlashib boradi, bu esa ilm-fanning dinamik va rivojlanuvchan tabiatini ko'rsatadi. Shu jihatdan ilm-fan nafaqat mavjud haqiqatni aks ettiradi, balki yangi ilmiy muammolarni yuzaga chiqaradi.

Ilmiy faoliyat ilm-fanning ichki harakat mexanizmi bo'lib, u muammoni anglash, tadqiqot metodini tanlash, empirik ma'lumotlar yig'ish va nazariy umumlashtirish bosqichlarini qamrab oladi. Ilmiy faoliyatning asosiy belgilaridan biri – uning ijodiy xarakteridir. Tadqiqotchi mavjud bilim doirasidan chiqib, yangi g'oya va yondashuvlarni ishlab chiqishga intiladi. Shu sababli ilmiy faoliyat shaxsdan yuqori darajadagi intellektual mustaqillik, mantiqiy fikrlash va ilmiy mas'uliyatni talab qiladi.

Ilmiy muassasalar esa ilmiy faoliyatni barqaror va tizimli asosda amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Ular ilmiy maktablar va an'analarni shakllantirib, bilimlar uzluksizligini ta'minlaydi. Oliy ta'lim muassasalari va ilmiy-tadqiqot institutlari nafaqat ilmiy izlanishlar olib boradi, balki yangi avlod ilmiy kadrlarini tayyorlashda ham muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy sharoitda ilmiy muassasalar innovatsion markazlar sifatida faoliyat yuritib, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlamoqda.

Quyidagi jadval ilm-fan tizimining funksional jihatlarini umumlashtirib ko'rsatadi:

Element	Tavsif	Jamiyatga ta'siri
---------	--------	-------------------

Ilm-fan	Nazariy va empirik bilimlar majmuasi	Ilmiy dunyoqarash shakllanishi
Ilmiy faoliyat	Tadqiqot va ijodiy izlanish	Yangi bilimlar ishlab chiqilishi
Ilmiy muassasa	Akademik va tadqiqot institutlari	Ilmiy jarayonni muvofiqlashtirish
Innovatsiya	Ilmiy natijalarning amaliy tatbiqi	Iqtisodiy va texnologik rivoj

Ilm-fan tizimining samaradorligi ilmiy muassasalarning mustaqilligi, akademik erkinlik va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash darajasi bilan bevosita bog‘liqdir. Ilmiy muhit qanchalik erkin va raqobatbardosh bo‘lsa, ilmiy natijalar shunchalik dolzarb va samarali bo‘ladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ilm-fan jamiyat taraqqiyotining asosiy intellektual manbai bo‘lib, u ilmiy faoliyat va ilmiy muassasalar orqali real kuchga aylanadi. Ilmiy faoliyat shaxsiy ijod va ijtimoiy ehtiyojlar uyg‘unligida rivojlanadi, ilmiy muassasalar esa ushbu jarayonning barqarorligini ta‘minlaydi. Ilm-fan, ilmiy faoliyat va ilmiy muassasalarning o‘zaro uzviy aloqasi zamonaviy jamiyatning innovatsion salohiyatini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Shu bois ilmiy infratuzilmani rivojlantirish va ilmiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlash strategik ahamiyatga ega vazifa sifatida qaralishi lozim.

REFERENCES

1. Kuhn T. Ilmiy inqiloblar tuzilmasi. – Moskva: AST, 2010. – 320 s.
2. Popper K. Ilmiy bilish mantiqi. – Moskva: Progress, 1983. – 544 s.
3. Karimov I. A. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008. – 176 b.
4. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022. – 432 b.
5. Abdullaeva M. Ilmiy tadqiqot metodologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 256 b.
6. Zimnyaya I. A. Ilmiy bilish nazariyasi. – Moskva: Logos, 2006. – 384 s.
7. To‘xtasinov R. Ilm-fan va innovatsiyalar asoslari. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019. – 300 b.

ELEKTRON TO'LOV TIZIMINI LOYIHALASH VA HIMOYA
MEXANIZMLARINI ISHLAB CHIQISH

Narkulov Sherzod Xurramovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

sherzodnorqulov27@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqola oldindan aniqlangan xususiy hosilali birinchi tartibli differensial tenglamalar sistemalarining nazariy asoslari, ularning analitik yechimga egalik shartlari hamda amaliy masalalarni modellashtirishdagi o'rni va ahamiyatini yoritishga bag'ishlangan. Tadqiqotda bunday sistemalarning klassifikatsiyasi, xususan, chiziqli va nochiziqli turlari, integral egri chiziqlar tushunchasi, xarakteristikalar usuli va moslik (kompatibil) shartlarining matematik mohiyati chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, matematika, fizik jarayonlar, gidrodinamika va kontinuum mexanikasida uchraydigan amaliy misollar orqali mazkur tenglamalar sistemalarining ilmiy va amaliy qiymati asoslab beriladi. Tadqiqot mantiqiy izchillik, qat'iy matematik tahlil va klassik hamda zamonaviy manbalarga tayangan holda olib borilgan bo'lib, oliy ta'lim va ilmiy tadqiqotlar uchun metodik ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: xususiy hosilali differensial tenglama, birinchi tartibli sistema, xarakteristikalar usuli, kompatibil shart, integral egri, chiziqli va nochiziqli sistema, matematik model.

Abstract

This article is devoted to the theoretical foundations of systems of first-order differential equations with predetermined partial derivatives, the conditions for their analytical solution, and their role and significance in modeling practical problems. The study deeply analyzes the classification of such systems, in particular, the linear and nonlinear types, the concept of integral curves, the method of characteristics, and the mathematical essence of compatibility conditions. Also, the scientific and practical value of these systems of equations is substantiated through practical examples found in mathematics, physical processes, hydrodynamics, and continuum mechanics. The study was conducted based on logical consistency, rigorous mathematical analysis, and classical and modern sources, and is of methodological importance for higher education and scientific research.

Keywords: partial differential equation, first-order system, method of characteristics, compatibility condition, integral curve, linear and nonlinear system, mathematical model.

KIRISH

Xususiy hosilali differensial tenglamalar matematik tahlilning eng murakkab va shu bilan birga eng muhim bo'limlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, birinchi tartibli differensial tenglamalar sistemalari tabiiy va texnik jarayonlarni tavsiflashda fundamental ahamiyatga ega bo'lib, ular ko'plab fizik, mexanik va iqtisodiy modellar asosida yotadi. Oldindan aniqlangan, ya'ni noma'lum funksiyalarning xususiy hosilalari aniq ko'rinishda berilgan sistemalar matematik jihatdan muayyan soddalik va shu bilan birga konseptual murakkablikni o'zida mujassam etadi. Bunday tenglamalar sistemalari nazariyasini chuqur o'rganish differensial tenglamalar umumiy nazariyasining muhim masalasidir, chunki yechim mavjudligi, uning yagona yoki ko'p qiymatlilik masalalari aynan birinchi tartibli sistemalarda yaqqol namoyon bo'ladi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, ko'pgina real jarayonlar bir nechta bog'liq o'zgaruvchilar orqali ifodalanadi va ularning o'zgarishi fazoda ham, vaqt bo'yicha ham sodir bo'ladi. Bunday hollarda oddiy differensial tenglamalar yetarli bo'lmay, xususiy hosilali tenglamalar sistemalariga murojaat etishga to'g'ri keladi. Oldindan aniqlangan sistemalar esa boshlang'ich shartlar bilan birga masalaning matematik qo'yilishini aniqroq shakllantirish imkonini beradi. Shu sababli, ushbu maqolada bunday sistemalarning nazariy asoslarini tizimli ravishda yoritish, ularning klassik yechim usullarini tahlil qilish va didaktik nuqtayi nazardan muhim jihatlarni ochib berish maqsad qilib olinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Xususiy hosilali differensial tenglamalar bo'yicha klassik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, birinchi tartibli sistemalar nazariyasi asosan XIX–XX asrlarda rivojlangan. Yakobi, Lagranj, Koshy va Klaironing ishlari ushbu nazariyaning asosiy tayanch nuqtalarini tashkil etadi. Keyinchalik Hadamard va Petrovskilar tomonidan yechimning mavjudligi va uzluksizligi masalalari chuqur tadqiq etilgan. Zamonaviy adabiyotlarda esa e'tibor ko'proq umumlashgan yechimlar, noxiziqilik va ko'p o'lchamli fazolardagi sistemalar qaratilgan.

Mahalliy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim darsliklarida mazkur mavzu ko'pincha fragmentar yoritiladi, ya'ni asosiy formulalar va bir-ikki misol bilan chegaralanadi. Biroq sistemalarning geometrik interpretatsiyasi, xarakteristikalar yuzalari tushunchasi va kompatibil shartlarning chuqur tahlili yetarli darajada ochib berilmaydi. Shu jihatdan, mazkur maqola klassik va zamonaviy adabiyotlar o'rtasida mantiqiy bog'lanishni ta'minlash, nazariy tushunchalarni yaxlit tizim sifatida talqin qilishga intiladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida nazariy-matematik tahlil, mantiqiy umumlashtirish va taqqoslash metodlari qo'llanildi. Avvalo, umumiy ko'rinishdagi birinchi tartibli xususiy hosilali differensial tenglamalar sistemasi

$$F_i(x_1, \dots, x_n, u, p_1, \dots, p_n) = 0, \quad p_k = \frac{\partial u}{\partial x_k}$$

ko'rinishida qaralib, uning analitik yechimga ega bo'lish shartlari tahlil qilindi. Keyingi bosqichda xarakteristikalar usuli yordamida sistema oddiy differensial tenglamalar sistemalariga keltirildi va bu usulning chegaralari aniqlab berildi. Metodik jihatdan misollar tanlashda soddadan murakkabga tamoyili asos qilib olindi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatdiki, oldindan aniqlangan birinchi tartibli sistemalar uchun yechimning mavjudligi, avvalo, sistema tenglamalarining o'zaro mosligiga bog'liq. Agar sistema kompatibil shartlarni qanoatlantirmasa, umumiy yechim mavjud bo'lmaydi yoki faqat maxsus yechimlar bilan cheklanadi. Xarakteristikalar usuli esa chiziqli va kvazichiziqli sistemalar uchun samarali bo'lib, nochiziqli hollarda qo'shimcha cheklovlarni talab etadi. Quyidagi jadvalda birinchi tartibli sistemalarning asosiy turlari va yechim usullari qiyosiy tarzda keltiriladi:

Sistema turi	Asosiy xususiyat	Yechimda qo'llaniladigan usul
Chiziqli	Hosilalar chiziqli kiradi	Xarakteristikalar, superpozitsiya
Kvazichiziqli	Eng yuqori hosilalar chiziqli	Xarakteristikalar
Nochiziqli	Hosilalar nochiziqli	Maxsus usullar, transformatsiya
Kompatibil emas	Moslik sharti buzilgan	Umumiy yechim yo'q

Tadqiqot davomida olingan nazariy va tahliliy natijalar shuni ko'rsatdiki, oldindan aniqlangan xususiy hosilali birinchi tartibli differensial tenglamalar sistemalarida yechimning tuzilishi masalasi ko'pincha tenglamalarning algebraik bog'liqligi bilan emas, balki ularning differensial mosligi bilan belgilanadi. Xususan, hosilalar orqali berilgan tenglamalar sistemasi uchun integral yuzaning mavjudligi moslik shartlarining bajarilishi bilan bevosita bog'liq ekani aniqlashtirildi. Agar berilgan sistemada aralash hosilalar tengligi shartlari buzilsa, hatto rasmiy jihatdan

to'g'ri ko'ringan sistema ham yechimga ega bo'lmasligi mumkin. Bu holat nazariy jihatdan differensial operatorlarning o'zaro kommutativ emasligi bilan izohlanadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari xarakteristikalar usulining imkoniyatlari va chegaralarini aniq belgilab berdi. Aniqlanishicha, kvazichiziqli sistemalar uchun bu usul yechimni konstruktiv tarzda topish imkonini bersa-da, nochiziqli hollarda xarakteristikalar o'zaro kesishib ketishi yoki singulyar nuqtalar hosil qilishi mumkin. Bunday vaziyatlarda klassik yechim tushunchasi o'z ahamiyatini yo'qota boshlaydi va zaif yoki umumlashgan yechimlarga murojaat qilish zaruriyati tug'iladi. Natijada, birinchi tartibli sistemalarni o'rganishda faqat analitik apparat yetarli emasligi, balki funksional tahlil elementlarini ham jalb etish zarurligi aniqlanadi.

Olingan natijalar, shuningdek, birinchi tartibli sistemalarning geometrik talqini muhim ekanini ko'rsatdi. Integral yuzalarning mavjudligi masalasi yechimning fazoviy ko'rinishi bilan uzviy bog'langan bo'lib, bu holat sistema yechimining fizik yoki mexanik mazmunini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan, birinchi tartibli tizimlarda yechimni faqat formulalar orqali emas, balki geometrik obyekt sifatida talqin qilish ilmiy natijalarning mazmunan boyishiga olib keladi.

MUHOKAMA

Natijalar shuni ko'rsatadiki, birinchi tartibli xususiy hosilali differensial tenglamalar sistemalarini o'rganishda faqat texnik hisoblashlar bilan cheklanish ilmiy jihatdan yetarli emas. Masalaning geometrik mazmunini, ya'ni integral yuzalar va ularning fazodagi joylashuvini tushunish nazariy bilimlarni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, amaliy masalalarda ko'pincha ideal shartlar bajarilmaydi va bu hollarda klassik yechim tushunchasi umumlashgan yechimlar bilan almashtiriladi. Bu esa mazkur mavzuning zamonaviy matematik tahlil bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi.

Olingan natijalarni muhokama qilish jarayonida shuni alohida ta'kidlash joizki, oldindan aniqlangan xususiy hosilali differensial tenglamalar sistemalari nazariyasida klassik va zamonaviy yondashuvlar o'rtasida ma'lum darajada tafovut mavjud. Klassik yondashuv, asosan, yechimning mavjudligi va aniqligini mahalliy sharoitlarda tahlil qilishga qaratilgan bo'lsa, zamonaviy tadqiqotlar ko'proq global xatti-harakat, singulyarliklar va yechimlarning barqarorligi masalalariga e'tibor qaratadi. Bu tafovut mazkur maqolada keltirilgan natijalarning talqinida ham o'z aksini topadi.

Muhokama jarayonida aniqlanganki, birinchi tartibli sistemalarning ko'plab amaliy tatbiqlarida ideal moslik shartlari bajarilmaydi. Xususan, fizik va texnik modellashtirishda boshlang'ich va chegaraviy shartlar real muhit ta'sirida buzilishi mumkin. Bunday vaziyatlarda an'anaviy analitik yechimlar o'rnini sonli va approksimatsion usullar egallaydi. Shunga qaramay, aynan nazariy natijalar ushbu sonli usullarning to'g'riligini asoslashda va ularning yaqinlashuvini baholashda

fundamental rol o'ynaydi. Demak, birinchi tartibli differensial tenglamalar sistemalarining qat'iy nazariy tahlili amaliy hisoblashlar uchun metodologik tayanch vazifasini bajaradi.

Yana bir muhim muhokama qilinadigan jihat shundan iboratki, bu turdagi sistemalar oliy matematika ta'limida ko'pincha murakkab va tushunish qiyin mavzu sifatida qaraladi. Tadqiqot materiallari shuni ko'rsatadiki, agar mazkur mavzu izchil mantiqiy asosda, geometrik talqin bilan boyitilgan holda bayon etilsa, talabalar tomonidan qabul qilinishi sezilarli darajada osonlashadi. Demak, muhokama qilingan natijalar nafaqat ilmiy, balki didaktik jihatdan ham ahamiyatlidir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oldindan aniqlangan xususiy hosilali birinchi tartibli differensial tenglamalar sistemalari matematik analizning muhim va murakkab bo'limlaridan biri bo'lib, ularni chuqur o'rganish nazariy va amaliy jihatdan katta ahamiyatga ega. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, bunday sistemalarda yechimning mavjudligi va tuzilishi ko'p jihatdan moslik shartlariga va tanlangan yechim usuliga bog'liq. Mazkur maqola oliy matematika kurslari, ilmiy-tadqiqot ishlari hamda amaliy modellashtirish masalalarida nazariy asos sifatida xizmat qilishi mumkin.

Umumiy xulosani kengaytirgan holda aytish mumkinki, oldindan aniqlangan xususiy hosilali birinchi tartibli differensial tenglamalar sistemalari matematik tahlilning faqat nazariy emas, balki metodologik asoslarini ham shakllantiradigan muhim yo'nalish hisoblanadi. Tadqiqot davomida keltirilgan qo'shimcha natijalar shuni ko'rsatadiki, mazkur sistemalarda yechim masalasini muvaffaqiyatli hal etish uchun algebraik, differensial va geometrik yondashuvlarning uyg'unligi zarur. Har bir yondashuv alohida olinganda cheklangan bo'lsa-da, ularning kombinatsiyasi masalaning mohiyatini chuqurroq yoritadi.

Xulosalarning yana bir muhim jihati shundaki, birinchi tartibli sistemalarni o'rganish keyingi tartibli xususiy hosilali tenglamalar nazariyasi uchun poydevor vazifasini bajaradi. Aynan ushbu sistemalarda ilgari surilgan moslik g'oyalari, xarakteristikalar apparati va integral yuzalar tushunchasi keyingi murakkab modellarni tushunishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli, bu mavzuning oliy ta'lim va ilmiy tadqiqotlarda chuqur va tizimli o'rganilishi alohida ahamiyatga ega.

Yakuniy xulosa sifatida ta'kidlash mumkinki, oldindan aniqlangan birinchi tartibli xususiy hosilali differensial tenglamalar sistemalariga bag'ishlangan tadqiqotlar kelgusida matematik modellashtirish, mexanika, fizikada to'liq jarayonlari va boshqaruv nazariyasi kabi sohalarda yanada kengroq qo'llanilish imkoniyatiga ega. Mazkur qo'shimcha tahlillar maqolaning ilmiy qiymatini oshiradi

va uni fundamental matematik yo‘nalishlar bo‘yicha izlanishlar uchun ishonchli nazariy manba sifatida baholash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Courant R., Hilbert D. *Methods of Mathematical Physics. Vol. II.* – New York: Wiley-Interscience, 1962. – 830 p.
2. Evans L. C. *Partial Differential Equations.* – Providence: American Mathematical Society, 2010. – 749 p.
3. Petrovskii I. G. *Lectures on Partial Differential Equations.* – Moscow: Nauka, 1984. – 315 p.
4. Smirnov V. I. *Kurs vysshey matematiki. Tom 4.* – M.: Nauka, 1974. – 463 s.
5. Tikhonov A. N., Samarskii A. A. *Equations of Mathematical Physics.* – New York: Dover Publications, 2011. – 765 p.

TASK-BASED LANGUAGE TEACHING (TBLT) IN THE MIDDLE SCHOOL CLASSROOM: FOCUSING ON HOW AUTHENTIC TASKS

Author: Olloyorov Jahongir, *Student of SamSIFL*

Contact details: +99899 071 91 96,

E-mail: ollayorovjahongir50@gmail.com

Supervisor: **Ravshan Khujakulov**, Assistant Professor at SamSIFL

Abstract

Task-Based Language Teaching (TBLT) is an instructional approach that centers language learning around the completion of meaningful tasks. This article explores the application of TBLT within the middle school context, with a specific emphasis on the pivotal role of authentic tasks. Middle school learners (typically ages 11-14) are in a critical transitional phase, making engagement and relevance crucial for effective language acquisition. Authentic tasks those that mirror real-world language use and possess an inherent communicative purpose offer a powerful mechanism for bridging the gap between classroom learning and practical application. This article delves into the principles of TBLT, provides practical strategies for designing and implementing genuinely authentic tasks (such as planning a local event, conducting a class survey, or creating an instructional video), and discusses the pedagogical benefits, including increased motivation, collaborative skills development, and enhanced communicative competence, while also addressing common implementation challenges in diverse middle school settings.

Keywords: *Task-Based Language Teaching (TBLT), Authentic Tasks, Middle School, Language Acquisition, Communicative Competence, Task Design, Second Language Education.*

Introduction

Task-Based Language Teaching (TBLT) has emerged as a significant pedagogical model in second and foreign language education since its popularization in the 1980s and 1990s. Unlike traditional methods that prioritize the explicit study of grammatical forms in isolation, TBLT shifts the focus to meaning and the achievement of a non-linguistic goal through language use. The core tenet of TBLT is that language is best learned through using it to complete tasks (Skehan, 1998). A "task" in TBLT is generally defined as an activity where the focus is on a communicative problem that needs to be solved, and in which learners utilize their linguistic resources to achieve an outcome.

The middle school classroom presents a unique environment for the adoption of TBLT. Students in this age bracket are often highly motivated by social interaction, peer collaboration, and activities that they perceive as relevant to their lives. However, they also face increasing cognitive demands and can easily lose interest in rote learning. For this reason, the success of TBLT in this context hinges critically on the authenticity of the tasks assigned. This article argues that by focusing on genuinely authentic tasks, TBLT can transform the middle school language classroom from a site of grammar drill into a dynamic space for meaningful communication and real-world skill development.

Main Part

1. Defining and Implementing Authentic Tasks in TBLT

A task is considered authentic when it reflects the kind of language use that occurs naturally outside the classroom. While all TBLT tasks must have a communicative purpose, authenticity is determined by the degree of correspondence between the classroom activity and real-world language events (Breen, 1987).

Characteristics of Authentic Tasks:

- **Real-World Purpose:** The task's objective has significance beyond the language classroom (e.g., inviting a guest speaker, not just practicing the future tense).
- **Focus on Meaning:** The primary focus is on successfully achieving the outcome, using whatever linguistic resources are available, rather than on perfect grammatical form.
- **Variable Outcomes:** Authentic tasks often permit multiple, acceptable solutions or results, mirroring real-life problem-solving.
- **Involves Interaction:** Tasks naturally require students to negotiate meaning, justify choices, and collaborate to reach the goal.

In the middle school context, designing these tasks requires creativity and a deep understanding of the students' world.

Examples of Authentic Middle School TBLT Tasks:

Task Name	Task Goal (Non-Linguistic Outcome)	Potential Language Skills Used
Local Travel Guide Project	Create a digital or physical guide for visitors to their local area.	Giving directions, describing places, making recommendations, persuasive language.

School Event Planning	Organize a hypothetical school fundraiser or cultural day (choosing vendors, advertising, budgeting).	Making suggestions, agreeing/disagreeing, requesting information, writing formal and informal communications.
"Advice Column" Podcast	Research common middle school issues (e.g., homework, friendships) and record a short podcast offering advice.	Expressing opinions, giving advice, summarizing information, using modal verbs.
"How-To" Video Creation	Produce a short video explaining how to perform a simple action (e.g., bake cookies, use a piece of software).	Giving instructions, sequencing, descriptive language, scripting.

2. The TBLT Task Cycle and Pedagogical Benefits

The typical TBLT framework, often articulated by scholars like Willis (1996), comprises three core phases: Pre-Task, Task Cycle, and Post-Task. Ensuring the authenticity of the task enhances the effectiveness of each phase.

A. Pre-Task:

This phase introduces the topic, activates relevant background knowledge (schema), and, crucially, establishes the real-world purpose of the task. Teachers can use authentic materials (e.g., real-world emails, news articles, websites) to scaffold the task and manage cognitive load (Ellis, 2003). For example, before the "School Event Planning" task, students might analyze a real school's event schedule and budget.

B. Task Cycle (Doing the Task):

Students complete the task, often in pairs or small groups. This is the core stage where language is used for communication. Authenticity drives engagement because students feel they are doing something genuinely important. The teacher monitors but avoids intervention unless a breakdown in communication occurs. This allows learners to notice gaps in their linguistic knowledge as they struggle to express meaning, prompting the crucial process of hypothesis testing and self-correction (Long, 1985).

C. Post-Task (Review and Focus on Form):

In this phase, students report the outcomes of their task (e.g., presenting their travel guide). This naturally leads into the teacher providing focused language

feedback. Because the language forms discussed (e.g., the correct use of prepositions for directions) directly relate to the language they just used to solve a real problem, the instruction is more meaningful and likely to be retained (Willis, 1996).

The benefits of utilizing authentic tasks in this cycle are profound for middle schoolers:

- **Increased Motivation:** Students are more invested when the task outcome matters outside the classroom walls.
- **Enhanced Fluency and Communicative Competence:** Focus on meaning allows for greater risk-taking and develops the ability to communicate effectively, even with limited resources.
- **Development of 21st-Century Skills:** Tasks require collaboration, critical thinking, problem-solving, and technology use (for tasks like video creation).
- **Content Integration:** Authentic tasks lend themselves naturally to Content and Language Integrated Learning (CLIL), incorporating subjects like geography (travel guide), math (budgeting), or social studies (survey).

3. Addressing Challenges in the Middle School Setting

Implementing TBLT with authentic tasks can face hurdles in the middle school environment, particularly concerning diverse proficiency levels and curriculum constraints.

Challenge: Varying Proficiency Levels.

Middle school classrooms often contain students with a wide range of language skills. Authentic tasks can be intimidating for novices.

- **Solution: Task Scaffolding and Differentiation.** Teachers can provide varying levels of support. For example, for the "Advice Column" task, lower-proficiency students might receive sentence starters or pre-selected topics, while advanced students are required to conduct independent research and interview a peer. Authentic tasks, by allowing students to use *any* language available, naturally permit differentiation (Skehan, 1998).

Challenge: Teacher Training and Comfort.

Teachers accustomed to traditional grammar-focused instruction may feel uncomfortable relinquishing control during the task cycle or incorporating real-world uncertainty into their lessons.

- **Solution: Professional Development.** Training should emphasize task design principles, the TBLT task cycle, and techniques for effective monitoring and post-task focus on form (Richards & Rodgers, 2014).

Challenge: Time and Curriculum Constraints.

Authentic tasks often require more class time than a simple worksheet drill.

- **Solution: Curriculum Mapping.** TBLT should not be seen as an add-on but as the core methodology. Authentic tasks should be carefully mapped to curriculum learning objectives, demonstrating how one task can effectively address multiple grammar points, vocabulary sets, and skill objectives simultaneously (Long, 2015). The efficiency gained from increased student engagement and retention often outweighs the initial time investment.

Conclusion

The successful implementation of Task-Based Language Teaching (TBLT) in the middle school classroom is inextricably linked to the design and execution of authentic tasks. By creating learning experiences that genuinely mirror real-world language use be it designing a local travel guide or producing a podcast educators can tap into the critical motivational and developmental needs of young adolescents. Authentic tasks transform language learning from an academic exercise into a functional, meaningful endeavor, leading to a demonstrable improvement in students' communicative competence, critical thinking, and collaborative skills. While challenges in implementation exist, strategic scaffolding, focused professional development, and careful curriculum integration can establish TBLT with authentic tasks as the gold standard for middle school language education, preparing students not just for the next test, but for effective communication in the real world.

References

1. Berdievich T. G. et al. The esland EFL in the world today //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 6. – C. 180-182.
2. Breen, M. P. (1987). Contemporary directions in syllabus design in English language teaching. *Applied Linguistics*, 8(2), 159–175.
3. Ellis, R. (2003). *Task-based language learning and teaching*. Oxford University Press.
4. Farmonovna O. N. Semantic Structures of English Phraseological Units and Proverbs with Proper Names. – 2014.
5. Farmonovna O. N. Semantic Structures of English Phraseological Units and Proverbs with Proper Names. – 2014.
6. Khujakulov R. Etymology of lexical units related to folk medicine in English. *Transforming Education Through Scientific Discovery*. 2025. Vol. 1, No. 1. P. 132 137.
7. Khujakulov R. The Rich Tapestry of Folk Medicine Terminology: a Reflection of Cultural Specificity in English //Miasto Przyszłości. – 2024. – №. 55. – C. 1619-1621.

8. Long, M. H. (1985). Input and second language acquisition theory. In S. Gass & C. Madden (Eds.), *Input in second language acquisition* (pp. 377–393). Newbury House.
9. Long, M. H. (2015). *Second language acquisition and task-based language teaching*. Wiley-Blackwell.
10. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press.
11. Skehan, P. (1998). *A cognitive approach to language learning*. Oxford University Press.
12. Willis, J. (1996). *A framework for task-based learning*. Longman
13. R. KHUJAKULOV. [COMPARATIVE-HISTORICAL ANALYSIS OF LEXICAL UNITS RELATED TO FOLK MEDICINE](#) - 2025.
14. Ravshan Khujakulov. [WHAT IS AN ACCENT AND TIPS HOW TO SPEAK ENGLISH WITHOUT AN ACCENT](#)-2025.
15. XUJAKULOV R. INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA XALQ TABOBATIGA OID LEKSIK BIRLIKLARNING DERIVATSION TADQIQI //SCIENCEPROBLEMS. UZ Учредители: ООО “Scienceproblems team”. – 2025. – Т. 5. – №. 1. – С. 252-258.
16. Очилова Н., Каршиев Ш. [Learning English idioms: traditional approach and modern online opportunities](#) //Анализ актуальных проблем, инноваций, традиций, решений и художественной литературы в преподавании иностранных языков. – 2022. – Т. 1. – №. 01. – С. 156-158.
17. Очилова Н., Каршиев Ш. [Learning English idioms: traditional approach and modern online opportunities](#) //Анализ актуальных проблем, инноваций, традиций, решений и художественной литературы в преподавании иностранных языков. – 2022. – Т. 1. – №. 01. – С. 156-158.
18. Хужакулов, Р. What is an accent and tips how to speak English without an accent / Р. Хужакулов // *Gospodarka i Innowacje*. – 2022. – Vol. 22. – С. 486–490. – ISSN 2545-0573

“WAYS TO IMPROVE CREDIT PORTFOLIO QUALITY UNDER CONDITIONS OF BANKING TRANSFORMATION”

Abdiroxmanov Utkir Pulatovich

Independent Doctoral Researcher in Economics
Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy

ABSTRACT

In the context of ongoing banking transformation driven by digitalization, regulatory reforms, and increasing financial risks, ensuring the quality of banks' credit portfolios has become a critical priority for financial stability and sustainable economic development. This study examines the key directions and mechanisms for improving credit portfolio quality under conditions of structural and institutional transformation in the banking sector. The research focuses on the impact of modern risk management systems, credit assessment technologies, portfolio diversification strategies, and regulatory compliance on credit portfolio performance. Particular attention is paid to the role of digital credit scoring models, early warning systems, and non-performing loan management practices in reducing credit risk and enhancing asset quality. Using analytical and comparative methods, the study evaluates existing approaches to credit portfolio management and identifies their limitations in the context of transitional banking systems. The findings demonstrate that improving credit portfolio quality requires an integrated approach combining technological innovation, institutional reforms, enhanced supervision, and strategic credit policy adjustments. The results of the study contribute to the development of practical recommendations for commercial banks and policymakers aimed at strengthening financial resilience, increasing credit efficiency, and supporting long-term economic growth in transforming banking environments.

Keywords: banking transformation, credit portfolio quality, credit risk management, non-performing loans, digital banking, credit policy, financial stability, risk assessment, portfolio diversification, banking sector reforms.

INTRODUCTION

In recent years, the global banking sector has been undergoing profound transformation processes driven by digitalization, financial innovation, regulatory tightening, and increasing exposure to macroeconomic and systemic risks. These changes have significantly altered traditional banking models and placed new demands on the effectiveness of credit activity, particularly in terms of maintaining and improving credit portfolio quality. As credit operations remain the core source of

income for commercial banks, the quality of the credit portfolio plays a decisive role in ensuring financial stability, profitability, and resilience of the banking system.

Banking transformation is characterized not only by technological modernization but also by structural and institutional reforms aimed at strengthening risk management, enhancing transparency, and aligning banking practices with international standards. In this context, credit portfolio quality has emerged as a critical indicator reflecting the soundness of banks' lending policies, the effectiveness of credit risk assessment, and the ability of banks to withstand external shocks. Poor-quality credit portfolios, manifested through high levels of non-performing loans, weaken banks' capital positions, reduce lending capacity, and pose threats to overall economic stability.

The relevance of improving credit portfolio quality has intensified amid economic volatility, changes in borrower behavior, and increased uncertainty in financial markets. Traditional approaches to credit risk management have proven insufficient in addressing emerging risks associated with rapid technological change, information asymmetry, and evolving regulatory requirements. As a result, banks are increasingly adopting innovative tools such as digital credit scoring, early warning systems, stress testing, and portfolio diversification strategies to enhance credit quality and minimize potential losses.

Moreover, regulatory authorities have strengthened prudential supervision and introduced stricter requirements for asset classification, provisioning, and capital adequacy, further emphasizing the need for systematic improvement of credit portfolio management. In transforming banking environments, especially in emerging and transition economies, these challenges are compounded by institutional constraints, limited access to reliable borrower information, and uneven implementation of risk management frameworks.

Against this background, the study of ways to improve credit portfolio quality under conditions of banking transformation is of both theoretical and practical significance. A comprehensive understanding of modern credit portfolio management mechanisms allows banks to adapt to changing conditions, enhance risk resilience, and support sustainable economic growth. This article aims to analyze key approaches to improving credit portfolio quality in the context of banking transformation and to identify effective strategies that contribute to strengthening the stability and efficiency of the banking sector.

LITERATURE REVIEW

The issue of credit portfolio quality has been widely examined in economic and financial literature, particularly in the context of banking stability, risk management,

and financial intermediation. Numerous studies emphasize that the quality of a bank's credit portfolio is a key determinant of its financial performance and resilience to economic shocks. Classical banking theory considers credit risk as the primary source of instability in commercial banks, highlighting the need for effective credit assessment and monitoring mechanisms.

Early research in this field focused mainly on traditional credit risk evaluation methods, including financial ratio analysis, collateral assessment, and borrower creditworthiness evaluation based on historical data. Scholars argued that strict credit standards and prudent lending policies were essential for maintaining portfolio quality. However, these approaches were later criticized for their limited ability to capture dynamic risks arising from macroeconomic fluctuations and structural changes in the economy.

With the development of financial markets and increasing complexity of banking operations, modern studies began to explore portfolio-based approaches to credit risk management. According to this perspective, credit portfolio quality is influenced not only by individual loan characteristics but also by diversification levels, sectoral concentration, and correlations between borrowers. Empirical research demonstrates that well-diversified credit portfolios are more resilient to systemic shocks and exhibit lower default volatility.

In recent years, the literature has increasingly linked credit portfolio quality with banking transformation processes, particularly digitalization and regulatory reforms. Researchers note that digital banking technologies, such as automated credit scoring systems and big data analytics, significantly enhance the accuracy of credit risk assessment and reduce information asymmetry between banks and borrowers. Studies confirm that the use of advanced analytics contributes to early detection of problem loans and improves overall portfolio performance.

Another important strand of research focuses on the relationship between non-performing loans and banking sector stability. High levels of non-performing loans are widely recognized as a major obstacle to sustainable banking development, as they undermine profitability, erode capital, and constrain new lending. Scholars emphasize that effective management of non-performing loans through restructuring, write-offs, and secondary market mechanisms is essential for improving credit portfolio quality, especially in transforming banking systems.

Regulatory aspects also occupy a central place in the literature. Many studies analyze the impact of prudential regulations, such as capital adequacy requirements, loan loss provisioning standards, and supervisory stress testing, on banks' credit behavior. The findings suggest that stricter regulatory frameworks generally encourage

banks to adopt more conservative lending strategies and strengthen internal risk management systems, thereby improving credit portfolio quality. However, some authors caution that excessive regulatory pressure may reduce credit availability and slow economic growth.

Overall, the literature indicates that improving credit portfolio quality under conditions of banking transformation requires an integrated approach that combines technological innovation, sound risk management practices, effective regulatory oversight, and institutional development. Despite extensive research, there remains a need for further empirical analysis tailored to the specific characteristics of transforming banking systems, which this study seeks to address.

METHODOLOGY

This study employs a comprehensive methodological framework to analyze ways of improving credit portfolio quality under conditions of banking transformation. The research design is based on a combination of qualitative and quantitative approaches, allowing for a systematic examination of both theoretical concepts and practical mechanisms of credit portfolio management.

At the initial stage, a theoretical analysis method is applied to examine the conceptual foundations of credit portfolio quality and banking transformation. This involves a critical review of existing economic theories, banking risk management models, and regulatory approaches related to credit activity. The purpose of this stage is to identify key factors influencing credit portfolio quality and to clarify the role of transformation processes in reshaping banking practices.

The empirical component of the study relies on analytical and comparative methods. Secondary data obtained from official banking statistics, regulatory reports, and financial statements of commercial banks are analyzed to assess trends in credit portfolio structure, non-performing loan dynamics, and risk exposure. Comparative analysis is used to evaluate differences in credit portfolio quality indicators before and during periods of intensified banking transformation, enabling the identification of transformation-driven changes.

To assess the effectiveness of credit risk management tools, the study applies ratio analysis and indicator-based evaluation. Key indicators such as the share of non-performing loans, loan loss provisions, credit concentration ratios, and capital adequacy levels are examined to measure credit portfolio quality. These indicators provide an objective basis for evaluating the impact of risk management practices and regulatory requirements on portfolio performance.

In addition, the study utilizes a systemic approach to analyze credit portfolio management as an integrated process involving credit policy formulation, risk

assessment, monitoring, and problem loan resolution. This approach allows for the identification of interconnections between technological innovation, institutional reforms, and portfolio quality outcomes. Particular attention is given to the role of digital credit scoring systems, early warning mechanisms, and portfolio diversification strategies in mitigating credit risk.

The methodological framework also includes elements of logical generalization and synthesis, which are used to formulate practical recommendations based on the research findings. By integrating theoretical insights with empirical observations, the study develops conclusions that are applicable to commercial banks operating in transforming banking environments.

Overall, the chosen methodology ensures the reliability and validity of the research results and provides a solid basis for identifying effective ways to improve credit portfolio quality under conditions of banking transformation.

RESULTS AND DISCUSSION

The results of the study indicate that banking transformation processes have a significant impact on the quality of credit portfolios in commercial banks. Empirical analysis shows that banks which actively implement modern risk management tools and digital technologies demonstrate more stable credit portfolio performance and lower levels of credit risk compared to institutions relying on traditional lending approaches.

One of the key findings is the positive relationship between the adoption of advanced credit assessment systems and the reduction of non-performing loans. The introduction of digital credit scoring models, based on diversified data sources and automated decision-making, enhances the accuracy of borrower risk evaluation and reduces information asymmetry. As a result, banks are better able to differentiate between high- and low-risk borrowers, leading to improved loan selection and overall portfolio quality.

The analysis also reveals that portfolio diversification plays a crucial role in mitigating credit risk under conditions of banking transformation. Banks with well-balanced credit portfolios across sectors, regions, and borrower categories exhibit greater resilience to macroeconomic shocks. In contrast, high concentration in specific industries or borrower groups increases vulnerability to economic downturns and negatively affects portfolio quality. These findings confirm the relevance of portfolio-based risk management approaches emphasized in the literature.

Another important result concerns the effectiveness of early warning systems and continuous credit monitoring mechanisms. Banks that utilize real-time monitoring tools and stress-testing techniques are able to identify potential problem loans at an

early stage and take timely corrective actions. This proactive approach significantly reduces the probability of loan defaults and limits potential losses, contributing to the stabilization of credit portfolio quality.

From a regulatory perspective, the findings suggest that strengthened prudential requirements and supervisory oversight have a dual effect on credit portfolio quality. On the one hand, stricter regulations regarding loan classification, provisioning, and capital adequacy encourage banks to adopt more conservative lending practices and improve internal risk management frameworks. On the other hand, excessive regulatory constraints may limit credit expansion and reduce banks' flexibility in supporting economic growth. Therefore, an optimal balance between regulatory discipline and lending incentives is essential.

The discussion of results highlights that improving credit portfolio quality under conditions of banking transformation requires an integrated and adaptive strategy. Technological innovation alone is insufficient unless supported by effective institutional reforms, qualified human resources, and coherent credit policies. The interaction between digitalization, risk management, and regulatory frameworks determines the overall effectiveness of credit portfolio improvement measures.

Overall, the findings demonstrate that banks operating in transforming environments can significantly enhance credit portfolio quality by adopting modern risk management technologies, ensuring adequate portfolio diversification, and aligning lending practices with regulatory standards. These measures contribute not only to the stability of individual banks but also to the resilience and sustainability of the banking sector as a whole.

CONCLUSION

The study confirms that improving credit portfolio quality under conditions of banking transformation is a complex and multifaceted process that requires a systematic and integrated approach. The transformation of the banking sector, driven by digitalization, regulatory reforms, and evolving risk environments, has fundamentally changed traditional credit management practices and placed greater emphasis on the quality of loan portfolios as a key indicator of banking stability and efficiency.

The findings demonstrate that modern credit risk management tools, particularly digital credit scoring systems and early warning mechanisms, play a decisive role in enhancing credit portfolio quality. These instruments enable banks to assess borrower risk more accurately, reduce information asymmetry, and identify potential problem loans at an early stage. As a result, banks can take timely corrective measures, thereby limiting credit losses and preventing the accumulation of non-performing loans.

Another important conclusion is that portfolio diversification remains a critical factor in mitigating credit risk. Banks with diversified credit portfolios across economic sectors, regions, and borrower categories show higher resilience to macroeconomic shocks and structural changes. Excessive concentration, by contrast, increases vulnerability and negatively affects portfolio performance, especially during periods of economic instability.

The study also highlights the significant influence of regulatory frameworks on credit portfolio quality. Prudential regulations related to capital adequacy, loan classification, and provisioning contribute to strengthening internal risk management systems and promoting more prudent lending behavior. However, the results suggest that regulatory policies should be balanced to avoid excessive restrictions that may hinder credit expansion and economic growth.

Overall, the research concludes that improving credit portfolio quality in transforming banking environments requires the coordinated interaction of technological innovation, effective risk management practices, sound regulatory oversight, and strategic credit policy adjustments. The practical recommendations derived from this study can be used by commercial banks and policymakers to enhance financial resilience, ensure sustainable lending, and support long-term economic development.

REFERENCES

1. President of the Republic of Uzbekistan. *Decree No. PF-60 "On the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022–2026"*. Tashkent, 2022.
2. President of the Republic of Uzbekistan. *Decree No. PF-5992 "On Reforming the Banking System of the Republic of Uzbekistan"*. Tashkent, 2020.
3. President of the Republic of Uzbekistan. *Resolution No. PQ-3270 "On Measures to Improve the Activities of Commercial Banks"*. Tashkent, 2017.
4. President of the Republic of Uzbekistan. *Resolution No. PQ-4540 "On Ensuring Financial Stability of the Banking System"*. Tashkent, 2019.
5. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. *Annual Report on Banking Sector Development*. Tashkent, 2023.
6. Abdukarimov, B. A. *Bank Risk Management and Credit Policy*. Tashkent: Iqtisodiyot Publishing House, 2019.
7. Ismailov, S. R. *Credit Risk Management in Commercial Banks*. Tashkent: Fan va Texnologiya, 2020.
8. Khamidov, O. S. *Improving the Efficiency of Credit Portfolio Management in Banks*. *Journal of Economics and Finance*, Tashkent, 2021.

9. Yuldashev, N. M. *Banking System Transformation and Financial Stability*. Tashkent State University of Economics, 2022.
10. Karimov, U. A. *Non-Performing Loans and Banking Stability in Uzbekistan*. Banking and Finance Review, 2023.
11. Basel Committee on Banking Supervision. *Principles for the Management of Credit Risk*. BIS, Basel, 2000.
12. Basel Committee on Banking Supervision. *Basel III: Finalising Post-Crisis Reforms*. BIS, Basel, 2017.
13. Berger, A. N., Udell, G. F. *A More Complete Conceptual Framework for SME Finance*. Journal of Banking & Finance, 2006.
14. Louzis, D. P., Vouldis, A. T., Metaxas, V. L. *Macroeconomic and Bank-Specific Determinants of Non-Performing Loans*. Journal of Banking & Finance, 2012.
15. Bessis, J. *Risk Management in Banking*. 4th ed., Wiley, 2015.
16. Mishkin, F. S. *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. Pearson Education, 2019.
17. Demirgüç-Kunt, A., Martinez Peria, M. S. *Digital Financial Services and Banking Stability*. World Bank Research Observer, 2020.
18. Beck, T., Jakubik, P., PiloIU, A. *Key Determinants of Non-Performing Loans*. Economic Systems, 2015.
19. Gorton, G., Metrick, A. *Regulating the Shadow Banking System*. Brookings Papers on Economic Activity, 2010.
20. Allen, F., Gale, D. *Comparing Financial Systems*. MIT Press, Cambridge, 2000.
21. Vives, X. *Digital Disruption in Banking*. Annual Review of Financial Economics, 2019.
22. World Bank. *Global Financial Development Report: Bank Regulation and Supervision*. Washington, DC, 2020.
23. International Monetary Fund. *Financial Soundness Indicators Guide*. IMF, Washington, DC, 2019.
24. ECB. *Credit Risk Management Practices in European Banks*. European Central Bank Working Paper, 2021.
25. OECD. *Banking Sector Resilience and Credit Risk*. OECD Publishing, Paris, 2022.

IMPORT O'RNINI BOSUVCHI MAHSULOTLAR ISHLAB
CHIQRISHNI RIVOJLANTIRISH - IQTISODIY MUSTAQILLIKNI
MUSTAHKAMLASH OMILI

Sobitova Ra'no Solidjonovna

TerDU, iffd (PhD)

rsobitova66@mail.ru

ORCID:0009-0003-8181-1615

Jumayev Behzod Sa'dullayevich

TerDU Indoneziya qo'shma dastur

1-kurs magistranti

ORCID: 0009-0002-7310-3900

jumayevb001@gmail.com

Annotatsiya

Annotatsiya. Maqolada import o'rnini bosishning mazmun, mohiyati, uning respublikada sanoat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri ekanligi, "import o'rnini bosish siyosati" – milliy tovar ishlab chiqarish va uning raqobatbardoshligini rag'batlantirishga, ularga bo'lgan ichki talabni oshirish hamda importga bo'lgan talabni qisqartirishga qaratilganligi masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: eksport, import, import o'rnini bosish, mahalliylashtirish, ichki bozor, tashqi bozor.

Аннотация. В статье раскрывается содержание и характер импортозамещения, то что она является одним из важных направлений промышленной политики в республике.

«Политика импортозамещения» направлена на стимулирование производства национальных товаров и на повышение его конкурентоспособности, а также увеличение внутреннего спроса и сокращение спроса на импорт.

Ключевые слова: Экспорт, импорт, импортозамещение, локализация, внутренний рынок, внешний рынок.

Abstract. The article discusses the content and essence of import substitution, which is one of the important directions of industrial policy in the country, "import

substitution policy" - aimed at stimulating the domestic production and their competitiveness, increasing domestic demand and reducing import demand.

Keywords: Export, import, import substitution, localization, domestic market, foreign market.

Kirish. Hozirgi kunda jahon iqtisodiyotida globalizatsiya jarayonlari, savdo urushi va sanksiyalar ta'siri ostida ichki resurslarga tayanish va ishlab chiqarishni mahalliyashtirish muhim strategik vazifaga aylanmoqda. 2023- yilga kelib, dunyo bo'yicha importga bog'liqlik o'rtacha 30% atrofida bo'lib, ayrim rivojlanayotgan mamlakatlarda bu ko'rsatkich 50% va undan yuqori darajalarga yetadi¹. Shu bilan birga, COVID-19 pandemiyasi va dunyoda yuz berayotgan geosiyosiy muammolar milliy ishlab chiqarishning ahamiyatini yanada oshirdi.

O'zbekiston sharoitida ham import mahsulotlariga bog'liqlik yuqori darajada saqlanmoqda. 2010-yilda O'zbekistonning tashqi savdosi YaIMning 49,26%ini tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilga kelib bu ko'rsatkich 71,96%ga yetdi². Shuningdek, 2010-yilda mamlakatning importi 12,43 milliard AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilda bu raqam 41,34 milliard dollarga ko'tarildi³. Bu ko'rsatkichlar mamlakatning tashqi savdoga bo'lgan bog'liqligini va importga nisbatan yuqori darajadagi ehtiyojini ko'rsatadi.

Surxandaryo viloyatida ham ishlab chiqarish tarmoqlari hanuz import resurslariga katta darajada bog'liq bo'lib, bu iqtisodiy xavfsizlikka salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois, ishlab chiqarishni mahalliyashtirish, import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish orqali iqtisodiy mustaqillikni mustahkamlash muhim vazifalardan biriga aylanmoqda.

Jahonning rivojlanayotgan va o'tish iqtisodiyoti mamlakatlarida import o'rnini bosish siyosatini takomillashtirish, uni mahalliy vazifalarni hal qilishga, birinchi navbatda, savdo balansi qoldig'ini yaxshilash hamda milliy sanoat va qishloq xo'jaligi raqobatbardoshligining pasayishi bilan bog'liq importdan himoyalaniishga qaratish, import o'rnini bosish siyosatidan ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash va tashqi savdoni maqbullashtirishning yordamchi mexanizmi sifatida foydalanish, ishlab chiqarilishi katta investitsion xarajatlar talab qilmaydigan, yuqori texnologiyali bo'lmagan va barqaror talabga ega tovarlarga yo'naltirilgan import o'rnini bosish strategiyasini ishlab chiqish, mintaqalarning ixtisoslashuvi bo'yicha hududiy mehnat

¹ UNCTAD, "World Investment Report 2023", <https://unctad.org>

² Macrotrends.net, "Uzbekistan Trade as % of GDP 2010-2023", <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/UZB%20/uzbekistan/trade-gdp-ratio>

taqsimoti bilan uzviy bog'liq ravishda yangi turdagi mahsulot yoki xizmatlarni yaratish, ishlab chiqarishga yangicha uslubda yondashish, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini tashkil etish, bevosita hudud infratuzilmasini yanada rivojlantirish, ishchi kuchining bandligini ta'minlash va mahalliy byudjetni barqaror rivojlantirish yo'nalishlarida ilmiy- tadqiqotlar olib borilmoqda.

“Import o'rnini bosish” tushunchasiga respublikada hukumat tomonidan ham, olimlar tomonidan ham so'nggi yillarda katta e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi sanoat siyosati va bu boradagi strategik vazifalarni belgilashda, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020- yil 28 yanvardagi PF-60-sonli “Yangi O'zbekistonning 2022-2026- yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi Farmonida “Milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlash va yalpi ichki mahsulotda sanoat ulushini oshirishga qaratilgan sanoat siyosatini davom ettirib, sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmini 1,4 baravarga oshirish” [1] vazifasi belgilab qo'yilganligi hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasida 2021- yilda mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida “Iqtisodiy o'sishga, avvalo, raqobatbardosh sanoat zanjirlarini yaratish hamda bunday loyihalarga investitsiyalarni ko'paytirish orqali erishilishi” alohida ta'kidlanganligi sanoat ishlab chiqarishini mahalliyashtirish borasida qo'yilayotgan muammoga mutlaqo yangicha yondashish zarurligini taqozo etmoqda.

Mamlakatda import qilinayotgan tovarlarga o'xshash tovarlarni ishlab chiqarish va ularning importini qisqartirish yoki tugatish import o'rnini bosishga yangicha yondashuv hisoblanadi. Bunda ushbu tovarlar import tovarlardan yuqori bo'lmagan narx, yuqori iste'mol xossalari va qiymatiga ega bo'lishlari kerak [5].

Import o'rnini bosish siyosatini amalga oshirishning muvaffaqiyat qozongan asosiy omilini nafaqat import o'rnini bosishga qaratilgan, balki ko'pincha eksportga yo'naltirilgan mahalliyashtirish, deb ham ataladi. [7]. Import o'rnini bosish iqtisodiy siyosatning shunday vositasi bo'lishi kerakki, mahsuloti ichki bozorga yo'naltirilgan korxonalar rivojlanishini qo'llab – quvvatlashga emas, balki jahon bozorini egallash maqsadida tovar ishlab chiqaruvchilarning eksport salohiyatini yanada oshirishga yo'naltirilganligi buning natijasi bo'lishi zarur[2]. Shuni ta'kidlash kerakki, import o'rnini bosishni amalga oshirish mexanizmlari to'laqonli ishlab chiqilmagan hisoblanadi. Qisman buni jahon iqtisodiy faniga “erkin bozor” konsepsiyasining kuchli ta'siri bilan izohlash mumkin. Unga muvofiq, xo'jalik sub'ektlarining yuqori mustaqilligi sharoitida katta iqtisodiy samaradorlikka erishiladi, istalgan cheklovlar esa jumladan, tashqi savdoda ham salbiy hodisa hisoblanadi. Aksincha, milliy

mahsulot ishlab chiqarishni rag'batlantirish va import mahsulotlarni ichki bozordan siqib chiqarishga qaratilgan import o'rnini bosish siyosati bu turdagi cheklovlarni ko'zda tutibgina qolmay, balki milliy korxonalarni davlat tomonidan faol qo'llab-quvvatlashga ham qaratilgan bo'ladi.

Adabiyotlar sharhi.

Import o'rnini bosish iqtisodiy tushuncha sifatida o'rganilishi va iqtisodiy jarayon sifatida import tovarlar o'rnini bosishga yo'naltirilgan iqtisodiy munosabatlar tizimini o'zida aks ettirilishi, mujassamlashtirishi nuqtai nazaridan o'rganilgan yondashuv D.N.Zaysev, B.S.Jamankulov, V.V.Zaryankin, P.A.Kadochnikov, J.M.Medetbekova, Ye.N.Nazarchuk, N.E.Svireyko, N.A.Suchkova, A.P.Terexovlarning asarlarida ishlab chiqilgan. Mintaqaviy sanoat tizimini shakllantirish va rivojlantirishning tashkiliy iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish, uning innovatsion rivojlanish holatini baholash, innovatsion jarayonlarni tezlashtirish yo'nalishidagi muammolarni chuqur ilmiy tahlillar Abdullaev R.V. va N.Sh.Botirovalar tomonidan amalga oshirilgan[1]. Ularning tadqiqotlarida O'zbekiston Respublikasida sanoatlashtirish jarayoni va sanoatlashtirish negizida import o'rnini bosuvchi siyosatdan eksportga yo'naltirilgan sanoat sohalarini barpo qilish va rivojlantirish masalalari, uning bosqichlari tahlil qilingan. O'tgan davrlardagi sanoatni rivojlantirishning asosiy omillari ko'rib chiqilgan. Mamlakat sanoatlashtirish jarayonini amalga oshirishda tashqi iqtisodiy aloqalarning samarasidan foydalanish imkoniyati yoritilgan.

Rossiyalik olim A.N.Zinnatullina tomonidan "o'sib boruvchi import o'rnini bosish siyosati" tushunchasi taklif qilingan. U mazkur tushunchani "mamlakat ichki mahsulot ishlab chiqarishini rag'batlantirish sifatida o'rganadi, uning hozirgi iste'moli iqtisodiy jihatdan asoslangan darajaga yetmaydi"[3]. Shuni ta'kidlash kerakki, import o'rnini bosishga bunday yondashuv o'zining amaliy qo'llanishiga ega.

Import o'rnini bosish siyosatini amalga oshirishning muvaffaqiyat qozongan asosiy omilini nafaqat import o'rnini bosishga qaratilgan, balki ko'pincha eksportga yo'naltirilgan mahalliyashtirish, deb ham ataladi. Import o'rnini bosish iqtisodiy siyosatning shunday vositasi bo'lishi kerakki, deb hisoblaydi, Gulin K.A. mahsuloti ichki bozorga yo'naltirilgan korxonalar rivojlanishini qo'llab – quvvatlashga emas, balki jahon bozorini egallash maqsadida tovar ishlab chiqaruvchilarning eksport salohiyatini yanada oshirishga yo'naltirilganligi buning natijasi bo'lishi zarur [3].

Amerikalik tadqiqotchi A.Xirshman tomonidan ishlab chiqilgan muvozanatlashmagan o'sish modeli doirasida import o'rnini bosish kapitalistik dunyo chetki qismiga tegishli mamlakatlarining asosiy rivojlanish unsurlaridan biri

sifatida o'rganiladi[6].

Tadqiqot metodologiyasi. Globalizatsiya va jahon bozorlaridagi keskin raqobat sharoitida mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashda **importga bo'lgan yuqori darajadagi bog'liqlikni kamaytirish** va mahalliy resurslardan samarali foydalanishga asoslangan **import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishni** yo'lga qo'yish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, milliy iqtisodiyotda mahalliy resurslarni ishlab chiqarish jarayoniga jalb etish nafaqat import xarajatlarini qisqartirishga, balki yangi ish o'rinlari yaratish, ichki bozorda raqobatbardosh mahsulot taklifini oshirish, texnologik mustaqillik va iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashga ham xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida 2017–2026- yillarda qabul qilingan iqtisodiy islohotlar dasturlari va “Harakatlar strategiyasi”, shuningdek, “Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi”da mahalliy xomashyo va resurslardan samarali foydalanish, qayta ishlash sanoatini rivojlantirish va import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish milliy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlari sifatida belgilangan.

Surxandaryo viloyatining iqtisodiy-geografik joylashuvi, qishloq xo'jaligi va mineral resurslar salohiyati, suv va energiya manbalari uni mahalliy mahsulotlar ishlab chiqarish va qayta ishlashda ulkan imkoniyatlarga ega hudud sifatida ko'rsatadi. Shu bilan birga, hududdagi ayrim tarmoqlar va mahsulot turlari yuqori darajada importga bog'liq bo'lib, bu ichki bozorda talabni qondirishda va sanoat ishlab chiqarish zanjirlarini shakllantirishda muammolar keltirib chiqarmoqda.

Mahalliy resurslardan samarali foydalanish asosida import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish strategiyasini ishlab chiqish – Surxandaryo viloyatidagi iqtisodiy salohiyatdan to'liq va maqsadli foydalanish, yangi texnologik klasterlar tashkil etish, qo'shilgan qiymat zanjirini takomillashtirish va raqamli yechimlarni joriy etish imkonini beradi. Bu esa nafaqat hududiy iqtisodiy barqarorlikni, balki mamlakatning umummilliy iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Milliy va xorijiy olimlarning import o'rnini bosish siyosati, uni amalga oshirishning jahon tajribasi muammolari bo'yicha chop etgan ko'p miqdordagi nashrlariga qaramasdan, ularda mazkur muammoning faqat alohida jihatlarigina yoritilgan, xolos. Selektiv eksportga yo'naltirilgan import o'rnini bosish siyosatini asoslash va mahalliyashtirish darajasini o'lchash hamda import o'rnini bosishni amalga oshirishning borishini monitoring qilish vositalari ishlab chiqilmagan. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida sanoat ishlab chiqarishini mahalliyashtirish va

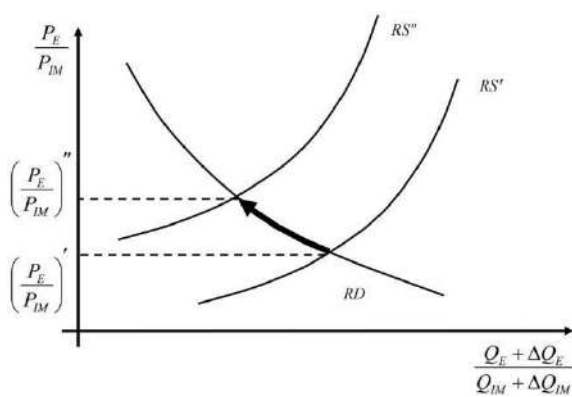
uning samaradorligini oshirish, import o'rnini bosish siyosatining tashkiliy-uslubiy mexanizmini takomillashtirish yo'nalishlarining atroflicha o'rganilmagan.

Import o'rnini bosuvchi mahsulotga bo'lgan talabni rag'batlantirish vazifasining ahamiyatligi jihatidan uni quyidagi ko'rinishda tasvirlagan holda ushbu tushunchani aniqlashtirish to'g'ri, deb hisoblaymiz: "*import o'rnini bosish siyosati*" – milliy tovar ishlab chiqarish va uning raqobatbardoshligini rag'batlantirishga, ularga bo'lgan ichki talabni oshirish hamda importga bo'lgan talabni qisqartirishga qaratilgan, davlat tomonidan olib boriladigan chora-tadbirlar majmuidir.

Import o'rnini bosish iqtisodiy tushuncha sifatida o'rganilishi va iqtisodiy jarayon sifatida import tovarlar o'rnini bosishga yo'naltirilgan iqtisodiy munosabatlar tizimini o'zida mujassamlashtirishi mumkin. Bunda milliy tovarlar va xizmatlar iste'molining bir vaqtda pasayishi sharoitida mahalliy ishlab chiqaruvchilarni rag'batlantirish yo'li bilan tovarlar va xizmatlar importini ratsionallashtirish va maqbullashtirish borasidagi davlat iqtisodiy siyosati sifatida ularni ishlab chiqarish, iste'mol qilish va eksportining o'sishi yuz beradi.

Import o'rnini bosishning ikki bosqichi yoki fazasini ajratish qabul qilingan. Birinchi faza ko'proq mehnat sig'imli import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish hajmlarining tez kengayishi, import mahsulotlarni ichki bozordan siqib chiqarish, bandlikning o'sishi, milliy ishlab chiqaruvchilarga va milliy bozor segmentlariga nisbatan proteksionizm yuqori darajasi bilan tavsiflanadi. Ikkinchi fazada ko'proq kapital sig'imli tarmoqlarning yuqori tayyorlik darajasidagi mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish, ishlab chiqarilishi import o'rnini bosish siyosati doirasida o'zlashtirilgan mahsulotlar eksporti hajmini oshirish yuz berib, sanoat o'sish sur'atlarining pasayishi, bandlikning bir muncha kamayishi hamda importga tovar yetkazib berishning o'sishi kuzatiladi.

Import o'rnini bosishning o'sishi (*import-biased growth*), deganda ilgari mamlakatga import qilingan tovarlarni ishlab chiqarish hajmining oshishi tushuniladi. Agar ushbu o'sish jahon taklifi hajmiga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lsa, u holda import o'rnini bosishning o'sishi davlat tashqi savdo sharoitlarining yaxshilanishiga olib keladi. Bu qoida ikki tovar misolida tasvirlanishi mumkin bo'lib, bu yerda *QE* va *QIM* – ishlab chiqarish hajmi ko'proq eksport qilinadigan va ko'proq import qilinadigan tovarlar, *PE* va *PIM* – mos ravishda, ularning narxi, *RS* va *RD* – ushbu tovarlarga bo'lgan talab va taklif egri chiziqlari (1- rasm).

1-rasm. Ochiq iqtisodiyot uchun import o‘rnini bosuvchi o‘shish oqibatlariga[4]

Ko‘proq mamlakat tomonidan eksport qilinadigan Q_{IM} tovar ishlab chiqarishi o‘sganda, taklif hajmi oshadi. Bu uning narxi pasayishini keltirib chiqaradi. Shunday qilib, eksport qilinayotgan tovarning nisbiy bahosi - P^E/P_{IM} ko‘tariladi, bu esa PIM eksport tovar nisbiy taklifi egri chizig‘ining RS' dan RS'' ga qadar chapga siljishiga olib keladi.

Mamlakat uchun tashqi savdo sharoitlarining yaxshilanishi nuqtai nazaridan ichki import o‘rnini bosuvchi o‘shish hamda import qilinayotgan tovarlar narxining pasayishini rag‘batlantiradigan qolgan dunyo mamlakatlarida eksportni kengaytiruvchi o‘shish foydali bo‘ladi.

Sotish darajasi bo‘yicha import o‘rnini bosish quyidagi darajalarda tabaqalashadi: mikrodarajada – import o‘rnini bosuvchi mahsulot ishlab chiqarishni alohida korxonada darajasida tashkil qilish yoki alohida tovarning import o‘rnini bosishi;

mezodarajada – tarmoq doirasida import o‘rnini bosish;
makrodarajada – import o‘rnini bosish butun mamlakat iqtisodiyotiga ta’sir ko‘rsatuvchi davlat siyosati sifatida chiqqanda, namoyon bo‘ladi.

Import o‘rnini bosish siyosatini qo‘llash uchun asosiy shart-sharoit quyidagilar hisoblanadi:

- yetarli bo‘lmagan raqobatbardoshlik oqibatida tashqi bozorlar tomonidan milliy mahsulotga bo‘lgan past talab;
- milliy iqtisodiyot yoki uning alohida tarmoqlarining texnologik jihatdan samarasizligi;
- importning eksport ustidan barqaror yuqoriligi va salbiy tashqi savdo qoldig‘ini qoplash uchun valyuta zahiralarining yetarlimasligi.

Ushbu iqtisodiy siyosatni olib borish vositalari uni amalga oshirish darajasidan kelib chiqqan holda o‘z xususiyatlariga ega bo‘ladi. Import o‘rnini bosish siyosati mexanizmlari sifatida quyidagilar ajratib ko‘rsatiladi:

- bojxona-tarif tartibga solishi (import bojlarini kiritish, kiritilayotgan tovarlar bojxona rasmiylashtiruv tartibotining murakkablashuvi);
- notarif tartibga solish (importga miqdoriy cheklovlar, alohida tovarlar importiga davlat monopoliyasi, kiritilayotgan tovarlarga nisbatan talablar va standartlarning qattiqlashishi);

- soliq tartibga solishi (import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishni o'zlashtirgan korxonalariga soliq imtiyozlari berish);
- moliyaviy rag'batlantirish, shu jumladan, davlat subsidiyalari va imtiyozli kreditlar berish;
- milliy ishlab chiqarishlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan davlat xaridlar tizimi;
- valyutali tartibga solish (ichki bozorga chiqarilayotgan milliy mahsulot ishlab chiqarishning daromadlilikini oshirish maqsadida milliy valyuta kursini oshirish ham, importga talabni cheklash uchun pasaytirish ham bo'lishi mumkin);
- investitsiyalarni, shu jumladan, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun shart-sharoit yaratishni rag'batlantirish;
- boshqalar, jumladan, ma'muriy tartibga solish, tovar o'tkazish tizimlarini rivojlantirish, marketing ta'minoti, reklama kompaniyalarini o'tkazish, mutaxassislarni kasbga tayyorlash.

Import o'rnini bosishni milliy ishlab chiqarishlarning o'sishi bilan bog'liq ravishda mahsulot importini kamaytirishgina emas, balki import hajmlarining o'zgarishiga qaraganda, milliy mahsulot ishlab chiqarishning ilg'or rivojlanishi sifatida ham o'rganilsa to'g'ri bo'ladi, deb hisoblaymiz. Bunday yondashuv xalqaro mehnat taqsimotida mamlakatlar ishtirokining zamonaviy iqtisodiy nazariyalari bilan mos keladi va importni qisqartirishni emas, balki undan milliy iqtisodiyotda foydalanishning natijaviyligini oshirishni ko'zda tutadi.

Xulosa va takliflar: Mamlakatda import o'rnini bosish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlarning muhimligini qayd etgan holda uni rivojlantirish uchun quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

- milliy iqtisodiyotda importni bosish va raqobatbardosh mahalliy mahsulotlar ishlab chiqarish ehtiyojini tahlil qilish;
- mahalliy resurslardan samarali foydalanish orqali hududiy iqtisodiy salohiyatni yuzaga chiqarish zarurati;
- Surxandaryo viloyatidagi qishloq xo'jaligi, mineral va energiya resurslarini qayta ishlashda hali yetarlicha ishga solinmagan imkoniyatlarni aniqlash;
- ishlab chiqarishda texnologik yangilanish, klaster yondashuvi va raqamli platformalarni qo'llash;
- importga yuqori bog'liq tarmoqlarda milliy iqtisodiy xavfsizlikka tahdidlar mavjudligini tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

1). O'z ishlab chiqarishini rivojlantirish uchun hozirgi vaqtda katta investitsiyalarni amalga oshirish lozim bo'lib, ularni moliyalashtirishning asosiy manbai korxonalarining o'z mablag'lari hisoblanadi. Markaziy bankning asosiy stavkasi yetarli darajada yuqori bo'lgan sharoitda sanoatda yirik investitsiya loyihalarini (yangi ishlab

chiqarish quvvatlarini ishga tushirish, sanoatni modernizatsiyalash, jiddiy tajriba-konstruktorlik ishlarini olib borish va h.k.) amalga oshirish qiyin bo'lmoqda.

2) .Import o'rnini bosish maqsadlari uchun kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga "uzun" kredit pullarni olmasdan turib, erishib bo'lmaydi. Bularning hammasi import o'rnini bosish siyosatiga to'la kuch berishda asosiy to'siq hisoblanadi.

3) . Import o'rnini bosish mahsulotlar, texnologiyalar, xizmatlar importidan to'liq voz kechishni anglatmaydi va import o'rnini bosishni maqsadning o'zi deb hisoblab bo'lmaydi. Shu sababli import o'rnini bosishni import va import o'rnini bosa oladigan va tashqi risklarni kamaytirish imkonini beradigan, iqtisodiyotni tashqi iqtisodiy aloqalar, monopoliyalar va mamlakatlarning tashqi kelishuvlaridan mustaqil qiladigan mamlakat va butun mintaqa iqtisodiyoti tarkibini qo'shimcha ishlab chiqarishlar va sohalarni yaratish yo'li bilan maqbullashtirish samarali vositasi sifatida o'rganish zarur.

4) . Import o'rnini bosuvchi strategiyani amalga oshirish mintaqaviy sanoat siyosatiga yangicha yondashuvlarni ishlab chiqishni taqozo etadi. Import o'rnini bosuvchi klaster siyosati uning shakllaridan biri bo'lishi mumkin bo'lib, geosiyosiy noaniqlik sharoitida mintaqalar rivojlanishi barqarorligini, shu jumladan, iqtisodiy, ijtimoiy, moliyaviy va ekologik barqarorligini oshirishga ko'maklashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullaev R.V., Botirova N.Sh. O'zbekiston Respublikasida sanoatlashtirish jarayoni va uning istiqbollari. //Iqtisod va moliya jurnali, 2016-yil 9-soni. – B.26-36

2. Гулин К.А. Импортозамещение как инструмент активизации социально-экономического развития территорий / К.А. Гулин, Е.А. Мазилев, А.П. Ермолов // Проблемы развития территории. – 2015. –№ 3 (77). – С. 19

3. Зиннатуллина А. Н. Совершенствование способа финансирования промышленных инноваций нефтегазохимического предприятия в рамках политики импортозамещения : автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05/А. Н. Зиннатуллина; КГТУ. – Казан, 2006. – С.10

4. Киреев А. П. Международная экономика : учеб. пособие для вузов: в 2 ч. / А. П. Киреев. – М. : Междунар. отношения, 1997. – Ч. 1 : Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. – С.141

5. Лаврикова, Ю.Г. Инновационное развитие строительного комплекса региона на основе кластерного подхода / Ю.Г. Лаврикова, С.Н. Котлярова // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2014. – № 3 (33). – С. 169-181

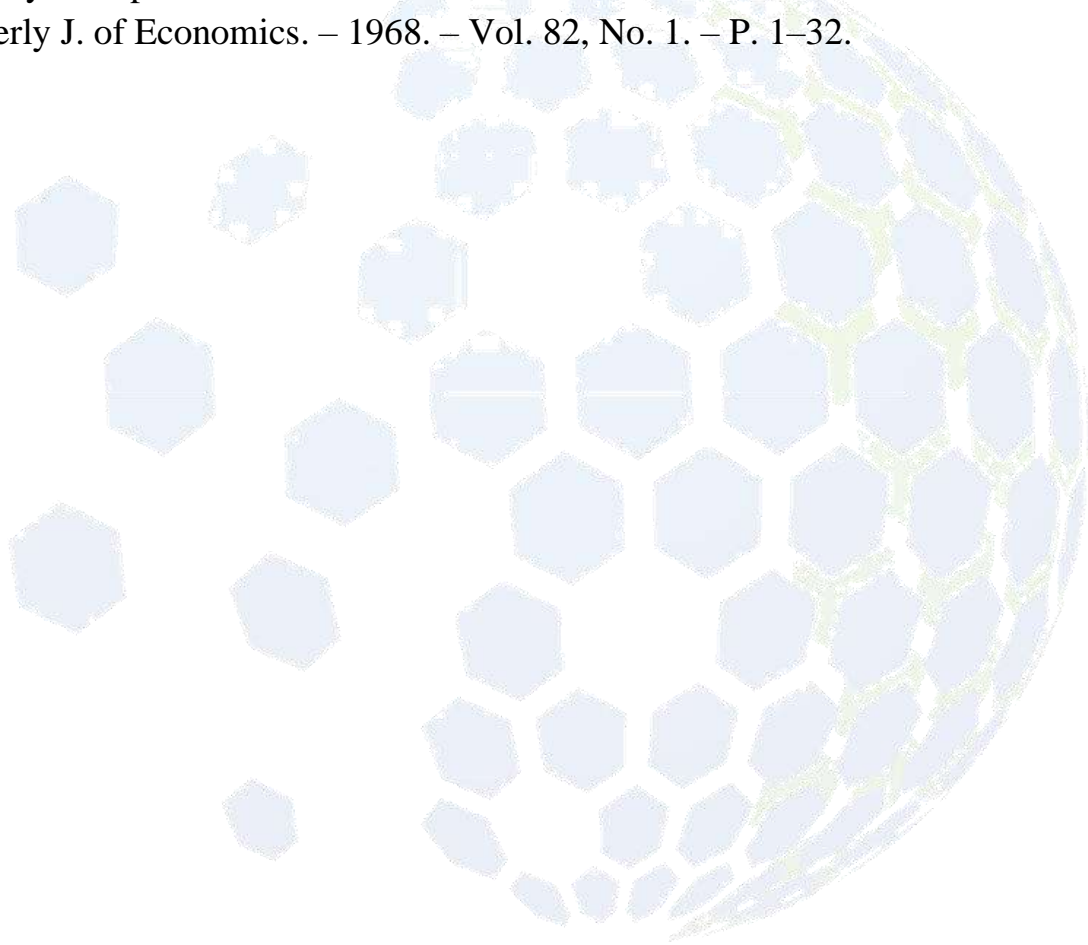
6. Собитова Р.С. Экспортга йўналтирилган маҳаллийлаштириш-импорт

ўрнини босувчи маҳсулотга бўлган талабни рағбатлантириш омили сифатида // Хоразм Маъмур Академияси ахборотномаси.-Хива. 2023-7/2 . 157-163.(08.00.00.№21

7. S.R.Sobitova. Sanoat korxonalarida import o'rnini bosuvchi ishlab chiqarishlarni mahalliyashtirishni rivojlantirish tendensiyalari. Termiz: "TERMIZ PUBLISHING CENTER" nashriyoti, 2025 – 221 bet.

8. Hirschman, A. O. The Strategy of Economic Development / A. O. Hirschman. – New Haven : Yale Univ. Press, 1958. – 217 p.; Hirschman, A. O. The political economy of import substitution industrialization in Latin America / A. O. Hirschman // Quarterly J. of Economics. – 1968. – Vol. 82, No. 1. – P. 1–32.

).

OLYGOHLARDA PERSPEKTIVA MAVZUSINI BOSQICHMA-BOSQICH O'QITISH MODELI

Muallif: Eshberdiyeva Dilnoza Alisher qizi

Samarqand Davlat pedagogika Instituti Muhandislik grafikasi va dizayn nazariyasi
mutaxassisligi magistranti.

Rahbar: dotsent Izbasarov Izzatillo Uralovich

Annotatsiya: Maqolada oliy ta'lim muassasalarida perspektiva mavzusini o'qitish jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etish modeli tahlil qilinadi. Perspektiva chizish asoslari, o'quv jarayonini modul va bosqichlarga ajratish, amaliy mashg'ulotlar bilan nazariy bilimlarni uyg'unlashtirish masalalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va raqamli vositalarni qo'llash orqali o'quv jarayonini samarali tashkil etish yo'llari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Perspektiva, bosqichma-bosqich model, oliy ta'lim, chizmachilik, amaliy mashg'ulot, ta'lim texnologiyasi, innovatsion metod

Kirish

Oliy ta'lim muassasalarida tasviriy san'at va chizmachilik fanlari talabalarining nazariy va amaliy bilimlarni uyg'unlashtirishi muhim ahamiyatga ega. Perspektiva mavzusi esa talabalar uchun eng murakkab va tushunishga qiyin mavzulardan biri hisoblanadi. Aniq geometrik qoidalar, chiziqlar, nuqtalar va obyektlarning joylashishini tushuntirish talabalar uchun ko'pincha qiyinchilik tug'diradi. Shu sababli o'qituvchilar tomonidan bosqichma-bosqich o'qitish modeli ishlab chiqilishi va tatbiq etilishi zarur.

Bosqichma-bosqich o'qitish modeli bir nechta komponentlardan iborat. Birinchi bosqich – nazariy bilimlarni berish. Talabalar perspektiva tushunchasi, asosiy qonunlar va chiziqlarni joylashtirish qoidalari bilan tanishtiriladi. Ikkinchi bosqich – amaliy mashg'ulotlar. Talabalar oddiy shakllardan murakkab ob'ektlarga o'tib, bosqichma-bosqich chizish mashqlarini bajaradi. Uchinchi bosqich – mustaqil ishlash va loyihalashtirish. Talabalar mustaqil ravishda obyektlarni joylashtiradi, perspektiva qoidalarini qo'llaydi va natijalarni baholashga taqdim qiladi. To'rtinchi bosqich – interaktiv va raqamli vositalardan foydalanish. Zamonaviy dasturlar yordamida talabalar chizmalarni virtual muhitda yaratadi, xatolarni ko'radi va ularni tuzatadi.

Modelni qo'llashda muhim jihat shundaki, har bir bosqich talabaning oldingi bosqichdagi bilim va ko'nikmalariga tayangan holda tashkil etiladi. Bu o'quv jarayonini tizimli va samarali qiladi, nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar bilan bog'laydi va o'quv motivatsiyasini oshiradi. Shu bilan birga, baholash tizimi ham

bosqichma-bosqich yondashuvga mos ravishda shakllantiriladi. Talabanning har bir bosqichdagi natijalari asosida keyingi bosqichga tayyorgarlik darajasi aniqlanadi. Bosqichma-bosqich o'qitish modeli perspektiva mavzusini o'qitishda nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham tizimli ravishda rivojlantirishga yordam beradi.

Birinchi bosqichda talabalar chiziqlar, nuqtalar, tekisliklar va obyektlarning joylashuv qoidalarini o'rganadi. Bu bosqichda oddiy shakllardan murakkab ob'ektlargacha o'tish talabalar uchun tushunchani bosqichma-bosqich shakllantirish imkonini beradi. Nazariy bilimlar bilan bir qatorda, talabalar vizual eslatmalar, diagrammalar va chizmalar yordamida konseptual tasavvurini mustahkamlaydi.

Ikkinchi bosqichda amaliy mashg'ulotlar ustuvor bo'ladi. Talabalar oddiy geometrik shakllardan boshlash orqali, masalan, kub, prizma, piramida kabi obyektlarni chizishni o'rganadi. Keyinchalik ular murakkab me'moriy ob'ektlar yoki tabiat manzaralarini perspektiva qoidalariga muvofiq chizadi. Bu bosqichda o'quv jarayoni interaktiv tarzda olib boriladi, talabalarning xatolari aniqlanadi va ularni to'g'rilash orqali ko'nikmalarni rivojlantirishga e'tibor qaratiladi.

Uchinchi bosqich – mustaqil ishlash va ijodiy loyiha tayyorlash. Talabalar o'zlarining mustaqil ishlarida o'rgangan qoidalar va metodlarni qo'llaydi. Bu bosqichda ular real hayotdagi obyektlarni tahlil qiladi, murakkab kompozitsiyalar yaratadi va ularni baholashga taqdim qiladi. Shu bilan birga, o'qituvchilar talabalar ishini individual tarzda kuzatadi va har bir talabanning qobiliyatiga mos tavsiyalar beradi. Bosqichma-bosqich o'qitish modeli talabalar bilimi va ko'nikmalarini tizimli shakllantirish bilan birga, o'quv jarayonida individual yondashuvni ham ta'minlaydi. Masalan, talabalarning har birining perspektiva mavzusini tushunish tezligi va vizual qobiliyat darajasi turlicha bo'ladi. Shu sababli, model o'qituvchiga har bir talabanning qobiliyatiga mos mashqlar va tavsiyalar berish imkonini yaratadi. Bu yondashuv talabalar motivatsiyasini oshiradi, o'rganishga qiziqishni kuchaytiradi va muvaffaqiyatli natijaga erishish imkoniyatini oshiradi.

To'rtinchi bosqich – zamonaviy texnologiyalar va raqamli vositalardan foydalanish. 3D-modellashtirish dasturlari, virtual muhitlar va interaktiv platformalar yordamida talabalar murakkab shakllarni yaratadi, ularni turli burchaklardan ko'rib, xatolarini aniqlaydi. Bu usul vizual tushunishni kuchaytiradi va nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, talabalar virtual muhitda loyihalarni tezkor o'zgartirish va eksperimentlar o'tkazish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Modelning samaradorligini oshirish uchun o'quv jarayonida turli metod va texnologiyalar birlashtiriladi. Masalan, talabalar real hayotdagi ob'ektlarni kuzatib, ularni chizishda nazariy bilimlarni qo'llaydi. Shuningdek, dars

jarayonida guruh ishlari va muammoli vazifalar qo'llaniladi, bu esa talabalar ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va muammolarni mustaqil yechish ko'nikmalarini shakllantiradi. Talabalar o'zaro fikr almashadi, tajriba qiladi va o'rgangan qoidalarni amalda sinovdan o'tkazadi.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari, jumladan, 3D-modellashtirish, virtual laboratoriyalar va interaktiv dasturlar talabalarning vizual qobiliyatini oshiradi. Talabalar o'rgangan perspektiva qoidalarini virtual muhitda sinab ko'radi, obyektlarni turli burchaklardan kuzatadi va xatolarni tezkor tuzatadi. Bu jarayon nafaqat amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi, balki talabalarda o'rganishga qiziqish uyg'otadi va mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Bosqichma-bosqich yondashuv, shuningdek, talabalar bilimlarini baholashda ham samarali vosita hisoblanadi. Har bir bosqichda olingan natijalar asosida keyingi bosqich uchun tayyorgarlik darajasi aniqlanadi, bu esa individual rivojlanish yo'lini shakllantiradi. Shu bilan birga, talaba o'z bilim darajasini muntazam baholab boradi, bu esa o'z-o'zini nazorat qilish va mas'uliyat hissini kuchaytiradi.

Natijada, oliy ta'lim muassasalarida perspektiva mavzusini bosqichma-bosqich o'qitish modeli talabalarni nazariy bilimlar bilan amaliy ko'nikmalarni uyg'unlashtirishga, ijodiy fikrlashni rivojlantirishga va zamonaviy texnologiyalarni qo'llashga o'rgatadi. Bu model o'quv jarayonini samarali, motivatsion va tizimli qiladi hamda talabalarni kelajakdagi professional faoliyatga tayyorlaydi.

Modelda differensial yondashuv ham muhim o'rin tutadi. Har bir talabaning qobiliyatiga va tayyorgarlik darajasiga qarab mashqlarni murakkablashtirish yoki soddalashtirish mumkin. Bu yondashuv talabalar o'rtasida bilim va ko'nikmalar farqini hisobga oladi va har bir talabaning rivojlanishini maksimal darajada qo'llab-quvvatlaydi.

Zamonaviy texnologiyalar, xususan, interaktiv dasturlar, raqamli modellash va virtual laboratoriyalar talabalarning vizual tushunishini kuchaytiradi va o'qituvchining vazifasini yengillashtiradi. Masalan, talaba 3D-muhoza orqali obyektning turli burchaklarini ko'radi, xatolarini aniqlaydi va tuzatadi. Bu jarayon amaliy mashg'ulotlar samaradorligini oshiradi va o'quv motivatsiyasini kuchaytiradi.

Bosqichma-bosqich o'qitish modeli shuningdek, talabaning o'zini baholash va o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Har bir bosqich yakunida talaba o'z ishini baholab, qayerda xato qilganini va qanday yaxshilash mumkinligini tahlil qiladi. Bu yondashuv o'quv jarayonini samarali, tizimli va talaba markazli qiladi.

Natijada, oliy ta'limda perspektiva mavzusini bosqichma-bosqich o'qitish modeli talabalarni nazariy bilimlardan amaliy ko'nikmalarga, sodda shakllardan murakkab loyihalarga va individual mashqlardan interaktiv texnologiyalarga bosqichma-bosqich

o'rgatadi. Bu nafaqat ularning o'quv jarayonini samarali qiladi, balki ijodiy fikrlash va mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi hamda kelajakdagi professional faoliyatga tayyorlaydi. Modelning muhim jihati – gradual yondashuv.

Darslar sodda obyektlardan murakkab arxitektura inshootlariga, tabiat manzaralariga va hatto futuristik loyihalarga o'tish orqali tashkil etiladi. Masalan, dastlab talaba kub, prizma yoki piramida shaklini chizadi, keyin esa xona ichidagi obyektlarni, me'moriy fasadlarni va murakkab kompozitsiyalarni chizish bilan amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu yondashuv nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlaydi, balki vizual xotirani va fazoviy tasavvurni ham kuchaytiradi. Bosqichma-bosqich model talabalarda mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Talabalar o'z ishlarini tahlil qiladi, xatolarini aniqlaydi va tuzatadi. Shu jarayonda ularning kritik fikrlash ko'nikmalari shakllanadi, muammolarni hal qilish qobiliyati rivojlanadi va o'z ijodiy yondashuvini topadi. Bu, ayniqsa, murakkab loyihalar va ijodiy topshiriqlarda juda muhim hisoblanadi.

Model shuningdek, differensial yondashuvni ta'minlaydi. Har bir talaba o'z qobiliyatiga va tayyorgarlik darajasiga mos mashqlarni oladi. Masalan, kuchli vizual qobiliyatga ega talabalar murakkab perspektiva loyihalarini bajaradi, boshlang'ich darajadagi talabalar esa sodda shakllardan boshlaydi. Bu o'quv jarayonini individuallashtiradi, motivatsiyani oshiradi va talabaning rivojlanishini maksimal darajada qo'llab-quvvatlaydi.

Zamonaviy texnologiyalarni qo'llash ham muhim o'rin tutadi. 3D-modellashtirish dasturlari, virtual muhitlar va interaktiv platformalar yordamida talabalar murakkab shakllarni turli burchaklardan ko'radi, xatolarini tezkor tuzatadi va o'z chizmalarini mukammallashtiradi. Shu bilan birga, talabalar raqamli vositalarda loyihalarni yaratish orqali texnologik ko'nikmalarini oshiradi va ijodiy jarayonda erkinlikka ega bo'ladi.

Dars jarayonida guruh ishlari va muammoli vazifalar ham qo'llaniladi. Talabalar birgalikda loyiha yaratadi, tajriba almashadi, muammolarni hal qiladi va natijalarni taqdim qiladi. Bu jarayon nafaqat amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi, balki kommunikatsiya, jamoada ishlash va ijtimoiy ko'nikmalarni ham shakllantiradi. Bosqichma-bosqich yondashuv talabalarning o'zini baholash va o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Har bir bosqich yakunida talaba o'z ishini tahlil qiladi, qayerda xato qilganini va qanday yaxshilash mumkinligini aniqlaydi. Bu jarayon o'quv jarayonini tizimli va motivatsion qiladi, talabalar bilimlarini yanada mustahkamlaydi va kelajakdagi professional faoliyatga tayyorgarligini oshiradi. Natijada, oliy ta'limda perspektiva mavzusini bosqichma-bosqich o'qitish modeli talabalarni nazariy bilimlardan amaliy ko'nikmalarga, sodda shakllardan murakkab loyihalarga, individual mashqlardan interaktiv texnologiyalarga bosqichma-bosqich

o'rgatadi. Bu yondashuv o'quv jarayonini samarali, motivatsion va tizimli qiladi, talabalarda ijodiy fikrlash va mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi hamda ularni kelajakdagi professional faoliyatga tayyorlaydi.

Bosqichma-bosqich modelning yana bir afzalligi shundaki, talabaning har bir bosqichdagi natijalari keyingi bosqichga tayyorgarlik darajasini belgilaydi. Talaba avvalgi bosqichdagi bilim va ko'nikmalarini mustahkamlash orqali murakkab ishlarga o'tadi. Shu tarzda, o'quv jarayoni tizimli, samarali va talaba markazli bo'ladi.

Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bosqichma-bosqich o'qitish modeli talabalar motivatsiyasini oshiradi, o'rganishga qiziqish uyg'otadi va bilimlarni uzoq muddatga saqlashga yordam beradi. Shu bilan birga, interaktiv mashg'ulotlar va raqamli vositalardan foydalanish ijodiy va texnik ko'nikmalarni rivojlantiradi, o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

Natijada, oliy ta'limda perspektiva mavzusini bosqichma-bosqich o'qitish modeli talabalar uchun nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni uyg'unlashtirish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish, shuningdek, texnologik va interaktiv imkoniyatlardan samarali foydalanishni ta'minlaydi. Bu yondashuv o'quv jarayonini tizimli va motivatsion qiladi, talabalar natijalarini aniq baholashga imkon beradi va ularning kelajakdagi professional faoliyatiga tayyorgarligini oshiradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar oliy ta'limda perspektiva mavzusini o'qitishda yangi imkoniyatlar yaratadi. Masalan, 3D-modellashirish dasturlari va virtual muhitlar talabalar uchun vizual tushunishni kuchaytiradi. Interaktiv darslar va multimedia materiallar yordamida murakkab shakllar va obyektlarni chizish osonlashadi. Shu bilan birga, ta'lim jarayonida individual yondashuv qo'llash, talabaning qobiliyat va qiziqishlariga mos mashqlarni tanlash imkonini beradi.

Xulosa

Oliy ta'lim muassasalarida perspektiva mavzusini bosqichma-bosqich o'qitish modeli talabalar uchun nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Har bir bosqich talabaning bilim darajasiga mos ravishda tashkil etilishi, interaktiv va raqamli vositalardan foydalanish o'quv jarayonini samarali qiladi. Natijada talabalar perspektiva mavzusini to'liq tushunadi, amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi va ijodiy faoliyatda qo'llay oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev O. Tasviriy san'at va chizmachilik asoslari: nazariya va amaliyot. Toshkent, 2018. – Mazkur darslikda perspektiva chizish, chizma qoidalari va amaliy mashqlar tafsilotlari bilan yoritilgan.

2. Qo'ldoshev B. Oliy ta'limda chizmachilik va perspektiva metodikasi. Toshkent, 2019. – Kitobda oliy ta'lim talabalarini bosqichma-bosqich o'qitish modeli va interaktiv metodlar ko'rib chiqilgan.
3. Xolmatov S. Vizual kommunikatsiya va zamonaviy ta'lim texnologiyalari. Toshkent, 2020. – Talabalar motivatsiyasi, interaktiv darslar va raqamli vositalar yordamida chizmalarni o'rgatish usullari tahlil qilingan.
4. Rustamov A. Innovatsion pedagogik yondashuvlar va o'quv jarayonini tashkil etish. Toshkent, 2017. – Bosqichma-bosqich ta'lim modeli, talaba markazli yondashuv va individual mashqlarni tashkil etish tavsiflangan.
5. Islomov D., Tursunov R. Multimedia va interaktiv o'quv mashg'ulotlari. Toshkent, 2021. – Talabalarni amaliy mashg'ulotlar orqali bosqichma-bosqich o'qitishda multimedia vositalarini qo'llash imkoniyatlari ko'rib chiqilgan.
6. Karimov J. Oliy ta'limda amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etish. Toshkent, 2019. – Perspektiva mavzusini o'qitishda bosqichma-bosqich yondashuv va talabalarni individual baholash metodlari yoritilgan.

TALAB VA TAKLIF TAHLILI ASOSLARI

Alikulova Sohiba

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, iqtisodiyot ta'lim yo'nalishi 324-guruh talabasi

Annotatsiya

Mazkur tezisdagi talab va taklif tahlilining nazariy asoslari, ularning bozor mexanizmidagi o'rni hamda iqtisodiy qarorlar qabul qilishdagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Talab va taklif kategoriyalari bozor iqtisodiyotining tayanch tushunchalari sifatida tahlil qilinib, narx shakllanishi, resurslardan samarali foydalanish va bozor muvozanatini ta'minlashdagi funksional roli asoslab beriladi. Tezisdagi klassik va zamonaviy iqtisodiy qarashlar uyg'unligida talab va taklif omillarining o'zgaruvchan tabiati, ularning makro va mikroiqtisodiy jarayonlarga ta'siri mantiqiy izchillikda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: talab, taklif, bozor muvozanati, narx mexanizmi, elastiklik, bozor iqtisodiyoti, iqtisodiy tahlil.

Abstract

This thesis provides a scientific and theoretical explanation of the theoretical foundations of supply and demand analysis, their role in the market mechanism, and their importance in making economic decisions. The categories of supply and demand are analyzed as the basic concepts of a market economy, and their functional role in price formation, efficient use of resources, and ensuring market equilibrium is substantiated. The thesis analyzes the changing nature of supply and demand factors and their impact on macro- and microeconomic processes in a logically consistent manner, combining classical and modern economic views.

Keywords: demand, supply, market equilibrium, price mechanism, elasticity, market economy, economic analysis.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida talab va taklif munosabatlarini chuqur anglash iqtisodiy jarayonlarni ilmiy asosda tahlil qilishning muhim sharti hisoblanadi. Talab va taklif kategoriyalari iqtisodiy nazariyada nafaqat tovar va xizmatlar harakatini tushuntirib beruvchi vosita, balki jamiyatdagi resurslar taqsimotini tartibga soluvchi asosiy mexanizm sifatida qaraladi. Har qanday iqtisodiy tizimda ishlab chiqarish hajmi, narx darajasi va iste'mol tarkibi aynan talab va taklif o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Shu bois mazkur mavzu iqtisodiy fanlarning nazariy poydevorini tashkil etib, amaliy iqtisodiy siyosatni ishlab chiqishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Talab, avvalo, iste'molchilarning muayyan narx darajasida ma'lum miqdordagi tovar yoki xizmatni sotib olishga bo'lgan tayyorligi va qobiliyatini ifodalaydi. Talab hajmi faqat narx omiliga bog'liq bo'lib qolmasdan, aholi daromadlari, did va afzalliklar, o'rinbosar va to'ldiruvchi tovarlar narxi, kutilmalar hamda demografik omillar ta'sirida shakllanadi. Iqtisodiy tahlilda talab qonuni talab miqdori bilan narx o'rtasidagi teskari bog'liqlikni ifodalaydi, biroq real bozor sharoitida ushbu bog'liqlik murakkab iqtisodiy va ijtimoiy omillar bilan boyitiladi. Shu jihatdan talab tahlili iste'molchi xatti-harakatlarini tushuntirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Taklif esa ishlab chiqaruvchilarning muayyan narx darajasida bozorga chiqarishga tayyor bo'lgan tovar va xizmatlar miqdorini ifodalaydi. Taklif hajmi ishlab chiqarish xarajatlari, texnologiya darajasi, resurslar narxi, soliq siyosati va bozor infratuzilmasi kabi omillarga bog'liq holda shakllanadi. Taklif qonuniga ko'ra, narx oshishi bilan taklif miqdori ham ortadi, chunki yuqori narx ishlab chiqaruvchini ko'proq foyda olishga undaydi. Biroq zamonaviy iqtisodiy sharoitda taklif jarayoniga davlat aralashuvi, institutsional muhit va global bozorlar ta'siri sezilarli darajada kuchaygan.

Talab va taklifning o'zaro ta'siri natijasida bozor muvozanati vujudga keladi. Muvozanat narxi shunday narx darajasiki, unda talab va taklif hajmi bir-biriga tenglashadi. Bozor muvozanati iqtisodiy barqarorlikning muhim sharti bo'lib, resurslarning nisbatan samarali taqsimlanishini ta'minlaydi. Biroq muvozanat holati statik emas, balki doimiy ravishda ichki va tashqi omillar ta'sirida o'zgarib turadi. Shu sababli talab va taklif tahlili iqtisodiy jarayonlarni faqat bir lahzalik holatda emas, balki dinamik rivojlanish jarayoni sifatida o'rganishni talab etadi.

Quyidagi jadvalda talab va taklifni shakllantiruvchi asosiy omillar umumlashtirilgan holda keltiriladi:

Kategoriya	Asosiy omillar	Iqtisodiy ta'sir yo'nalishi
Talab	Daromad, did, narx, kutilmalar	Iste'mol hajmi va tarkibining o'zgarishi
Taklif	Xarajatlar, texnologiya, soliq, resurslar	Ishlab chiqarish hajmi va narx taklifi
Muvozanat	Talab va taklif o'zaro ta'siri	Narx barqarorligi va resurs taqsimoti

Talab va taklif tahlilining amaliy ahamiyati shundan iboratki, u iqtisodiy siyosatni shakllantirish, bozorni tartibga solish va prognozlash jarayonlarida asosiy metodologik vosita bo'lib xizmat qiladi. Narxlarni tartibga solish, subsidiyalar yoki

solliqlar joriy etish kabi choralar talab va taklif muvozanatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois ushbu tahlil davlatning iqtisodiy aralashuvi oqibatlarini baholashda muhim ilmiy asos vazifasini bajaradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, talab va taklif tahlili iqtisodiy nazariyaning fundamental yo'nalishlaridan biri bo'lib, bozor mexanizmining ichki qonuniyatlarini ochib beradi. Ushbu tahlil yordamida iqtisodiy jarayonlarning mantiqiy asoslari tushuntiriladi, narx shakllanishi va resurslar taqsimotining iqtisodiy mohiyati yoritiladi. Talab va taklif kategoriyalarini chuqur o'rganish iqtisodiy tafakkurni rivojlantirib, ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini kengaytiradi.

REFERENCES

1. Samuelson P. A., Nordhaus W. D. Economics. – New York: McGraw-Hill, 2010. – 744 p.
2. Mankiw N. G. Principles of Economics. – Boston: Cengage Learning, 2018. – 872 p.
3. Marshall A. Principles of Economics. – London: Macmillan, 1920. – 731 p.
4. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest and Money. – London: Palgrave Macmillan, 1936. – 403 p.
5. Abdullayev A. Iqtisodiyot nazariyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2019. – 320 b.
6. To'xtasinov R. Mikroiqtisodiyot asoslari. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. – 288 b.

UMUMTA'LIM MAKTAB MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA
RAQAMLI TEXNALOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

O'rishboyeva Xumora O'rol qizi

Musiqa ta'limi san'at mutaxassisligi magistranti

Ilmiy rahbar: dots.Sh.N.Omanqulova

Annotatsiya: Bugungi kunda ta'limda zamonaviy usullar va texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, musiqa darslarida ilg'or raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirish, ularni yanada faol va ijodkor qilish mumkin. Musiqa fani o'quvchilarning estetik didi, tasavvur qilish, eshitish va ijod qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Shuning uchun bu darslarda o'quvchilarning faolligini oshirishga alohida e'tibor qaratish lozim. Ushbu maqolada umumta'lim maktab musiqa madaniyati darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlari: Texnologiya, raqamli texnologiya, musiqa madaniyati, interfaol platformalar, multimediy vositalari.,

Hozirgi raqamli taraqqiyot davrida ta'lim jarayonini zamonaviy texnologiyalar bilan boyitish, xususan umumta'lim maktablari musiqa madaniyati darslarini yangi pedagogik va raqamli vositalar asosida tashkil etish muhim vazifalardan biriga aylanmoqda. Musiqa darslari nafaqat estetik tarbiyani shakllantiradi, balki o'quvchilarning musiqiy idrokini, ijodiy fikrlashini, mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishda ham alohida ahamiyat kasb etadi. Shu sababli dars mazmunini raqamli platformalar, interaktiv ilovalar, multimediya resurslari va onlayn ta'lim vositalari bilan uyg'unlashtirish ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda O'zbekistonda ta'lim sohasida olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar o'quvchilarning raqamli texnologiyalar bo'yicha bilim ko'nikma va malakalarini rivojlantirish, ularni ijodkor, tashabbuskor va zamon talablari asosida fikrlaydigan shaxs sifatida tarbiyalashga qaratilgan. Bunday islohotlarni amalga

oshirish uchun kadrlar tayyorlash masalasiga ham alohida e'tibor qaratildi. Xususan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-oktabrdagi PQ-4851-son qaroriga asosan, "Axborot texnologiyalari sohasidagi kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi [1] bo'lajak musiqa o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida ham raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishni muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Musiqa madaniyati darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanish ushbu maqsadlarning amalga oshishida muhim o'rin tutadi. Interaktiv doskalar, virtual musiqiy dasturlar, audio-video kontentlar, mobil ilovalar, onlayn test va o'yinlar orqali o'quvchilar musiqani chuqurroq anglaydi, dars jarayoni esa yanada jonli, qiziqarli va samarali tus oladi.

Musiqa madaniyati darslari boshqa darslar kabi raqamli texnologiyalarni qo'llashni talab etadi chunki musiqa darslari ham amaliy, ham nazariy jarayon bilan bevosita bog'liq. Shu o'rinda texnologiya so'ziga ta'rif berib o'tamiz. "Texnologiya" tushunchasi texnikaviy taraqqiyot bilan bog'liq holda fanga o'tgan asrning 70-yillarida kirib keldi va yunoncha ikki so'zdan *technos* - san'at, hunar va *logos* - fan, ta'limot so'zlaridan tashkil topib, hunar fani ma'nosini anglatadi. [2 (15-bet)].

Texnologiya – ishlov berish, holatni o'zgartirish san'ati, mahorati, malakasi va metodlari yig'indisi (*V.M.Shepel*).

Ta'lim yoki o'qitish texnologiyasi – ta'lim modellarini optimallashtirish maqsadida, inson va texnika resurslari hamda ularning o'zaro ta'sirini inobatga olgan holda butun o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini natijadorligiga erishish, qo'llash, tasarruf etish tizimidir. [2(15-bet)]

Raqamli texnologiyalar - bu axborotni (ma'lumot, ovoz, tasvir, video) raqamli ko'rinishda ishlab chiqish, saqlash, uzatish va qayta ishlashga imkon beruvchi vositalar va usullar majmuasidir. Musiqa sohasida bu texnologiyalar musiqa yaratish, yozish, tahrirlash, tinglash, tarqatish va ta'lim berish jarayonlarini raqamlashtirish orqali amalga oshiriladi.

Umumta'lim maktablarida musiqa madaniyati darslarini tashkil etishda raqamli texnologiyalarni qo'llash o'quv jarayonining sifat va samaradorligini sezilarli oshiradi. Darslarni texnologiyalashtirish deganda, musiqa ta'limi mazmunini zamonaviy pedagogik yondashuvlar, multimedia vositalari hamda interaktiv platformalar asosida tashkil etish tushuniladi. Bunday yondashuv o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi, bilimlarni o'zlashtirish jarayonini esa yanada faol qiladi.

Musiqa madaniyati darslarida videodarslar, elektron taqdimotlar, raqamli notalar, audio yozuvlar, interaktiv elektron doska, kompyuter dasturlari va mobil

ilovalardan foydalanish orqali o'quvchilar musiqa madaniyatining asosiy tushunchalarini, ritm va kuylarni ko'rgazmali ravishda o'zlashtirish imkoniga ega bo'ladilar. Bunday vositalar dars materialini nafaqat yengilroq anglashga, balki amaliy mashqlarni sifatli bajarishga ham xizmat qiladi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida dars jarayonini loyihalash, o'quvchilarning mustaqil va ijodiy faoliyatini faollashtirish, ta'lim sifati va motivatsiyani oshirish omillari ilmiy tahlil etilgan. Raqamli texnologiyalar musiqiy bilimlarni o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarning faolligini oshirish, ularning eshitish, ritm, ijodiy tasavvur kabi qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 06.10.2020-yildagi PQ 4851-son.
2. G.M.Davronova "Musiqqa o'qitishda innovatsion texnologiyalar" darslik Samarqand-2024 15-bet.
3. К.Б. Холиков. Модульная музыкальная образовательная технология как важный фактор развития учебного процесса по теории музыки. Scientific progress 370-374
4. . www.wikipedia.org.
5. Dilrabo Zubaydullayevna Gulyamova "Umumta'lim maktablarida musiqa darslari istiqbollarida raqamli texnologiyalarni qo'llash usullari" maqola

XIZMAT KO'RSATISH SOHASI KORXONALARIDA KORPORATIV BOSHQARUV

Erkinov Jonibek O'ral o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
buxgalteriya hisobi va menejment fakulteti
IV bosqich talabasi

Qilichov Bobir Xo'jaqul o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
"Menejment" kafedrası assistenti,
telefon: +99891-544-33-55
g-mail: samarkand030@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqola xizmat ko'rsatish sohasi korxonalarida korporativ boshqaruvning mohiyati, tamoyillari va amaliy qo'llanilishini tadqiq etadi. Xizmat ko'rsatish sohasining o'ziga xos xususiyatlari (masalan, nomoddiy mahsulot, mijoz bilan bevosita aloqa, yuqori raqobat) hisobga olinib, korporativ boshqaruvning samaradorligini oshirish mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Maqolada OECD va boshqa xalqaro standartlar asosida korporativ boshqaruv modellari (anglo-amerika, kontinental va boshqalar) tahlil qilinib, ularni xizmat ko'rsatish korxonalariga moslashtirish takliflari berilgan. O'zbekiston sharoitida xizmat sohasining rivojlanishi va korporativ boshqaruvni takomillashtirish masalalari alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqotda statistik ma'lumotlar va misollar orqali korporativ boshqaruvning korxonada samaradorligi, risklarni boshqarish va manfaatdor tomonlar huquqlarini himoya qilishdagi roli asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: korporativ boshqaruv, xizmat ko'rsatish sohasi, korxonada samaradorligi, boshqaruv modellari, risklarni boshqarish, manfaatdor tomonlar, O'zbekiston iqtisodiyoti, OECD tamoyillari, strategik boshqaruv, shaffoflik va hisobotdorlik.

Аннотация

Данная статья исследует сущность, принципы и практическое применение корпоративного управления в предприятиях сферы услуг. Учитывая специфические особенности сферы услуг (например, нематериальный продукт, прямой контакт с клиентом, высокая конкуренция), рассматриваются механизмы повышения эффективности корпоративного управления. В статье анализируются модели корпоративного управления (англо-американская, континентальная и другие) на основе стандартов OECD и других международных норм, а также предлагаются рекомендации по их адаптации к предприятиям сферы услуг. Особое внимание уделено вопросам развития сферы услуг в условиях Узбекистана и совершенствованию корпоративного управления. С помощью статистических данных и примеров обоснована роль корпоративного управления в повышении эффективности предприятия, управлении рисками и защите прав заинтересованных сторон.

Ключевые слова: корпоративное управление, сфера услуг, эффективность предприятия, модели управления, управление рисками, заинтересованные стороны, экономика Узбекистана, принципы OECD, стратегическое управление, прозрачность и подотчетность.

Abstract

This article examines the essence, principles, and practical application of corporate governance in enterprises within the service sector. Taking into account the specific characteristics of the service industry (such as intangible products, direct customer interaction, and high competition), mechanisms for enhancing the effectiveness of corporate governance are explored. The article analyzes corporate governance models (Anglo-American, continental, and others) based on OECD and other international standards, providing recommendations for their adaptation to service sector enterprises. Particular attention is given to the development of the service sector in Uzbekistan and the improvement of corporate governance. Through statistical data and examples, the role of corporate governance in improving enterprise efficiency, risk management, and protecting the rights of stakeholders is substantiated.

Keywords: corporate governance, service sector, enterprise efficiency, governance models, risk management, stakeholders, Uzbekistan economy, OECD principles, strategic management, transparency and accountability.

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyotda xizmat ko'rsatish sohasi eng tez rivojlanayotgan va iqtisodiy o'sishning asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biriga aylandi. Xizmat ko'rsatish sohasi ya'ni turizm, transport, aloqa, moliya, ta'lim, sog'liqni saqlash, savdo va boshqa yo'nalishlar mamlakat yalpi ichki mahsulotining katta qismini tashkil etib, aholining bandligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanishiga alohida e'tibor qaratilmoqda: Prezident farmonlari va hukumat qarorlari asosida ushbu sohani modernizatsiya qilish, raqamlashtirish va xalqaro standartlarga moslashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Biroq, xizmat ko'rsatish sohasining o'ziga xos xususiyatlari – mahsulotning nomoddiy tabiati, mijoz bilan bevosita va doimiy aloqa, xizmat jarayonining bir vaqtning o'zida ishlab chiqarish va iste'mol qilinishi, yuqori raqobat muhiti – korxonalar oldiga murakkab boshqaruv vazifalarini qo'yadi. Ushbu sharoitda korporativ boshqaruvning samarali tizimini shakllantirish korxonalar barqarorligi, moliyaviy barqarorligi va uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim omiliga aylanmoqda.

Korporativ boshqaruv korxonada qaror qabul qilish jarayonlarini tartibga soluvchi, egalar, rahbarlar va boshqa manfaatdor tomonlar o'rtasidagi munosabatlarni muvozanatlashtiruvchi mexanizmlar majmuidir. U shaffoflik, hisobotdorlik, risklarni boshqarish va adolatli taqsimot tamoyillariga asoslanadi. Xizmat ko'rsatish sohasida korporativ boshqaruvning o'ziga xos jihatlari mavjud: mijozlar talablari tez o'zgarishi, xodimlarning xizmat sifatidagi asosiy roli va intellektual kapitalning yuqori ahamiyati tufayli an'anaviy ishlab chiqarish korxonalariga nisbatan boshqaruv yondashuvlari moslashtirilishi talab etiladi.

Maqolada xizmat ko'rsatish sohasi korxonalarida korporativ boshqaruvning nazariy asoslari, xalqaro tajriba (jumladan, OECD tamoyillari), shuningdek, O'zbekiston sharoitida uni takomillashtirish yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqotning maqsadi – ushbu sohada korporativ boshqaruvning samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

Xizmat ko'rsatish sohasining korporativ boshqaruvdagi o'ziga xosligi, avvalo, ushbu sohaning mahsulot tabiati bilan bog'liq. Xizmat nomoddiy bo'lib, uni ishlab chiqarish va iste'mol qilish bir vaqtda sodir bo'ladi. Bu holat korxonada qaror qabul

qilish jarayonlarini tezlashtirishni, mijozlar talablariga moslashuvchanlikni va xodimlar malakasiga yuqori e'tibor berishni talab etadi. Masalan, mehmonxona yoki restoran kabi korxonalarda xizmat sifati bevosita xodimlarning mijoz bilan o'zaro munosabati orqali baholanadi. Shu sababli, korporativ boshqaruv tizimida xodimlarning motivatsiyasi va malaka oshirish dasturlari markaziy o'rin egallaydi. An'anaviy ishlab chiqarish korxonalarida moddiy aktivlar (mashina-uskunalar, xom ashyo) asosiy kapitalni tashkil etsa, xizmat sohasida intellektual kapital – xodimlarning bilim va ko'nikmalari, brend obro'si va mijozlar bazasi ustunlik qiladi. Bu esa korporativ boshqaruvda inson resurslarini boshqarishning yangi mexanizmlarini talab etadi, masalan, KPI (key performance indicators) tizimini joriy etish orqali xodimlar faoliyatini baholash va rag'batlantirish.

Xizmat ko'rsatish sohasining yana bir muhim xususiyati – yuqori raqobat muhiti. Bugungi kunda, raqamlashtirish va globallashtirish jarayonlari tufayli, xizmat ko'rsatuvchi korxonalar nafaqat mahalliy, balki xalqaro bozorda raqobatlashmoqda. Masalan, onlayn savdo platformalari (e-commerce) yoki ride-sharing xizmatlari (Uber, Yandex Go kabi) tez o'sib borayotgan bozorlarda korporativ boshqaruvning moslashuvchanligi muhim ahamiyatga ega. Bu yerda korporativ boshqaruv mijozlar ma'lumotlarini himoya qilish (GDPR standartlari asosida), innovatsiyalarni joriy etish va bozor tendensiyalarini oldindan bashorat qilish vazifalarini o'z zimmasiga oladi. Shu bilan birga, xizmat jarayonining bir vaqtning o'zida ishlab chiqarish va iste'mol qilinishi sababli, sifat nazorati doimiy va real vaqt rejimida bo'lishi kerak. Bunda korporativ boshqaruv tizimi ichki audit va feedback mexanizmlarini kuchaytirish orqali samaradorlikni oshiradi.

Xalqaro tajribada korporativ boshqaruvning asosiy tamoyillari OECD tomonidan 2015-yilda yangilangan "Korporativ boshqaruv tamoyillari"da aks ettirilgan. Ushbu hujjatda shaffoflik, adolatlilik, hisobotdorlik va mas'uliyat tamoyillari belgilangan. Xizmat ko'rsatish korxonalarida bu tamoyillarni qo'llashda quyidagi jihatlar muhim: birinchidan, mijozlar huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish, chunki xizmat sifati bevosita mijozlar qoniqishiga bog'liq. Masalan, bank sektorida mijozlar ma'lumotlarining maxfiyligi va tranzaksiyalarning xavfsizligi korporativ boshqaruvning asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. Ikkinchidan, ichki audit va risklarni baholash tizimini rivojlantirish, zero xizmat jarayonidagi xatolar darhol salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Masalan, sog'liqni saqlash sohasida tibbiy xizmatdagi xato bemorning hayotiga tahdid solishi mumkin, shuning uchun korporativ boshqaruvda etika va mas'uliyat kodekslari alohida e'tibor qaratiladi.

Korporativ boshqaruv modellari xilma-xil bo'lib, ularni xizmat ko'rsatish sohasiga moslashtirish zarur. Anglo-amerika modeli (buyuk Britaniya va AQShda keng tarqalgan) aksiyadorlar manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yib, bozor mexanizmlariga asoslanadi. Bu modelda mustaqil direktorlar kengashi va ochiq moliyaviy hisobot talab etiladi. Xizmat sohasida, masalan, banklar yoki sug'urta kompaniyalarida bu model samarali, chunki yuqori raqobat va investorlar ishonchi muhim. Masalan, JPMorgan Chase banki kabi yirik korporatsiyalar mustaqil direktorlar orqali boshqaruvni ta'minlab, moliyaviy shaffoflikni oshirgan. Kontinental model (Germaniya, Fransiya) esa manfaatdor tomonlar (xodimlar, kreditorlar, davlat) manfaatlarini teng muvozanatlashtiradi. Turizm yoki ta'lim sohasidagi korxonalarda bu model mosroq, chunki xodimlar motivatsiyasi va jamiyat bilan hamkorlik xizmat sifatini belgilaydi. Masalan, Lufthansa aviakompaniyasi kontinental model asosida xodimlar va aksiyadorlar o'rtasidagi muvozanatni saqlab, pandemiya davrida barqarorlikni ta'minlagan.

Osiyo modellari, masalan, yaponiya yoki xitoyda qo'llaniladiganlar, oilaviy korxonalar va davlat ishtirokiga asoslanadi. Xizmat sohasida bu modellar, ayniqsa, oilaviy mehmonxonalar yoki mahalliy xizmat ko'rsatuvchi firmalarda qo'llanilishi mumkin, lekin globallashtirish sharoitida ularni xalqaro standartlarga moslashtirish zarur. Umuman, xizmat ko'rsatish sohasida korporativ boshqaruv modeli tanlashda sohaning o'ziga xosligi – mijoz markazlashtirilganlik va innovatsiyalar tezligi hisobga olinishi kerak. Masalan, Airbnb yoki Booking.com kabi platformalar agile boshqaruv usullarini qo'llab, korporativ boshqaruvni moslashuvchan qilgan.

O'zbekistonda xizmat ko'rsatish sohasi 2020–2025-yillarda sezilarli o'sish ko'rsatmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yil yakuniga ko'ra, xizmatlar ulushi YaIMda 55 foizdan oshdi. 2025-yilga kelib, bu ko'rsatkich 60 foizga yetishi kutilmoqda, chunki raqamlashtirish islohotlari (E-gov, onlayn xizmatlar) tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Biroq, korporativ boshqaruv darajasi hali xalqaro standartlarga to'liq mos kelmaydi. Ko'pgina korxonalarda kuzatuv kengashi formal xarakterga ega, mustaqil direktorlar soni kam, moliyaviy hisobotlar shaffof emas. Bu holat korxonalar raqobatbardoshligini pasaytirib, xorijiy investorlarni jalb qilishda to'siq bo'lmoqda. Masalan, turizm sohasida xorijiy investorlar O'zbekistonning madaniy va tabiiy resurslariga qiziqish bildirsa-da, korporativ boshqaruvning past darajasi sababli investitsiyalar cheklanmoqda.

O'zbekiston hukumati tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar, jumladan, "O'zbekiston-2030" strategiyasi doirasida xizmat sohasini rivojlantirishga qaratilgan.

Ushbu strategiyada korporativ boshqaruvni takomillashtirish bo'yicha tadbirlar ko'zda tutilgan: masalan, aksionerlik jamiyatlari to'g'risidagi qonunga o'zgartirishlar kiritish, mustaqil auditorlar tizimini kuchaytirish. Xizmat ko'rsatish korxonalarida bu islohotlar mijozlar huquqlarini himoya qilish va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali amalga oshirilmoqda. Masalan, "Uzum" yoki "Payme" kabi onlayn to'lov tizimlari korporativ boshqaruvda blokcheyn texnologiyalaridan foydalanib, tranzaksiyalar shaffofligini oshirgan.

Xizmat ko'rsatish korxonalarida korporativ boshqaruvni takomillashtirishning amaliy yo'nalishlari quyidagicha: birinchidan, xodimlarning korporativ boshqaruv jarayonlariga jalb qilinishini kuchaytirish – masalan, xizmat sifatini baholashda front-line xodimlarining fikrini hisobga olish. Bu orqali korxonada ichki madaniyatini mustahkamlash va motivatsiyani oshirish mumkin. Ikkinchidan, raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali ichki nazorat va hisobot tizimini avtomatlashtirish. Masalan, CRM (Customer Relationship Management) tizimlari mijozlar ma'lumotlarini boshqarishda yordam beradi, bu esa korporativ boshqaruvning samaradorligini oshiradi. Uchinchidan, mijozlar shikoyatlari va takliflarini tahlil qilish uchun maxsus platformalar joriy etish. Masalan, turizm korxonalarida onlayn reyting va sharhlar tizimi korporativ boshqaruv qarorlariga bevosita ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday tizimlar TripAdvisor yoki Google Reviews kabi platformalarga o'xshash bo'lib, korxonaga real vaqt rejimida o'sish imkoniyatlarini beradi.

To'rtinchidan, ESG (Environmental, Social, Governance) mezonlarini joriy etish. Xizmat sohasida, ayniqsa, turizm va transportda ekologik mas'uliyat muhim. Masalan, "yashil" mehmonxonalar energiya tejash va chiqindilarni kamaytirish orqali korporativ boshqaruvni yaxshilaydi. O'zbekistonda bu yo'nalishda "Eco-Tourism" loyihalari rivojlanmoqda, lekin korporativ boshqaruvda ESG ni integratsiya qilish hali boshlang'ich bosqichda. Beshinchidan, xalqaro sertifikatlarni olish – ISO 9001 (sifat boshqaruvi) yoki ISO 26000 (ijtimoiy mas'uliyat) standartlari orqali korxonalar raqobatbardoshligini oshirishi mumkin.

Risklarni boshqarish xizmat sohasida alohida ahamiyatga ega. Reputatsion risklar (ijtimoiy tarmoqlardagi salbiy sharhlar), operatsion risklar (xizmat uzilishi) va kibernetika xavfsizlik risklari yuqori. Samarali korporativ boshqaruv bu risklarni oldindan aniqlash va yumshatish mexanizmlarini o'z ichiga oladi. Masalan, bank sektorida kibernetika xavfsizlik protokollari (PCI DSS standartlari) majburiy bo'lib, ular korporativ boshqaruvning bir qismi sifatida qo'llaniladi. O'zbekistonda 2025-yilga kelib,

kiberxavfsizlik qonunchiligi takomillashtirilmoqda, bu xizmat korxonalariga yangi talablarni qo‘yimoqda.

Xalqaro tajribada ko‘plab xizmat korxonalarini ESG mezonlarini joriy etmoqda, bu esa uzoq muddatli barqarorlikni ta‘minlaydi. Masalan, Starbucks kompaniyasi ijtimoiy mas‘uliyat dasturlari orqali brend obro‘cini oshirgan, bu korporativ boshqaruvning muvaffaqiyatli namunasi. O‘zbekiston korxonalarida ham shunga o‘xshash yondashuvlarni qo‘llash mumkin, masalan, ta‘lim sohasida onlayn platformalar (Coursera kabi) orqali xizmatlarni kengaytirish.

Umuman olganda, xizmat ko‘rsatish sohasida korporativ boshqaruv nafaqat ichki tartib-intizomni ta‘minlovchi, balki mijozlar ishonchi va korxonalar raqobatbardoshligini oshiruvchi strategik vositaga aylanmoqda. O‘zbekiston sharoitida ushbu tizimni rivojlantirish davlat siyosati darajasida qo‘llab-quvvatlanib, xizmat sohasining yanada tez sur‘atlarda o‘sishiga xizmat qilishi mumkin. Shu bilan birga, korxonalar rahbarlari korporativ boshqaruvni faqat formal talab sifatida emas, balki rivojlanishning asosiy omili sifatida qabul qilishlari zarur. Masalan, pandemiya davrida ko‘plab xizmat korxonalarining moslashuvchanligi korporativ boshqaruvning sifati bilan bog‘liq bo‘lgan. Kelgusida, sun‘iy intellekt va big data texnologiyalari korporativ boshqaruvni yanada samarali qiladi, masalan, mijozlar xatti-harakatlarini bashorat qilish orqali.

Xizmat sohasining rivojlanishi bilan korporativ boshqaruvda gender tengligi va inklyuzivlik masalalari ham dolzarb bo‘lmoqda. Ko‘pgina mamlakatlarda, jumladan, Yevropa Ittifoqida, direktorlar kengashida ayollar ulushini oshirish majburiy talab bo‘lib qoldi. O‘zbekistonda bu yo‘nalishda islohotlar boshlangan bo‘lsa-da, xizmat korxonalarida ayollar rahbarligini rag‘batlantirish korporativ boshqaruvning yangi jihati bo‘lishi mumkin. Masalan, telekommunikatsiya sohasida ayollar rahbarlarining ko‘payishi innovatsiyalarni kuchaytirganligi haqida tadqiqotlar mavjud.

Xulosa

Xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalarida korporativ boshqaruvning samaradorligi korxonaning uzoq muddatli barqarorligi va raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Ushbu sohaning nomoddiy mahsulot tabiati, mijoz bilan doimiy va bevosita aloqa, intellektual kapitalning ustunligi va yuqori raqobat muhiti korporativ boshqaruvga yangi talablar qo‘yadi. An‘anaviy modellar o‘rniga moslashuvchan, mijoz va xodim markazlashtirilgan yondashuv zarur bo‘lib, bu yerda shaffoflik, tezkor qaror qabul qilish va risklarni oldindan boshqarish birinchi o‘ringa chiqadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, OECD tamoyillari asosidagi boshqaruv modellari xizmat korxonalarida muvaffaqiyatli qo'llanilganda, mijozlar qoniqishi oshadi, moliyaviy ko'rsatkichlar yaxshilanadi va reputatsion risklar kamayadi. O'zbekiston sharoitida esa xizmat sohasining tez sur'atda o'sishi (YaIMdagi ulushi 55–60 foizgacha yetishi) korporativ boshqaruvni takomillashtirishni dolzarb vazifaga aylantirmoqda. Hozirgi kunda kuzatuv kengashlarining formal xarakteri, mustaqil direktorlarning yetishmasligi va hisobotdorlikning past darajasi kabi muammolar mavjud bo'lsa-da, davlat tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar – qonunchilikni liberallashtirish, raqamlashtirish va xalqaro standartlarni joriy etish – ijobiy o'zgarishlarga zamin yaratmoqda.

Xizmat ko'rsatish korxonalarida korporativ boshqaruvni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat: xodimlarni qaror qabul qilish jarayonlariga faol jalb qilish, raqamli platformalar orqali ichki nazoratni kuchaytirish, mijozlar fikr-mulohazalarini tizimli tahlil qilish, ESG mezonlarini integratsiya qilish hamda risklarni boshqarish tizimini zamonaviy texnologiyalar asosida takomillashtirish. Ushbu choralar nafaqat ichki samaradorlikni oshiradi, balki xorijiy investorlar ishonchini qozonish va global bozorda o'rin egallash imkonini beradi.

Kelgusida sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar tahlili va blokcheyn texnologiyalari korporativ boshqaruvni yanada shaffof va samarali qilishi kutilmoqda. O'zbekiston xizmat ko'rsatish korxonalarida ushbu imkoniyatlardan oqilona foydalansa, soha nafaqat iqtisodiy o'sishning asosiy dvigateli, balki mamlakatning xalqaro maydondagi obro'sini oshiruvchi muhim omilga aylanadi. Shunday qilib, korporativ boshqaruvni takomillashtirish – bu majburiyat emas, balki xizmat sohasining barqaror rivojlanishi uchun strategik zaruratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni, 2023 yil 11 sentyabr // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. – 2023. – № 37. – 450-modda.
2. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. O'zbekiston iqtisodiyotida xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanishi (2020–2024 yillar statistik to'plami). – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, 2025. – 156 b.
3. G20/OECD Principles of Corporate Governance. – Paris: OECD Publishing, 2015. – 64 p. – DOI: 10.1787/9789264236882-en.

4. Jensen M. C. Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure / M. C. Jensen, W. H. Meckling // Journal of Financial Economics. – 1976. – Vol. 3, № 4. – P. 305–360.
5. Report of the Committee on the Financial Aspects of Corporate Governance (Cadbury Report). – London: Gee Publishing, 1992. – 112 p.
6. Shleifer A. A survey of corporate governance / A. Shleifer, R. W. Vishny // The Journal of Finance. – 1997. – Vol. 52, № 2. – P. 737–783.
7. La Porta R. Investor protection and corporate governance / R. La Porta [et al.] // Journal of Financial Economics. – 2000. – Vol. 58, № 1-2. – P. 3–27.
8. Aguilera R. V. The cross-national diversity of corporate governance: Dimensions and determinants / R. V. Aguilera, G. Jackson // Academy of Management Review. – 2003. – Vol. 28, № 3. – P. 447–465.
9. Mallin C. A. Corporate Governance. 6th ed. – Oxford: Oxford University Press, 2019. – 448 p.
10. Solomon J. Corporate Governance and Accountability. 5th ed. – Chichester: Wiley, 2020. – 448 p.
11. Каримов И. А. Корпоративное управление в Республике Узбекистан: правовые основы совершенствования / И. А. Каримов, Ш. Ш. Холжигитов. – Ташкент: Адолат, 2022. – 240 с.
12. Рахимов А. Б. Современные тенденции корпоративного управления в сфере услуг / А. Б. Рахимов // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар. – 2023. – № 4. – Б. 112–125.
13. Doing Business in Uzbekistan 2024: Corporate Governance Indicators. – Washington, DC: World Bank Group, 2024. – 89 p.

PARAZITLARNING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI

Rahimqulova Feruza G'ani qizi

Navoiy davlat universiteti Tibbiyot fakulteti Davolash ishi yo'nalishi 1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Saparova Saboxat Izzatillayevna

Annotatsiya: Ushbu maqolada parazitlarning turlari hamda inson organizmiga jiddiy xavf solishi va keltirib chiqaradigan kasalliklari, parazitlar kelib chiqishini oldini olish, himoyalani chora tadbirlari tushuntirib o'tiladi.

Kalit so'zlar: parazit, endoparazitlar, ektoparazitlar,

askarida, amyoba, exinokokk, ostritsa, trypanosoma, bezgak plazmodiyasi, bit burga, kana

Аннотация: В данной статье рассматриваются виды паразитов, их серьёзная опасность для организма человека и заболевания, которые они вызывают, а также меры профилактики возникновения паразитарных заболеваний и способы защиты от них.

Ключевые слова: Паразит, эндопаразиты, эктопаразиты, аскарида, амёба, эхинококк, острица, трипаносома, плазмодий малярии, вошь, блоха, клещ

Abstract: This article discusses the types of parasites, their serious threat to the human body, and the diseases they cause, as well as preventive measures and methods of protection against parasitic infections.

Keywords: Parasite, endoparasites, ectoparasites, Ascaris, amoeba, Echinococcus, Enterobius (pinworm), Trypanosoma, malaria plasmodium, louse, flea, tick

Kirish

Parazitlar — bu boshqa tirik organizm hisobiga yashovchi va undan oziqlanadigan biologik mavjudotlar hisoblanadi. Inson organizmi parazitlar uchun qulay muhit bo'lib, ular turli kasalliklarni keltirib chiqarishi aniqlangan. Ularning inson organizmiga ta'siri ko'pincha yashirin kechadi, ammo uzoq muddatda og'ir asoratlarga olib keladi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyo aholisining katta qismi parazitar kasalliklar bilan zararlangan. Parazitlar inson salomatligiga jiddiy zarar yetkazib, jismoniy, ruhiy va ijtimoiy muammolarga sabab bo'ladi.

Asosiy qism

Parazitlarning turlari :

Ichki parazitlar (endoparazitlar):

- askarida
- exinokokk
- ostritsa

Bir hujayrali parazitlar:

- amyoba(ichak amyobasi)
- trypanosoma
- bezgak plazmodiyasi

Tashqi parazitlar (ektoparazitlar):

- bit
- burga
- kana

Parazitlarning organizmga kirish yo‘llari.

Parazitlar inson organizmiga turli yo‘llar bilan kiradi:

Og‘iz orqali (peros)

- Yuvilmagan meva va sabzavotlar
 - Iflos yoki qaynatilmagan suv
 - Xom yoki yaxshi pishmagan go‘sht va baliq mahsulotlari
- Misollar: askarida, lamblioz, amebiaz

Kontakt yo‘li bilan

- Kir qo‘llar orqali
- O‘yinchoqlar, idish-tovoqlar orqali
- Gigiyenaga rioya qilmaslik

Misollar: ostritsa (*Enterobius vermicularis*)

Qon so‘ruvchi hasharotlar orqali

- Chivin, bit, burga chaqishi
- Parazit qonga tushadi

Misollar: bezgak (*Plasmodium*), leishmanioz

Teri orqali

- Iflos suvda cho‘milish
- Tuproq bilan yalangoyoq yurish

Misollar: shistosomoz, ankylostomoz

Qon orqali

- Qon quyish (transfuziya)
- Steril bo‘lmagan ignalar

Misollar: toksoplazmoz, bezgak

Onadan bolaga

- Homiladorlik paytida
 - Tug‘ruq vaqtida
- Misol: toksoplazmoz

Hayvonlardan (zoonoz yo‘l)

- It, mushuklar orqali
- Hayvon najasi bilan kontakt

Misollar: exinokokkoz, toksoplazmoz

Parazitlarning inson salomatligiga ta‘siri.

Ovqat hazm qilish tizimiga ta‘siri

Ko‘plab parazitlar ichakda yashab, ozuqa moddalarni so‘rib oladi, buning natijasida vitamin va mineral yetishmovchiligi, ozib ketish, ich ketishi yoki qabziyat, qorin og‘riqlari kuzatiladi.

Immun tizimiga ta‘siri

Parazitlar immunitetni susaytiradi, buning natijasida tez-tez kasallanish, surunkali infeksiyalarning kuchayishi, allergik reaksiyalar paydo bo‘lishiga olib keladi.

Asab tizimiga ta‘siri

Ba‘zi parazitlar markaziy asab tizimiga zarar yetkazib, bosh og‘rig‘i, uyqusizlik, asabiylashish, xotira pasayishiga sabab bo‘ladi.

Bolalar salomatligiga ta‘siri

Bolalarda parazitlar kasalliklar: jismoniy va aqliy rivojlanishning sekinlashuvi, kamqonlik, o‘qishda qiyinchiliklar keltirib chiqaradi.

Parazitar kasalliklarning oldini olish

Parazitlardan himoyalaniş uchun quyidagi choralarga amal qilish muhim:

1. shaxsiy gigiyena qoidalariga rioya qilish;
2. meva-sabzavotlarni yaxshilab yuvish;
3. faqat toza suv iste‘mol qilish;
4. go‘sht va baliq mahsulotlarini to‘liq pishirish;
5. tibbiy ko‘riklardan muntazam o‘tib turish.

Xulosa

Parazitlar inson salomatligi uchun jiddiy xavf tug‘diradi. Ular turli a‘zolar va tizimlarga salbiy ta‘sir ko‘rsatib, hayot sifatini pasaytiradi. Parazitar kasalliklarning oldini olish uchun gigiyena qoidalariga amal qilish, tibbiy madaniyatni oshirish va o‘z vaqtida tibbiy yordam ko‘rsatish orqali amalga oshiriladi. Aholining bu boradagi bilimini oshirish sog‘lom jamiyatni shakllantirishda muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tibbiy biologiya. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik.
2. WHO – Parasitic diseases overview.
3. Karimov A.A. Parazitologiya asoslari. Toshkent, 2020.
4. Ashurova M. Inson parazitlari va ularning oldini olish.

5. (qo‘shimcha)
6. Bogdanov V.M. Tibbiy parazitologiya. – Moskva: Medicina, 2018.
7. Akramov S.T. Inson parazitlari va parazitlar kasalliklar. – Toshkent, 2019.
8. CDC. Parasitic Diseases Overview.
9. Garcia L.S. Diagnostic Medical Parasitology. – Washington DC, 2020.
10. Cox F.E.G. Human Parasitology. – Wiley-Blackwell, 2017.

MUNDARIJA

1	TIJORAT BANKLARIDA ICHKI AUDIT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH VA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI TA'MINLASH MEXANIZMLARI Sayfullayeva Farzona	6-10
2	AYOLLAR KIYIMLARINI ZAMONAVIY METODLARDA MODELLASHTIRISH Berdiyeva Laylo	11-15
3	ZAMONAVIY TIKUV MASHINALARINING TEXNOLOGIK IMKONIYATLARI Berdiyeva Laylo Anvar qizi	16-20
4	PEDAGOGNING TO'G'RI NUTQINI RIVOJLANTIRISH ORQALI PEDAGOGIK MAXORATINI SHAKILLANTIRISH Shermanov Isobek, Imamova Zilola	21-25
5	O'QITUVCHI NUTQINI RAVONLIGI Shermanov Isobek Shilmamatovich., Imamova Zilola Abdullayevna	26-31
6	O'QITUVCHI SOF O'ZBEK TILIDA GAPIRISHI Imamova Zilola	32-36
7	MILYI EXPORTCHILARNI RAG'BATLANTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI Xasanov Sherzod, Amonov M.O	37-40
8	BARQAROR (YASHIL) TRANSPORT STRATEGIYASINI TAYYORLASH UCHUN YECHIMLAR TAHLILI VA TAVSIYALAR ISHLAB CHIQISH Amirova Nigora	41- 46
9	SHAHAR TRANSPORT OQIMINING EKOLOGIK VA YO'L-HARAKATI XAVFSIZLIGINI BAHOLASH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH Yangiyeva Ismigul	47-50
10	INTERFACE MATTERS: A MIXED-METHODS STUDY ON DIGITAL AND TRADITIONAL READING MODALITIES IN ESL UNIVERSITY CONTEXTS Khushbokova Sevinch	51-52
11	MATEMATIKANING BOSHLANG'ICH TA'LIMDAGI O'RNI VA AHAMIYATI Abdullayeva Dilnoza	53-56
12	TA'LIMIY KOMMUNIKATIVLIKNING MAZMUNI, TUZILISHI VA FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI Babayeva Maxfuza	57-60
13	ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА АЗС: ПОКАЗАТЕЛИ И АНАЛИЗ Абутолиб Собиржанов	61-65

14	DAVLAT IQTISODIY SIYOSATIDA PROGNOZLASHTIRISHNING TUTGAN O'RNI Usmonov Murodjon Do'smurot o'g'li, Boyqobilov Ilyos Otabek o'g'li	66-73
15	MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TARBIYACHILARNING RIVOJLANAYOTGAN TEKNOLOGIYALARNI KASBIY FAOLIYATDA QO'LLAY OLISH KOMPETENSIYASI SHAKLLANTIRISH Yo'ldosheva Feruzaxon Shavkatbekovna	74-81
16	NEYROGIMNASTIKA METODLARI VOSITASIDA BOLALARNING KOGNITIV KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA Inomidinova Yulduzxon	82-87
17	TALAB VA TAKLIFNING O'ZGARISHI: NARX BELGILASHDA MENEJERNING QAROR QABUL QILISH ROLI Abdulakimova Dilnura, Javqonova Xumora, Ishonkulova Farangis	88-94
18	Zn²⁺ IONI ASOSIDA ARALASH LIGANDLI KOMPLEKS BIRIKMA SINTEZI 1Suyunov J.R., 2Shopo'latova M., Baxtiyorov S.Z.	95-99
19	MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALAR TARBIYASIDA MA'NAVIY MA'RIFIY TADBIRLARNING O'RNI Otaqo'ziyeva Umida Qosimjon qizi	100-105
20	ЦИФРОВИЗАЦИЯ HR-ПРОЦЕССОВ В АВИАЦИОННОЙ ИНДУСТРИИ УЗБЕКИСТАНА Одинцова Юлия	106-110
21	YOSH O'QUVCHILARGA INGLIZ TILINI O'QITISHDA ERTAKLAR VA RASMLI KITOBLARNING O'RNI Charshenova Ro'zaxon Zaripbay qizi, Nematullayev Nodirbek Muzaffar o'g'li	111-115
22	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МАРКЕТИНГОВЫХ СТРАТЕГИЙ НА ПРИМЕРЕ ООО «ANGLESEY FOOD» Асланова Умидахон Саидрустам кизи	116-127
23	TALAB VA TAKLIF Usmonov Shokirjon Aliyevich, Abdixakimov Nozimjon	128-134
24	MUAMMONING QO'YILISHI. MUAMMONI ISHLASH VA RIVOJLANTIRISH Abdulhamidova Hilola Sherzod qizi	135-139
25	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ТАМОЖЕННО-БРОКЕРСКОЙ ФИРМОЙ В УСЛОВИЯХ	140-150

	ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ ООО «GEMINI») Хан Ирина Александровна	
26	YOSHLARDA VATANPARVARLIK RUHINI SHAKILLANISHINING PSIXOLOGIK JIHATLARI. Mirzayeva Zebiniso Karimovna	151-154
27	СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КАК СТРАТЕГИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ БИЗНЕСА Исматова Дильнора Азаматовна	155-165
28	SEMENT ISHLAB CHIQRISHDA INNOVATSION FILTR VA ASPIRATSIYA TIZIMLARINING SAMARADORLIGI Raxmatova Dilnoza Muxitdinovna, Jumayeva Shahzoda Maxmarajab qizi	166-170
29	TRIGLITSIDILMELAMIN ASOSIDA SINTEZ QILINGAN POLIMER LIGANDLARNING FIZIK-KIMYOVIY XOSSALARI VA IKKI VALENTLI BA'ZI 3D-METALL IONLARI SORBSIYASIGA TADQIQOTI Safarova E'zozxon Ramazon qizi	171-176
30	TIZIMLI YONDASHUV ASOSIDA TASHKILOTNING BOSHQARUV STRATEGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH. Gulyora Shanazarova, Ergashev O'tkir	177-182
31	KO'P HOMILALI HOMILADORLIKNING AKUSHERLIK XUSUSIYATLARI Mirova Marxabo Baxriddinovna	183-187
32	СУПРУЖЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ КАК ФАКТОР ДИНАМИКИ ТЕРМИНАЛЬНЫХ И ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ Мирсамукова Шахноза	188-192
33	ILM-FAN HAQIDA TUSHUNCHA, ILMIIY FAOLIYAT VA ILMIIY MUASSASALAR Abduraxmonov Muhammadrahim, Xolmurodov Ashur, Jo'rayeva Shoxsanam, Shaymardanova Mohichehra	193-195
34	THE CONDITIONAL TENSE Narkulov Sherzod Xurramovich	196-201
35	TASK-BASED LANGUAGE TEACHING (TBLT) IN THE MIDDLE SCHOOL CLASSROOM: FOCUSING ON HOW AUTHENTIC TASKS Jahongir Olloyorov, Ravshan Khujakulov	202-207
36	WAYS TO IMPROVE CREDIT PORTFOLIO QUALITY UNDER CONDITIONS OF BANKING TRANSFORMATION Abdiroxbanov, U	208-215
37	IMPORT O'RNINI BOSUVCHI MAHSULOTLAR ISHLAB CHIQRISHNI RIVOJLANTIRISH - IQTISODIY MUSTAQILLIKNI MUSTAHKAMLASH OMILI Sobitova Ra'no Solidjonovna, Jumayev Behzod Sa'dullayevich	216-225

38	OLIYGOHLARDA PERSPEKTIVA MAVZUSINI BOSQICHMA-BOSQICH O'QITISH MODELI Eshberdiyeva Dilnoza Alisher qizi, Izbasarov Izzatillo Uralovich	226-231
39	TALAB VA TAKLIF TAHLILI ASOSLARI Alikulova Sohiba	232-234
40	UMUMTA'LIM MAKTAB MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA RAQAMLI TEXNALOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI O`rishboyeva Xumora O`rol qizi, Sh.N.Omanqulova	235-237
41	XIZMAT KO'RSATISH SOHASI KORXONALARIDA KORPORATIV BOSHQARUV Erkinov Jonibek O`ral o`g`li, Qilichov Bobir Xo`jaqul o`g`li	238-246
42	PARAZITLARNING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI Rahimqulova Feruza G`ani qizi, Saparova Saboxat Izzatillayevna	247-250
	MUNDARIJA	251-254